STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 00035

ALE VERK

Mendele Mokher Sefarim

Permanent preservation of this book was made possible by
Daniel S. & Florence Roher
in memory of
Saul & May Roher

FUNDING FOR THE CORE COLLECTION OF YIDDISH LITERATURE
WAS MADE POSSIBLE IN PART BY A GRANT FROM THE
DAVID AND BARBARA B. HIRSCHHORN FOUNDATION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

פערלאג
מענדעלע
ווארשע
ה.ב.

אַלע ווערק פון מענדעלע מוכר־ספרים

(ש. י. אַבראַמאָוויץ)

צוועלפטער באַנד

נ״ע פערבעסערטע אויסגאַבע

פערקויף: געזעלשאַפט „צענטראַל“, וואַרשא, נאָוואָליפּקי 7

1928

אַלע ווערק פון מענדעלע מוכר־ספרים
(ש. י. אַבראַמאָוויטש)

ווינש־פינגעריל

צווייטער באנד

פערלאג „מענדעלע", ווארשא
1 9 2 8

Copyright by S. Sreberk, New-York U. S. A. 192[illegible]

Printed in Poland.
Druk. Sikora i Mylner. Warszawa, Nowolipki 6.

דאס פינפטע בוך.

דאָס ערשטע קאַפּיטעל.

„תּמשילהו, דו מאַכסט איהם, דעם שענעם מענשען, דאָס אַנטיקעל פון גאָטס וועלטיל, געוועלטיגען במעשי ידיך, איבער די ווערק פון דיינע הענד“. — אַזוי זאָגט דער פּסוק און רעכענט אויס אַ צעטעל פון אַלע בעשעפעניש, וואָס ליגען דעם מענשען אונטער די פיס: שאָף און רינדער אַלערליי, אויך חיות אין די וועלדער, פויגעל אין דער לופט און פיש אין דעם ים. נאָר צו האַפּען פיש און פויגעל אין נעץ, צו הערשען איבער בהמות איז נאָך נישט אַזאַ חידוש, — פאָרט בהמות, נפשות, משטיינס=געזאָגט, אָהן אַ פּיצעל פערשטאַנד. מעהר חידוש איז, ווי דאָס שען מענשיל קליגט זיך צו האַפּען אויף דער וועלט אויך זיין גלייכען טאַקי, ברידער און שוועסטער, זיין פלייש און בלוט.

אָט די דאָזיגע גרויסע קונץ, די משונה=ווילדע בריה'שקייט זיינע קומט אַרויף אויפ'ן געדאַנק, ווען מען געהט אויף דער יורדיקע, אַהינטערגעסיל אַזעלכס אין גלופּסק, און מען קוקט אָן לוי בחור'ס הייזעל דאָרט.

לוי בחור'ס דאָזיגע הייזעל איז איינס פון יענע הייזער, וואָס זענען אַ פלעק אויפ'ן פאָלק ישראל און פערשוואַרצען איהם פאַר דער וועלט דאָס פּנים. נאָר שענע כּשר'ע יודען געהען פאַרביי, זיי שווייגען און שפּייען אויס — גאָרנישט! יאָ, זיי שווייגען, אָבער דער שטן שרייט דערויף קולות און איז שטאַרק מקטרג. עס שרייען אויך טויזענדער אומגליקליכע נפשות, נעבעך, וואָס פאַלען אַריין אין די הענד פון רשעים —

הענדלער מיט לעבעדיגע סחורה, און זייערע ביטערע קולות, זייער גע־
וויין מיט בלוטיגע טרערן דערגרייכן ביז דעם זיבעטן הימל. זיי,
די כשר׳ע יודען, קוקן אַוועק, שפּייען, פונ׳ם שפּייען אָבער ווערט אָט
די פערשימעלטע בלאָטע אין דעם יודישען לעבען. פרעמדע, פון אַנדערע
פעלקער, האַפּען זיך ביי די נעז און שרייען: אַי — אַי — אַי — אַ עפּוש
ביי אייך, יודישע קינדער.

ס׳איז שוין האַלבער טאָג, די לאָדען פון לוי בחור׳ס הייזעל זענען
נאָך צוגעמאַכט. אין אַ בעזונדער חדר׳ל דאָרט מיט אַ פענסטער אַרויס
אין אַ גערטענדיל, הינטער דעם הייזעל, זיצען אַ פּאָר בעטאָגטע ווייבער
ביי אַ גלעזיל קאָפּע מיט פּוטערגעבעקסלעך. איינע — אַ בעלייבטע, אַ
בייכיגע, אַ דיקע, קורץ־געוואַקסענע יודענע, אָנגעגאָסען פון אויבען ביז
אַראָב, איין שטיק פלייש אָהן אַ סימן האַלז. דאָס פּנים איז אונטען צו־
מגושם־ברייט, מיט אַ צוויי־גאָרנדיגען גיידער און פעטע אַראָבהענגענדיגע
פּאָר באַקען, ווי די פּאַמפּושקעס, מיט געלע פליאַמעס, צווישען וועלכע
עס שליינגלען זיך רויטליך־דינע עדערלעך, און אויבען־צו איז עס צוגע־
שפּיצט מיט אַ קליין שמאָל שטערענדיל, אונטער וועלכען עס זיצען פער־
טיעפט גרויע, פייכטע אויגעלעך מיט אַ גלאַנץ. די גאַנצע געשטאַלט
איהרע איבערהויפּט זעהט אויס ווי אַ היטעל צוקער. אונטען, מחילה,
ברייט און אַלץ שמעלער־שמעלער ביז צום קעפּיל. דער מלאך האָט ביי
איהר געבוירען ווערען זיך, אַ פּנים, געפלייסט, ווי אַ בריה אַ משרת אין
באַקאַליי־קלייט, איינגעפּאַקט איהר נשמה׳לע און אַרויסגעלאָזט אויף דער
וועלט אַזאַ סחורה אין אַ שקאַרמיץ. אין דער וועלט האָט די סחורה, אין
איהר צייט, שטאַרק גענאָלטען, אַצינד אין די עלטערע יאָהרען איז זי
לוי בחור׳ס ווייב און איז בעקאַנט אונטער דעם נאָמען: „די מוהמע
שיינצע". — אַקעגען־זשע די אַנדערע יודענע איז אַ מאָגערע, אַ הויכע
מיט איינגעפאַלענע באַקען, דינע פערבליווטע ליפּעלעך, אַ דין־שפּיצעכדיג
נעזיל און בלויע שטעכענדיגע אויגעלעך, אין וועלכע עס צינדט זיך אַ מאָל
אָן אַ פייעריל. אין דער יוגענד האָט זי געמוזט זיין שען, נאָר אַצונד איז
זי אָבגעבליאַקעוועט, געקנייטשט, און זעהט אויס אינגאַנצען ווי איין אָב־
געשלאָגענע הושענאָ — דאָס איז האָדיל די מעקלערין מיט איהר
כבוד אַליין.

די מוהמע שיינצע פּאַקט געשמאַק אויף ביידע באַקען און בעט
אַלץ האָדלען, זי זאָל אויך געשמאַק עסען.

— זאָלסט מיר געזונד זיין, האָדיל, עפּיס עסטו מיר גאָר ווי אַ

קינד: פאַמעליבען, צו שטיקעלען, קוים־קוים וואָס דו קייסט, אָט נעהם, נשמה׳ניו, איך בעט דיך, אַ שטיק טאַקי, אַזוי — אַזוי מיט אַמאָל, און עס! די פוטערגעבעקסלעך זענען מיר היינטיגס מאָל זעהר געראָטען, טאַקי חנצה׳ס קבלה, אַריינגעלעגט אין זיי גענוג אייער און פוטער, צי־מערינג, אינגבער אויך נישט פערגעסען. אָט האָסטו דיר אַ פערבער ווינטר נעהם, איך בעט דיך, און עס, עס!

— געזונד זאָלסטו מיר זיין, שיינצעניו, לעבען מיינס, מאַכט האָדיל מיט חן צונויפשנורענדיג די ליפעלעך אין אַלאַנג־שמאָל פיסקעלע און טהוט ווי אַ פויגעלע אַ זופּ פונ׳ם גלעזיל קאַפּע: וואָס דען טהו איך? איך עס מיר, נישקשה. זעהר געראָטענע ביי דיר פוטערגעבעקסלעך! דער מלכות מעג זיי עסען. אַזאַ מזל, רבונו של עולם, זאָל איך האָבען, וואָס פאַר אַ גוטע בעל־הבית׳טע, שיינצעניו, דו ביסט!

אָט אַזוי זיצט זיך דאָס פּאָריל, טהוט זיך וואויל און פיהרט דער־ביי אַ געשפּרעך איבער פיעל זאַכען, דערמאָנענדיג זיך אָן דער יוגענד. אָן אַמאָלדיגע צייטען. ביידע האָבען מוידוויז געהאַט איין ברויט, דער־צווייגען געוואָרען אויף איין אָרט, און ביידע האָבען דערנאָך שוין, אין די יאָהרען, גענומען פּלוצלים און צוגעדעקט דעם קאָפּ — חתונה, הייסט עס, געהאַט... שיינצען איז דאָס מזל געגאַנגען און זי איז מיט דער צייט געוואָרען אַ בעל־הבית׳טע מיט אַ געשעפט אַליין פאַר זיך. זי האָט בעקומען אין שטאָדט אַ נאָמען, צו איהר אין הויז קומען לייטישע מענ־שען אַזוינע און אַזוינע, און לעבט זיך אָב איהר וועלט אין עושר און אין כבוד. שיינצע היט אָב יודישקייט, איז שטאַרק געוואָרענט אין די דריי ווייבערשע מצות. שבת און יום טוב געהט זי אין שוהל חאַפּען אַ ברוך הוא וברוך שמו, זעהט ווי ווייבער שפּרינגען קדושה — שפּרינגט זי אויך! הערט ווי ווייבער וויינען, קלאָגען ביי די תחינות — וויינט זי, קלאָגט זי אויך. אויפ׳ן קאָפּ טראָגט זי אַ טיכעל, אַראָבגעדרוקט כמעט ביז די אויגען — עס זאָל קיין איין האָר ניט אַרויסקוקען, חלילה. דאָס טיכעל אויפ׳ן קאָפּ איז ביי איהר אַ גרויסער יחוס, זי נעהמט זיך דער־מיט שטאַרק איבער, עס האָט דאָך איהר צוגעדעקט די חרפה און בעוויזט דער וועלט, אַז זי האָט גענומען אַמאַן מיט חופּה און קידושין אַלטע ווייבער, מיני גבאי׳טעס אַזוינע, קומען אָפּט צו איהר נאָך אַ נדבה און זי גיט זיי עטליבע גראָשען, אַ מאָל אויך אַ אַלט קליידעל, זאָקען אַ פּאָר אויסגע־טרעטענע. זי איז זיי אויך מכבד מיט לעקעך און בראַנפען אַ ביסעל; זיי טונקען, טונקען, מאַכען ברכה, פערקרימענדיג זיך, און ווינשעווען איהר

אַלם=דאָס=גוטס אויף דער וועלט און אַ שטוהל אין גן=עדן אויף יענער וועלט. שיינצע איז געבענשט מיט פרנסה, מיט פיעל גליק; עס געהט איהר מעהר ניט אָב ווי קינדער — קינדער האָט זי נישט, און דאָס פאַר=אומערט איהר דאָס לעבען.

— „געה פרעג נאָט אַ קשיא — איז דער שטייגער איהרער זיך צו קלאָגען, טאַפּענדיג זיך בשעת מעשה אַלץ ביים קאָפּ: — וואָס העלפט עס? שוין אַ צוגעדעקטער קאָפּ, ברוך=השם, און פאָרט גאָר נישט, אַלץ טאַקע וואָס פריהער... מסתמא איז רעכט, מסתמא בעדאַרף אַזוי זיין בעונותינו הרבים"...

ווערטער אַ ביסעל! טאַקע גאָר ווי אַ צדקנית...

האָדלען זשע אַ קעגען געהט עס שלים=שלים=מזל. קינדער האָט זי דוקא יאָ — און דאָס איז באמת טאַקע אַ גרוים וואונדער! נאָר אַ קבצנטע, נישט פאַר קיין יודען געדאַכט, איז זי, נעבעך, אַ גרויסע. זי פער=שטעהט אַ עסק אַזוי ווי שיינצע, אפשר נאָך צעהן מאָל בעסער, האָט שוין געפּרובט איבערדיענען, ווי מען זאָגט, אַלע עבודה=זרות, זיך שטרעקען אין אַלע עקען, נאָר אומזיסט די מיה. איהר איז נישט בע=שערט געוועז זיין אַ בעל=הבית'טע מיט אַ געשעפט אַליין פאַר זיך, און געמוזט ווערען אַ מעקלערין, זיך דרעהען אַרום שיינצען — און דאָס האָט זי געשטאָכען ווי מיט אַ מעסער. אַ דם=שונא איז זי שיינצען ביי זיך אין האַרצען. ביי אַ שמועס מיט איהר איז זי צוקער=זים, מיט אַ צונויפגע=שנירט פּיסקעלע און מיט שיינענדיגע אויגעלעך, דאַכט זיך, די נשמה געהט איהר אויס פאַר גרוים פרייד, וואָס יענער איז אַזוי גוט, שטעהט אויף אַזאַ שטופע! נאָר אין מיטען געשפּרעך טהוט זי שיינצען אַ פּיק, רוקט איהר אַריין אַ שפּילקע, אַ שטעכווערטיל גלאַט אַזוי זיך, אָהן אַ מיין כלומר'שט.

— אוי, שיינצעניו — קריין, נשמה מיינע, מיט דיר צו זיצען איז מיין לעבען. איך קוועל גאָר אָן אָנקוקענדיג דיך. אָהן עין=הרע הײנט אַ גראַפינע, און אַ מאָל?... געדענקסטו דאָרטען, דאָרטען?... ווער וואָלט עס זיך גערעכט דענסטמאָל?... און נחת, כ'לעבען, האָב איך פון דיר. דער אויבערשטער זאָל מיך נאָר וועלען מזכה זיין צו דער=לעבען ביי דיר קינדער... קרעכץ נישט, שיינצעניו, זיי זיך נישט מצער, איך ווייס, ווייס ווי שלעכט ס'איז, ווי ביטער אָהן קינדער. וואָס דען האָט געטויגט דאָס גאַנצע חתונה האָבען?

— דער זינדיגער מענש טהוט וואָס ער קען, און ווייטער... ווייס

איך? גענוג פרעגן קשיות דעם רבונו של עולם. וועמען ער גיט געלד, וועמען — קינדער. אָהן געלד צו זיי איז אויך וויסט און ביטער, טוהט די מומע שיינצע האָדלען צוריק מיט'ן צינגעלע אַ פּיק.

— דאָס איינציגע טרייסט איז מיר מיינע קינדער, טייערער פון גינגאָלד... נישקשה, שיינצעניו, זיי זיך נאָר נישט מצער... האָב מיך גענוג בּיי דיר פערזוימט. לאָמיך שוין האָטש גען.

— וואָס איז אַזוינס דאָס אײַלעניש אויף דיר, האָדיל? אַ קאַטאָוועס עפּיס, זי האָט זיך פערביינקט אַ היים נאָך „איהרען“, שוין אפשר אַ שעה, אַז זי האָט איהר אַלטען ניט געזעהן.

— זאָלסטו טאַקע וויסען. אַזאַ מזל אַלע מיינע ליעבּע — דיר אויך, שיינצעניו, — וואָס פאַר אַ מענדיע מיינער איז! אַ ברילליאַנט! וואו נעהמט מען נאָר צו איהם דאָס שטיקעלע גליק!... פאַר דעם מיידעל, נישקשה, ווערסטו מיר דאַנקען. סחורה! אַ—יאָ, שיינצעניו? דו האָסט מיך אפילו אַ ביסעל געקריוודעט. נאָר—טע... האָסט געחאַפּט אַ מציאה! דיין מזל איז, וואָס נחמן־טרייטיל האָט זיך פערפּאַקט ערגיץ אין וועג און איז נישט געקומען אַ הער, ווי ער האָט געשריבּען... שאַ, לאָמיך דיר האָטש דערצעהלען! ווייסטו וואָס איך האָב געהערט? ער האָט היינטיגס יאָהר, צווישען אונז גערעדט, פיער מאָל זיך משדך געווען, און בשלום אַריבּער די גרעניץ מיט דער סחורה און זי פאַרצוקערט דאָרט, געמאַכט זעהר גוטע געשעפטען. דאָס מזל שפּיעלט איהם, אָט דעם טרייטלען, עס געהט איהם פון טיר און טויער! עס וועט פון איהם, געדענק מיינע רעד, מיט דער צייט אויסוואַקסען אַ גרויסער מיט געלד אָנגעשטאָפּטער רבּ טרייטיל!... וואו איז זי ערגיץ, דאָס מיידעל?

— זי איז דאָרט בּיי זיך אין קעמעריל. איך האָב איהר געהייסען זיך אָבּוואַשען, אָבּזייפען און אַראָבּוואַרפען פון זיך איהרע שמאַטעס. אָט אַזוי האָט מען עס פון זיי — זאָגט די מוהמע שיינצע מיט אַ זיפץ: מען וואַשט זיי, מען רייניגט זיי, מען שוכט און קליידט זיי, און אַז עס חאַפּט די זעט — ווערט עס פריצות, קיינמאָל נישט צופריעדען, גלייך ווי מען וואָלט זיי דאָ געקוילעט, אוי, צייטען, היינטיגע צייטען!...

— נו, וואָס זאָל מען טאָן? ווער עס האָט די קיה, האָט די מיה, — טרייסט האָדיל די מוהמע שיינצען מיט אַ זיס־גנבה'ש שמייכע־לע: — אַ ודאי איז אַמאָל אין אונזערע צייטען בּעסער געווען. געדענקסטו האָטש, שיינצעניו? נו, צייט מיר אַ היים. לאָמיך האָטש נעהמען אַ פּאָר פּוטער־געבּעקסלעך פאַר די קינדער, לאָזען זיי אויך וויסען..

— וואַרט נאָר, האָדיע, פֿאַר די קינדער וועל איך דיר געבען אויך לעקעך. אַי, איז בײַ מיר הײַנט אַרויסגעקומען אַ לעקעך, טאַקי נאָר אויף חידושים אַ לעקעך! ... האַ, אַז עס האַלט שוין דערבײַ — טאָמער וואָלסטו גענומען אַ ביסעל בראַנפֿען און אײַנטונקען אויך אַ שטיקעל לעקעך? און אַז דו ווייסט מיך גוט בעטען, האָדיל, וועל איך אויך נעהמען אַ קעליִשיקעל און מאַכען מיט דיר לחיים.

— טאַ... אַז דו ווילסט, מאַכט האָדיל מיט אַ קנײַטשעלע און אין די אויגעלעך האָט זיך איהר אָנגעצונדען אַ פֿײַעריל.

בײַם געזעגענען זיך זענען בײדע חבר׳טעס געווען שטאַרק אויפֿגע־רייִמט לעבעדיג־פֿרעהליך, זעהר בערײדעווריג. האָדיל האָט, גלײַך ווי בײַם אַוועקגעהן פֿון אַ געוווינערין נאָך אַ לעקעך און בראַנפֿען, אָנגעוואונשען דער מוהמע שיינצען אַ פֿולען קאָפּ, זי זאָל מגדל זײַן דאָס מיידעל און דערלעבען פֿון איהר פֿיעל נחת, הלואי זיי זאָלען געזונד זײַן און געהן איינער צום אַנדערן ווייטער אויף אַזעלכע שמחות, אם ירצה השם.

אין הויז איז האָדלען צו די אויגען געקומען בײלע, אָבגעוואַשען, אויסגעצוואָגען, שען־ריין אָנגעטאָן, שיינט, לײַכט, עפּיס בעקומען גאָר אַן אַנדער פּנים.

— אַזאַ יאָהר, אַזאַ מזל דער מאַמע דײַנער! — מאַכט האָדיל מיט אַ משוגה׳דיג קול, אָנקוקענדיג בײלען: דו לויכטסט דאָך עפּיס ווי דער ליכטיגער מאָרגענשטערן. זיי נאָר נישט קיין נאַרעלע, טאָכטער. פֿאָלג די מוהמע שיינצען, וועט אַז גוט און אַז וואויל דיר זײַן!...

דאָס צווייטע קאַפּיטעל.

בּיים ערשטען אַריינטרעט בּיילעס אויפ'ן נייעם אָרט האָט זי זיך געפיהלט, עפּיס איז זי גאָר אויף אַ נייער וועלט. אַלסדינג וואָס דאָרט — איז איהר אויסגעקומען עפּיס משונה: די מענשען, דאָס גאַנצע פיהרונג דאָרט משונה, און זי אַליין אויך משונה. זי קוקט זיך אָן אין שפּיעגעל, וואָס בּיי איהר אין קאַמעריל אויף דער וואַנד, און דערקענט זיך נישט — דאַכט זיך נישט זי, און פאָרט טאַקע זי. עפּיס האָט זי בּעקומען אַ נייע הויט. זי טאַפּט זיך בּיי די שען=פּערקעמטע, מיט מאַנדעלאייל געשמירטע האָר, וואונדערט זיך אייף איהר אַרויסגעשטעלט העלזעלע, ריין=אָבּגעזייפטע הענדטעלעך, אויף איהר שען=צוגעפּוצט קליידעלע, נעניידעט נאָך דער לעצטער מאָדע — און שמאָכט. עס טהוט איהר הנאָה. וואָס זאָל זי דאָ איבּערטראַכטען? אַזוי, מסתמא, בּעדאַרף זיין, מסתמא איז אין גלופּסק שוין אַזאַ איינפיהר, אויסצופּוצען דיענסט=מיידלעך ווי אַ טאָק. מען בּעדאַרף דאָך וויסען, אַז אינגאַנצען איז דאָך בּיילע גאָר אַ קינד — אַ יאָהר פופצעהן—זעכצעהן, און געבּוירען איז זי וואו? אין קאַבּצאַנסק, פון וואַנען זי האָט בּיז איצט קיין פוס נישט אַרויסגעשטעלט, פאַר זיך נישט אָנגעקוקט די ליכטיגע וועלט! געהערט האָט זי נאָר, אַז ס'איז דאָ ערגעץ העט—העט אויף יענער זייט ראַגאַטקע אַ גרויסע שטאָדט גלופּסק, די בּעסטע אויף דער גאַנצער ערד, וואָרום זי איז דאָך בּעזעצט מיט לויטער יודען, אָהן עין=הרע, אַ קעגען אַ הונדערט קאַבּצאַנסקען אינאיינעם — און דאָרט איז עס אַ בּיסעל אַ לעבּען, אַי=אַי=אַי! דאָס, וואָס די גלופּסקער זענען דימענדיגע מענשען, כּשר'ע, שענע, פיינע לייט, איז בּיי איהר געווען גאַנץ זיכער, דערויף האָט זי דאָך דעם

בעסטען בעוויז: פריהער האָדיל די מעקלערין, אַצינד — די מוהמע שיינצען. מסתמא האָט זי דאָך נישט אומזיסט זוכה געווען ביי דער וועלט צו הייסען „מוהמע“, זי האָט מסתמא פערדיענט פאַר איהרע מעשים טובים. אַזוינע, וואָס אַ וועלט—מוהמע, איז ווי געוועהנליך אַ יודענע אַ צנועה. היינט אויך די אַלע אַנדערע פּאַרשוינען דאָ, אויך אַזעלכע גוטע, לעבעדיגע, צוגעלאָזטע. קיין עין־הרע, טראַכט זי ביי זיך, עפּיס אַזוי פיעל טעכטער! אַהאַ. איך פערשטעה — קעסט־קינדער. אַצינד איז שוין רעכט. דאָס זיצען דאָ אויף קעסט יונגענדען מיט די מאַנען. אַ גע־בענשטע פון גאָט איז די מוהמע שיינצע טאַקע! ביילע האָט אַלסדינג געטייטשט נאָך איהר פערשטאַנד, נאָך דעם שטייגער לעבען איהרען אין קאַבצאַנסק, און אַנדערש האָט זי טאַקע נישט געקענט טייטשען. אַנדערש האָט זיך איהר קאָפּ גאָר ניט געלעגט. אַז זי איז אויף מאָרגען פריה צוגעגאַנגען צו שיינצען מיט אַ פרעג: „בעל־הבית'טע, זאָגט מיר, וואָס האָב איך צו טאָן“? און די מוהמע האָט מיט אַ שמייכעלע, עפּיס גאָר טאַקי ווי אַ אשה צנועה, געענטפערט: „אייל זיך, טאָכטער, נישט אַזוי, עס וועט נאָך קומען דיין צייט אויך“, — האָט זי עס אָנגענומען פשוט, מסתמא איז דער שטייגער דאָ אַזוי, ליעב צו האָבען דיענסטען, אַרביי־טען מיט זיי פּאַמעליכען, מיט רחמנות.

און ס'איז ביי איהר געבליעבען אָבגע'פּסק'עט, אַז אַ יודישע שטאָדט איז טאַקע דאָס גלופּסקעלע, די יודעלעך דאָ — צדיקים, זעהר פיינע לייט, זעהר גוטע איינפיהרונגען!...

באַנג געטאָן האָט ביילען שטאַרק איין זאַך נאָר, פאַר וואָס איז די מאַמע דאָ נישטאָ און זעהט נישט מיט איהרע אייגענע אויגען, ווי דעם קינד, אָהן עין־הרע, איז עס גוט. ניחיי זאָל זי נחת האָבען פאַר דעם צער, וואָס זי האָט, נעבעך, פון איהר געהאַט! און אַזוי ווי ביילע איז דערוויל געזעסען לעדיג, מיט פערלעגטע הענד, אַליין פאַר זיך אין קאַמעריל, בענקענדיג נאָך די איהריגע, האָבען זיך איהר צושפּיעלט די געפיהלען, און זי נעהמט זיך אויסשטעלען אין איהרע געדאַנקען אַ בריעף אַ היים. נישט אַזוי גרינג אָבער טהוט זיך, ווי עס רעדט זיך. יודען מיט בערד אפילו, וואָס זענען, דאַכט זיך, אי משונה קלוג, אי געניט, ווילדע בריות אויף אויסצוזעצען יענעם פעהלער, אַוועקצורעדען איבער אַלסדינג וואָס אין דער וועלט, — אפילו זיי פיהלען, נעבעך, ביי אַ בריעף שרייבען אַ מאָל דעם טויט; זיי טענטלען, טענטלען מיט דער פען, קוועטשען זיך, רייבען דעם שטערן און עס געהט נישט, חאָטש

צערייס זיך, עס קלעבט זיך נישט אײן וואָרט צום אַנדערן, עס זענען גאָר טאַקע ריינע בהמות — הײנט אַ פּשיטאָ שוין ביילע, אַ קליין קאַבצאַנסקער מיידעל, נישט אַזאַ בריה, נישט אַזאַ חכמה, ווי זיי!... נאָר דאָך, מעגליך אפשר טאַקי, ווייל זי איז נישט אַזאַ חכמה ווי יענע, האָבען עטליכע ווערטער ביי איהר אין מח זיך יאָ געריימט; ס'איז אויסגעקומען עפּיס אויף דעם שניט פון די בעקאַנטע „פירגריסליך" משל — לעמעשקע פערווירצט מיט קאַבצאַנסקער דייטש — יענץ מין דייטש, וואָס יודישע קינדער שניידען אין אַ געשריפטס, מלמדים אין דעם חומש און ווייבער אין די תחינות, ווייל אַנדערש פאָרט זיך עפּיס נישט, און עס לעגט זיך טאַקי נישט די צונג, ווי אַ שטיינער, נעהם זאָג אַ הונדר: „געה, זיי מוחל, אַרוים"! און נישט אויף יוניש: „פּאַשאָל וואָן"! אָדער געה רעד מיט אַ קוה, מיט אַ קעלבעל יודיש... דער עיקר אין דעם בריוועל, וואָס ביי ביילען אין קאָפּ, איז געווען אַ לויב צו השם־יתברך. אָנגעהויבען האָט זיך עס אַזוי:

„געלויבט און געדאַנקט דער לעבעדיגער פאָטער אין הימעל, דאָס ער איז מיט דעם עלענדען, בעשירעמט דעם פאַרוואָגעלטען, דערהויכט דעם געפאַלענעם. עס האָט זיך ענטפלעקט בעשיינפערליך זיין גנאָד, די גרויסע נסים מיט מיר, מיך צו פיהרען דאָ אויף דעם רעכטען וועג, און אַריינגעבען מיך אַצינדערט אין אַ גוט אָרט" א. ז. וו.

פאַרטיג מיט דעם אויסשטעלען דעם בריוועל אין קאָפּ, הויבט זיך אָן ביי איהר אַ נייע דולעניש: ווי קומט די קאַץ איבער'ן וואַסער, ווי אַזוי, הייסט עס, גיט מען שוואַרץ אויף ווייס אַרוים? שרייבען אַליין קען זי נישט; בעטען עמיצען פון די „קעסט־קינדער" דאָ, פּאַסט איהר עפּיס נישט. וואָס־זשע דען? זי טראַכט, טראַכט און עס פאַלט איהר איין — הערשעלע!...

„יאָ, הערשעלע!... ער וועט מיר אָנשרייבען... וואָס איז עס אַזוינס, וואָס מיר גלוסט זיך אַלץ איהם זעהן, און זעה איך איהם, פּיקט עס, פּיקט אַמ־אָ־דאָ, דאָ אין האַרצען? אַ ברודער איז ער מיר? ניין! אַ חתן? ניין! וואָס דען? עס קיצעלט עפּיס צו לאַכען... אַ שען געלעכטער, האַ, אפשר איז דאָס טראַכטען אַזעלכעס אַ עבירה? נאָר ווען איז מיר, אַז עס טראַכט זיך אַליין!... אפשר בעדאַרף איך ניט וועלען... ניט וועלען איהם זעהן? אוי, ווינד איז מיר, עס ווילט זיך דאָך אָבער יאָ, און אַצינד דוקאָ גראָד נאָך מעהר!... רבונו־של־עולם, איך בין זיך מודה! רבונו־

של־עולם, זינדיגען בײ זיך אין הארצען אַלע מײדלעך אַזױ אָרער איך נאַר, אַז אַך און װעה צו מיר, איך אַלײן?...

אַזױ טראַכט בײ זיך בײלע און אין די אױגען שטעלען זיך איהר טרעהרען.

שײנצע און לױ, איהר מאַן, זענען געװען אַ גלײך פּאָר־פּאָלק. טאַקע אַ זיװוג מן השמים. בײדע האָבען געאַרבײט אין דער פּרנסה, ברױסװײזענדיג זײער בריה'שאַפט, איטליכער נאָך זײן גאַנג. און װען שײנצע האָט בײ דער װעלט פערדיענט דעם נאָמען „מוהמע", האָט אױך לױ פון זײן זײט כשר פערדיענט בײ איהר דעם נאָמען „בחור". אַזאַ טבין אױף „סחורה" װי ער, אַזאַ מײסטער אין זײן זאַך איז צװישען זײן חברה קײנער נישט געװען. בײ אַ שװערע זאַך אַמאָל פלעגט מען זיך װענדען צו איהם. ער פלעגט דער חברה פּסק'נען שאלות און פּאַר־ענטפערן אַלע האַרבע קשיות. מען בעדאַרף װיסען, אַז די אַלע חברה־לײט, װאָס האַנדלען מיט „לעבעדיגער סחורה", זענען דורכגעטריבענע ממזרים, יאָלדען מיט בײנער. זײ דרעהען און פערדרעהען קעפּ, בלענ־דזען און פערפיהרען הונדערטער נפשות מיט אַלערלײ המצאות. ס'איז דאָ צװישען זײ אַלע מיני פּאָקוסניקעס, קאָמעדיאַנטען, װאָס מאַכען די שפּיעל, פערשטעלען זיך, כדי יענע צו פערפיהרען, פּאַר חתנים, פּאַר מענשען מיט געשעפטען, פּאַר אַגענטען, פּאַר גלאַט אַזױ זיך גוטע, שענע, כשר'ע יודען וכדומה נאָך אַזעלכע אָנשטעלען, װי עס פּאַסט צום ענין. הײנט, אַז אַזױנע לײט האָבען תרבית פּאַר לױ'ן, האַלטען פון איהם װי פון אַרבי'ן, איז, מסתמאָ, לױ אַ בחור טאַקע װאָס אַ בחור הײסט.

לױ בחור איז אין דער־הײם נישט געװען בשעת בײלעס אַרײנ־טרעטען צו איהם אין הױז; ער איז געפאָהרען ערגי'ץ אין אַ אָרט, װאוהין חברה האָט איהם אַרױסגערופען, ער זאָל זײ עפענען די אױגען אין אַ האַרב שטיקעל אַרבײט. די מוהמע שײנצע, װאָס האָט שטאַרק געהאַלטען פונ'ם מאַן, נישט געטאָן קײן שום זאַך אָהן איהם, האָט גע־האַלטען דערװײל בײלען, װי נאָר מעגליך, אָבגעזונדערט פון דעם אײ־בעריגען עולם אין אַ קאַמעריל פּאַר זיך, געגעבען איהר כלומרשט, פון יוצא װעגען, עפּיס אַרבײט, װי, אַ שטײגער, אױסלאַטען העמדער, אײנ־

נייהען קנעפּלעך, אונטעראַרבייטען זאָקען, און אַלץ זאָגען איהר, אַז דער בעל־הבית וועט קומען, אם ירצה השם, דענסטמאָל וועט זי, נישקשה, האָבען געזונג אַרבייט. די מוהמע שיינצע איז זיך בעגאַנגען מיט איזהר זעהר גוט, זי אונטערגעפּילעוועט, געמיינט דערמיט גאַנץ פּשוט, דאָס שטיקעל סחורה זאָל אַ פּנים האָבען, לוי זאָל ביים אָנקוקען עס צופריעדען זיין און וויסען, אַז דאָס ווייב זיינס איז אַ מענש, מען מעג זיך אויף איהר פאַרלאָזען.

אַז לוי איז אין אַ קורצע צייט אַרום געקומען אַ היים און האָט געזעהן ביילען, איז ער פערצאַפּעלט געוואָרען פאַר פרייד, אַזוי איז זי איהם געפעלען:

— הערסטו, מיין ווייב, רופט ער זיך אָן צו שיינצען: דאָס מיידעל איז אַ שען שטיקעל סחורה! אַצינד איז זי נאָך רויה, אַ ביסעל טערפּקע, נאָר מיט דער צייט וועט אויס איהר ווערען אַ כלי. עס קען זעהר געמאָלט זיין, אַז זי זאָל אַמאָל נאָך אָנשפּאַרען אין די ווייטע מקומות, אַהינצו, אַ שטייגער, צום פעטער ישמעאל. מען וועט קענען פאַר איהר הויבען אַ גרויסע אַפּותיקי. ביז דענסטמאָל אָבער, ביז עס וועט זיך געפינען אויף איהר דער אמת'ער מבין, מוז מען זי לערנען מענשליכקייט, אַלע שענע מאַנירען, ווי צו געפעלען.

די רבי'צען ביילעס איז די ערשטע צייט געווען איינע פון די „קעסט־קינדער", זעהר אַ געשייטע, אַדורכגעטריבענע, וואָס האָט אָנגעהויבען מיט איהר דעם אַלף־בית. ביילע אָבער האָט געהאַט אַ פערדשטאָפּטען קאָפּ און נישט פערשטאַנען קיין וואָרט. דערצו איז זי נאָך געוועזען אַ שעמענדיגע און אַ שטיק עקשנ'טע אויך. נאָר דאָס איז זיך געווען דערווייל, ווי אויף קאַטאָוועס. שפּעטער אַ ביסעל האָט לוי גענומען דאָס טייטעל און אָנגעהויבען אויף זיין שטייגער צו לערנען ביילען, ער מיט זיין כבוד אַליין. און דעם שבח מוז מען לוי־בחור נאָכזאָגען, אַז ער פלעגט זיך מיט דער ערציהונג פון זיינע „לערען־מיידלעך", ווי זיי האָבען ביי איהם געהייסען, בעשעפטיגען זעהר געטריי; ער האָט געקנעלט מיט זיי טאַקע ווי אַ גוטער מלמד און אָנגעווענדט אַלע מיטעל אַרויסצוטרייבען פון זיי דאָס קליין־שטעדטילדיגע ווילדקייט, דאָס נאַרישע שמייליגע עקשנות, פריהער מיט גוטען, מיט מוסר־זאָגען, און אַז עס האָט נישט געהאָלפען קיין רעד, פלעגט ער שוין געברויכען די הענד, אַ שטעקען און אַרימען אויך. נאָר עפּיס נישט אַזוי, — זענען געפלויגען פעטש, קלעפּ, וויפיעל ס'איז נאָר אַריין. אַ מאָל איז מען אויך געזעסען

בײַ איהם פערשפּאַרט אין אַ קעלער, אָהן עסען, אָהן טרינקען ביז וואַנען מען איז בעסער געוואָרען.

איין מאָל האָט לוי אַרײַנגעפיהרט אין קאַמעריל צו בײַלען אײנעם פון זײַנע לײַט, כּדי צו הערען זײַנע מבינות אויף איהר און אויף וויפיעל ער וועט אָבשאַצען איהר ווערטה. בײַם אַרײַנקומען מיט איהם האָט לוי געזאָגט מיט אַ זיס שמייכעלע: „טאָכטער, אָט האָב איך דיר געבראַכט אַ חתן — אָבער אַ חתן גאָר אַנטיק!” דער חתן איז דוקא נישט געווען קיין שעמעװדיגער און באַלד טאַקי אָנגעהויבען טרייבען מיט איהר קאַטאָוועסלעך, עפּיס ווי צוגעזאָגטען געוואָרען צו איהר. זעהענדיג, אַז בײַלע האַלט אַראָבגעלאָזט דאָס פּנים און שווײַגט, נעהמט ער זי אָן בײַם נאַקעטען העלזעל, גלעט זי, טאַרעט זי, חאַטש איין קוקעלע זאָל זי אויף איהם טאָן, זאָגען איהם האָטש איין וואָרט. בײַלע שטופּט איהם אָב פון זיך, רויט־ווערענדיג ווי פײַער. דאָס גיט איהם אָבער נאָך אונטער מעהר קוראַזש, ער האַפּט זי אַרום און וויל איהר טאָן אַ קוש; בײַלע לאָזט איהם אַראָב צוויי הייסע פײַערדיגע פּעטש, רײַסט זיך אויס איהם פון די אָרעמס און אַנטלויפט — און דער חתן בלייבט געפּלעפּט. בײַלע האָט דערמיט זיך שטאַרק פערשולדיגט און נאָך אין דעם אײנענעם טאָג טאַקע האָט איהר לוי גוט מקיים פּסק געווען מיט אַ רימען, זאָגענדיג איהר דערבײַ מוסר אַזוי:

— אָט האָסטו דיר דײַן עהרליך אויסקומעניש פון מיר, דו חצופה אײנע!... נאַ, נאַ דיר איצטער פאַר דײַנע געננ, אַז דו זאָלסט געדענקען אויף ווײַטער!... עס זאָל דיר ליעגען אין טעם, און קלינער ווערען ווײַטער. נאַ, נאַ!... אַ מיידעלע בעדאַרף זײַן אַ שטילעטשקע, אַ גוטעטשקע, ליעב האָבען מענשען, צו איטליכען זײַן צוגעלאָזט מיט אַ פרײַנדליך פּנים, בעדאַרף אַרויסשלאָגען זיך פון׳ם קאָפּ שמיילינגקייט, זאַבאַבאָנישע — ווילדע זאַכען... אַ מיידעלע בעדאַרף וויסען דרך־ארץ — דרך־ארץ איז פריהער פון אַלע זאַכען!

איצינד ווייסט שוין בײַלע דאָס אָרט, וואו זי געפינט זיך, הער אַזוינע איז האַדיל די מעקלערין און די מוהמע שײַנצע. איצינד האָט זיך איהר „ענטפּלעקט בעשיינפּערליך די גנאָר און די גרויסע נסים”, דאָס גוטסקייט און פרומקייט פון די דאָזיגע שענע נפשות, און זי שטעלט איצינד אויס בײַ זיך אין די געדאַנקען אַ בריוועל אַהיים, פול מיט קינות, מיט קלאָג, שוין נישט אויף קאַבצאַנסקער דײַטש פּירגריסעל־לשון, נאָר

אויף ריין יודיש — אויף דעם לשון פֿון איהר צוברָאָכען האַרץ און שווער ביטער געמיט.

נישט צו דערקענען איז בײלע אין דער שענער הלבשה איהרער און אַלץ־מיט־אײנאַנדער. איהרע שוואַרצע געדיכטע האָר זענען אונטערגעשוירען ביז דעם לעפּיל פֿון די אויערן, דאָס וויס־געשטיקטע קליידעל אויסגעשפּיטען וויט ביז דער ברוסט, אויף דעם נאַקעטען האַלז אַ שמאָל רויט בענדעלע און די אַרבעל קוים וואָס דערגרייכען ביז צו די איילענבויגענס. דאַכט זיך, אַ פּריצה, נישט צו פֿערזינדיגען, וואָס געהט איהר אָב? נאָר נישט פֿאַר אײך געדאַכט, יודישע טעכטער, איהר ביטער האַרץ! מען זעהט עס איהר אַרויס אין די בלייכע באַקען, אין די בלויע רינגען אַרום געשוואָלענע ברענענדיגע אויגען און אין דער גאַנצער מינע איהרער. זי איז געעלטערט ווי אויף אַ צעהן יאָהר. אינגאַנצען ווי איבערגעביטען געוואָרען. און ווי זי זיצט זיך דאָ אַ מאָל אַזוי בײ זיך אין חדר׳ל, שטאַרק פֿעראומערט, רוקט זיך שוועבענדיג אַריין, שטיל ווי אַ קעצעלע, די מוהמע שיינצע. בײלע ווערט פֿערציטערט און לאָזט אַראָב די אויגען.

— איך האָב מיך שוין טאַקע נאָך דיר פֿערבײנקט, מאַכט די מוהמע שיינצע, צושאַרענדיג זיך צו בײלען מיט גוטע, זיסע ריידעלעך: לוי מײנער האָט זיך געקליבען צו דיר אַצינד, זאָג איך: ניין, לאָז מיך! זאָלסטו טאַקי וויסען, ווי ליעב דו ביסט מיר, וואָס דען? נעהם חאָטש, זאָג איך דיר, און קוק זיך אָנעט אין שפּיגעל, ווי שען, אָהן עין־הרע, דו ביסט. אַ העלזועלע אַ ביסעל, אַזאַ מזל זאָל איך האָבען. הענטעלעך מחיה, ווי אַ יודישע טאָכטער איך בין! אַזוי זיס, אַזוי חנ׳עוודיג... פּוקען מעגען זיי זיך דאָך אַלע דאָ. אָט אַזוי, טאָכטער, אַזוי בין איך אַמאָל אויך שען געוועזען אין דײנע יאָהרען. מען האָט זיך אויף מיר געהאַנגען. אוי, האָב איך געבּרענט אַ וועלט! וואָס דען, נאַרעלע? כ׳האָב אַצינד נאָך הנאָה, ווי אַ יודישע טאָכטער איך בין, ביים דערמאָנען זיך יענע גוטע, פֿרעהליכע יאָהרען... אַוודאי הייסט עס אַצינד איך בין אַלט, נאָר ווי דו קוקסט מיך אָנעט אָט־אָ — מאַכט די מוהמע שיינצע מיט אַ שמייכעלע, אויסשטרעקענדיג זיך ווי גרויס זי איז, דאָס קעפּעלע פֿערוואָרפֿען אַ הינטער, דאָס בייכעלע אויסגעפּוצט פֿאָרענט־צו, און נעהמענדיג זיך מיט בײדע הענד בײ די זייטען — אָט ווי דו קוקסט מיך אָנעט — אָ, איז נאָך שיינצע גאָר נישקשה׳דיג!... זיי, זאָג איך מיר, נאַרעלע, קיין שוטה ניט. פֿאָלג! — וואָס שווייגסטו?

— וואָס זאָל איך רעדען? ענטפערט ביילע, קיין קוק נישט צו טאָן אויף דער מוהמע שיינצע: איך ווייס נישט, וואָס איהר ווילט פון מיר האָבען.

— אַ זאָג אַ ביסעל, וואָס וויל מען פון איהר האָבען! — דיין טובה, טאָכטער, וויל מען האָבען, מען וויל, דער חתן זאָל דיר געפעלען. יענער פגר'ט נאָך איהר, נאָך איהרם אַ וואָרט, אַ קוק. דער רוח נעהמט איהם שיער נישט צו, אַזוי פערליאַפּעט איז ער אין איהר. נאַ דיר, זאָגט ער, נאַ, נשמה'ניו, דיר מתנות! נאַ דיר אַ בראַסלעטיל, אוירינגלעך קאַרעלע:ע, אַ פינגעריל, אַ קייטעלע אַ גאָלדענס, ווייס איך וואָס דאָרטען נאָך אַ זוינס, און זי... עפּיס נאָר טאַקי אַ שטיין. געה טהו אַזעלכער טובות! אי, פּע, אַ חרפּה, אַ בושה, אַזוי אַ יודישע טאָכטער איך בין!

— וועמען בעדאַרף עס אָנגעהן מיין תכלית צו פערזאָרגען? איך האָב טאַטע-מאַמע ביז הונדערט און צוואַנציג יאָהר.

— מען האָט שוין געהערט. געהערט אַזעלכע זאַכען... נאַריש-קייטען! אַ נאַר בין איך, וואָס איך טענה דאָ מיט איהר אַזוי לאַנג. צום לעצטען מאָל פרעג איך דיך: יאָ?

— ניין.

— עהע, ווידער די אָנשטעלען! צושרייט זיך די מוהמע שיינצע, אַרויסגעהענדיג פון די כלים, שאָקלענדיג מיט'ן קעפּעלע, און דינע רויטע ערדערלעך טרעטען איהר אַרויס אויף די פּעטע, מיט שמאַלץ אָבגעגאָסענע, באַקען: אויך מיר אַ מענש ביילצע! אומזיסט ווערסטו עס פּ׳עסען מיין זאַלץ און ברויט, געהן אין מיינע קליידער? זי מיינט, זי איז אויך עפּיס; מיינט, אַז ביידע צדדים האָבען זיך שוין אויסגעגלייכט, אַלסדינג איז פאַרטיג. עס פעהלט נישט מעהר איהר הסכם, זי זאָל זאָגען — יאָ. האָב נישט קיין טעות, ביילצע! ווער הערט דיך? דו ביסט נישט מעהר, חצופה איינע, ווי אַ גולם. אַ שטיק פלייש ביסטו, אַ נבלה!... די זאַך, זאָלסטו וויסען, הענגט נאָך דערווייל אין דער לופטען, נאָך נישט אויסגעגלייכט זיך מיט דעם מקח... אַצינד פער-שטעהסטו שוין, ביילצע, הערסט וואָס מען רעדט צו דיר?

— אוי, דערבאַרעמדיגער גאָט! צעוויינט זיך ביילע און ברעכט די הענד: ראַטעווע מיך, רבונו של עולם, ראַטעווע מיך פון יודישע הענד!

— האַלט מויל, חצופה! וואַרט נאָר, וואַרט, פיסקוואַטע, אָט

חעט שוין קומען לוי און דיר ווייזען, ווער עלטער איז. ווערסט שוין, נישקשה, ליעגען ווידער דאָרט אין קעלער, דאַרען־קוואַרען, רויען ווי אַ הונד. מייז, ווערים וועלען עסען דיין לייב. דער רוח, נישקשה, וועט דיך שוין חאַפּען! — צולאָזט זיך די מוהמע שיינצע אויף איהר צינגעל און רוקט זיך אַרוים אין כעס.

ביילע נעהמט זיך אָן מיט ביידע הענד ביי די האָר פּונ'ם קאָפּ און טהוט זיך אַ וואָרף מיט אַ געוויין אייף דער קאַנאַפּע.

דאס דריטע קאפיטעל.

צווישען די „קעסט־קינדער“ לוי בחור'ס זענען געווען אויך אַזוינע, דימענדיגע, גוטע פון דער נאַטור, אויף וועלכע מען האָט געמעגט טאַקע אָכצען און קרעכצען: אוי, נעבעך, בריליאַנטען אין דער בלאָטע! ווי נידעריג, געפאַלען די וועלט האָט זיי געמאַכט, האָט דאָך אין זיי זיך געקלאַפּט אַ מענשליך האַרץ מיט געפיהלען פון רחמנות.

די בעסטע פון זיי איז געווען די טערקיניע. די דאָזיגע טערקיניע מיט'ן נאָמען גיטעל איז געווען אַ מלמד'ס אַ טאָכטער פון דלפוניווקע, אַ קבצנ'יש שטעדטיל, פול אָנגעזועצט מיט לויטער קבצנים־דלפנים, גאָר כשר'ע אָהן חכמות, אמת פרומע, נישט איבערגעשפּיצטע יודען, בע־דאַרף דער רוח אָנטראָגען אַהין אין שטעדטיל עפּיס אַ שלים־מזל, אַ יונג מיט ביינער, וואָס לאָזט אַרויס אַ קלאַנג אָט וואָס: ווער פון די דלפוי־ניוועקער מיידלעך, נעבעך, פערלאַנגט אויפגעריכט צו ווערען, זעהן פאַר איהר אַ וועלט, אַ גליקליך לעבען פון איהר האַנד־אַרבייט, זאָל זיך לאָ־זען נאָך איהם קיין סטאַמבול, דאָרט וואו ער וואוינט. — עפּיס אַ קליי־ניגקייט סטאַמבול, אַז יודען דערהערען סטאַמבול, עס שמעקט דאָך שוין אַ ביסעל מיט ארץ־ישראל! עפּיס מאָלט זיך אויס אין קאָפּ משונה: טערק — ירושלמי, שטריימיל — טורבאַן, אויסגעמישט אינאיינעם. מסתמא גיבען זיך אַ שאָט צו דעם פאַרשווין פון אַלע זייטען יודעלעך, ...ייטליכער מיט אַ געבעט:

— טאַטעניו, האַרצדיגער, נעהמט, נעהמט מיין טאָכטער!

דער האַרצדיגער טאַטעניו דערבאַרמט זיך, קלויבט זיך אויס עטליכע שענע מיידלעך, צווישען זיי גיטלען, די שענסטע פון אַלע, און פיהרט למזל

די דאָזיגע גליקליכע מיט זיך אַוועק. דער שפּיץ איז, נאָך פיעל דרעהעניש — פאָהרעניש, קומט אָן גיטעל אין שטוב צו לוי בחור און ווערט דאָרט אַ „טערקיניע", נישט אָנקוקענדיג אפילו אַ טערק אין די אויגען.

גראָד האָט צו יענער צייט, ווען די מעשה מיט ביילען, זיך בעדאַרפט טרעפען אַ געשיכטע מיט איינער, די עלטסטע דאָרט, וואָס האָט ביי אַלע געהייסען די „אָפּיצערקע". אַ געשיכטע אַ שרעקליכע, אַ טרויעריגע, וואָס האָט אָנגעריהרט אַלע חבר'טעס איהרע ביי דער לעבער. עס האָט זעהר גוט בעוויזען, ווי טיעף אין דער ערד זיי, נעבעך, ליגען, אַז אָך און וועה צו זייער קאָפּ, צו זייער לעבען! און זינט יענער געשיכטע האָט זיך טערקינע נאָך מעהר זיך צוגעלאָזט צו ביילען, זי געהאַלזט, געליעבט, געוויינט אויף איהר קוקענדיג, עפּיס גאָר טאַקי ווי אַ געטרייע עלטערע שוועסטער האַלזט, קושט דאָס קליינע שוועסטעריל איהרס אַ יתומה.

געשטאַמט האָט די „אָפּיצערקע" פון עפּיס אַ שטעדטיל, ייייי יירגיץ אין פּוילען. די עלטערן איהרע, אָבגעקומענע בעלי־בתים, זענען געווען פון שענעם שטאַנד, פון די פאַרנעהמסטע אין שטעדטיל. געלעבט האָבען זיי אָרעם, מיט בערעכנונג, זיך נישט צוגעלאָזט קיין וואוילטאָג, דאָך האָט זיי דאָס אָרעמקייט נישט ערנידריגט, נישט פערגרעבט, נישט בייז געמאָכט, ווי אַנדערע אָרימע לייט. אין דעם הויזגעזינד האָט געהערשט פריעדען, ליעבשאַפט, אַ ברכה פון גאָט, איינער דעם אַנדערן איז גרייט געווען דעם לעצטען ביסען פונ'ם מויל אַוועקצוגעבען, וואָס גאָט גיט, אַבי אינאיינעם. דערינען האָבען געמעגט פיעל רייכע לייט זיי מקנא זיין, אַזעלכע וואָס באָדען זיך אין מילך און פּוטער און זענען צווישען זיך קידער־ווידער.

די געליעבסטע ביים גאַנצען הויזגעזינד איז געווען איידיל, די עלטסטע טאָכטער. אַלע האָבען זי געשעצט, איהר'ס אַ וואָרט איז געווען ביי איטליכען טייער. און איידיל האָט עס טאַקי מיט רעכט פערדיענט, ס'איז געווען ווערטען ליעב צו האָבען. שען איז זי געווען, עפּיס טאַקי גאָר אַ בילד. דער רבונו של עולם, דער גרויסער מייסטער, אַמאַלער איינער אין דער וועלט, האָט גענומען די פיינסטע מאַטעריאַלען, וועלכע ער פערמאָגט: דאָס ווייסקייט פון ליליען אויף באַקען, דאָס רויטקייט פון קאָראַלען אויף ליפּען, דאָס בלויע פונ'ם הימעל אויף אויגען, דאָס שוואַרצקייט פון ראָבען צו די האָר, צוגעגעבען דערצו דעם זיבעטען חן,

ליעפליכקייט, גוטסקייט און צירליכקייט, אויסגעמישט דאָס אַלסדינג אינאיינעם, געטאָן אַ מאַך — און עס איז אַרויס פּאַרטיג אַ בילד־שענע איידעל!... איהר פיגור, אַ הויך־געוויקסיגע מיט געקרייזעלטע לאַנגע סאַמעטענע לאָקען, ווי אַ הויך צווייגהאַפטיג יונג בוימעל. גוט איז זי געווען אָהן אַ גאַל, אַ בריה גאָר אַנטיק. פון איהר בריה'שקייט האָט גע־זונגען אין שטוב איטליכס ווינקעלע. מען האָט עס אַרויסגעזעהן אין די שענע פריש־שמעקענדיגע בלומען־טעפּלעך, אין די געשטיקטע זילבער־קלאָרע אויף די פענסטער פאָרהענגלעך, אויך אין דעם מעש און קופּער־וואַרג, וואָס האָט געשיינט, געפינקעלט, פערנומען די אויגען. זי האָט געניירט, געשטיקט, געוואַשען, געטאָן אַלסדינג אין דעם בעל־הבית'ישקייט און פערהיט, די מאַמע !אַל קיין שווערען כּויג זיך נישט געבען. אויסער דעם האָט זי נאָך מיט איהר נייהען און שטיקען פאַר אַנדערע צו־בים־לעך פערדיענט אויך.

ויהי היום איז ווי פון'ם הימעל אַראָבגעפאַלען אין שטעדטיל אַ יונגערמאַן, אַ פיינער, אַנשטענדיג־לייטיש געקליידעט, מיט דעם נאָמען שמעריל. געהייסען האָט עס, אַז ער איז פון גאַנץ ווייט און האָט מיט פריצים דאָ אַרום געשעפטען. יודען פון'ם שטעדטיל, לעדיג־געהער, וואָס געהען אַרום גאַנצע טעג שלינג־און־שלאַנג, האָבען נישט מעהר וואָס צו טאָן נאָר רעדען, שמעקען, טאַפּען און אָבגעבען זיך מיט יענעמס געשעפטען, — האָבען אין דעם דאָזיגען פּאַרשוין בעקומען, ברוך־השם, אַ נייעם עסק אויף צו רעדען, אַרויסצוווייזען חכמות און בויך־סברות. יעדען טאָג האָט מען אַרויסגעלאָזט וועגען איהם אַנדערע מיני פּאַטש־טען: שמעריל איז אַ חשוב אין די הויכע פענסטער, שמעריל פער־מאָגט קרח'ם אוצרות, שמעריל איז אַ מאַכער ביי די גרעסטע פריצים, שמעריל איז אַזוינער, שמעריל איז אַזוינער און אַזוינער, שמעריל איז ניט קיין בעווייבטער און אויב אַזוי, הע־הע, בעדאַרף מען דאָך ניט שווייגען... שענע יודען רוקען זיך צו איהם אָבשטעקען אַ „שלום עליכם"; מקבלים שטעלען־אויף הענד צו נעהמען ביי איהם אַ נדבה; שדכנים לויפען ווי דו פער'סמ'טע אויסזוכען פאַר איהם אַ שדוך. שמעריל אָבער איז אַ בחור, וואָס קוקט נישט אויף געלד, נאָר אויף שענקייט, דער עיקר איז ביי איהם דאָס קרן — און איידיל געפעלט איהם בעסער פון אַלע בתולות, וואָס קומען נישט צו איהר מינדסטען נאָגעל. זענען די שדכנים נישט פויל, נעהמען די פאָלעס פון דער קאַפּאָטע אין דער האַנד, די פיס אויף די פּלייצעס און לויפען משוגע'נער'ווייז צו איידילס

עלטערן, שיטען זיי אָב מיט ניין מאָס רייד, לויבען אין טאָג אריין און זאָגען: אין כשמעריל? נישטאָ קיין בעסערער פאַר זייער טאָכטער ווי שמעריל, חי רב שמעריל, אַזוינער און אַזוינער, אַמושלם מיט אַלע מעלות. סטייטש שמעריל, עפּיס אַ קאַטאָוועס רב שמעריל, עפּיס זאָגט זיך עס אַזוי גרינג שמער... רב שמעריל, אַז מען זאָל אפילו אויסגעהן עק וועלט, זוכען מיט ליכט, וועט מען, אָסור חזיר, נישט געפינען זיין גלייכען! טאַקע די גאַנצע מעשה פון אָנהויב ביז צום סוף, פון רב שמעריל׳ס טאָן קומען אַהער, איז נאָר ריינע נסים. עס ווייזט בעשיינ־פערליך, אַז ס׳איז טאַקע נאָר אַזיווג מן השמים, פערציג טעג איידער איידעל איז געבאָרען געוואָרען, האָט מען דאָס שוין, פערשטעהט איהר, אויבען אין הימעל אויסגערופען, וואָס דען? זאָגען־זשע דעם רבונו של עולם דעות און שטעלען זיך אין אַ זיווג איהם אַקעגען, הייסט עס ווי געמישט זיך ניט אין זיין זאַך, אַריינשטעקען די צונג אַהין, אין דעם סדר העולם, גאָר אומגעבעטען, פע, מיאוס, וואָס פאַסט נישט פאַר אַ יודען! וחוץ לזה, יאָ פאַסט, ניט פאַסט, קענען דאָ טענות און קשיות טאַקע אויך גאָר נישט העלפען, געסמאַהע אַייך פאַרפול! פערשטעהט איהר, וואָס דאָס הייסט אַזוינס?... לכן מוז מען זיך אַיילען, חאַפּען די מציאָה מיט ביידע הענד, כדי אַ אַנדערער זאָל זיך נישט פעדערן און זי, די מציאָה, חס ושלום, נישט אויסהאַפּען. — —

דער טאַטע איז ביי זיך אין האַרצען גרייט — אַך, מהיכא־תיתי, פאַר וואָס ניט? נאָר מיט׳ן מויל מאַכט ער: אי!... כלומרשט וויל ער נאָך האָבען אַ ישוב. דאָס הייסט, גלאַט אַזוי אַ קוויינקלעניש פון דרך־ארץ וועגען. די מאַמע ווידער, אַ יודענע ווי אַלע יודענעס, וואָס האָבען עפּיס אַברענענדיגען יצר־הרע צו חתונה מאַכען קינדער, חאַפּט זיך באַלד אָן אין דעם שידוך מיט לייב און לעבען, באַלד טאַקע אין דער הייסער מינוט — און איידעל איז למזל אַ כלה געוואָרען. דער חתן האָט טאַקי, אמת, נישט פערלאַנגט קיין נדן, דאָך האָבען די מחותנים זיך מתחייב געווען, צו געבען דער טאָכטער נדן כפי זייער מעגליכקייט און מאַכען איהר שבת׳דיגע און יום־טוב׳דיגע מלבושים גאַנץ נגיד׳ישליך. גלאַט אַזוי פטר׳ן דאָס עלטסטע, געליעבסטע קינד איז זיי נישט אָנגעשטאַנען, לאָז דער מאַן איהר נישט האָבען אויסצוואַרפען: איך האָב דיך פון אַ שטאַל אַרויסגענומען, פונ׳ם טאַטענ׳ס הויז דעם אביון, נאַקעט און באָרוויס ביסטו געווען, איך האָב דיך ערשט בעקליידט און געמאַכט אויס דיר אַ מענש לייטען גלייך. — לעולם תקח, האָט דער חתן געטראַכט,

מאַכענדיג מיט אַ שמייכעלע, צוליעב געטאָן און גענומען. באַלד נאָך די תנאים האָט דער חתן געאײלט אָבצושטעלען חופה ווי צום גיכסטען. זיינע געשעפטען, האָט ער דערקלערט, פאָדערען עס אַצינד, ער זאָל געשווינד פאָהרען אַהיים. און ווי שווער די עלטערן איז געווען דאָס שיידען זיך מיט זייער טיעף אין הארץ איינגעבאַקענער טאָכטער, דאָס שענסטע ציערונג פונ'ם הויז אַרויסצולאָזען, האָבען זיי עס דאָך פאַר ליעב אָנגענומען און זיך געטרייסט דערמיט, וואָס די טאָכטער זייערע איז, ברוך־השם, פערזאָרגט, אָנגעטראָפען אויף אַזעלכען, וואָס פער־שטעהט זי צו שעצען. זיי האָבען זיך אָנגעטאָן אַ כח, מסלק צו זיין דעם נדן, האָבען איינגעפּאַקט איהר די גאַרדעראָבע און זי אַרויסבעגלייט מיט טרעהרען אין די אויגען, מיט ברכות און ווינשעניש אָהן אַ צאָהל.

דאָס יונגע פּאָר־פאָלק איז אַוועקגעפאָהרען און האָט אונטערוועגנס זיך אָבגעשטעלט אין גלופּסק, נישט ווייל דער וועג איז געגאַנגען אויף גלופּסק, נאָר ווייל די געשעפטען האָבען, לויט ווי שמעריל האָט גע־זאָגט, עס אַזוי געפאָדערט, אַראָבצונעהמען זיך פונ'ם גלייכען וועג און אַריינפאָהרען אַהין אויף אַ קורצע צייט. און אַזוי ווי ס'איז ביים פּאָר־פאָלק געווען דער האָניג־זיסער חדש נאָך דער חתונה, האָט שמעריל, ווי אַ געטרייער ליעבער מאַן, זיך געפליסט צו־צוטיילען דעם ווייב פער־געניגען און אויסגעזוכט אַ אַכסניא דוקא נישט אין דער מיט שטאָדט, וואו עס קאָכט, רוישט שטענדיג, נאָר ערגעץ דאָרט אַ ביסעל אין דער זייט, וואו ס'איז רוהיג־שטיל, וואו מען זעהט אַ גרעזעלע, אַ ביימעלע און מען הערט אַ מאָל אויך אַ קול פון אַ שפּיעל־פויגעלע. ער האָט זיך נישט געקאַרגט און גענומען דאָרט דריי שענע צימער, ווי איהם שטעהט אָן. דער בעל־אַכסניא, אַ יוד מיט אַ בייכעל, מיט אַ געלער באָרד, אַ לעבעדיגם, אַ ריהרענדיגם, האָט בעגעגענט שמערלען מיט אַ שענעם ברייטען „ברוך־הבא“. עפּיס ווי אַ גוטער אַלטער בעקאַנטער זיינער פון גאַנץ לאַנג, הגם דאָס איז נאָך נישט אַזאַ שטאַרקער בעווייז, ווייל איט־ליכער, ווער ס'איז אַוועג־מענש, ווייסט, אַז די בעלי־אַכסניות זענען צום גרעסטען טייל מיט שיינענדיגע צורות, מיט זיס־שמייכלענדיגע ליפּעלעך, ווייך־גוט ווי די וועלט, קוועלען, פרעהען זיך ביים ערשטען בעגעגעניש

מיט ניי=אָנגעקומענע אורחים, גלייך ווי עס וואָלטען צו זיי געקומען צו גאַסט לייבליכע נאָהנטע קרובים; נאָר ווי די מעשה איז, שמעריל איז געווען אַ זעהר אָנגעלענטער גאַסט. דער בעל=אכסניא האָט, אַרויפלעגענדיג די האַנד אויפ׳ן האַרצען און אַ שאָקעל=געבענדיג דאָס קעפּיל מיט דער געלער באָרד, פערזיכערט ביי זיין יודישקייט, אַז זיי מעגען זיין רוהיג, אַלסדינג, נישקשה, וועט זיין אין אָרדנונג. און אַז ער האָט געהאַט הינטערווייליכס אַ קוק אויף דעם שענעם ווייבעל דאָ און ממזר׳יש זיך דערוואוסט אין דעם שמועס, אַז דאָס איז שמעריל׳ס ווייב, ערשט נאָך דער חתונה, האָט ער ביידען אָבגעגעבען גאַנץ יודישליך אַ מזל=טוב מיט גנבה׳שע=בלינצעלדיגע אויגעלעך, מאָהנענדיג דערביי לעקעך, ווי דער שטייגער, מיט אַ שמייכעלע, אין וועלכען עס ליעגט עפּיס אַזוינס, וואָס אַ רוח יענעם אין טאַטענ׳ס טאַטען!...

דאָס ערשטע בעגעגעניש איידיל׳ס אויף דער אַכסניא איז געווען אַ הויכע דאַרע יודענע, וואָס איז אַריינגעפלויגען ווי אַ באָמבע צו איהר אין צימער, באַלד טאַקע ביי׳ם אָנקומען, מיט אַ גדולה, אַ פרייד, וואַרפענדיג אויגלעך אויף איידלען, אויף שמערלען, גלייך ווי זי וואָלט געזעהן דאָ פאַר זיך אַ שוועסטער איהרע מיט אַ ברודער, אויף וועלכע זי האָט אַזאַ לאַנגע צייט אַרויסגעקוקט. זי האָט, לאָזענדיג זיך צו שמערלען, געעפענט אַ מויל צום ריידען, נאָר שמעריל האָט זיך אַ ביוזער געטאָן, איז זי געבליבען ווי דערוואָרגען. ער האָט זי אָבגעשיקט צו אַלדי שוואַרצע יאָהר, און אַזוי געשווינד ווי זי איז אַריינגעלויפען, אַזוי געשווינד איז זי אַרויסגעלאָפען.

— אָט דאָס האָסטו דיר, נשמה מיינע, גלופּסק מיט איהרע משונה=ווילדע, וועלט=בעריהמטע קבצנים! אָט דאָס איז עס די עכטע גלופּסקער סחורה, וואָס נישטאָ ערגיץ אַנדערש איהר גלייכען! אָט מיט אַזאַ ברייטקייט רייסט זיך צו יענעם אין הויז אַריין אַ גלופּסקער קבצן נאָך אַ נדבה. טרעפט ער נישט דעם בעל=הבית אין איין צימער, נעהמט ער איהם זוכען ווייטער, ווייטער אין צווייטען, דריטען און גלייך טאַקע אין דער ספּאַלניע; טאָמער דרעמעלט יענער, קייכט ער, הוסט ער, און וועקט איהם אויף. עט, נישקשה. ווער מיר, וואָס מיר צווישען יודען צערעמאָניש אַזוינע זאַכען? ביי דיר, נשמה מיינע, איז דאָס ניים, איך קען שוין גוט די גלופּסקער קבצנים מיט זייערע גענג. אָט נעהם, נשמה מיינע, און שפּיי אויס זיבען מאָל! — אַזוי האָט געזאָגט מיט

אַ זיס שמייכעלע שמעריל צום ווייב, וואָס איז געבליבען שטעהן אַ רגע פערגאַפט.

איידיל האָט נאָך דעם טאַראַראַם אין דער־היים און אויף דעם וועג זיך גוט אויסגעשלאָפען, גוט אויסגערוהט אויף דער אַכסניא, קיינער האָט זי נישט געשטערט, אַנדערע אורחים האָט מען דאָרט גראָד דענסטמאָל נישט געזעהן, ס'איז שאַ, שטיל, אַלסדינג אין דער צייט ווי געהעריג — און איידיל איז צופרידען.

אויף דער אַכסניא פלעגט אָפט צו שמעריל אַריינקומען עפּיס אַ יודעל, אַריהרעוודיגס, אַ געשטופּעלטס, דאָס רעכטע אויג זיינס מיט אַ בעלמע, אַ ווייס פינטעלע, שטאָק־בלינד, נאָר אָפען, נישט צוגעמאַכט. דאָס בלינדע אויגעל איז אָבער קיינמאָל נישט שטיל געשטאַנען, עס האָט אין אַלסדינג נאָכגעטאָן דעם זעהענדיגען, גלייך ווי עס וואָלט איהם געדיענט פאַר איין עדות. האָט זיך דאָס געזונטע אויג געוואָרפען, געקוקט בייז, האָט זיך דאָס בלינדע אויג מיט דעם ווייסען פינטעלע אויך געוואָרפען, אָננעהמענדיג אַ בייזע מינע. האָט יענץ ממזר'יש געוואונקען, לויכטענדיג, פרעהליך, איז דאָס בלינדע מיט דעם פינטעלע אויך נישט פויל געווען אַרויסצוווייזען ווינקענדיג ממזר'יש, שטיקלעך, גלייך ווי גערעדט: אָדם, אַ מענש, קאַטשקע רוק זיך! — און דאָס האָט דעם פנים צוגעגעבען אַ ווילדען אויסדרוק, עפּיס אַזוי חלשות'דיג, אַז עס וואָלט פיעל גלייכער געווען אי פאַר דעם יודעל, אי פאַר דער וועלט, ווען דאָס בלינדע אויגעל זאָל איהם געווען אויסרינען, פערהאַפּט ווערען אינגאַנצען...

ליידען האָט איידעל נית געקענט דאָס יודעל, ער איז איהר געווען פריקרע ביי איטליכם מאָל קומען זיינס אין שטוב. נאָר דעם מאַן איהרען צוליעב, וואָס האָט מיט איהם געשעפטען און פאַרברייננגט מיט איהם גענוג צייט, מעהרסטענטייל נישט אין דער־היים, האָט זי זיך גענויט איהם שען אויפצונעהמען יעדעס מאָל.

שמעריל'ס פערפאַלען ווערען שעה'ן־לאַנג אין שטאָרט, שמעריל'ס צורודערטקייט, זיין פערטראָגענקייט שטענדיג, האָט זעהר גוט בעוויזען איידלען, אַז איהר מאַן איז, אַ פנים, אַ גרויסער סוחר מיט שענע געשעפטען, ברוך־השם, און ווי ליעב עס וואָלט איהר געווען, דער מאַן זאָל נעבען איהר זיצען, געהן מיט איהר שפּאַצירען, האָט זי עס דאָך מוחל געווען, שטאַרק הנאָה האָבענדיג ביי זיך אין האַרצען דערפון, וואָס דער אויבערשטער האָט זי געבענשט מיט אַ מאַן אַ בריה, ביי

װעלכען, ס׳איז אַ האָפנונג, עס װעט איהר זיין זעהר גוט, אם ירצה השם.

איינמאָל קומט שמעריל אַ היים צולויפען גאָר אין איין אָטעם, שטאַרק פערטראָגען און דאָס יודעל מיט׳ן בלינד אייגעל ראַפּטום נאָך איהם. שמעריל נעהמט אַוועק דאָס װייב אין אַ װינקעל און שושקעט איהר דאָרט אין אויער אַריין עפּיס קורצע איבערגעהאַקטע דבורים, גיך־גע־שווינד מיט אַ געבעט:

— איידעלע, נשמה׳ניו!... אַ געשעפט! עס טרעפט זיך אַ גע־שעפט... אַ גוט געשעפט... האָב אָבער װעניג אַ צונד געלד... עס דערגעהט נישט... עטליכע הונדערטער... וואָס טהוט מען?... דער יוד אָט־אָ וויל לייהען... אָבער געווענדט איז אַ ביסעל אין דיר... ער, פערשטעהסטו מיך, דעם װייב׳ס פערלאַנגט ער אונטערשריפט... דיין אונטערשריפט אויף דעם װעקסעל... אוי, העלף, נשמה!... גיכער... נישטאָ קיין צייט... אַ רענדיל אַ מינוט... נאַ, קעצעלע, נאַ!...

און באַלד טאַקע, אין דער הייסער רגע ליעגט שוין פּאַר איידלען אַ װעקסעלע, װעלכען זי שרייבט אונטער, נישט צו רעדען אַ קרום וואָרט. אַדרבה פערקעהרט, עס טהוט איהר נאָך הנאָה אויף דעם כבוד, וואָס מען האָט איהר דאָ אָבגעגעבען, און וואָס זי קען דעם מאַן ברייני־גען אַ נוצען. עס הייסט אַזוי פיעל ווי: עפּיס זענען מיר אויך, ברוך־השם, שטיקלעך מענשען, אונזער חתימה, האַ, האָט אויך עפּיס אַ ווערטה, מיר מאַכען אויך געשעפטען!...

דאָס יודעל נעהמט דעם װעקסעל, גוט צוקוקענדיג זיך צו דער אונטערשריפט מיט דעם זעהענדיגען אויג, יענם בלינדע מיט דעם פּינ־טעלע טהוט זיך אַ וואָרף און קיקט זיך כלומר׳שט אויך צו. דאָס זעהענ־דיגע שיינט, טהוט ממזר׳יש אַוואונק, און דאָס בלינדע אויך. אָבגע־קוקט, לעגט ער דערנאָך דאָס װעקסעלע גאַנץ געלאַסען צונויף, בע־האַלט עס גוט אין טאַש ביי זיך, רוקט זיך באַלד טאַקע פון דער שטוב אַרויס, און שמעריל נאָך איהם.

יענער טאָג איז געװעזען אַ גוטער, אַ פרעהליכער פאַר איידלען. איבערקלערענדיג אַלסדינג, וואָס מיט איהר איז געשעהן אין דער לעצ־טער צייט, די גרויסע פערענדערונג פּלוצלים אין איהר לעבען, האָט זי אויפגעהויבען די הענד מיט אַ דאַנק צו זיין ליעבען נאָמען פאַר אַזאַ טייערן מאַן, אַזאַ גליק, אַזאַ מתנה, וואָס איהר איז געקומען גאָר אומ־

געריכט. פאַר גרויס שמחה נעהמט זי אַ בויגעלע פּאַפּיר מיט אַ פּען און זעצט זיך שרייבען אַ בריעף צו די עלטערן אַהיים. זי איז באַלד אָבער זיך מישב און לעגט אָב דאָס שרייבען אויף שפּעטער אַ ביסעל, ווען זי וועט שוין קומען אויפ'ן אָרט מיט איהר מאַן בשלום און זיך אַרומ־קוקען, זעהן אַלסדינג דאָרט מיט איהרע אויגען, דאָס גוטס, דאָס גרויסע גליק, וואָס זי האָט געטראָפען, דענסטמאָל וועט זי אין אַ לאַנגען בריעף צו איהרע ליעבע בעשרייבען גאַנץ קלאָר, פּינקטליך איטליכס פּיצעלע בעזונדער, זיי דערפרעהען מיט גוטע בשורות און דערצו טאַקע מיט שענע מתנות — דעם טאַטען, דער מאַמען און דעם איבעריגען הויז־געזינד. יאָ, דאָס וועט מעגליך זיין צו טאָן, אם־ירצה־השם, אין אַ קורצער צייט אַרום, וואָרום כּפי עס זעהט אויס פונ'ם היינטיגען גע־שעפטיל, וואָס איז אָבגעמאַכט געוואָרען און געבראַכט אין אָרדנונג מיט דעם אויבערשטענ'ס הילף, דאַכט זיך איהר, אַז דער מאַן האָט שוין דאָ נישט מעהר וואָס צו טאָן. אַנ'עק, אַ סוף, באַלד פאָהרען זיי פון דאַנען אַוועק און זי וועט אין גיכען טאַקע קומען אין איהר רוה אַריין. איבע־ריגענס, טראַכט זי בײַ זיך, וועט זי איבעררעדען היינט וועגען דעם מיט איהר שמערלען און אַגב טאַקע אויספרעגען איהם וועגען דעם גע־שעפט היינט, — פאַר וואָס ניט? עפּיס איז זי דאָך דערצו אויך אַ שטי־קעל שייכות, זי האָט דאָך אונטערגעשריבען אַ וועקסעל.

און ווי איידיל זיצט זיך דאָ אַזוי אויפגעראַמט, אויסמאָלענדיג בײַ זיך אין די געדאַנקען איהר גליקליכס לעבען שפּעטער, אם־ירצה־השם, רוקט זיך אַריין צו איהר אין צימער דער בעל־הבית פון דער אַכסניא שטיל מיט אַ שיינענדיג פּנים'ל, טהוט זיך אַ בוק, אָנקוקענדיג זי אָהן ווערטער און משונה פינטלענדיג מיט די אויגעלעך:

— איהר זייט דאָ אַליין, האַ, איינע אַליין? מאַכט ער נאָך אַ רגע שטילשווייגען, מיט אַ זיס שמייכעלע, שטרעקט אויס די האַנד, רייבענדיג די פינף שפּיצען פינגער איינע מיט די אַנדערע, עפּיס ווי געבענדיג איהר אָנצוהערעניש.

— וואָס איז? טהוט איידיל זיך אַ חאַפּ, שאַרף אָנקוקענדיג איהם.

— גאָרנישט! שמייכעלט ער עפּיס אַזוי צוגעלאָזט צו איהר: איהר פערשטעהט נישט וואָס איך וויל? איך וויל... וואָס? וואָס אַ בעל־אַכסניא בעדאַרף וועלען ווי איך — געלד!

— אָט דאָס! — רופט זיך אָן איידיל מיט אַ גרינג געמיט: — מיין מאַן וועט קומען, וועט ער אַייך געבען.

— אָ=וואַ, אָ=וואַ! איך מוז באַלד, פערשטעהט איהר מיך, די רגע מאַקע אויף עטליכע טעג ערגיץ פאָהרען, געגוויטיג איך מיך אין... אין — זאָגט ער געבענדיג אַ שטרעק=אויס די האַנד און אַ רייב מיט די שפּיץ=פינגער: די קלינגערס מיין איך. פאָהרען באַלד מוז איך, וואָס טהוט מען? גאַנץ מעגליך, צוריק=קומענדיג וועל איך אַייך שוין נישט טרעפען, איהר וועט שוין זיין אויפ׳ן אָרט, מען קוקט דאָך אויף אַייך דאָרט אַודאי שוין שטאַרק אַרויס... אָ=וואַ, אַ מעשה, אַ מעשה, כ׳לעבען! ווייסט איהר וואָס? נעהמט חאָטשע, זייט מוחל, און שרייבט מיר אונטער אָט דעם חשבון. לאָז חאָטש זיין ריין צורעכענט זיך פאַר מיין פאָהרען. נישקשה, גוט געלד, נישקשה!... זייט מיר געזונד און לאָזט גריסען אַייער רב שמערלען! וואָס ווייסט איהר, וואָס ווייסט איהר, וואָס דאָס איז פאַר אַ רב שמעריל? גאָלד און זילבער! איהר וועט ערשט שפּעטער דערפיהלען, וואָס איז אַזוינס רב שמעריל, אַייער רב שמעריל!...

איידיל שרייבט אונטער, עס פערשטעהט זיך, דעם חשבון, געזעגענט זיך זעהר פיין מיט דעם בעל=הבית, שטאַרק צופריעדען מיט איהם, וואָס ער האַלט אַזוי פון איהר מאַן, לויבענדיג איהם אין טאָג אַריין. זי פערזיכערט איהם, אַז דאָס געלד וועט דאָ געצאָהלט ווערען, לויט רעכנונג, און זיך נאָך לאָזען זעהן, נישקשה, מיט אַ שענער מתנה.

שפּעטליך ביי=נאַכט איז שמעריל אַהיים געקומען זעהר לוסטיג, דאָס פּנים פערפלאַמט. ער חאַפּט=אַרום דאָס ווייב, פלאָנטענדיג מיט דער צונג עפּיס האַלבע ווערטער, ווי אַ שכור: פאַרטיג, געלעגט דעם טאַמען!... בעשפּריצט מיט משקה — און יעלה ויצמח, ברעך טעפּ!... יעלה עס וועט אויפגעהן ווי אין אַ כאַקדוויזע, ויצמח, ווי אין אַ גאָרטען שפּראָצ... שפּראָצ... ראָצען!

— פע! וואָס איז דאָס פאַר אַ לשון? רופט זיך אָן איידיל שטאַרק פערוואונדערט, אויסרייסענדיג זיך פונ׳ם מאַנ׳ס הענד.

— אַי=אַי=אַי, שמייליג!... קוקט נאָר אָן די חסידית׳טע דאָ... ריהר מיך נישט אָן... האַ, נישט צופריעדען? נו, איז אינה מקודשת, געסמאַחע דיר פאַרפול!... יבנה המקדש!... פערשטעהסט, וואָס יבנה איז טייטש אויף יוניש? טהוט שמעריל אַ זאָג אָנגעצונדען, אָנקוקענדיג דאָס ווייב בייז, און לאָזט אויס מיט אַ פייף.

— נו, גענוג, גענוג, געה שוין, געה בעסער שלאָפען, — נעהמט

איידיל אַיין דעם מאַן מיט גוטע דייד, אַראָבשלינגענדיג זיינע מיאוסע ווערטער. זי נעהמט איהם אונטער'ן אָרעם, לעגט איהם אַריין אין בעט אַנזאָגענדיג איהם, ער זאָל שלאָפען.

אַ גאַנצע נאַכט איז דערנאָך געלעגען בײַ זיך אויף איהר געלעגער, און נישט געקענט קיין אויג צומאַכען. דעם מאַנ'ס אויפפיהרונג היינט האָט איהר געשלאָגען צום האַרצען — פע, עפּיס אַזוי גראָב! אַזעלכע ווערטער האָט זי נאָך קיינמאָל נישט געהערט. עס קומט איהר אַרויף אויפ'ן געדאַנק אַל־דאָס ביין: וויים איך, וואו ער איז געווען? מיט וועמען דאָרט ער איז זיך צונויפגעקומען? אַ מאַנסביל, אַ קשיא אויף אַ מאַנסביל!... דער קאָפּ שפּאַלט זיך איהר טראַכטענדיג און איבער־טראַכטענדיג, און פאַר גרוים פערדראָס פערלויפען איהר די אויגען מיט טרערען. ניין, ניין — גיט זי זיך דאָס וואָרט — ווייטער וועט עס איהם בײַ מיר אַזוי שוין ניט זיין! פון היינט־אָן וועל איך שוין קליגער ווערען. מען בעדאַרף איהם האַלטען אין די הענד. אָהן מיר קיין טריט! אָהן מיר נישט אויף אַ האָר!... אַ ווייב בעדאַרף אַלסדינג וויסען — וויסען אַלסדינג בעדאַרף אַ ווייב!...

אָט אַזוי האָט זיך איידיל געגעבען דאָס וואָרט, זיך אויף ווייטער מיט דעם מאַן אויפצופיהרען, צו נעהמען איהם אין די הענד אַריין, זייער ביידענ'ס טובה וועגען טאַקע צוליעב. דאָס האָט זי אַ ביסעל בערוהיגט און זי איז לסוף אײַנגעשלאָפען.

דאס פערטע קאפּיטעל.

אויפגעשטאַנען אויף מאָרגען איז איידיל שפּעטליך און איז נאָך געבליבען ליעגען אויף איהר געלעגער, מאַכענדיג בײַ זיך אין קאָפּ א פּלאַן, ווי אַזוי נעהמט מען עפּים דעם מאַן אין די הענד אַריין, אַז ער זאָל פאַר איהר דאָס נײַן=יעהריגע בעקומען. דאָס אייציגע מיטעל, וואָס זי געפינט צו דעם, — איז ברוגז צו ווערען. ברוגז זיין איז בײַ ווײַבער איבערהויפּט דאָס בעסטע מיטעל אַ קעגען די מאַנען, בשעת עפּים נאָר א מלחמה צווישען זיך, בעזונדערס אין דער ערשטער צייט נאָך דער חתונה. דער שטאַרקסטער מאַן אפילו קען זיך נישט האַלטען פעסט קעגען אַ אָנגע׳ברוגז׳ט ווײַב מעהר ווי עטליכע טעג. דערנאָך מוז ער בהרפה ובבושה אַנידערלעגען דאָס געוועהר און בעטען רחמים. ווערען אַ שטיל שעפּעלע — ביז צום צווייטען רוגז.

איידיל גרייט זיך צו, אָנצוהויבען היינט טאַקע די מלחמה, מיט אַלע כלי זיין. זי נעהמט=אָן, אויף אַ פּראָבע, אַ בייזע מינע, אַ ברוגז׳=דיגע פערקרימטע צורה, זי פערדרעהט די נאָז, שטעלט אויס אַ פּאָר אויגען, איז פאַרטיג, אָנגעלאָדען און וואַרט, קיים ווייזט זיך דער מאַן מיט אַ „גוט מאָרגען“, וועט זי באַלד אויסשיסען. אומזיסט אָבער איהר וואַרטען — ער, ווי אויף צו להכעים, ווייזט זיך נישט. דאָס טראָגט זי נאָך מעהר אונטער, עס קאָכט אין איהר ווי אין אַ קעסעל. זי ווייסט שוין נישט, וואָס צו טאָן. ליעגען נאָך און וואַרטען — איז קיין תכלית נישט, ווייל ווי לאַנג קען מען אַזוי ליעגען? אין ברירה, מוז מען, בלייבט בײַ איהר, אויפשטעהן, נאָר אַריין צו איהם דאָרט אין צווייטען חדר — דאָס נישט, אויף קיין פאַל נישט! זי דרעהט זיך

ארום בײ זיך אין צימער נאך נישט רעכט אָנגעטאָן, איז ברוגז, פּלאָמ־פּײער, טראַכטענדיג: צו איהם — נײן, נײן! און דערװײל הערט זי מאַקע זיך צו מיט אײן אויער צו יענעם צימער — דאָרט אָבער איז שטיל, הערט זי דאָך, װי דער שטײגער איז פון אַ אשה, טאַקע ציקאַװע און עפּענט פּאַמעליכען אַ ביסעל די טיר — קײן שאָרך! האַלט זי עס מעהר נישט אויס, טהוט שוין מיט־אַמאָל אײן עפען די גאַנצע טיר, אַ קוק אַרײן — ער איז נישטאָ!... ס'איז אַ צופוקעניש, שװער צו האַלטען אַ פּערדרוס אין זיך נישט אויסצוגיסען עס. זי מאַכט מיט אַ פּערקלעמט האַרץ: אָ, אײן עק! דאָס לעצטע מאָל װעט עס איהם בײ מיר זײן. ער געהט זיך אַהין, ערגיץ צו זײנע דאָרט, פּערברײנגט זיך די צײט מיט װײס איך װעמען, און אַרען זאָל עס איהם אָנהויבען אַ װײב... אַ לשון אַ ביסעל געבעטען בײ־נאַכט אַ קעגעז אַ װײב! הא! זאָל איך עס שװײגען? נײן! — הא, טהוט זי זיך אַ חאַפּ, װאָס איז מיט מיר? װי קומט צו מיר אַזעלכע מיאוסע געדאַנקען... אַזױנס אויף איהם גאָר צו טראַכטען? עפּיס שפּיעלעו זיך דאָ איז ער אַהער געקומען? אַ מענש מיט געשעפטען! ער איז געװען געבעטען דאָס... נו, מילאָ װאָס? עס טרעפט זיך אַזױנס בײ סוחרים בײ'ם ענדיגען אַ געשעפט. װאָס־זשע איז מיר?... אוי, דאָס האַרץ, מײן האַרץ!... לאָמיך זיך גאָר אָנטאָן.

זי געהט אַרײן אין אַלקיריל, װאָס אין דעם צימער, און לויפט פון דאָרט באַלד אַרויס דערשראָקען, טויט אָהן אַ נשמה.

— װאָס איז, מאַדאַם? נישטאָ דאָך, װעה איז מיר, אויף אײך עפּיס קײן פּנים! טהוט דאָס דיענסט־מײדעל פון דער אַכסניאָ אַ פרעג, אַרײנקומענדיג מיט דער באַרסט אין דער האַנד, אויפצורוימען אין צימער.

— זאַכען!... נואו דער קאַסטען. די זאַכען, מײנע זאַכען! שרײט אײדיל נישט מיט איהר קול און עס ציטערען איהר אַלע גלידער.

— אַהאַ, זאַכען? מאַכט דאָס מײדעל אויף אַ מין זינגענדיג לשון מיט אַ נאַריש געלעכטעריל, ציהענדיג די װערטער: מעהר קײן צרות נישט!... שאַ, נישקשה, מאַדאַם! חי־חי־חי! נאָך גאַנץ פריה, פלוטך השור, אײדער די ציג אונזערע מיט דער סטאַדע איז אין פעלד אַרײן אַרויס, האָט די זאַכען אַװעקגעפיהרט אײער מאַן. און מיר געזאָגט, שאַ, שאַ, חי־חי־חי, האָט ער מיר...

— נו, גיכער, זאָג שוין, זאָג! — טרייבט איידיל אונטער דאָס מיידעל, — וואָס האָט ער געזאָגט?

— וואָס געזאָגט? — מאַכט דאָס מיידעל לעקישעוואַטע, און צוויי שורות ווייסע ציינדלעך ציהן זיך בײַ איהר אין מויל: וואַרט נאָר, וואַרט, לאָמיך חאָטש זיך דערמאָנען: האַ, וואָס, וואָס? יאָ, אַזוי, מאַקין אַזוי האָט געזאָגט ער: אין אַ שעה אַרום, געזאָגט ווען ער קומען און אייך פֿערנעהמען, געזאָגט, דאָרט אַהין.

— וואו אַהין?

— וואָס הייסט וואו אַהין, וואונדערט זיך דאָס מיידעל, ציהענדיג מיט די אַקסלען: אַהין איז אַהין, מסתּמאָ ווייסט איהר וואו איז אַהין. וואָס דען, איך ווייס?

— ווי שפּעט איז אַצונד? פֿרעגט איידיל שטאַרק צוטראָגען.

— ווי שפּעט ס'איז אַצונד, ווילט איהר וויסען? ענטפֿערט דאָס מיידעל, פֿערקרימענדיג דאָס פּנים מיט חן: שוין לאַנג האַלבער טאָג. צייט צו עסען, חי-חי-חי, שוין דאָס אַנדערע מאָל. הונגערט אַוודאי מאָל געקומען בין צו אייך איך געוואָהר וועדעו. און איהר געשמאַק געשלאָפֿען, אָהן עין-הרע, האָט איהר ווי נאָך אַ באָד. וואָס זייט איהר עפּיס אַזוי בלייך?... אוי, זאָל איך אפשר אַ שפּרונג טאָן ברענגען אָנבייסען אייך?

— ניין! געה, לאָז מיך צורוה, ענטפֿערט איידיל און פּטר'ט אַרויס דאָס מיידעל פֿונ'ם שטוב.

דעם גאַנצען טאָג האָט איידיל צוגעבראַכט אין איינע צרות, אַרומקוקענדיג זיך ערשט, וואָס איז פֿאָרגעגאַנגען מיט איהר. די גאַנצע מעשה מיט שמערלען, אַז זי הייבט דאָ אָן גוט צו בעקלערען, צוגליעדערן אין די געדאַנקען, קומט איהר אויס משונה-ווילד, דער אָנהויב-מעשה נאָך ווילדער ווי דער סוף. סטייטש, סטייטש! פּלוצלים קומט, חי פֿון הימעל אַראָבגעפֿאַלען, עפּיס אַ שמעריל. ווער שמעריל, וואָס שמעריל? פֿון וואַנען שמעריל? — ווייסט איהם דער גוטער יאָהר! גלאַט אַזוי אַ שמעריל, אַ ייד, אַ מאַנסביל איז ער, אַ יונגערמאַן איז ער — און גענוג! ס'איז אַ חתונה, עס שפּיעלען כּלי-זמר, אַ שמחה, אַ פֿרייד, מען מאַנצט, מען שפּרינגט. זי, ווי אַ כּשר'ע יודישע טאָכטער, געהט אונטער דער חופּה, פֿערלאָזענדיג זיך אויף די עלטערן, מסתּמא ווייסען זיי דאָך וואָס זיי טהוען, מיט וועמען זיי מאַכען איהר חתונה. וואָס דען? די עלטערן ווידער האָבען זיך פֿערלאָזט אויף די שדכנים, גאַנץ עהרליכע

ידען, וואָס קענען, חלילה, נישט זאָגען קיין ליגען... און די שדכנים האָבען געטאָן זייער זאַך אויף דעם סמך, וואָס איז אַ קלאַנג אין שטאָדט, צווישען דעם עולם, און אַז עס קלינגט, איז תורת לאָקשען, דעם עולם׳ס אַ קלאַנג איז אַ בת־קול — אַ מלאָך, זאָגען זיי, האָט אויף דעם זיווג אויסגערופען דאָרט אין הימעל. דער אמת׳ער שדכן, אַזוי הייסט עס, איז גאָט און זיי, די שדכנים, זענען נישט מעהר ווי זיינע שלוחים...

אָט אַצונד ערשט עפענען זיך איהר די אויגען און זי זעהט די גראָבע מיאוס׳ע פעהלער, ווי שענדליך דאָס איז, צו פערבינדען זיך מיט אַ מענשען איידער מען קען איהם פריהער גוט, ווער ער איז און וואָס ער איז. אַצונד ערשט גיט זי זיך אַ חאַפּ: געוואַלד, רבונו של עולם! ווי נאַריש מיר ידען זענען! ווי שלעכט מיר טהוען, וואָס לאָזען זיך איינריידען, זיך פערבלענדען אין שדוכים פון יענע ליגנערס, וואָס בע־דיענען זיך נישט ריכטיג מיט דעם ווערטיל „זיווג מן השמים", ווייל עס טויג זיי צו דער פרנסה. אויף אַלסדינג ביי אַ שידוך, ווי קרום, נישט גלייך ער מעג זיך זיין, האָבען זיי תמיד דאָס דאָזיגע איינע ווערטיל, די איינע תשובה אויף אַלע טענות. אדרבה, ענטפערן זיי, אַלע טענות אַקעגען דעם, אַ שטייגער: עס געשיקט זיך נישט דאָס, געשיקט זיך נישט יענץ, ס׳איז אַ ביסעל קרום, אַ שטיקעל מום — אַדרבה, אָט דאָס גופא טאַקע דיענט ערשט פאַר דעם בעסטען בעוויז, אַז ס׳איז פונ׳ם אויבערשטען, אַז חאָטש דאַכט זיך אין פלוג, ס׳איז אַ ביסעל נישט אַזוי, קומט דאָך אויס פאָרט טאַקע אַזוי... נאַראָנים גלויבען, און עס פאַלט זיי גאָר נים איין צו פרעגען: ווי אַזוי ווייסען עס אָט יענע ליגנערס, וואָס אויבען איז אויסגערופען געוואָרען, וואָס גאָט וויל? האָט עס דען גאָט זיי דערצעהלט? און אויב יאָ אַזוי ווי די דאָזיגע ליגנערס זאָגען, אַז זיי זענען שלוחים פון גאָט, וואָלטען דאָך אַלע שידוכים, וואָס ווערען דורך זיי אויסגעפיהרט, בעדאַרפט האָבען אַ האַפט, אַ קיום אויף אייביג; היינט פאַר וואָס זעהען מיר אַזוי פיעל אומגליקליכע פאָר־פאָלקען, אַזוי פיעל געוויין און טרעהרען, שנאָה און קריעג, גרושות און עגונות צווי־שען אונזערע יודען?...

אוי, רייסט זיך איהר אַרויס אַ זיפץ טיעף פונ׳ם האַרצען: ס׳אין אַ שווינדעל! די גאַנצע זאַך מיט די זיווגים איז נישט מעהר ווי נאַריש־קייט, אָבנאַרעריי און בעטריגעריי. דאַכט זיך, עס ליעגט אויבען־אויף. אַזוי דייטליך, אַז מען ברויכט נישט קיין איבערגעשפיצטען שכל דאָס צו

פערשטעהן, די מינדסטע יודענע אפילו קען עס אויך פערשטעהן מיט איהר מח. זי זעהט עס אַרוים בּיי זיך אַליין אַזוי בּעשיינפּערליך אַצונד, נאָר, געוואַלד, וואו איז אָבּער געווען איהר שכל פריהער? וואו איז גע־ווען דער שכל פון טאַטע־מאַמע, נישט גוט צו בּעטראַכטען זיך פריהער? צו וואָס איז אַזוי דער בּרען צו חתונות, גיכער־גיכער צונויפפּאָרען קינ־דער? רבּונו של עולם! מענשען, אַחוץ וואָס זיי זענען זכרים און נקבות, זענען זיי דאָך עפּיס דערצו אויך מענשען מיט אַ נשמה, מיט אַ פּרייען ווילען, מיט מענשליכקייט, מיט געפיהלען — און עס בּעדאַרף דאָך בּיי זיי אַנדערש זיין ווי בּיי בּהמות... צוליעב חאַפּעניש אין אַיילעניש אָהן בּערעכנונג איז זי, ווי עס לאָזט זיך אויס, אַריינגעפאַלען גאָט ווייסט ווען אין די הענד אַריין און איז אַצונד אין אַ גרויס אומגליק. זי איז נאַקעט־בּלויז, נאָר אין איין סיצען קליידיל אויף איהר לייב, אָהן אַ גראָשען געלד און עלענד ווי אַ שטיין אין דער־פרעמד. וואָס וועט זיין דער סוף איהרער דאָ און דער סוף פון איהרע עלטערן דאָרט, אַז זיי וועלען בּעקומען די וויסטע בּשורה וועגען זייער אומגליקליכער טאָכטער? אַזאַ אומגליק, אַזאַ שאַנדע! ס'איז אַ בּושה אין פּנים און אַ וועהטאָג אין האַרץ!

דאַכט זיך, גענוג בּיטער, גענוג פינסטער, און פלוצלים — נעה טרעף אַ מענשענס האַרץ! — גיט איהר אַ שיין אַ שטיקעל האָפנונג: ניין! מאַכט זי מישב'דיג זיך זיין צוריק — אונמעגליך! לאָמיך נישט זינדיגען מיט די רייד, חושד איהם זיין אומזיסט. עס קען זיך אויס־לאָזען גאָרנישט... מען בּעדאַרף וואַרטען, האָבּען געדולד. לאָז דער־ווייל זיין שאַ! — גוט וואָס דער בּעל־הבּית פון דער אַכסניא איז גראָד אַצונד אַוועקגעפאָהרען אויף אַ פּאָר טעג. לאָז ער נישט וויסען, לאָז דערווייל זיין שאַ!...

זי שטעלט זיך קוקען אין פענסטער. קוקט, קוקט און נעהמט זיך אַרויס די אויגען קוקענדיג — נישטאָ! אַזוי איז איהר פערגאַנגען דער טאָג אין לייד, אין אַנגסטען, נישט צו נעהמען אין מויל אַריין עפּיס עסען. בּיי־נאַכט איז זי אַנידערגעפאַלען אויף איהר געלעגער ווי אַ דער'הרג'עטע.

אויף מאָרגען פריה קומט אַריין דאָס יודעל מיט דעם בּלינדען אויגעל. אוידיל ווערט ווי פון טויט לעבּעדיג, דערזעהענדיג פאַר זיך אַ בּעקאַנטען מענשען, הגם ער איז בּיי איהר פריהער נישט געווען

אזא חשוב, און זי טהוט זיך א לאז, גאר נישט ווילענדיג, איהם אקעגען מיט א ברייטען ברוך=הבא:

— אוי, א זעהר אנגעלעגטער גאסט, כ'לעבען! ווען איך זאל געוועזען וויסען, וואו איהר וואוינט, וואלט איך נעכטען נאך געקומען צו אייך אהיים... איהר האט געהערט?... זאגט, אפשר ווייסט איהר עפּיס?... אפשר, הא, ווייסט איהר וואו... וואו ער איז? — רעדט, פרעגט איידיל אין איין אטעם ווארגענדיג זיך מיט טרעהרען, נישט טראכטענדיג פון'ם יודעל קיין אויג.

— איך האב געהערט, געהערט! רופט זיך אן דאס יודעל שטארק בייז, מאכענדיג דערביי מיט דעם גראבען פינגער אהין און אהער: ער זאל אזוי וויסען פון זיין לעבען צו זאגען, דער ממזר, דער גזלן, ווי איך ווייס פון זיין געביין! הערסטו, אט דאס בין איך דאך טאקע געקומען... אפשר ווייסט איהר?

— מיך פרעגט איהר? מאכט איידיל, פערקרימענדיג זיך, און שפּרינגט אב ווי א אבגעבריהטע פון'ם יודעל, אויף עטליכע טריט צוריק.

— געווגג געלד, געוואג צייט קאסט ער מיך, אט דער כלי-בו'ניק! רעדט זיך דאס יודעל זיינס, אלץ טאקע בייז: א-א, פגר'ן זאל ער דארט וואו ער איז. קיין גוטס זאל איהם נישט זיין, ווייל ער וועט לעבען פאר מיין געלד. אי, איך זאל וויסען, וואו ערגיץ ער איז — הע-הע-הע, וואלט איהם שוין, נישקשה, א רוח אין זיין טאטענס טאטען אריין!...

איידיל בעדעקט דאס פּנים מיט ביידע הענד, חליפעט, וויינט, צאפּלענדיג מיט די אקסלען, מיט אלע אברים. דאס יודעל בעטראכט זי שוויגענדיג, מעסט זי אויס פון'ם קאפּ ביז די פיס מיט דעם געזונדטען אויג, און יענץ מיט דעם ווייסען פינטעלע ארבייט אויך, ווארפענדיג זיך ארויף און אראב.

— וויינט נישט, איך בעט אייך, א שאד אייערע אויגען, ווי איך בין א יוד! בעט זי דער יוד עפּיס אזוי גערירהרט, ווי עס רייסט איהם שטארק דאס הארץ: נו, געוואג, טהוט מיר די טובה! האט רחמנות אויף אייערע יונגע יאהר און לאזט זיין געוואג געוויינט!... לאמיר זיך גיט נארען, איהר זייט דאך א קלוגע, און לאמיר בעטראכטען די זאך געלאסען, אזוי ווי עס איז. אין אמת'ן האט איהר דאך דא גארנישט פערלוירען. אדרבה, זאלט איהר מיר געזונד זיין,

אַדרבה, אין דער ערד אַריין אַזאַ... איהר מעגט נאָך אויפהייבען די הענד צו דעם וואָס לעבט אייביג און מאַכען אַ ברכה „ברוך שפטרני״! נישקשה, כ׳לעבען.

— אוי, איך בין געקוילעט! קלאָגט זיך איידיל, חישענדיג די אויגען בין געבליבען אַזוי ווי איהר קוקט מיך אָן אַט־אָ. האָב נישט מעהר ווי דאָס איינציגע קליידעל אויף מיר. אינגאַנצען אַט־אָ מיין פערמעגען! וואָס קען איך אַצונד טאָן, וואו זאָל איך, עלענדע, אַצונד געהן, מיך קעהרען־ווענדען?

— עט, כ׳לעבען... ווי איך בין אַ יוד! טרייסט דאָס יודעל זי מיט גוטע ווערטער: גאָט איז מיט אייך, איהר זייט דאָך דאָ עפּיס צווישען יודען, נישט אין אַ וואַלד ערגיץ צווישען גזלנים, אָדער אין אַ העק ערגיץ, אַ מדבר, צווישען ווילדע חיות, חלילה! פערלירט נישט, איך בעט אייך, די האָפנונג!

— אָבער אַצונד, אַצונד איז דאָך שלעכט, פינסטער און ביטער, אַ שרעק! ווענדט זיך איידיל צום יודעל, מיט וועלכען זי הויבט אָן איבערבעטען זיך אין הארצען פאַר זיינע גוטע, אמת־יודישע טרייסט־ווערטער, און נעהמט זיך אויסגיסען פאַר איהם איהר שווער געמיטה: אוי, ביטער! צום לעבען נישטאָ קיין גראָשען, און בין נאָך שולדיג אַנדערע. ער איז אַוועק און מיך איבערגעלאָזט דאָ פאַר אַ משכון, אַ צוגאָב דערצו, וואָס איך בין געבליבען, וועה איז מיר, אַ וויסטע עגונה. אויף דער אַכסניא קומט. מען האָט שוין אַריינגעשיקט מאָהנען. דעם לאַנגען גרויסען חשבון אונטערגעשריבען — האָב איך... היינט קומט דאָך טאַקע אייך אויך. איהר האָט דאָך אויף מיר אַ וועקסעל...

— נו, בכן? זאָל מען נעהמען ביי אייך די נשמה? זאָלט איהר זיך צורייסען, זיך נעהמען שטאַרק צום האַרצען און חס־וחלילה שטאַרבען, אָדער זיך, שונא־ציון, אַ מעשה אָנטאָן, כ׳יר נישט, דיר נישט? גאַנץ שכל׳דיג, כ׳לעבען!... אדרבה, ווייל עס קומט פון אייך אַנדערע, דעריבער טאַקע ליעגט אויף אייך די שולד אָבצוהיטען, ווי גאָט איז אייך ליעב, אייער געזונד, טייער צו האַלטען אייערע שענע אויגען, אייער לייב און אַלץ מיט איינאַנדער, כדי איהר זאָלט קענען, פערשטעהט איהר מיך, אַרבייטען, פערדיענען אי פאַר זיך, אי פאַר יענעם, זיך אַרומצאָהלען ביסלעכוויז מיט אייערע

בעלי-חובות. נישקשה, עס האָט זיך בײַ יודען אזעלכע זאכען שוין געטראָפען. איהר זײַט נישט די ערשטע, נישט די לעצטע... איך פון מײַן זײַט, אָך בין גרייט צו-וואַרטען. אַבי געזונד, זײַט איהר בײַ מיר אַ גרויסער בטוח... נו, וואָס-זשע, זאָלט איהר מיר גע-זונד זײַן, איז דאָ פאַר אַזאַ אומגליק? אַ די מוראַ, וואָס איהר בלײַבט אַ ענונה — עט! נאָך אַמאָל טאַקע עט, נאַרישקײַטען, כ'לעבען! מיר וועלען, מיט דעם אייבערשטענס הילף, מסתמאַ געפינען דערויף אויך אַ תחבולה, נישקשה!...

איידיל פיהלט זיך זעהר גערירט פון אַזעלכע קוויקענדיגע טרײַסט-ווערטער און ווייסט נישט רעכט ווי צו דאַנקען דעם יודעל פאַר זײַן גוטסקײַט, וואָס ער שטעהט איהר בײַ אין דער נויט. זי בעט זיך איבער מיט איהם שוין אינגאַנצען בײַ זיך אין האַרצען און דערלאַנגט אויף איהם שווײַגענדיג אַ פרײַנדליכען בליק, וואָס איז פיעל בעסער ווי גערעדט.

— אָט ווייסט איהר וואָס, זאָגט דאָס יודעל מיט אַ געבעט, אָנגעהמענדיג זיך בײַם האַרצען: דערווײַל, איידער ווען, איידער וואָס, וואָלט איך אײַך געבעטען, קומט, כ'לעבען, צו מיר אויף קוואַטיר. אַ שטוב איז בײַ מיר אַ גרויסע, חדרים זענען דאָ גענוג פאַר מיר מיט מײַן ווײַב, און פאַר אַנדערע אויך. וועט זיך געפינען פאַר אײַך אויך אַ צימער. האַ, וואָס זאָגט איהר?

איידיל קווינקעלט זיך עפּיס, אָהן ווערטער.

זאָגען יאָ, איז עפּיס פּריקרע. וואָס פאַר אַ פּנים וועט עס האָבען פאַר זײַן ווײַב? זאָגען-זשע ניין, איז נאָך ערגער, זי איז דאָך געבליבען ווי אויפ'ן וואַסער, נישט האָבענדיג וואו אַנידערצולעגען דעם קאָפּ... דאָס יודעל אָבער האָט, ווי אַרײַנקוקענדיג גלײַך אין איהר האַרץ, אויסגעגריקט איהר אַזעלכע ווערטער וואָס זאָל זי נעהמען.

— בײַ מײַן ווײַב — זאָגט ער: וועט עס שטאַרק אָנגעלעגט זײַן, ווי איך בין אַ יוד!... איך זאָל אַזוי לעבען, ווי איהר וועט איהר דערמיט מאַכען גרויס פערגעניגען. זי איז, לעבען זאָל זי מיר, זעהר אַ גוט מענש, אַ מכניס-אורח'טע, נישטאָ איהר גלײַכען, אײַנ-ליכער איז איהר ליעב. אַ שם האָט זי, אויף אַלע ווײַבער גע-זאָגט געוואָרען!... פערדיענען וועט איהר, נישקשה. איך וועל שוין טראַכטען, אז איהר זאָלט פערדיענען. מילאָ, וואָס איז

דאָ צו ריידען? עט, גאָרנישט! מיר וועלען זיך, אם־ירצה־השם, נאָך אָבּרעכענען, אַבי געזונד... אָט געה איך בּעצאָהלען פאַר אייך אויף דער אַכסניא.

— אַ יודישע נשמה קען מען מאַקע נים שאַצען! — טראַכט זיך איידיל, נאָכדעם ווי דאָס יודעל איז ארויסגעגאַנגען: אויפ'ן אָנבּליק איז ער, דאַכט זיך, עפּיס נישט אַזוי, און וואָס אָבער פאַר אַ גוט האַרץ ער האָט! אַ יוד בּלייבּט מאַקע אַ יוד... ווי מיאוס ער מעג זיך זיין פון דרויסען, אַזוי שעֹן, אַזוי ריין איז ער אינוויינִיג. יודישע קינדער זענען מאַקע, ווי עס שטעהט, רחמנים בני רחמנים... גאָט זאָל מיך נישט שטראָפען פאַר די זינד, איך האָב עס פריהער אין איהם גאָר נים אַרויסגעזעהן און איהם נישט געקענט ליידען.

בּשעת איידעל טראַכט דאָ אַזוי, בּעדויערט און האָט שטאַרק חרטה, וואָס זי האָט אין האַרצען אומזיסט־אומנישט פיינד געהאַט פריהער אַזאַ כשר'ע נשמה, קומט אַריין דאָס יודעל צוריק, נעהמט אַרויס איידלען פון דער אַכסניא און פיהרט זי אָבּ צו זיך אַהיים — צו זיין ווייבּ שיינצע.

עס פערשטעהט זיך, אַז זיין ווייבּ איז שיינצע, איז ער, דאָס יודעל הייסט עס, מיט דעם בּלינדען אויגעל — איהר מאַן; ער, לוי בחור מיט זיין כבוד אַליין!

אין דער דאָזיגער גאַנצער מעשה מיט איידלען, איז שמעריל, דער מאַן כלומרשט, און לוי בחור געווען יד־אחת. דער בעל־אַכסניא, אַ אויסגעריבּערטע ליולקעלע, אַ געוועזענער משרת, אַ פאַקטער, וואָס פערשטעהט אַ עסק, האָט אויך בּיי זיי געטאַנצט אין קאָהן. די דאָזיגע פאַרשוינען האָבּען דאָ געמאַכט די שפּיעל נאָר ווי אין טעאַטער. איטליכער האָט געשפּיעלט זיין ראָליע ווי אַ מייסטער. האָדיל די מעקלערין, וואָס איהר שטייגער אַרבּייט איז לויפען, שמעקען, אַריינשטעקען אַ צונג און אַריינוואַרפען זיך אין דער מיט, געבּעטען צי נים געבּעטען — זי האָט, ווי אַ שאַלאַטען־שמש'טע, זיך אויך געדרעהט, הינטען־אַרום, אין דער שפּיעל. זי האָט עס אָנגעשמעקט שמערלען בּאַלד בּיי זיין אָנקומען מיט איידלען; דאָס איז זי, האָדיל, אַריינגעפלויגען ווי אַ בּאָמבּע אין דער הייסער רגע טאַקע צו איהם אויף דער אַכסניא, און פאַר גרויס פרייד, שטאַרק צוטומעלט, האָט זיך איהר געעפענט דאָס מויל, און שיער־שיער וואָס זי האָט נישט אָנגערופען

שמערלען ביי זיין אמת'ן נאָמען נחמן־טרייטעל. זי וואָלט געקענט אָנ־מאַכען אַ גוטע חתונה, עפּעס, נישט אין דער צייט, איידלען די אויגען. נח... נח... דער אָנהויב פון נחמן, זיין איינענטליכער נאָמען, האָט זיך שוין איהר געקויקעלט אויס דעם האַלז, אַ גליק, וואָס שמעריל האָט זיך געחאַפּט ביי־צייטענס, אויף איהר אַ היק געטאָן און זי, כחילות, אַרויסגעטריבען.

דאָס פינפטע קאַפּיטעל.

דאָ בײַ לוי בחור אין הויז שטעלט זיך פאָר אײדלען אַ נײַע וועלט מיט נײַע צרות. די פריהערדיגע צרות זענען געווען אַ לעקיכעל אַקעגען די ווײַטערדיגע, אַ הקדמה נאָר צו דער מעשה, וואָס הויבט זיך ערשט דאָ מיט איהר אָן. די מעשה אַליין איז זעהר אַ שרעקליכע, אָבער, אוי וועה. אַ גאַנץ געוועהנליכע! אָ מעשה, וואָס טרעפט זיך כמעט יעדען טאָג מיט נאָך פיעל אַנדערע, אַזוי ווי אײדיל אין זאַק אַרײַנגעגאַרטע, אומגליקליכע יודישע טעכטער; אַ מעשה, וואָס האָט נאָך פון גאַנץ לאַנג ווי אַ פערשלעפּטע קרענק זיך אַרײַנגעכאַפּט, נאָר עפּיס מעשה=שטן טאַקע, צווישען אונז יודען, צווישען אַזאַ כשר פאָלק, אָבגעהיט פון זינד ווי דאָס פאָלק ישראל, און עס איז ה׳ נישט פּטור צו ווערען בײַז אַצינד!... דער תמצית, דער אינהאַלט פון אַזאַ מעשה איז כמעט תמיד דער אײגענער און מען פערשפּאָרט וועגען דעם אַ סך צו רעדען. עס הויבט זיך אָן מיט גוטען, דערנאָך געהט עס מיט בײזען. עס האָט אין זיך אַלערלײ טעמים — זויער און ביטער, קאַלט און וואַרים, עסעניש אין זיך און יסורים, וועהטאָגען פונ׳ם לײַב. ס׳איז דאָ דרינען פון אײן זײַט: גרויזאָמע אינוויינגסטע, אין דער נשמה, פונ׳ם פיהלען די שולדיג=קײַט, אָבצוהיטען זײַן אײגענעם ווערטה, דעם מענשליכען כבוד און אָרענטליכקײַט; פונ׳ם פיהלען מורא פאַר זינד, בושה פאַר גאָט און פאַר לײַט, וואָס זענען אײַנגעוואָרצעלט אין דעם מענשענס הארץ. און פון דער אַנדערער זײַט: אָנגעטאָנענע יסורים, געברענטע=געבראָטענע לייד—צוואַנג, פּײַן, קלעפּ, הונגער און כל=המיני פּורעניות, אויסגעאַרכטע מעקסלען, בעלי=חובות, שלעק, אָנשיקענישען, מיאוס׳ע יצר=הרע׳ס

אַזעלכע, וואָס רייצען, צוקאָכען די געבליטען. עס ווערט אינוויינינג אין זיך פון די אַלע דאָזיגע זאַכען אַ שטורם, אַ קאָכעניש, אַ ראַנגלעניש, אַ שווערע, שטאַרקע מלחמה, און דער זינדיגער מענש, פלייש און בלוט, האַלט נישט אויס — און פאַלט!...

איידיל, נעבעך, איז געפאַלען!...

אַ היבשע צייט האָט זי ווי מיט׳ן טויט זיך אַוועקגעראַנגעלט מיט די אַלע גרויסע ביטערע יסורים, וואָס מען האָט איהר אָנגעטאָן, אַלץ זיך געשטאַרקט, איינרייידענדיג זיך נסים ונפלאות, אפשר וועט איהר געראָטען צו דערווייכען מיט איהרע בלוטיגע טרעהרען די הערצער פון די פיינער איהרע, זיי זאָלען זי אָבלאָזען; אָדער אפשר גאָר וועט איהר געשעהן אַ נס פון זייערע הענד שטילערהייד אַנטרונען צו ווערען — נאָר די צייט אָבער האָט איהר בעוויזען, אַז דאָס אַלסדינג איז חלומות. גיכער איז צו ריהרען אַ שטיין ווי יענע רשעים׳ס פערשטאָקטע הערצער, און שטילערהייד אַרויס׳גנב׳ענען זיך איז גאָר ניט קיין גוט מיטעל, דאָס קען נאָר פערגרעסערן דאָס אומגליק און ברייננען פיעל צרות זיך און איהרע ליעבע. „אַצינד — האָט זי זיך בערעכענט — בין איך ווענינגסטענס אַליין אומגליקליך, שאַ, שטיל, פערדעקט די חרפה, ווער קען מיך, ווער ווייסט מיך? ס׳איז נאָך פאָרט אַ האָפנונג דאָ אויף שפעטער, אויסקויפען זיך אַמאָל פון די שענע לייט, ווערען פריי; גנב׳ע איך מיך אָבער ארויס, אין פאַל ווען ס׳איז מעגליך, וועלען די שענע לייט, נישקשה, מיך געפינען. וואו איך וועל זיין. זיי וועלען טרעפען צו מיר אַהיים, אַיינגעבען אויף מיר די וועקסלען, עס וועט זיך אַרויסשטעלען, אין וואָס פאַר אַ הויז איך בין געווען. טאַטע־מאַמע וועלען זיך שעמען צו ווייזען פאַר לייט, וועלען פאַר גרויס צער, חלילה, שטאַרבען, די שוועסטער, נעבעך, וועלען פערזיצען, נישט קענען קומען צו קיין שדוכים און פונ׳ם גאַנצען הויזגעזינד וועט ווערען אַ תל". — פאַר איידלען איז קיין אויסוועג נישט געווען, זי האָט געליטען, זיך געראַנגעלט ביז די לעצטע כחות — און איז געפאַלען! — —

יאָ, איידיל, נעבעך, איז טאַקע געפאַלען, אָבער טיעף געזונקען איז זי נישט. מען האָט ביי איהר צוגענומען דאָס געזונד. אָבער די נשמה, אַ מתנה פון גאָט, — דאָס צונעהמען ביי איהר האָט מען נישט געקענט. עס האָט אין איהר זיך געקלאַפט אַ מענשליך האַרץ מיט געפיהלען פון גוטסקייט און רחמנות. זי האָט געפיהלט דאָס ביטערע האַרץ פון פיעל אַנדערע אומגליקליכע חבר׳טעס דאָרט, איז זי בייגעשטאַנען

אין די נויטען, געווען פאר זיי בשעת אמאל א כעס, א רוגזא, א גוטע מליצה, זיך ארויסגעשטעלט פאר זיי אקעגען לוי'ן און דער מוהמע שיינצע, נישט קוקענדיג דערויף, וואס זי פלעגט אפט דורכדעם האבען יסורים, צוציהען צו זיך שנאה און לייד.

די חבר'טעם האט דאס הארץ געצויגען צו איידלען, זי איז ביי זיי געווען דער קאפ. מאלווינקא, א יאדערדיג מיידעל, א קלוגס, א לעבעדיגס, א פרעהליכס, מיט א ברייט פנים און א פעררוסען נעזעל, האט איידלען געקרוינט מיט דעם נאמען „אפיצערקע" — און אזוי האט זי געהייסען ביי איטליכען. די „טערקיניע" אפילו, וואס פריהער איז זי גע- ווען די עלטסטע, האט מוחל געווען אויף איהר כבוד און איז צוגעקאכט געווארען צו איידלען, האט אין איהר געקלעבט נאך פיעל מעהר פון אלע אנדערע.

נאר די מוהמע שיינצע אליין, זי האט איידלען פיינט געהאט שטארק פונ'ם גאנצען הארצען, קיין אנדער נאמען פאר איהר האט ז נישט געהאט ווי „די עגונה", כדי צו שטעכען זי דערמיט. די מוהמע שיינצע האט, ווי עס איז בעקאנט, געוועלטיגט ביי זיך אין הויז גאר א שרעק, געוואלט, אז חוץ איהר דארט זאל קיינער נישט טארען אויפהויבען א קאפ, האבען עפים א ווילען. דער שטייגער איהרער איז געווען. זיך אלץ צו קלאגען אויף היינטיגע צייטען, אויף היינטיגע מענשען' נישטא, פלעגט זי קרעכצען, נישטא אמאלדיגע יאהרען! אמאל איז א בעל-הבית'טע געווען א בעל-הבית'טע. עס האט מיט איטליכער פאר איהר אין שטוב געמארדעוועט. און היינט? היינט ווילט זיך עס „זיי" אויך האבען א דעה... אויך מיר מענשען!

איז איינע געווען זעהר שען, פלעגט עס די מוהמע שיינצען אין הארצען שטארק פערדריסען, און פלעגט זיך שטעלען מיט יענער פער- הערען, דערצעהלען איהר פון יענע גוטע יאהרען, ווי שען זי איז געווען אמאל. אז מען האט זיך פשוט אויף איהר געהאנגען, פונדעסטוועגען האט זי זיך נישט איבערגענומען און געהאט פאר דער בעל-הבית'טע דאס ניין-יעהריגע...

קיין אנדערע ווערטער זענען ביי דער מוהמע שיינצען נישט געווע פאר איינער, וואס עפים נאר נישט אזוי, ווי: אויך מיר א מענש, דו חצופה איינע!... א גולם ביסט דו, א אנגעמאלטער גולם, א שטיק פלייש, א שטיק סחורה, ווייטער גארנישט!...

א דם-שונא איז דעריבער די מוהמע שיינצע געווען איידלען אי

פאר איהר שענקייט, אי פאר דער העזה איהרער, צו מענשלען זיך אליין און איינצוגעבען איהרע חבר'טעס שכל, אז זיי זענען אויך מענשען, משטיינס-געזאגט, פונקט פערקעהרט פון איהר תורה. זי פלעגט ביי איטליכער געלעגענהייט זיך בעקלאגען אויף איידלען, אז זי האט פערגעסען ראס פיעל גוטס, וואס מען האט איהר געטאן, בשעת בלייבענדיג איין עגונה, איינגעטונקט אין חובות, נאקעט, הונגעריג. ווען נישט לוי איהרער, ווען נישט זי, די מוהמע הייסט עס, וואו וואלט היינגעקומען איהר געביין?

ביי דער מוהמע שיינצען האט, נאך איהר שטייגער דענקען, איהר שטייגער דערציהונג, זיך געקענט טאקע לעגען אין קאפ, אז זי איז גערעכט, און פלעגט אויסלאזען געוועהנליך דאס צעטעל חסדים איהרע מיט א טענה: רבונו של עולם, וואס איז היינט פאר א וועלט? וואס זענען עס היינט פאר א מענשען?...

איידלען האט אין דער מיאוס'ער לאגע איהרער צוגעגעבען קראפט אויסצוהאלטען די ביטערע פיין, אט דער דאזיגער געדאנק, וואס גאט איז א יודע לבבות, ווייסט דעם מענשענס הארץ, דער עיקר איז איהם א ריינע, אומבעפלעקטע נשמה. גרויסע צדקניות'ן, צנועות זענען, ווי עס שטעהט געשריבען אין ספרים, אויך געוועזען געפאנגען אמאל; אזוי ווי זי געפייניגט, געצוואונגען געוועזן, נעבעך, — און דער גוטער גאט האט זיי מוחל געוועזן די זינד צוליעב דער ריינער נשמה זייערער. ער האט געזעהן זייער פיין און זיי געהאלפען אויסצוקומען מיט דער צייט: איידיל האט אויך געהאפט אויסגעלייזט צו ווערען פונ'ם געפענגעניש. האט אלץ געהאפט, גע־אפט — און לסוף...

דער סוף איהרער איז געוועזן ווי דער סוף פון אלע אומגליקליכע, איהרגלייכען — א קרענק א פלאג, וואס האט זיך איהר צולעצט ארייננעהאפט אין די ביינער. א היבשע צייט איז זי אוועקגעלעגען אין שפיטאל, אין א אבגעזונדערטען חדר דארט, אבגעריסען פון דער וועלט פערווארפען, פערגעסען, ווי א פערדארטע בלום, א צובראכען כלי, א שארבען, וואס ניצט נישט מעהר קיינעם, וואס מען מיידט עס אויס און שייעט זיך עס אנצוקוקען.

די מוהמע שיינצע איז אין דער גאנצער צייט אפילו קיין איינציג מאל נישט געקומען געוואהר ווערען צו איהר. זי האט אויך פערבאטען אין שטארק אבגעהיט, אז די חבר'טעס איהרע זאלען אהין צו איהר די נאז נישט ווייזען. זעלטען נאר פלעגט זיי נאך פיעל מיה געראטען,

איבערצושיקען איהר אביסעל איינגעמאכטס, צום קוויקען זיך, דורך מאלווינקען, וואס פלעגט זיך איינשטעלען בגנבה אריינצוחאפען זיך צו איידלען מיט דער איבערגעפעקעלטער טרפה סחורה.

אז האדיל די מעקלערין איז איינמאל אוועקגעזעסען א פאר שעה ביי שיינצען אין צימעריל, שוין זאט אנרייזענדיג זיך מיט איהר איבער דער היינטיגער פערדארבענער וועלט און די היינטיגע שלעכטע צייטען; שוין מקיים זייענדיג אויך איינטונקען א שטיקעל לעקיך, פערזיכען דעם ביטערן טראפען און זיך שוין געקליבען אוועקצוגעהן — האט זי זיך פלוצלים א חאפ געטאן, גלייך ווי זי וואלט זיך דערמאנט אן עפים זעהר א וויכטיגער זאך.

— אוי, שיינצעניו, גוט וואס האב מיך דערמאנט! האב מיר גע־קענט אוועקגעהן — און דיר נישט קיין ווארט. דו הערסט, שיינצעניו? נעכטען געה איך מיר גראד פארביי דעם שפיטאל, טראכט איך מיר, האו לאמיך, כ'לעבען, אריינגעהן צו דער יפהפה דיינער, צו רער ענונה, ווי זי דרייסט ביי דיר, א קוק טאן, וואס זי מאכט. אוי, וואס זאל איך דיר זאגען, נשמה מיינע? מאכען זאלען אזוי, רבונו של עולם, אונזערע שונאים, אלע וואס ווינשען אונז בייז! ס'איז זי נישט צו דער־קענען, אזוי פארענדערט האט זי זיך. וואו שענקייט, וואו לייב — אינ־גאנצען. בעהיט זאל מען ווערען. הויט און ביין! איך זאל דערלעבען זעהן אזוי פיעל גוטס, ווי עס האט מיר זיך געשטעלט טרעהרען אין די אויגען און געריסען דאס הארץ קוקענדיג אויף איהר, ווי זי ליעגט שוואך, צובראכען אויפ'ן בעטעל דארט. זי האט אנגעשטעלט אויף מיר א פאר געשוואלענע, פערלויפענע אויגען און געקוקט שווייגענדיג מיט א זיפץ. זי קוקט, קוקט און פון די אויגען קאפ־קאפ הייסע טרעהרען. איך טרייסט זי, שטארק זי, ווי דער שטייגער איז, מיט ווערטער, חאטש אין הארצען ביי מיר ווייס איך זעהר גוט, אז ס'איז אומזיסט די רייד — זי איז א צעבראכענער שארבען. פון גאטס־וועגען האב איך געזאגט, נישט אויסגערעדט זאל עס זיין, א ליגען. אז דו גריסט איהר גאר פריינדליך און פרעגסט, וואס זי מאכט. קוים האט זי עס דערהערט איז זי פערציטערט געווארען מיט אלע אברים. עס האט זיך אין איהר אנגעצונדען דער גיהנום — די אויגען פלאם־פייער און פונ'ם מויל גיסט זיך פעך און שוועבעל: בייזע שטילע קללות. הלואי ווי דו האסט זיי נישט געהערט, אזוי זאלען זיי דיר ניט שאדען. לאזען זיי אויסגעהן צו שונאים'ס קעפ, צו משוגע'נע הינט, הלואי, רבונו של עולם!

— אמן, צולאזט זיך די מוהמע שיינצע אויף א קול, אויפשפרינגענדיג פונ'ם בייגקעל, גלייך מי א שלאנג וואלט זי א ביס געטאן: נו, אדרבה, זאג, איך פרעג דיך, וואס איז היינט פאר א וועלט?... אט האסט דו דיר דעם דאנק פאר דער טובה, וואס מיר האבען איהר געטאן!... דער מאן מיינער איז איהר בייגעשטאנען אין די נויטען בשעת זי איז געבליבען א וויסטע עגונה, נאקעט און בלויז, עלענד ווי א שטיין, חאטש נעהם און ווארף זיך אין וואסער אריין. נישט גענוג, וואס ער, מיינער, האט זי נישט געמאהנט זיין אייגען געלד, א גאנצער קאפיטאל, וואס קומט איהם פון איהר, האט ער נאך אויך אנדערע אויסגעצאהלט חובות פאר איהר. א פערלוירענע, א פערפאלענע נעהמען מיר זי צו זיך אין הויז אריין. נא דיר, נא, אלטדינג וואס א מענש בעדארף!... זי עסט אונזער זאלץ און ברויט, טראגט אונזערע קליידער. פערשטעהסט, וואס איהר פעהלט? זי עסט, טרינקט, פוצט זיך, לעבט און טהוט זיך אן וואוילטאג, אלץ פון אונזער גוטס. אודאי האט מען זיך וואס צו בעקלאגען! אי וואס, עס מאכט זיך אמאל עפּיס אזוינס, נישט־דא־געדאכט, נישט פאר אונז געדאכט, מילא וואס, ווער איז דרינען שולדיג?... ווי אזוי־זשע, פרעג איך דיך, זאל מיר נישט צעזעצט ווערען דאס הארץ הערענדיג, אז אזוינע, איך בעט דיך מחילה, אז... אז...

— שיינצעניו, נשמה'ניו, איך בעט דיך, עס דיר נישט אב אזוי דאס הארץ, האב רחמנות אויף דיין געזונד! אומזיסטע קללות פערשווינדען מיט'ן רויך אויף פוסטע פעלדער, אויף וויסטע וועלדער. איך שווער דיר, שיינצעניו, דו זאלסט אזוי לעבען, אזוי געזונד זיין ווי איך האב חרטה, ווי בייז איך בין אויף מיר אליין, וואס איך האב דיר נאר דערצעהלט אזוינס. נו, בעדארפסט דו נאך א בעסערן בעווייז, ווי שטארק חרטה איך האב? איך בעט דיך, הארץ־קרוין, טייערע נשמה מיינע, נעהם עס דיר נישט אזוי שטארק צום הארצען, שא, כ'לעבען, בערוהיג זיך א ביסעל! ווען נישט מיר צוליעב, טהו־זשע עס, איך בעט דיך, ציליעב דיר טאקע, צוליעב דעם נפש דיינעם. א רחמנות, געבעך אויף דיין געזונד!...

אזוי האט געזאגט האדיל, פערשנירענדיג די ליפּעלעך מיט א קול פון געבעט ווי ביי די תחינות, און זיך אויפגעהויבען פונ'ם זעסיל, גוארפענדיג הינטערווייליכם א אויג אויף א גרויסען, בייכיגען בוטעל מיט ווישניק, וואס שטעהט פערדוקט אין א ווינקעל.

— ווייסט דו וואס, שיינצעניו? מאכט האדיל: איך טראכט, אז

אַ צינד וואָלט דווקא דיר ניט געשאַדט נעהמען אַ קאַפּעלע ווישניק צו בערוהיגען זיך.

— וואָס מיינסטו דו, איך וועל דיך טאַקע פֿאָלגען, ענטפֿערט די מוהמע שיינצע, סאַפּענדיג ווי אַ גאַנז, שיער ניט צושמעלצענדיג זיך פֿאַר פֿעטקייט: נאָר מיט דעם תּנאַי, אַז דו, האָדיל, זאָלסט מיר נישט אַבזאָגען, אויך פֿערזוכען. זעהר גוטער ווישניק!

— אַך, פֿון דיין געזונד וועגען וויפֿיעל איך וועל קענען! לאָזט זיך האָדיל איינרעדען און נעהמט זיך העלפֿען שיינצען אויפֿצוהייבען דעם בוטעל.

אוועקגעגאַנגען איז האָדיל, ווי מען זאָגט, „בנילופֿין“, גאַנץ פֿרעהליך. דער מוהמע שיינצען האָבען זיך צושפּיעלט די געבליטען, די ערערלעך הייסט עס, נישט, חלילה, די „נערווען“, זי האָט זיך צוגע־לענט שלאָפֿען, פֿערגעסענדיג זיך אין איידלען און נישט זעהענדיג זי אַפּילו אין חלום.

איידעל איז אין אַ צייט אַרום אַרויס פֿונ׳ם שפּיטאָל שטאַרק פֿער־ענדערט. שלאַף, צעבראָכען, געל ווי וואַקס, אויסגעדאַרט, אויסגע־טריקענט, די האָר אויסגעקראָכען, אין אַ אַלט, אַבגעבלאַקעוועט קליידעל, און נישט האָבענדיג קיין אָרט וואו דעם קאָפּ אַנידערצולעגען, איז זי בלויז, הונגעריג, פֿערשמאַכט צוגעקומען אָוועגד־צייט צו לוי בחור׳ס הויז. די מוהמע שיינצע האָט, דערזעהענדיג זי פֿונדערווייטענס, פֿערשפּאַרט פֿאַר איהר די טיר — און זי, נעבעך, איז געבליבען גע־פֿלעווט, נישט צו וויסען וואו די ערשטע צייט האַפּש זיך אַהינצוטאָן, וואו די נאַכט איבערצולעבען.

די נאַכט יענע, איינע פֿון די שענע זומער־נעכט, ווי עס האָט אין אַנהויב אויסגעזעהן, אַ שוואַרץ־חנ׳עוודיגע מיט אַ הימעל בלויען שלייער און אַ שטערנטיכעל, שיינענדיג ווי בריליאַנטען; אַ ליעבליכע, אַ מילדע, אַ פֿריינדליכע, אונטערטראָגענדיג יעדען אונטער דער נאָז שמעקענדיגע ריחות פֿון גרינוואַרג, אַלערליי קרייטעכצער און לאָזענדיג הערען דעם עולם אַ אומזיסטיגען קאָנצערט פֿונ׳ם סאָלאָוויי, דעם וועלט־בעריהמטען זינגער; דאַכט זיך שען־פֿיין, אַ לעבען גאַר אַ מחיה — פּלוצים איז זי, ווי אַזוינע וואָס קומט איהר אָן דער שגעון, עפּיס אינגאַנצען איבערגע־ביטען געוואָרען! עס רוקט זיך אויף איהר אָן אַ שוואַרץ־פֿינסטערער וואָלקען, זי בעקומט אַ פֿערחמורעט פּנים, אַ משונה־ווילדע געשטאַלט. אויס ליעבליכקייט, אויס מילדקייט — זי איז קאַלט — איין! אויסגעלאָשען

בייט אמאל ווערען ביי איהר די ליכט, זי הויבט אן שטארק קאפריזען, בלאזען פון זיך, גאר א שרעק. עס בלאזט, עס שטורעמט, עס קעהרט די וועלט. גרעסער־גרעסער ווערט דאס פינסטערניש, עס הוילט, עס כוישטשעט און עס שפרינגען, טאנצען, דרעהענדיג זיך, עפים נאר רוחות. פערשטומט ווערט דער סאלאוויי, ליעגט בעהאלטען צווישען בלעטער פון צווייגען און דער עולם צולויפט זיך געשווינד אין די הייזער, גאנץ זיכער ביי זיך, אז היינטיגע נאכט האט ערגיץ אין וואלד זיך אויפגעהאנגען א מכשף.

אויף דעם אנדערן טאג אין דער־פריה האט מען ביי לוי בחור אין גארטען געפונען איידלען הענגענדיג אויף א בוים...

ווער איז עס אבגעאנגען אזא נפש, משטיינס־געזאגט, ווי איידיל, א שטיינער, אז זי האט זיך געהאנגען?

— כן יאבדו!...

איז דען אזעלכע ווערטה גאר פון איהר צו ריידען, זי אויף דעם מויל צו ברייננען? עס פערשטעהט זיך, אז ניין, א שענע ריינע כפרה!... אבגעאנגען איז נאר איהרע חבר׳טעס, אזעלכע נפשות, אזא סחורה ווי זי אליין, משטיינס־געזאגט. דער טאג פון איידיל׳ס טויט איז ביי זיי אלע געווען א טרויער. איהר לעבען פון אנהויב־אן און דער וויסטער סוף איהרער האט זיי גערירט ביי דער לעבער, שטארק אנצוהערעניש געגעבען, ווי ווייט אומגליקליך, ווי טיעף דערנידריגט זיי זענען — און זיי האבען זיך שטארק פערטראכט...

נישט מאכענדיג קיין לאנגע, גרויסע צערעמאניעס, האט מען איידלען, אזוי ווי זי איז, אריינגעווארפען אין א מיסט־וועגעלע, געפיהרט צום בית־עולם און זי בעגראבען ווי א הונד אונטער דעם פלויט דארט.

אויף דעם פרישען קבר איז געשטאנען די טערקיניע און מאלווינקא, אראבגעלאזט די קעפ, און ביטער געיאמערט, געקלאגט.

— ע־עך! — טהוט מאלווינקא א זאג, ווישענדיג זיך די אויגען און א מאך געבענדיג מיט דער האנד: — פערפאלען! פערביים די ליפען — און שא, שוועסטער!...

— אוי, עס קאכט, זידט דאס הארץ, איבערפול מיט וועהטאגען, און עס לויפען אוים, גיסען זיך אליין הייסע ביטערע טרעהרען, — רופט זיך אן די טערקיניע, אנכאפענדיג זיך ביים הארצען: — אז־אך־און־וועה צו אונזער לעבען, אז־אך־און־וועה צו אונזער טויט... אט האסט דו דיר

אונז דאָ אונטער דעם פּלויט און דאָרט, זעה נור, אוי=וועה, איבער דעם פּלויט!...

— איבער דעם פּלויט, זאָגסט דו, — מאַכט זיך מאַלווינקאַ בלומר'שט נישט פערשטעהענדיג: — שפּינען=געוועב זעה איך דאָרט מיט הוילע הייטלעך פון פליגען.

— אָט דאָס, שוועסטער, ביסט דו, בין איך, זענען מיר אַלע, — מאַכט די טערקיניע, אָנשטעלענדיג אַ פּאָר רויטע פערשוואָלענע אויגען פון בלוטיגע טרעהרען: — יאָ, זעהר גלייך טאַקע געזאָגט: שפּינען=געוועב, שפּינען! די שפּינען אונזערע פערפּלאָנטען און נאָגען אונז געפאַנגענע אין דער נעץ, נאָגען, נאָגען ביז צולעצט, געהען זיך ווייטער זייער וועג, זוכען פרישע נייע קרבנות — און מיר אויסגענאָגטע פליגען הענגען, פוילען!... אוי, אַ צעזעצעניש! — צעוויינט זיך שטאַרק די טערקיניע, שלאָגענדיג זיך אין האַרצען — לאָמיך חאָטש אַ ביסעל זיך אויסרייידען דאָס האַרץ. הערט אַ מעשה! יענע וואָס פּייניגען, פערפיהרען, נאָגען, זיי זענען עס די פיינע לייט, און די געפּייניגטע, פערפיהרטע, אויסגענאָגטע זענען... דו ווייסט וואָס? אַ חרפּה, אַ שאַנדע צוזאָגען. יענע פיינע לייט, געהויבטע, געהויבען אין דער וועלט, דאָרט אויף יענער זייט פּלויט, האָבען דעם אויבענאָן אויך אויפ'ן בית=עולם, דאָ אויף דער זייט פּלויט. זעה נאָר, זעה, וואָס פאַר אַ מצבות אויף זיי מיט קינות, קלאָג=לידער און לאַנגע שבחים! און אייריל, די גוטע, די טייערע אייריל, וואָס מען האָט איהר פערוויסט איהר וועלט, פערגיפט איהר לעבען — זי ליעגט דאָ בעגראָבען ווי אַ הונד אונטער'ן פּלויט! טאַטע=מאַמע, דער לעבעדיגער גאָט ווייסט, וואו זיי זענען ערגיץ, קענען אפילו נישט האָבען די האָפנונג זיך אַמאָל אויסצעוויינען אויף זייער טאָכטערס קבר... אוי, מיין אומגליקליכע אייריל, צו וואָס מענשען האָבען דיך געבראַכט... אוי, וואו ביזט דו, — אל מלא רחמים, גוטער, דערבאַרמדיגער גאָט?!...

— וואָס העלפט דאָס קלאָגען, וואָס העלפט דאָס וויינען, אַז ס'איז גאָר נישט צו מאַכען? שאַ, שוועסטער, שאַ, בעט מאַלווינקאַ די טערקיניע, זי זאָל נישט וויינען, און זיך אַליין צעוויינט.

— איך בין אויך געווען אַ קינד, אַ געליעבט, ציטערדיג קינד, צעגיסט זיך די טערקיניע אין אַ נייעם קוואַל טרעהרען: די מאַמע האָט גענוג מיה מיט מיר געהאַט פון מיין געבוירען=אָן. ביסלעכוויז, ביסלעכוויז בין איך פאַר איהרע אויגען געוואַקסען און איטליכער טאָג

וואַקסען מיינם האָט איהר אָבגעקאָסט געזונד. נעכטוויז האָט זי איבער מיר נישט געשלאָפען, נישט דערגעסען, נישט דערטרונקען ביז זי האָט דערלעבט נאָך אַ צייט יאָהרען צו זעהן איהר קינד אויסגעוואַקסען ווי אַ בליהענדיגע רויז; פּלוצלים קומען מענשען צום גרייטען, מענשען אָהן האַרץ, און האָבען אומברחמנות די רויז איהרע אויסגעריסען, צעטרע־טען!... לאָמיך־זשע חאָטש אצינד זיך דאָ אויסוויינען; לאָז אין דעם ראָזיגען פרישען קבר אַהין צו איהר פאַלען מיינע בלוטיגע טרעהרען, זי זאָל וויסען, אַז עס בעקלאָגט און בעוויינט זי איהר געטרייע, ווי זי אומגליקליכע שוועסטער.

דאס זעקסטע קאפּיטעל.

די דאָזיגע טערקיניע האָט תּחילת, אינ'ם אָנהויב פאַלען איהרס, געפּיהלט, ווי די אַלע אומגליקליכע איהר גלייכען, אַז זי זינקט וואָס ווייטער, ווייטער אַלץ נידעריגער, נידעריגער אין טיעפען שמוץ. נאָר די זינד דאָס איז דער געוויסער שרעקליכער שלאַנג באַאַ גרויס און לאַנג ווי אַ באַלקען. און דער זינדיגער — דאָס איז, נעבעך, דער קרבּן, וואָס ווערט צעטו־מעלט פון זיין בליק. אָנשטאָט צו ענטלויפען, לאָזט ער זיך נאָך צו נעהנטער און גיט זיך איהם איבער, דעם משחית, גלייך אין מויל אַריין. עס זעהט אויס, נאָר טאַקי ווי אַ כּשוף ליעגט אין די אויגען פון דעם שטן, אָט דעם שרעקליכען שלאַנג. ווי באַלד אַ מענש נעהמט זיך אַראָב פונ'ם גלייכען וועג, קומענדיג אין זיין גבול, ציהט דאָס איהם, שלעפּט דאָס איהם, ווי אַ שפּענדיל אין אַ שטאַרקען וואַסער־ווירבעל, ביז ער פערלירט דעם פערשטאַנד און פערקריכט אין שאול תּחתּיה אַריין. דער געפאַלענער בעדאַרף האָבען געגוג מוטה אין זיך אַליין און צוגלייך אויך הילף פון אַנדערע, זיך אַרויסצורייסען פון דעם ווילדען ווירבעל און צוריק שטעלען זיך אויף זיין שטאַנד. יענע גליקליכע, וואָס זענען קיינמאָל נישט געפּרובט געוואָרען אַריינצו־פאַלען דעם שטן אין די הענד, וואָס דער וועג זייערער אין דער וועלט איז אַ גליקליכער, נישט געליטען קיין שיפס־בּרוך זעגלענדיג אין דעם שטורמישען ים פון לעבען, זיי טהאָרען זיך נישט איבערנעהמען מיט זייערע צדקות איבער די אומגליקליכע, וואָס דער פינסטערער מזל זייערער האָט זיי פאַרשלעפּט און אַריינגעוואָרפען אין אַ קאָכעדיגען טיעפען אָבגרונד; טהאָרען נישט, אויב זיי האָבען נאָר גאָט אין

הארצען, טייטען מיט א פינגער אויף זייערע פערפיהרטע ברידער און שוועסטער, בעליידיגען זיי, שענדען זיי, מיט א געשפאט פון רוהיגע אבגעפיינטע מענשלעך. שילט נישט פאראירטע און שטויסט ניט אב פון אייך געפאלענע, נאר זוכט אוים א מיטעל און גיט א האנד די זינדיגע אויסצוהעלפען זיי פון דער זינד.

פארשטעלט די זינד, וועט קיין זינדיגער נישט זיין מעהר. זיט איהר נישט אימשטאנד צו העלפען און דער געפאלענער בלייבט א פער־בלאנקענדיג שעפעל אויף תמיד, צום ווענינסטען לייגט ארויף די הענד אייערע אויף דעם דאזיגען קרבן און זייט זיך מתודה אויף די זינד פאר אייך און פאר כל ישראל!...

אמת געפיהלט האט טאקי תחילת די מערקיניע, אז זי איז מיאוס ארייגנעפאלען אין נעץ און נישט גוט צו בלייבען דא. נאר זי האט זיך פערפלאנטעט דערינען אזוי, אז זי האט זיך קיין ריהר נישט געקענט טאן. די נעץ־פערוואַרפער, נישקשה, האבען זיך געקליגט צו איהר, פערדרעהענדיג זי, אז זי זאל שוין אייביג פון זייערע הענד ניט ארוים. געוואלט האט זי אפילו ענטרונען צו ווערען. נאר אויספיהרען איהר ווילען דערצו האט איהר געפעהלט כח. גלייך ווי עס האט זיך איבערגעריסען ביי איהר אין מח יענער טעלעגראפישער דראט, דורך וועלכע דער ווילען שיקט בע־פעהלען צו די גלידער פונ'ם גוף, אז זיי זאלען טאן זייער ארבייט. נאר אין דער ערשטער מינוט פון איהר פאלען איז נאך ביי איהר געווען א שטיקעל האפענונג, טאן עפּים צו ראטעווען זיך, אב־לעגענדיג עס אויף שפעטער. דערווייל איז אוועק א צייט. זי האט אלץ מעהר זיך פערפוטעט. דער ווילען הויבט אן שוואך ווערען און זי וואלט שוין טאקי באלד אינגאנצען פערלארען דעם פערשטאנד, פערפאלען געווארען אויף אייביג, ווען עס זאל נישט קומען איהר צו הילף א מעשה גאר אומגעריכט — די מיתה משונה פון דער אפיצערקע האט זי אבגעמינטערט און אויפגעטרייסעלט איהר פער־חלש'טע נשמה. דער קול פון איידעלס בלוט האט איהר געשריען פון דער ערד: רבונו של עולם! וואס האט מען מיך אומזיסט געפייניגט און פערקירצט מיינע יונגע יאהרען; אוי, צו וואס מענשען האבען מיך געבראכט מיט זייערע רשעות... שטעה אויף, שטעה אויף, מיין שוועסטער! טהו זיך א א כח און ווער ענטרונען פון די רשעים'ס הענד!

דער גלויבען אין גילגול, דאָס הייסט אַז דעם מענשענס נשמה ווערט מגולגל נאָכ׳ן טוידט אין איינע פון די בעשעפענישען, איז דאָך אין פלוג נאַריש, נישט צו פערשטעהן מיט׳ן שכל, נאָר אַז מען זאָל עס גוט בעטראַכטען, קומט אויס, אַז עס איז גאָר נישט אַזוי נאַריש. און אַ שטיק אמת ליעגט אין דערינען. מיט וואָס דען אַנדערש קען אונז ערקלערט ווערען אָט יענץ קול, אַ שטייגער, וואָס קלינגט תמיד דער טערקיניע אין די אויערען׳ וועקענדיג זי אָהן אַ אויפהער? און יענע געשטאַלט, די געשטאַלט פון איידלען, וואָס מאָלט זיך איהר אין קאָפּ און שטעהט פאַר די אויגען תמיד סיי אין שלאָף, סיי אויפ׳ן וואָהר? מיט וואָס קען אונז אויך ערקלערט ווערען דער גייסט, וועלכער קלאַפּט אין איהר האַרץ, מוסר׳ט זי, לערענט זי גוט און פרום זיין און צווינגט זי ענטרונען צו ווערען, און אַרויפשלאָגען זיך אויף אַ גלייכען וועג?...

איידעל, דאָס איז זי ביי איהר אין האַרצען, אין קאָפּ און אין אַלע גלידער. דער גייסט פון איידעל — דאָס אָטהעמט זי ביי איהר, דאָס איז איהר נשמה; איהרע גוטע מדות שטעהען איהר פאַר אַ ביישפּיעל און בעלייכטען איהר וועג; נאָר דורך איידלען בעקומט זי מוטה און דער אָבגעשלאַפטער ווילען ווערט פרישער און שטאַרקער. איידעלס קול שרייט אין איהר מיט כח: שטעה אויף, שטעה אויף, מיין שוועסטער, שטאַרק זיך און ווער ענטרונען פון די רשעים׳ס הענד!

די טערקיניע נעהמט אויף זיך צו טאָן ווי וויט זי קען, אַרויסצוכאַפּען זיך פון דער נעץ.

און ווי זי טראַכט דאָ אַזוי, צוגעפינען אַ אויסוועג, ערשט נאָך אַ נפש פאַלט אַריין, צאַפּעלט זיך נעבען איהר אין דער דאָזיגער נעץ — דאָס איז ביילע, אַ יונג קינד, נעבעך. דערזעהענדיג זי, פאַלט איהר אַרויס אַ שטיק האַרץ אויף דער אומגליקליכער און פון יענער צייט אָן האָט זי ליעב בעקומען ביילען זעהר שטאַרק. ניאַנטשעט זיך מיט איהר, ווי אַ עלטערע טאָכטער מיט דעם קלענערען שוועסטעריל אַ אומגליקליכע יתומה׳לע ווי זי, און זוכט מיטעל זיך צו בעפרייען און אויך ביילען, נעבעך. אַזוינס איז אָבער נישט מעגליך סיידען אַז ביילע זאָל זיך געפינען דאָ מיט איהר אינאיינעם ביי לוי בחור אין הויז. אָבער וואָס וועט זיין, אַז ביילע וועט

זי אַ לעבעדיגע סחורה פערהאַנדעלט ווערען ערגיץ אין די ווייטע ערטער. וועט זי דאָך אייביג איהר מעהר נישט זעהן. אָט דאָס האָט איהר זעהר פערזאומערט דאָס לעבען. און זי האָט אָנגעהויבען צוצוקוקען זיך צו לוי'ן, וואָס טראַכט ער טאָן מיט איהר ליעבהאַרציגע ביילע.

דאס זיבעטע קאַפּיטעל.

„וואוהין קען ער עס זיך אַזוי יאָגען הענדום־פּענדום — און נאָך אַזוי פריה? ס'איז עפּים נישט גלאַט!"

אַזוי האָט געטראַכט רפאל, ארויסקוקענדיג פון'ם אָפענעם פענ־סטער ביי זיך אין פאָדער־חדר אויף דער גאַס און זעהענדיג שטאַרק פערוואונדערט, ווי הערשעלע יאָגט זיך דאָרט האַסטיג, גאָר אין איין אָטהעם. ער מאַכט נישט לאַנג שיהות, טהוט זיך באַלד אָן און לאָזט זיך געהן, געוואָהר צו ווערען, וואָס בעטייט עס עפּים אַזוינס זיין יאָגעניש דאָרט.

פון אייביג־אָן איז שוין אַזוי אין גלופּסק געשטעלט: לאָז נאָר איי־נער דאָרט זיך ריהרען, ריהרט זיך מיט איהם, כסדר איינער נאָך דעם אַנדערן, אַ גאַנצע עדה יודען. איין יודען פאַר זיך אַליין איז זעלטען צו בעקומען. יודען געהען דאָרט אויפ'ן צעהנדלינג, מנינים־ווייז אינאייגעם. נישט ווייל דאָס איז אַ וואָלוועלע סחורה, ווי אונגערקעס, אָדער רעטיכ־לעך, אַ שטיינגער, וואָס צעהען שטיק פאַר אַ גראָשען; נאָר פּשוט דע־ריבער, ווייל יודישע נשמות קלעבען איינע אין דער אַנדרערער, ווי הערינג צונויפגעשטיקט אין אַ פעסיל פעסט, שווער זיך אָבצורייסען. טהוט עפּים וואָס־סאיז איינער, טראָגט עס אונטער באַלד דעם אַנדערן. קוים עפעס עמיצער דאָס מויל צום ריידען, פערחאַפּט זיך און שלאָגט איהם איבער יענער. וויל טאָן אַ טריט גרונם, פלאָנטעט זיך איהם פאַר די פיס גימפּעל, און לאָז אין אַ ווינקעלע ערגיץ זיך בעהאַלטען בעריל, וואַקסט דאָרט ווי פון דער ערד אויס יענקיל־שבעריל...

אַז רפאל האָט זיך דאָ געלאָזט גאַנץ פריה געהן אויף דער גאַס,

זענען איהם שוין פערלויפען דעם וועג פארשווינדלעך, יאָגענדיג עפּיס גאָר אָהן אַ נשמה, נאָך נישט רעכט אָנגעטאָן. איינער אין שטעקשיכעלעך, אָהן זאָקען, שטופּט־שטופּט לויפענדיג די האַנד אין דעם, מעשה־שטן, אַ ביסעל פּערדרעהטען אַרבעל פון דער קאַפּאָטע; דער צווייטער האָט אין אַיילעניש צו טאָן מיט די קנעפּלעך פון די פּלודרען, מחילה, וואָס ווילען, אויף־צו־להכעיס, נישט זיין צוגעשפּילעט; דער דריטער, נישט צו פערגינען זיך איין מינוט צייט אויף אָבצושטעלען זיך, האַלט צווישען די פינגער די נאָז גרייט, ביי דער ערשטער געלעגענהייט זי אויסצו־שנייצען, און דער פערטער פּערטשעפּעט זיך לויפענדיג אין איהם־אַקעגענלויפענדיגען יודען — און ביידע פאַלען, ציהען זיך, נעבעך, אויף.

גלופּסק ריהרט זיך!...

— רב יוד, רב יוד! וואָס איז אַזוינס אויף אייך דאָס לויפע־ניש? שרייט פונדערווייטענס אַ יוד און לאָזט זיך טאַקע אויך לויפען

— רב יוד, זייט־זשע מוחל!... וואָס יאָגט איהר, וואוהין יאָגט איהר? רב יוד, אַ, רב יוד! שרייט צו דעם, צו יענעם אויך רפאל, וואָס ווערט שוין טאַקע גוט אומרוהיג.

שריי „חי וקים“, נישטאָ קיין ענטפער. יודען האָבען נישט קיין צייט!... מען וויזט איהם נאָר אַלץ מיט די הענד, ווינקענדיג: אַהין, אַהין צום געסיל. איינער נאָר, אַ געזעצטער מענש, ענטפערט קורץ און שאַרף:

— יודען לויפען, לויף איך אויך!...

ביים אַריינגאַנג אין געסיל שלאָגט זיך רפאל אָן אין עפּיס אַ קורצ־זיכטיגע, געקנייטשטע יודענע. זי ברעכט די הענד און טענה'ט אַליין צו זיך, צושאָקלענדיג מיט דעם קאָפּ, אויף אַ וויינענדיג־זינגענדיג קול, ווי מען בעוויינט אַ טויטען:

— וועה איז מיר, ווינד איז מיר!... אַ גרויסער וועהטאָג, אוי, האָט אונז געטראָפען... ווינד איז מיר, וועה איז מיר!

— האַ, וואָס איז?! פרעגט רפאל אויסער זיך פאַר שרעק: וואָס געטראָפען? וועמען, זאָגט, וועמען געטראָפען?...

— איך וויים?... עפּיס לויפט מען... טהוט זיך אַ חאַפּ די יודענע, אויפשטעלענדיג אַ פּאָר אויגען, אַ מאַך־געבענדיג מיט די אַקסלען, און געהט זיך ווייטער איהר וועג.

דאָס געסיל איז בעלעבט. יודען אין טלית־קטן'ס, אָהן קאַפּאָטעס,

אין יאַרמולקעס מיט פעדערען, האַלב פערשלאָפען, נאָך נישט „פאַר־טיגע“, שטעהען ביי זיך אין די טירען, די קעפּ מיט שפּיצעכדיגע בערדלעך פעררייסען, איין האַנד איבער די אויגען, און קוקען, קוקען. פון די פענסטער אויף ביידע זייטען גאַס שטעקען אַרויס ווייבערשע קעפּ־לעך, אויסגעפריעטע פּנים׳לעך, ערשט פון אונטער די וואַרימע איבער־בעטען, און שרייען זיך איבער צווישען זיך, חאַרחלענדיג פון אַ צוגע־לעגערטער ברוסט. אַ עילם יודען, אָהן עין־הרע, דרעהט זיך, די אַהין, יענע שוין צוריק. ס׳איז אַ גערייערייי, אַ האַנדמאַכעריי, אַ געווערטלעריי, אַ ווערטעלזאָגעריי, אויטליכער קומט מיט זיינס:

— שכּורים האָבען זיך געבוצקעט!... געפלויגען פעטש... ווי שמחת תורה צו די הקפות.

— וואו געגעצט?... וואו, זאָגט איהר, האָט געגעצט?... וואָס־ושע שווייגט דער געוואַלד־גלאָק?

— אַ בייטעל־שניידער האָט גע׳לקח׳נט!... אוי, האָט ער געלייזט, אויף אַ סך קרעמער געזאָגט געוואָרען!...

— שענע מחותנים, קבצנים!... גענוג אויסגעפיהרט אייך, קבצנים, איבער אַלע גאַסען, פּאַר אַ האַרטען דרייער, „שבּת“! שרייען דאָרט, אין־דער־מיט וועג אָבשטעלענדיג זיך, די כּלי־זמר.

— אוי, מאַכט מען איהם, דעם שענעם בחור׳ל, דאָרט אַ לויה, אַ גוטע, נישקשה!... די מלאכי־חבלה זענען שוין געקומען.

פון די אַלע זאָגענישען האָט רפאל אַרויסגענומען, אַז דאָ מוז זיין אַ צרה, נישט אַנדערש, אַז הערשעלע איז עפּיס אין איין אומגליק — און ער האָט זיך אַ לאָז געגעבען מיט אומפּעט אַהין צו יענעם עק געסיל, וואו ס׳איז געווען דאָס רעכטע געטימעל אַ געזועמעל מענשען. ער שטופּט זיך דורך צווישען דעם עולם, פּליהט אַריין אין־דער־מיט רעדעל ווי אַ באָמבע — און עס קומט איהם צו די אויגען אַ מיאוס׳ע מעשה!

הערשעלע, צו׳הרג׳עט, צושלאָגען, מיט אַ בייל אויפ׳ן שטערען, האַלט זיך פּעסט מיט ביידע הענד אין אַ יודענע ביי די פּאַלעס, און אַ פּאָליציימאַן האַלט איהם ביי׳ם קאָלנער, דערלאַנגענדיג איהם הינטער־ווייליכס אין קאַרק. הערשעלע טענה׳ט, בעט, שווערט זיך אויף אַ ביטער געוויין, און די יודענע — יענע, די מחותנת׳טע, וואָס האָט ערשט נישט לאַנג זיך געהעצקעט דאָרט אויף דער גאַס — פּלוכט איהם, שילט מיט אַ פּיסק אויף שרויפען, וואַרפענדיג די הענד אין אַלע זייטען.

— וואָס הייסט עס, האַ?! מאַכט שטאַרק צוקאָכט רפאל, אַ שטעלנגעבענדיג זיך הערשעלען גלייך אַקעגען.

— אַי, רב רפאל! — טהוט הערשעלע אַ געשריי נישט מיט זיין קול, און אַ נייער קוואַל טרעהרען לאָזט זיך איהם פון די אויגען: מהוט אַ מצוה!... געוואַלד, לאָז זי זאָגען... זאָגען!

— וואָס הערט איהם, דעם גנב! צולאָזט זיך אויף אַ קוויטשיג קול׳כעל די יודענע, ווענדענדיג זיך דאָ צו רפאל׳ן, דאָ צום פּאָליציימאַן, דאָ צום עולם און מאַהלט אויסגעמישט האַלב יודיש, האַלבגוי׳איש, ווי עס קומט אוים צום עסק: האַראָבי יעמו, רבונו של עולם! איז קעשינאַ אַרויסגעשלעפּט ביי מיר האָט פון דער קעשענע ער!... ניחיי, טאַטע=פאָטער, יעמו מכה טאַקיי באַהאַטשקי ווי דאָס בייטעלע איז... יאַ בידנע קאָביטע, ווער איז מיר!... וואָס שווייגסט דו, בהמה!? — טרייבט זי אונטער מיט אַ בייזער דעם מאַן, וואָס שטעהט איהר ביי דער זייט, אַ זעץ=געבענדיג איהם מיט דעם איילענבויגען, ער זאָל ריידען — טשויעטע, ניחיי טען צשעלאָוויצשע קאָזשע. — רייד, הונד! אַ רוח דיר אין טאַטען, דבר איהם, דעם ערל, צי טי ני באַטשילי, בהמה, יאַק ווין, דער דאָזיגער שייגעץ...

— וואָס זאָגט איהר, איך בעט אייך, צו זיין טאַטען? מאַכט אויף איהר שטייגער ריידען רייזע, אַריינשטופּענדיג זיך אין דער מיט עולם מיט אַ קויש שפּייז, ערשט איינגעקויפט אויפ׳ן מאַרק: אַ שען בחור׳ל, כ׳לעבען!... העט אַ ביסעל אַזעלכע עסקים, האַ!

— יאַק ווין, אָט דער שייגעץ, האַפּאַל דאָס בייטעלע, לאָזט אוים אויף אַ משונה=שטאַרקען קוויטש די יודענע, עדות׳דיגען זיך מיט דעם מאַן, און בשעת=מעשה געבענדיג איהם הינטערוויילכם טאַקע אַ גוטען קניפּ.

— אוי, דערבאַרמט אייך! קייכט הערשעלע, ווייזענדיג רייזען מיט אַ געבעט אויף דער יודענע: דאָס טראַכט זי אויף מיר אוים בכיון... איך האָב זי דערקענט, אָנווייזען לאָז זי, דאָס וויל איך נאָר, אָנווייזען, וואוהין פערפיהרט האָט זי יענע... יענע!

— איך זאָל עס אָנהויבען צו פערשטעהן! זאָגט רפאל, אַ מאַך געבענדיג מיט די אַקסלען פערוואונדערט.

— אָט יענע, רייזעניו!... איהר געדענקט, יענע, וואָס אַמאָל... וואָס איבערגעלאָזט ביי אייך די זאַכען! געדענקט איהר?

— אוי, אַ דונער האָט מיך נישט געטראָפען! מאַכט רייזע, פער־

יג מיט דעם קאָפּ: איך שטוים מיך שוין, אהאַ! איך פֿערשטעה, פֿערשטעה. אַצינד איז שוין רעכט — דאָס איז דאָך האָדיל, די גוטע האָדיל!... פֿרעגט נישט, רב רפאל, ס'איז רעכט. איהר וועט שוין שפּעטער אַ ביסעל וויסען. זעהט אָקאָרשט, לאָז מען זי נאָר אָבפֿיהרען אַהינצו, אין דער פּאָליציע.

— אין דער פּאָליציע לאָז מען זי נעהמען, איי פּאָליציע! לאָזען זיך הערען קולות פֿונ'ם עולם.

— אַ יושר אַ ביסעל פֿון יודען! טאַקע נאָר ווי סדום, מאָהלט זיך אין איין אָטהעם די יודענע אויף אַלע כלים: קאָלי יאַ ברעשע, אָ רבונו של עולם, ניחיי מעני יאַזיק סאָחנע! וואָס איז, אַ צווג בין איך דען, נישט קיין יודישע טאָכטער, וואָס איך זאָל ליגען, בילען?... לאָז אָט זאָגען עדות — מענדיק, אַ קרענק דיר, שונאים, אין די ביינער, וואָס שווייגסט דו? דבר איהם, בהמה! — טשויעטע פּאַני! יאַ סעבי אידע, געה איך מיר, יאַק, ווי זאָגט מען עפּים, יאַק מחותנת'טע... יאַ ראָבילאַ דאָטשקע מאָיע וועסילאַ. ווינשויעטע מעני מזל־טוב. נאַטי וואַם לעקיך,... אידע יאַ, האָבי סעבי האָץ־האָץ פּאָ זשידיווסקי. אַ צע צשעלאָוויק מי, מענדיע, אידע טאָזשע. מוזיקאַ איגראַיע, מחיה. טים טשאַסאָם בים פּרינגעס אָט צע פיינעם בחור...

— העז אַ ביסעל אַ מאָהלען! — פּאַלט רייזע אַריין האָדלען אין די רייד — וואָס זאָגט איהר, איך בעט אַייך, צו איהר טאַטען? מען קען זי, נעבעך, גאָר ניט, ווער זי איז!

דער פּאָליציימאַן האָט געזעהן, אַז ער האָט דאָ אַ עסק מיט צוויי צדדים, איז ער געבליבען שטעהן, קוקענדיג אָהן ווערטער צו דעם, צו יענעם, און געוואַרט.

— זייט איהם מטמא! הערט זיך אַ קול פֿון צווישען דעם עולם.

רפאל האָט געטאָן וואָס מען בעדאַרף... און באַלד טאַקע האָט מען די פֿיינע מחותנים אינאיינעם מיט הערשעלען אָבגעפֿיהרט אין דער פּאָליציע.

צוויי מאָל איז שוין האָדיל'ס עלטסטע טאָכטער, ציפּע, געווען אַ כלה, אוןביידע חתנים, איינער נאָך דעם אַנדערען, האָבען אָבגעשיקט די תנאים, ווייל זי, האָדיל הייסט עס, האָט, נעבעך, נישט געקענט סילוק'ן דעם נדן, וואָס זי האָט צוגעזאָגט. דער איצטיגער דריטער חתן האָט זיך אויך אַיינגעשפּאַרט, נישט אַנדערש מען זאָל אָבגעבען דעם נדן, קלינגען און קלאַפּען עד פּרוטה אחרונה. ער האָט נישט געוואָלט

בעשטעהן אויף קיין שום בעוואָהרענישען אין דער וועלט — נישט אויף אַ וועקסעל, נישט אויך אפילו אויף אַ „שטר חצי זכר״, אַז איבער הונדערט יאָהר נאָך איהר טויט זאָל ער נעהמען ירושה די העלפט ווי אַ זכר. ניין, האָט ער געזאָגט, אַ ווייב מיט אַ חצי-זכר טויג ניט, נאָר אינגאַנצען דאָפּ, וואָס מען האָט צוגעזאָגט.

האָט, נעבעך, די צדקת, האָדיל, גרויס צער געהאַט. אַז אָך און וועה צו איהרע יאָהר, אַט קען דער דריטער חתן אויך אָבלאָזען דעם שידוך, קען דאָך די טאָכטער איהרע בלייבען זיצען אַ מויד ביז אין גרויען צאָפּ אַריין! פאַר גרויסע יסורים פלעגט זי איהר שווער ביטער געמיטה אויסלאָזען צו דעם מאַן איהרען, צו מענדיע׳ס קאָפּ, נעבעך, אַז ער, נאָר ער טאַקע איז שולדיג, אַזאַ בהמה, אַזאַ שוטה, אַזאַ לעקיש! זי האָט זיך נישט געקאַרגט אָבשטעקען איהם אַמאָל אַ פּאַטש אויך — און ער, לאָז איהם עס צו קיין גנאי נישט זיין, פלעגט אָננעהמען אַלסדינג פאַר ליעב, אָנבויגענדיג דעם קאָפּ, שאַ, קיטש... זי האָט נישט געלעגט קיין כבוד אַמאָל אויך אויף דעם רבונו של עולם, אַלץ אויפוואַרפענדיג איהם, אַז ער פיהרט דאָס וועלטיל זיינס, נישט אויסגערערט זאָל עס זיין, נישט מיט יושר: ער איז מיט דעם רייכען, מיט דעם זאַטען, מיט דעם שטאַרקען. דער רייכער האָט די וועלט און יענע וועלט, און דער שטאַרקער איז פון אויבען. געלד געהט צו געלד, און דעם אָרימאַן געהט עס שלים-שלים-מזל...

אַט דענסטמאָל, אין אַ בייזער שעה, בשעת די מעשה מיט דעם חתן, האָט זיך האָדיל שטאַרק פערעסען, זיך אָנגעטאָן אין גזלן, נאָר עפּיס טאַקע אַ חיה-רעה בשעת איהרע קינדער דאַרבען, און זיך געלאָזט אויף געיעג מיט אַלע כלים, זוכען ווי וויט מעגליך איהר „געפענגעניש״.

און דאָס מזל האָט איהר גראָד געשפּיעלט — זי האָט געפונען געפענגעניש: צוויי מיידלעך מיט אַמאָל, ערשט וואָס אָנגעקומענע, שענע, כשר׳ע, גאָט די נשמה שולדיגע, האָט זי מיט איהרע פאַלשע געגנג פערשלייערט, אין איין חודש, פאַר צוויי פאַרשוינגען פון דער גוטער חברה, וואָס האַנדלען מיט לעבעדיגער סחורה. די שענע לייט זענען מיט דער דאָזיגער סחורה באַלד אריבער די גרעניץ, און זי האָט געהאַפּט שדכנות-געלד טאַקע אַ גראָב שטיקעל. ס׳איז דאָ נאָך אַ סוחר, איהרער אַ גוטער ברודער, וועלכען זי רעדט אַ שידוך מיט ביילען, ער זאָל זי אָבקויפען אויף אוועקצופיהרען פון לוי׳ן. די זאַך הענגט נאָך לעת-עתה,

נישט אײנגאַנצען אָבגעמאַכט, נאָר ס'איז אַ האָפנונג, אַז עס װעט, אםי־ירצה־השם, געהן — און זי װעט, נישקשה, אָבלעקען אַ פּעט ביינדעל.

האָדיל האָט אויפגעהויבען די אויגען מיט אַ לויב און אַ דאַנק צו זיין ליעבען נאָמען, ברוך הוא וברוך שמו, פאַר די גרויסע נסים און נפלאות זיינע, װאָס ער האָט בעשיינפערליך געטאָן טאָן איהר און איהר טאָכטער. זי האָט גע'סילוק'ט דעם נדן, געמאַכט דער כלה, נישט פערזינדיגען, אַ שענע גאַרדעראָבע, זיך אַ נייע יופּע און מענדיען אַ נייע קאָפּאָטע, און זוכה געװען פיהרען מיט דער קעסעל־פּויק ציפּען אונטער דער חופה. לוי בחור מיט דער מוהמע שיינצע האָבען גענומען אונטער פיהרעניש, און מען האָט געטאַנצט, געלעבט די גאַנצע נאַכט.

און גאַנץ פריה איז האָדיל די מעקלערין אינאיינעם מיט דעם מאַן העצקענדיג זיך געגאַנגען מיט אַ מאַרש איבער די גאַסען. װען הערשעלע זאָל נישט געװען גראָד זי דערקענען און אָנחאַפּען מיט אַ געשריי בײ די פּאָלעס, װאָלט גלופּסק פערשלאָפען די גרויסע שמחה און זיך נישט צוגויפגעלאָפען אָבגעבען כבוד אזא טייערע מחותנת'טע — איינע פון איהרע פיינע פאַרשוינען...

דאָס אַכטע קאַפּיטעל.

אַ טיעפע פינסטערע גרוב, בעהיט זאָל מען ווערען, איז געווען לוי בחור׳ס קעלער. יענע ווילדע עקשנ׳טעס מיט זייערע מיאוס׳ע קליינשטעדטילדיגע גענג, ווי בושה, אַ שטייגער, טרייבען פון זיך, נישט לאָזען יענעם זיין אַ צו־נאָהענטער שמעלקע — זיי אַז פלעגען אַריין אַהין, האָט די נשמה זייערע זיך אויסגעלייטערט, זענען געוואָרען, נישקשה, בעסער, ווייכער, צוגעלאָזטער און אַרויס פון דאָרט פאַרטיגע מענשען. אַ קעלער איז דאָס געווען נאָר אַ גיהנום, און דער מלאַך־חבלה פול־און־פול מיט אויגען איז אַהונד אַקעגען לוי בחור מיט זיין בלינד אויגעל. אין איהם זענען געלעגען טויזענד רוחות, און דאָס בלינדע אויגעל, וואַרפענדיג זיך, האָט אָנגעמאַכט אַ פאָרכט עפּיס נאָר ווי אַ מת, אַרומדרעהענדיג זיך אויפ׳ן עולם־התהו. אויף גאָט׳ס וועלטיל דרעהען זיך פיעל אַ זעלכע אַרום אין מענשליכע געשטאַלטען, עסען־פרעסען צוזעצטערהייט, טרינקען, פרוכפּערען זיך — דאַכט זיך מענשען. און באמת זענען זיי נאָר טייפעל. דאָס זענען דער נידריגסטער סאָרט, פון אונטער דער ערד בגנבה אַנטלאָפענע טייפעל, געקומען אַהער בלענדזען, מאַכען די שפּיעל, אָנטאָן צרות מענשען און ס׳איז זייערער נישט פּטור צו ווערען. נישט אויסצורויכערן זיי נישט מיט קיין ווייהרויך, אויך נישט מיט קיין טינט, וואָס דער שטן אפילו מיט זיין גאַנצער בגופיא האָבען דערפאַר אַזוי שטאַרק מורא. די גיהנום־פּאָליציי יאָגט זיך נישט אַזוי נאָך די דאָזיגע דעזערטירען, דער רוח וויל זיי נישט נעהמען, צוריק אין דער־ערד אַריין, צו אַלדי שוואַרצע־יאָהר! אַדרבה זיי זאָגען ברוך שפּטרנו — טפו זאָלען זיי ווערען, אָט די שמוציגע מיאוס־פערדאָרבענע רוחות!...

דעריבער, דערהערענדיג נאָר פון דער מוהמע שיינצען לוי'ס נאָמען אַז ער וועט זי אַריינוואַרפען אין קעלער, איז ביילע פערציטערט געוואָרען און געבליבען טויט מיט אַלע אברים.

שווערע מינוטען האָט איבערגעלעבט ביילע, ליגענדיג אין איינע שרעק אויף דער קאַנאַפּע ביי זיך אין חדר. איהר בימערע לאַנגע דענסט־מאָל האָט אויסגעזעהן ווי די לאַנגע פון אַ מת ערשט אין דעם פרישען קבר, וואָס אָט באַלד בעדאַרף זיך, פּפּי יענע דאָרט שרייבען, צו איהם ענטפלעקען דער משונה־ווילדער מלאך־הדומה און דערלאַנגען איהם אַ פלעם מיט פייערדיגע אייזערנע ריטער. דאָס אָבער איז נישט מעהר טאַקי נאָר ווי אַ משל, און באמת איז ביילען געוועזן צו מוט נאָך פיעל ערגער, גאָר קיין פערגלייך, ווייל אַ מת אוז דאָך מחויב צו ליידען, וואָרום דערויף איז ער דאָך געשטאָרבען, אַז ווערים זאָלען איהם עסען זיין לייב, און יענער מהבל איז דאָך דערויף געשטעלט געוואָרען, אַז ער זאָל קאַטעווען, נעהמען איהם אין די הענד אריין. זי אָבער, ביילע, אַ לעבעדיג בעשעפעניש, איז דאָך נישט מחויב זיך צו לאָזען לעבעדיגער־הייד פייניגען. זי פערשטעהט גאָר ניט, וואָס מען וויל פון איהר האָבען, וואָס פאַר אַ רעכט האָבען דאָ „ווערים" עפּיס אויף איהר לייב־און־לע־בען — יענע מיני ווערים, וואָס האָבען ביז אַצונד פון איהר לעבען כלל נישט געוואוכט, נישט געפיהלט דעם צער פון דער מאַטעם טראָגען, איהר בויכוועהטאָג ביים האָבען זי, איהר האַרצוועהטאָג ביים דערציהען זי, איהרע יסורים, קאַפּדאַרעניש, גריזאָטע, אָבקומעניש ביז דאָס קינד האָט געפּאָקט, געמאָזעלט, אויסגעשטאַנען אַלע קינדערשע קרענק און זיך געשטעלט אויף די פיס. פאַר זיי איז זי דאָך גלייך ביים ערשטען מאָל, דערזעהענדיג זי, געווען אַ גרויסע, אַ פאַרטיגע, אַ שענע, אַ ליעב־ליכע, ווי פון דער העלער הויט פלוצלים אַזוי אויסגעוואַקסען. אַ בוים פלאַנצט אַ מענש ביי זיך אין גאָרטען, אַרבעט, שפּאָרט נישט קיין מיה, גיט זיך דערמיט אָב אַ צייט מיט יאָהרען ביז ער דערלעבט זעהן אַ פאַרטיגע פרוכט, — קומט איינער צום גרייטען, דער רוח ווייסט פון וואַנען, און רייסט די פרוכט אָב:... ווי מען האָט עס אַ האַרץ צו רויבען ביי עלטערן אַ קינד, דאָס טייערסטע, דאָס בעסטע, וואָס קאָסט אַזוי פיעל מיה און געזונד; צו פערביטערן זיסע געפיהלען, אויסצולעשען ליכטוגע האָפנונגען; צו פערדאַרבען אַ לעבען, צו פערוויסטען אַ ריינע אומשולדיגע נשמה! און ווער! — יודען:...

אין איינע שרעק ליגט ביילע. פון אַ מינדסטען שאָרך ערגיץ

טיאבקעט איהר דאָס האַרץ, זי ציטערט, פלאַטערט—אַט=אַט קומט
דער מלאך=חבלה איהרער, אָנצוטאָן איהר גרויסע, שרעקליכע
יסורים.

עס הערען זיך טריט, עס עפענט זיך די טיר — און אַ קאַלטע׳
ציטערענדיגע האַנד לעגט זיך ביילע׳ן פון הינטען אויף די נאַקעטען
אַקסלען. אַ פראָסט לויפט איהר איבער דעם גאַנצען לייב, זי
טהוט זיך געשווינד אַ זעץ=אויף, שטאַרק דערשראָקען, מיט אויגען
ווי אַ דולע.

וואָס, קאַצעניו, האָסט=דו עס זיך אַזוי דערשראָקען? — האַ, וואָס
ניט דערקענט?

ביילע קוקט שטאַרק צוטראָגען און זעהט פאַר זיך דעם „חתן״.
יענער פאַרשוין, וואָס מען האָט איהם אַלץ פאָרגעשטעלט ביילען
ווי אַ חתן, איז געוועזען אַ גוט שטיקעל סחורה. דאָס פנים זיינס מיט די
רויטע בעקעלעך, די דיקע ליפען, די פליישיגע נאָז מיט גרויסע נעזלע=
כער און דערצו דאָס קיילעכדיגע בייכעל, האָבען געזאָגט, אַז ער איז
אַ אָבגעפיינט מענשיל, האָט ליעב זיך צו=צולאָזען תענוג — ער איז
איינער פון יענעם סאָרט פיינע=בריות, וואָס אַ כפרה ביי זיי די גאַנצע
וועלט פאַר זייער נפש׳ל. מענשען געהערען זיך מיט זיי נאָר אויף אַזוי
פיעל אָן, אויף וויפיעל עס קומט אַרויס, אָדער עס קען
אַרויסקומען פון זיי זיך אַ נוצען אָדער עפּיס אַ פערגניגען, יענער
מעג דערביי שרעקליך ליידען, אָבגעהן מיט שוויים, ניט דערעסען,
ניט דערשלאָפען, עס מען איהם קאָסטען כבוד, געזונד און לעבען.
קוים איז די זאַך אָבגעטאָן, וואַרפט מען יענעם אַוועק ווי אַלטע אָבגע=
דיענטע שטיוועל. יענעמ׳ס ליידען בשעת מעשה, ווען ער מאַכט זיי
דאָס פערגניגען, ריהרט זיי ניט אויף קיין האָר, פונקט ווי דאָס ליידען
פון פריש=צאַפּעלדיגע פיש אונטער דעם מעסער: אַדרבה, לאָז זיך עס
צאַפּלען, לאָז זיך עס שליידערן, וואַרפען, אַט דריגען ערשט איז טאַקע
דאָס גאַנצע פערגניגען. אַ שענער נאָמען, געלערענטקייט, גרייז=גרויע
האָר איז אַקעגען זיי קיין בעשיצונג ניט. דעם קליגסטען, אָנגעזעהנסטען
מענשען מאַכען זיי וואָכעדיג, ער פערנעהמט ביי זיי ניט קיין אָרט,
גלייך ווי ער איז גאָר אויף דער וועלט נישטאָ. נישטאָ ביי זיי קיין הייליגקייט,
קיין אַכטונג צו קיינעם, קיין געפיהל, קיין באַרמהאַרציגקייט. אין
יענעמ׳ס צרות און וועהטאָגען זעהען זיי דאָס נאָר, וואָס קומט פאַר עפּיס
אַ ביסעל משונה, וואָס קיצעלט צום לאַכען. פאַלט עמיצער, אַ שטייגער,

ברעכענדיג האַלז און געניק, קייכען זיי פאַר געלעכטער, ווי שען ער האָט זיך עס צולעגט! ווײנט אײנע עפּיס אַ בעטריבטע, אַ פעראומערטע, האָבען זיי הנאָה צוקוקען זיך, ווי עס פערפאַרבען זיך איהר די בעקעלעך, מאַכענדיג דערבּיי: אַך, ווי שען זי איז, די טרעהרען גיבען איהר צו דעם זיבעטען חן! עס מאַכט זיי פערגניגען, ווען אײנער דראַפּעו זיך אויף די גלייכע ווענד, קלעטערט, דרעהט זיך אויף אַ שטריק פאַר דעם שטיקעל זינדיגען ברויט; ווען אַ אָרעמינקער, נעבעך, לויפט אונטערשפּרינגענדיג מיט די באָרוויסע פיס, ווינטער אין אַ ברענענדיגע פראָסט! ווען צעהן אָרימע=לייט שלאָגען זיך ווי די הינד איבער אַ ביין, וואָס מען טהוט זיי אַ וואָרף. — דאָס זענען מיני בעשעפענישען, וועלכע דער רבונו של עולם, דער גרויסער מייסטער, האָט זיי אויף אַ ווײלע אַוועקגעלעגט פון דער האַנד, נאָך נישט פאַרטיג געמאַכט זיי אינגאַנצען, האָט זיי געשווינד געחאַפּט דער שוואַרץ יאָהר, אין אײלעניש, אי חאַפּעניש אַרײנגעלעגט אינוויינינג אין זיי אַ שטיין אָנשטאָט אַ האַרץ, אַ נשמה פון אַ הונד אָנשטאָט אַ מענשליכע, און אַזוי אַרויסגעלאָזט זיי אויף צרות אין דער וועלט!

— קוצעניאָ! — מאַכט דאָס בעשעפעניש עפּיס ווי געמיוקעט, צושאַרענדיג זיך צו ביילען ווי אַ קעצעלע: — אָט אַזוי אַז דו בלאָזט זיך, מאַכסט פּיסקעלעך, ביסט דו עפּיס אַזוי שען, געפעלסט דו מיר עפּיס אַזוי שטאַרק!

— געהט אײך, געהט! — מאַכט ביילע, אָברוקענדיג זיך ווייטער אַ ביסעל.

— אָט געה איך, געה, — זאָגט דאָס נפש און שאַרט זיך נעהנטער צו.

— ניין, נישט אַזוי. ווייטער אַ ביסעל. זייט=זשע מוחל! — רופט זיך אָב ביילע און טהוט זיך ווייטער אַ רוק.

— בעדאַרף מען דאָך פריהער זיך געזעגנען, ווי דער שטייגער איז, אָט אַזוי, אַזוי, — זאָגט דער פּאַרשוין אויסשטרעקענדיג די האַנד און וויל אַרומנעהמען ביילען:

— ביי אונז איז אָהן הענד. — טהוט זיך ביילע אַ חאַפּ און אַ רוק נאָך ווייטער.

— וואו ביי אונז? דאָרט, מיינסט=דו, אין קאַבצאַנסק? — דו ביסט דאָך נישט מעהר אין קאַבצאַנסק, געפינסט זיך דאָך היינט דאָ. ד, פערשטעהסט?

— וואָס האָט איהר, איך בעט אײַך, צו מיר, צו אַ פרעמד אָרים מיידעל ? געוואַלד וועל איך שרייען, וואו בין איך ? אין אַ וואַלד אָדער צווישען יודען ? — רעדט ביילע מיט האַרץ און וויינט מיט בלוטיגע טרעהרען.

— אַז דו וויינסט, ביסט־דו נאָך שענער, טאַקי נאָר עפּיס אַ רויז, אָבגעפרישט פון טראָפּענס טוי, שאַ ! וואָרום איך וועל עס נישט אויסהאַלטען.

— דערבאַרימט זיך, איך בעט אײַך, דערבאַרימט זיך אויף מיר, אויף מיינע יונגע יאָהרען !

— זיס ווי צוקער ! — מיויקעט דער פּאַרשוין מיט אַ פריקרע שמייכעלע, אַריינלעגענדיג די האַנד אין דער בוזעם־קעשענע.

— דערבאַרימט זיך, ווען נישט אויף מיר, האָטש אויף מיין טאַטע־און־מאַמע ! זיי זענען, נעבעך, אַלט, צובראָכען, אַ גאָט׳ס רחמנות... אוי, איהר זאָלט וויסען, ווי ליעב זיי האָבען מיך, ווי שווער זיי איז געווען זיך צושיידען מיט מיר !... די נויט נאָר האָט געטריבען, אוי, די נויט, נויט...

– נאַ, מוציקעל, נאַ־נאַ ! — מאַכט דאָס נפש מיט אַ קאַלטער לעבער, אַרויסנעהמענדיג פון דער בוזעם־קעשענע אַ גאָלדען בראַסלעטיל און דרעהט עס ביילען האַרט פאַר די אויגען.

— אַוועק, גזלן ! — טהוט ביילע אַ געשריי שטאַרק אָנגעצונדען און אַ שטופּ פון זיך דעם פּאַרשוין מיט דעם גאַנצען כח, אַזוי אַז ער איז געפלויגען צו דער טיר און דאָס בראַסלעטיל איז איהם פון דער האַנד אַרויסגעפאַלען.

און באַלד טאַקע ווי דער אַרויס, קומט לוי בחור אַריין. זיין בליק איז פייער, און דאָס בלינדע אויגעל וואַרפט זיך ווילד אַ שרעק. ביילע ציטערט, איז בלאַס ווי די וואַנד.

— אַזוי, האַ, מאַמזעלכען, ווערסט־דו עס פיהרען ביי מיר לענדער ?!... גאָרנישט, האַ, הפקר, מיינסט־דו, הפקר אַ וועלט ! — זאָגט לוי בחור מיט אַ שטילער רציחה, אָננעהמענדיג ביילען ביי ביידע אָרעמס און קלעמט שטאַרק, אַזוי אַז איהר פערחאַפּט דער אָטהעם און פאַר וועהטאָג פערבייסט זי די ליפּען — אַ־יאָ, פויגעלע מיינע, דו האָסט געשפּאַסט ? ענטפער, האַרץ מיינס, יאָ ?

— אוי, נישט גוט !... לאָזט מיך חאַפּען אַ ביסעל דעם אָטהעם,

זיפצט ביילע און מינעט זיך פאַר גרויסע אַנגסטען, ווי אַ יונג הינדעלע צאַפּעלט ביים שפּאַרבער אונטער זיינע שאַרפע נעגעל.

— הייסט עס, אַ פּנים, טאַקע אַזוי, געשפּאַסט! — מאַכט לוי מיט אַ משונה־זים מינעלע, וואָס הייסט ערגער ווי געשאָלטען און טאַטע אַריין! — ענטפער־זשע, גיכער

— וואָס ענטפער, וואָס? — שטאַמעלט ביילע שטאַרק צוטראָגען, איינבויגענדיג דעם קאָפּ.

— יאָ אָדער ניין, וויל איך וויסען. שאַרף גערעדט.

ביילע שטעהט אין איינע צרות און קען נישט עפענען דאָס מויל. פּלוצלים קומט איהר אויפ'ן געדאַנק די אָפּיצערקע. די אָפּיצערקע, דאַכט זיך, שטעהט איהר אַצונד פאַר די אויגען אין יענער טרויעריגער לאַגע, ווי זי איז צוריקגעקומען פון בקור־חולים: שוואַך, צובראָכען, פערחומערט, פערשמאַכט, און וויזט איהר אויפ'ן בוים, אויף וועל־כען זי האָט זיך געהאַנגען... „איידער אויפ'ן בוים שפּעטער, נאָך אַ געפּייניגט, וויסט לעבען, בעסער באַלד טאַקע אַ ריינער טויט", אַזוי טראַכט ביילע און זי זאָגט אויפהויבענדיג דעם קאָפּ, בעהאַרצט גאַנץ שאַרף:

— ניין!...

— אַהאַ, ווילסט־דו, הייסט עס, איך זאָל איבערשמועסען אַ בי־סעל מיט דיר דאָרט אין קעלער! זאָגט לוי, אָנטהועדיג זיך אין גזלן, און דאָס בלינדע אויגעלע האָט זיך איהם צושפּיעלט: יאָ אָדער ניין? האָסט נאָך אַ ווײַלע צייט. איינס, צוויי, דריי...

ווי אַ משוגע'נער הונד, שטיל מיט שוים אויף די ליפּען וואַרפט זיך לוי אויף ביילען, און ווי ער חאַפּט זי אָן ביי די האָר, וויל זי שלעפּען, לויפט אַריין די מוהמע שיינצע עפּים זעהר צוטראָגען, נאָר אָהן אַ נשמה, דאָס טיכעל אויפ'ן קאָפּ פערדרוקט, די האַנד אויפ'ן האַרצען, קוים וואָס זי חאַפּט דעם אָטהעם, טהוט אַ נעהם לוי'ן ביים אַקסעל און רוימט איהם עפּים איין אין אויער. ער בלייבט גלייך שטעהן אָבהענדיג, עפּים גאָר ווי איינער, וואָס מען פּאַטשט איהם אוים.

— ביילעניאָ, האַרצעניאָ, וואָס איז דיר? וועה איז מיר, עפּים איז דאָך אויף דיר גאָר קיין פּנים נישטאָ! — מאַכט די מוהמע שיינצע צו ביילען מיט גרוים רחמנות, ווי אַ געטרייע מוטער! —

געה, טאָכטער, אין גאָרטען אַריין, געה, חאַפּע אַביסעל פרישע לופט.

ביילע שטעהט אַ ווײַלע נישט טויט — נישט לעבעדיג, ביז זי קומט צו זיך און געהט געשווינד אַרויס.

— אַי, אַ רוח אין איהר טאַטען אַריינגעפלויגען, ברענען זאָל זי, האָרילע די חצופה, מיט איהר מענדריקען אינאיינעם! — צופלאַקערט זיך די מוהמע שיינצע און שילט, נאָכדעם ווי ביילע איז אַרויסגעגאַנגען! — אַודאי זיצט זי דאָרט אַצינד און גאָט דער לעבעדיגער אין הימעל ווייסט, וואָס פאַר אַ שפּיעל זי, די חצופה, די פאַלשע קאַץ, קאָן מיט איהר בייז צינגעל אָנמאַכען אונז. אָבּראַרען זאָל איהר דאָס צינגעל, רבונו של עולם! קענסט זי דען נישט, די כלבתא, ווער זי איז? זי, אַז עס קומט אוים ענג, געפינט תמיד אַ וועג אויסצודרעהען זיך גלאַט און אַנדערע אַריינדרעהען אויף איהר אָרט... „וואו איז דאָס מיידעל? דאָס מיידעל וואו איז?" פרעגט מען און מען וויל וויסען דאָרט, מענשען שטעלען זיך פאַר איהר אַרויס, לעגען אַיין די וועלט. שלעכט! דו פערשטעהסט?

— ווער האָט עס דיר איבערגעגעבען דעם סוד, וואָס דאָרט טהוט זיך: פרעגט לוי דאָס ווייב, וואונדערענדיג זיך.

— ווער מיר איבערגעגעבען? מאַכט די מוהמע שיינצע: איציק פאַקטאָר, וואָס רייבט זיך דאָרט אַרום די אַדונים און הערט זיך צו צו אַלסדינג דאָרט. דו וואונדערסט זיך אפשר מיט וואָס איז היינט ערגער ווי פריהער, פריהער פלעגט מען...

— מילא, צו וואָס טויג מיר מעשיות, וואָס פריהער, — מאַכט לוי אַריינפאַלענדיג דעם ווייב אין די רייד: — היינט וואָס איז?

— היינט איז נישט דאָס וואָס אַ מאָל, — זאָגט שיינצע מיט אַ זיפץ טיעף פונ'ם האַרצען: — אַנדערע צייטען... אויך אַ אַנדער אָדון אין שטאָדט, אַ נייער, ערשט אָנגעקומען, ער קען אונז נישט, מיר קענען איהם נישט, מען זאָגט, ער איז אַ פייער, נעהמען איז ביי איהם אַי=אַי! דו פערשטעהסט?... גאָר ניט קיין גוטער משאָ=מתן.

— להד"ם! מאַכט לוי, שאָקלענדיג מיט אַ פינגער אַקעגען דעם ווייב: להד"ם הייסט אַ פייג... גאָרנישט, נישטאָ! טאָמער קומט מען, לאָז די שעה נישט זיין, פרעגען — איז איין וואָרט: נישטאָ! דו הערסט? נישטאָ, נישטאָ און נישטאָ.

— יאָ, אַז יענע וועלען זיין נאַראָנים, גלויבען אויפ'ן וואָרט

און נישט שטעלען זיך זי זוכען דאָ. אַ תירוץ אַ ביסעל פּאַר די בענשליכט!
— נאַרישע יודענע! — שפּעט לוי אוים דעם ווייב, שאָקלענדיג אויף איהר מיט'ן קאָפּ: — מען בעדאַרף בייצייטענס דעם חמץ אויס=רוימען, דאָס הייסט, מען בעדאַרף זי אָבפיהרען אַהין, צו אונזער פייבלען, שאַ, שטיל, עס זאָל נישט קרעהען קיין האָהן. דו פערשטעהסט?
און דענסטמאָל טאַקע, ביי=נאַכט, האָט זיך געלאָזט הערען אַ גע=קלאַפּערייַ פון רעדער ביי לוי בחור אויפ'ן הויף. דאָס איז געוועקגעפאָה=רען די מוהמע שיינצע מיט ביילען, אונטער אַ אויסרייד, דורכצופאָהרען זיך אַ ביסעל, כדי זי, ביילע הייסט עס, זאָל עטהמען אַ ביסעל פרישע לופט און לאָז זי, נעבעך, האָבען תענוג עטליכע מינוט.
די מוהמע שיינצע איז דאָך, נאָך אַלע זאַכען, פאָרט די מוהמע שיינצע — אַ טייערע נשמה!...

דאָס זעקסטע בוך

דאָס ערשטע קאַפּיטעל.

די געשעפטען רפאל'ס האָבען איהם געטריבען קיין לאָדז, זעהען זיך מיט זיינע בעלי־בתים, די פאַבריקאַנטען דאָרט, וואָס זענען גע־שטאַנען שמאָל; נאָר מחמת פיעל וויכטיגע זאַכען, וואָס איהם איז נויטיג געווען אָבצואַרבייטען דאָ אויפ'ן אָרט, און טאַקע אַ ביסעל אויך צוליעב דער מעשה מיט הערשעלען, האָט ער אָבגעלעגט די נסיעה זיינע אויף אַ קורצער צייט. אַצונד ווייסט שוין רפאל, וואָס הערשעלעס אָנחאַפּען זיך אָן האָדיל די מעקלערין האָט אַזוינס בעטייט; אַצונד פערשטעהט ער שוין זעהר גוט, אַז די דאָזיגע האָדיל, אויף וועלכער מען מומעלט אַזוי שטאַרק, האָט אָבגעטאָן אַ מיאוס'ע מעשה מיט אַ יודישער טאָכטער, נעבעך, וואָס מען טהאָר עס בשום־אופן נישט אַזוי לאָזען. ער האָט דעריבער אָנגעווענדט אַלע מיטלען, געאַרבייט מעשים, די זאַך זאָל זיך דערוויזען — וואו איז אַהינגעקומען אַנ'אָרים מיידעל, נעבעך, און הערשעלע, וואָס זיצט דערווייל איינאיינעם מיט האָדלען פאַר דעם בלבול, וואָס זי האָט אויף איהם געמאַכט, זאָל ריין ווי גאָלד אַרויס פריי. נאָר מעהר פון אַלע זאַכען האָט איהם פערהאַלטען דאָ חנצה. זינט איהם איז געקומען צו די אויערן די שלעכטע לאַגע, אין וועלכער די לאָדזער פאַבריק געפינט זיך, און אַרויסזעהענדיג דעם קלאַפּ אין אַ היבש ביסעל געלד, וואָס לייבצען שטעהט פאָר דורך איהם צו חאַפּען, האָט ער אויסגעמיידט לייבצעס הויז. דאָס האַרץ האָט איהם געצויגען צו חנצה'ן, אַ פּערגניגען צו פערברייגגען מיט איהר אַ ביסעל די צייט, אָבער קומען

צו איהר איז איהם געווען שרעקליך שווער. סטייטש, מיט וואָס פאַר אַ פנים וועט ער קוקען לייבצען אין די אויגען, און דרעהען, אָבליגנערן איהם מיט דער צונג! און ווי שלעכט איהם איז דאָ, ניט וויסענדיג וואָס צו טאָן, הויבט עס איהם נאָך אָן אינגוויניג צו מאָנטען אָט אַזוי:

„פערדאָרבענער מענש! — רופט זיך אין איהם אָן דאָס געוויסען — געהען זי ווילט זיך דיר! צוליעב וואָס? צוליעב זיך, פון דיין הנאה וועגען, צוליעב דיין בעגעהרען. דו אַפי געחאַפּט אַ קוק, נאָך אַמאָל אַ קוק, הנאה געהאַט פון איהר שענקייט, פאָהרסט דו זיך אַוועק, און גאָט ווייסט ווען דו קומסט צוריק, נישט צו בערעכענען זי, נעבעך, אַז דער מח וועט זיך איהר דאָ איבערקעהרען טראַכטענדיג, וואָס דיין פערשוואונדען ווערען פלוצלינג בעטייט, זי זאָל עס חאָטש אָנהויבען צו וויסען וואָס, פאַרוואָס?... זי איז זיך געווען אַ פשוט ווייבעל, פערשלייערט געוועהנליך ווי אַלע אַנדערע גלופסקער יודישע טעכטער, נישט צו־פיעל צו דענקען, צו־פיעל איבערצוקלייבען; פאַר איהר איז רעכט געווען אַלסדינג, ווי די וועלט פיהרט זיך, אַזוי איז גוט, אַזוי בעדאַרף זיין. קומסט דו, שענער מענש, צינדסט אין איהר אָן אַ העליש פייער, גיסט איהר איין שכל צו פערשטעהן. דאָס פריהערדיגע לעבען איהרס מיט דעם גאַנג פון דער וועלט אַרום איהר הערט איהר שוין אויף צו געפעלען, איהר וועלט אינגאַנצען ביסט דו, דו, נאָר דו — און פלוצים פאָהרסט דו זיך אַוועק, נישט צו דערקלערען איהר פריהער חאָטש פערשטעלט, פאַרוואָס דו פאָהרסט, לאָז זי זיך נישט האַלטען פאַר אַ בעליידיגטע, אַ אַוועקגעוואָרפענע; לאָז זי חאָטש האָבען אַ האָפנונג, אַז דו וועסט צוריקקומען, און פאַר פערדרוס און האַרצוועהטאָג נישט אויסגעהן ווי אַ ליכט“.

ביי רפאל'ן איז דעריבער געבליבען נישט צו ריהרען זיך פונ'ם אָרט, ביז ער וועט טאָן זיין שולדיגקייט, ריידען מיט חנצה'ן און דערקלערען איהר אָפען אַלסדינג.

עס האָט געקאָסט רפאל'ן גענוג געזונט, ביז ער האָט זיך אויסגעריסען צו חנצה'ן. — קומענדיג שוין צו דער טיר, איז ער געבליבען אַ ווייל‏ע שטעהן צומישט. אַראָבגעלאָזט די אויגען, גלייך ווי ער וואָלט דאָ געגאַנגען גנב'ענען. שווער ווי דער טויט איז איהם געווען צו לייבצען אין הויז אַריינצוקומען. דאָס איינציגע האָפנונג זיינס איז געווען, טאָמער גראָד, אויף זיין מזל, איז לייבצע אַצינד נישטאָ אין דער־היים. דאָס

האָט איהם צוגעגעבען אַ ביסעל מוט און ער איז אַריין אין שטוב מיט אַ פּערקלעמט האַרץ.

דער ערשטער, וואָס איז איהם אַקעגען געקומען — איז געווען לייבצע!

— ברוך־הבא, אַ גאַסט! — זאָגט לייבצע, קלאַפּענדיג זיך די נאָז מיט אַ פינגער און צושאָקלענדיג מיט'ן קאָפּ — אַי־אַי־אַי, פערפאַלען צו ווערען אַזאַ לאַנגע צייט!... נישט שען פון אייך, כ'לעבען!... האָב מיך עס גאָרנישט געריכט, אָסור... סטייטש, סטייטש, איהר זאָלט אַזוינס טאָן. אַי־אַי־אַי!

רפאל ברימעלט עפּיס אָהן ווערטער, צו פּערענטפערן זיך כלומר'שט, און איז צומראָגען. לייבצע איז אויך עפּיס גאָר צומראָגען, געהט איבער דער שטוב הין־און־צוריק, צופּט דאָס בערדיל, רייבט זיך דעם שטערן און דאָס פּנים איז איהם פערפלאָמט. בנציה, אין אַ חאַלאַטיל, אין אַ מין קלאַפּענמיצעל עפּיס אויפ'ן קאָפּ, שטעהט עפּיס שטאַרק צודרעהט אין אַ ווינקעל, מיט גרויסע טראָפּענס שווייס אויף דעם פּנים, בלייך ווי די וואַנד און דאָס אויסזעהן זיינס איננאַנצען איז גאָר ווי אַ מויז, וואָס מען שלעפּט אַרום פון זווערמילך. אין דער מיט שטוב ליעגט אַ גרויסער, איינגעפּאַקטער, לעדערנער קלומעק, אָנגעפּוישט מיט אַ בויך, נאָך נישט געקרעמפּעוועט מיט דער שטריק, וואָס פּלאָנטעט זיך אַרום איהם. אַ היבשע ווילע איז שטיל, אַלע שווייגען, גלייך ווי עס וואָלט זיי אָבּגענומען דאָס לשון, נאָר מען זעהט, אַז אין לייבצען קאָכט זיך דאָס בלוט.

— אַזוי, אַזוי געהט עס אין דער וועלט! — מאַכט נאָך אַ היבשע צייט שווייגען לייבצע פערטראַכט, אָבשטעלענדיג זיך אַקעגען רפאל'ן און אָנקוקענדיג איהם שאַרף — נאָך זעהר שען, כ'לעבען, פון אייך, וואָס איהר זייט חאַטש געקומען, איז דאָס רעכט, האַ? טהוט מען עס אַזוי?... מילאָ, נו!... ווי שטעהען עס, האָ, די — די עסקים?

— בע! — בעקעט רפאל אונטער דער נאָז, אַבּי אויסצודרעהען זיך ווי עס איז, טראַכטענדיג ביי זיך: — פע, לייבצע האָט שוין געמוזט אָנשמעקען, ער ווייסט שוין, אַפּנים, מיינע צרות.

— אַזוי, האַ, זאָגט איהר: בע? — מאַכט לייבצע, פּערדרעהענדיג די נאָז, נישט אַראָבצונעהמען קיין אויג פון רפאל'ן, טראַכטענדיג ביי זיך: העה! ער ווייסט שוין אַלסדינג. זיין „בע“ הייסט, אַפּנים,

ער האָט אָנגעשמעקט, וואָס בײַ מיר אין שטוב געהט אַצינד פאָר. נאָר... טאַ! — וואָס קיקט איהר עס עפּיס אַזוי, רב רפאל, און שווייגט?

— עט!... איך קוק מיר אויפ׳ן קלומעקיל, קוק איך מיר. ווער קלײַבט זיך עס דאָ בײַ אײַך אין וועג אַרײַן, רב לייבצע?

— הײַסט עס אָט, איהר פערשטעהט!... אדרבא, אַזוי איז נאָך גלײַכער, אַז איהר פערשטעהט — ענטפערט לייבצע מיט אַ מינעלע פון אַ יודען אַ פּקח, וואָס שטויסט זיך אויפ׳ן ווינק. און ווענדענדיג זיך באַלד טאַקע צום איידעמיל טהוט ער איהם אַ זאָג:

— מעגסט דערוויל געהן, בנציה, אין דײַן קליויזל אַרײַן דאָרט. די זאַך בלײַבט לעת-עתה אַזוי, ווי מען האָט גערעדט.

— זאָל איך געהן אַזוי טאַקע אין חאַלאַטיל, אָדער אַרויס-נעהמען פון׳ם קלומעק די לאַסטיקענע קאַפּאָטע מײַנע? — טהוט בנציה אַ פרעג.

— נישקשה אַזוי אויך. וואָס איז דען אַ חאַלאַטיל? דאָס ערשטע מאָל דען איז דיר אַהין, אין קליוזעל, אין אַ חאַלאַטיל!...

„אָווא, דאָס שטעקעלע, פערפעקט דאָס שטעקעלע״! — מאַכט צו זיך אַליין מיט אַ קנײַטשעלע בנציה, לאָזענדיג זיך געהן מיט די פיסעלעך צו דער טיר, טהוט אַ קוש די מזוזה און רוקט זיך אַרויס פון דער שטוב שטיל ווי אַ קעצעלע.

— אָט אַצונד קענען מיר שמועסען גאַנץ אָפען — זאָגט לייבצע, אָנגעהמענדיג זיך בײַם בערדיל, און שטשירעט אויס איין אויגעל אויף רפאל׳ן — צו וואָס לאָמיר זיך דאָ נאַרען, קיין סודות אין דער וועלט איז נישט... די מעשה דערפון איז אַזוי: ס׳איז, פערשטעהט איהר מיך, אַ צעשטערט לעבען!... אדרבה זאָגט, איהר קענט דאָך איהם, מײַן איידעם. נו וואָס? אַ יונגער-מאַן אַ פײַנער, אַ טאַמענם אַ קינד, אַ צאַצע. איך פון מײַן זײַט האָב איהם ליעב, און מײַנע אויגען האָט ער דעם זיעבעטען חן, בין פון איהם צופרידען. איז דאָך, דאַכט זיך, גוט. נאָר וואָס העלפט עס אָבער, אַז זי, דאָס ווײַבעל, איז אַ נאַר!... איהר פערשטעהט וואָס? זי, אַ טריאַטער, כ׳לעבען! זי איז נישט צופרי...

לייבצע דערערדט נישט דאָס וואָרט און וואָרט, קוועטשענדיג זיך, ווי אַ געווינערין, מיט אַזאַ מינע, אַז רפאל זאָל איהם דאָס וואָרט פון׳ם מויל אַרויסנעהמען.

— נישט צופרידען — האַפּט רפאל און רעדט אַרויס דאָס גאַנצע וואָרט, פיהלענדיג בשעת מעשה, ווי אַ שטיין איז איהם פונ׳ם האַרצען אַראָב, ווייל ווי עס האָט זיך אַרויסגעוויזען, איז לייבצעס צוטראָגענקייט נישט וועגען געלד־עסקים מיט איהם, נאָר עס בעטייט גאָר עפּיס אַנדערש.

— אָ־אָ־אָט!... נישט צופרידען. נישט ליעב, זאָגט זי — זאָגט לייבצע אויסשפּייענדיג דריי מאָל — פּע! איך דערקען גאָר עפּיס נישט פון אַ צייט מיין טאָכטער, אַזוי געענדערט האָט זי זיך. זי רעדט עפּיס אַזוינס, וואָס פּאַסט גאָרנישט פאַר אונז, פאַר אונזער שטאַנד. האָט איהר געהערט אַ זאָג אַ ביסעל — פיינט אַ מאַן! און ווער, נאָך ווער? אַ גע־לעבטער, כ׳לעבען, אַזאַ... אַזאַ... אינגאַנצען, איך בעט אייך מחילה, אַזאַ... עס איז נאָר עפּיס ווי אַ כשוף, איינעמס אַ אָבגע־טאָנענע זאַך. איהר ווילט עס אפשר נישט ליידען, אייך איז אפשר נישט איינגענאָמען אַזוינס צו הערען?... אַדרבה, זאָגט, זייט מוחל, זאָגט, זאָגט!

„אָט פון וואַנען די חמאַרע רוקט זיך אויף מיר אָן! — טראַכט בּיי זיך רפאל און עס בעשלאָגט איהם אַ קאַלטער שוויס — לייבצע, אַפּנים, האָט אָנגעשמעקט דאָ דאָס גאַנצע שפּיעל... מיין אַרבייט, מיינט ער איז עס, און פאָדערט מיך דאָ אויף, איהם עס צו דערקלערען. מיאוס׳ע מעשה!...“

— אַהאַ, איהר שווייגט! — מאַכט לייבצע נאָכדעם, אַז ביידע האָבען אַ ווייַלע געשוויגען — אַיאָ, איהר האָט מיר ניט וואָס צו ענט־פערן?... נו, הערט־זשע אויס מיך. מילאָ, זאָגסט־דו, הייסט עס, טעכטעריל — פיינט! נו, שאַ, האָב זיך פיינט און בּיי דיר בלייב עס. וועמעס עסק איז דאָס, צו וויסען דיינע חפציות? ליעב־סמיב, פיינט־סמיינט — נאַרישקייטען!... זאַכענישען אַזוינע, נישט ווערטה די רייד, וואָס צווישען מאַן און ווייב, ווער גיט עס אַרויס? — שאַ!... איז דער כישוף אָבער, צו אַלדי רוחות, עפּיס אַזוי גרויס, אַז ניין! איך קען מיט איהם, זאָגט זי, אין איין שטוב נישט זיין. זיצען, זאָגט זי, מיט אַ מענשען, וואָס מען האָט פיינט, איז אַ עבירה, בריינגט מיך נישט, זאָגט זי, צו קיין זינד. איך בין נישט קיין בהמה. אַ מענש, זאָגט זי, בין איך, אַ מענש מיט אַ ווילען, מיט אַ דעה!... איהר הערט אַ ביסעל, אַ זאָג פון, מחילה, אַזאַ, אַזאַ... בקיצור, אַזוי לאַנג, אַזוי בּרייט — ביז ס׳איז געקומען דערצו, מען זאָל נעהמען דאָס בעל־הבית׳ל, נעבעך,

איהם מיט הכל-בכל, האק און פאק, אבשיקען צו די עלטערן זיינע אהיים. — אוי, האב איך עס היינט א טאג פון מיינע, פון דער טאכטער און פון דער מאמען, קאלט און ווארים!... ווייסט איהר וואס — לאזט אויס לייבצע מיט א געבעט — פאר אייך, רב רפאל, האט מען זיך נישט צו שעמען, איהר זייט דאך א היימישער מענש, אונזערער א גוטער פריינד, אט, כ׳לעבען, קומט, לאמיר אריינגעהן צו חנצה׳ן, ס׳איז אצונד דארט ביי איהר חושך. איהר וועט זי, אזוי טאקע ווי איהר קענט, א ביסעל אויסשטראפען, געבען איהר צו פערשטעהן, אז זי איז א שוטה, א נאריש ווייבעל, ווייסט אליין נישט, משטיינס-געזאגט, וואס זי וויל. אייערע ווערטער, נישקשה, וועלען ווירקען. איהר זייט ביי איהר — דאס זאג איך אייך בסוד, צווישען אונז — א גרויסער חשוב, היינט וועט איהר דאך מקיים זיין טאקע א מצוה אויך — אריינלעגען זיך אין שלום צווישען מאן און ווייב, צוזיפפיהרען א פאר-פאלק... אט, קומט. כ׳לעבען, קומט.

לייבצע שלעפט רפאל׳ן ביי דער האנד און געהט פאראויס. רפאל — אז אך און וועה צו איהם, וואס זאל ער, נעבעך, טאן? — לאזט זיך פיהרען, נישט ווילענדיג, איבער א לאנגען קארידאר און שלעפט זיך איהם נאך ווי א קוה א קעלבעל.

ביים עפענען די טיר אין חנצה׳ס חדר לאזט זיך פון דארט הערען יענטעל׳ס קול, וואס שטעהט און טענה׳ט האלב מיט גוטען, האלב מיט בייזען מיט דער טאכטער איהרער, וואס זיצט אונטערגעשפארט דעם קאפ מיט ביידע הענד ביי א טישעל אין א ווינקעל. קוים איז לייבצע אריין מיט רפאל׳ן, ווערט מיט אמאל איבערגעהאקט דער שמועס:

— נישקשה, יענטעל! אייגענע מענשען. רב רפאל האט עפיס צו שמועסען מיט חנצה׳ן א פאר ווערטער. — רופט זיך אן לייבצע, ווינקענדיג, צום ווייב, וואס האט אזוי פיעל געהייסען: מעגסט ארויס-געהן, זיי מוחל

יענטעל אבער וויל זיך נישט אנשטויסען אויפ׳ן ווינק און שטעהט פערוואונדערט, מאכענדיג מיט די אקסלען, קוקט אן דעם מאן מיט א קרום פנים, וואס האט אזוי פיעל געהייסען: האסט געמענט, כ׳לעבען, נישט אריינקומען, דו לעקיש איינער!

— נו, זיצט, זייט-זשע מוחל, זיצט, מיר בעטען — זאגט לייבצע, אונטעררוקענדיג רפאל׳ן א ביינקעל פונקט אקעגען חנצה׳ן.

שטארק צופרידען מיט דעם אויפטהו זיינעם, רוקט ער זיך צו

באַלד צום ווייב, רוימט איהר איין עפּיס אין אויער — און ביידע געהען אַרויס.

לייבצעס פינסטער מזל איז בעשיינפּערליך טאַקע שוין אַזוי געווען, דער טאָכטער צו העלפען אין אַלע איהרע האַנדלונגען פון׳ם אָנהויב אָן ביז איצט, פּונקט אַקעגען זיין וואונש. ס׳איז מסתּמא פון׳ם הימעל אַזוי אָנגעשריבען געווען, אַז ער אַליין מיט זיינע משונה גענג זאָל אָנמאַכען אַ פערדרעהעניש ביי זיך אין שטוב, עס זאָל דורך איהם אַליין אַרויס-קומען דאָס, פּונקט פערקעהרט וואָס ער וויל.

שלים׳מזל׳דיגער לייבצע! גיט עס ביי יודען נאָך שלים׳מזל׳דיגע טאַטעס אַזוינע? — ס׳איז כּדאי צו וויסען...

רפאל און חנצה זיצען, אָנקוקענדיג זיך פערוואונדערט אַקעגען עטליכע מינוט, נישט צו ריידען אַ וואָרט. דערנאָך איז רפאל צום ערשטען אַרויס מיט אַ ביטער שמייכעלע:

— איהר ווייסט, חנה׳לע, צו וואָס דער טאַטע האָט מיך אַהער געבראַכט? דער טאַטע וויל, איך זאָל „אייערן״, איהר פערשטעהט, פערריכטען ביי אייך דאָס מזל און אייך טאַקע אַ ביסעל אויסשטראָפען.

— הייסט עס, דעם טאַטעס אַ מענש? ! נו שטראָפט-זשע מיך, — אַז איהר האָט זיך עס אונטערגענומען — מאַכט חנצה, אַ ביסעל מיט פערדראָס.

— ניין, חנה׳לע, אויסשטראָפען בעדאַרף מען נישט אייך, נאָר מיך — זאָגט רפאל מיט אַ זיפץ פון׳ם האַרצען.

— דאָס הייסט אָנצוהערעניש געבען — מאַכט חנצה, רויט ווערענדיג ווי פייער — אַז דרינען, וואָס צווישען מיר און מיינעם, איז אייער שולד און זיפצט אַצונד דערויף...

— אַי, פּלאָגט מיך נישט, איך בעט אייך, אַי, איהר זאָלט וויסען מיין האַרץ!...

— נו, וואָס-זשע וואָלט געווען, אַז איך זאָל וויסען? וואָלט איך געהאַט פערגניגען פון אייער געטריישאַפט און איבערגעבעטען אייך פאַר מיינע רייד אַצונד.

רפאל׳ן האָט זיך נישט געלענגט די צונג באַלד טאַקע אָבצוענטפערן איהר, וויסענדיג ביי זיך, אַז ווען חנצה זאָל וויסען זיין האַרץ, צוליעב וואָס ער איז דאָ געקומען, וואָלט זי קיין גרויס פערגניגען נישט געהאַט, און איהם איבערגעבעטען אודאי נישט בעדאַרפט.

— אָדער אפשר מיינט איהר, אַז איהר פערדיענט, מען זאָל אייך

אויסשטראָפען דערפאַר, וואָס איהר זייט אַזאַ לאַנגע צייט נישט געקומען צו אונז אין שטוב אַריין, און איהר פיהלט אייער שולד? — וואַרפט חנצה אַריין ווייטער אַ שטעכווערטיל.

רפאל איז שטאַרק צוטראָגען, ער קוקט אויף חנצה'ן מיט ליעב־שאַפט, מיט געבעט און שווייגט.

— שווייגען הייסט גערעדט — זאָגט חנצה, זעהר געריהרט פון זיין בליק, אַזוי אַז טרעהרען שטעלען זיך איהר אין די אויגען, און עס רייסט איהר דאָס האַרץ, קוקענדיג אויף איהם — איך בעט אייך, ערגערט זיך נישט, נעהמט מיר נישט פאַר אומגוט, וואָס איך האָב מיך אַ ביסעל דאָ געהיצט. וואָס זאָל איך טאָן? ס'איז ביי מיר היינט שוין אַזאַ טאָג. אוי, אַ טאָג! אוי, שטעה איך עס אוים!...

— טייערע, גוטע, חנה'לע! מאַכט רפאל, אויפשטעהענדיג צוקאָכט פונ'ם בײנקעל, וויל אָננעהמען ביי דער האַנד חנצה'ן, אויסגיסען פאַר איהר זיין שווער ביטער האַרץ, נישט צו בעמערקען, ווי יענטיל געהט דערווייל אַריין גאַנץ שטיל און מאַכט זיך כלומר'שט ווי זי זוכט עפּים.

— מאַמע! — טהוט זיך אַ חאַפּ חנצה, אַזוי אַז רפאל זאָל וויסען ווער דאָ איז — וואָס זוכסט־דו עס, מאַמע, עפּים אַזוי?

— גאָרנישט, גאָרנישט! אַ שפּיזעל איז פונ'ם זאַק נישטאָ. דאָ זוך איך, איז נישטאָ. מען בעדאַרף געהן אַ קוק טאָן ביי מיר ערגיץ דאָרט — ענטפערט יענטיל, אַרומקוקענדיג זיך און געהט ניט ווילענדיג אַרויס

יענטעלס מיין איז גאָר געווען אַכטונג צו געבען צו דער טאָכטער, וואָס זיצט מיט אַ יונגען־מאַן אָהן אַ שומר. ווייבער פיהלען עפּטערס ביי זיך אין האַרץ בעסער ווי די מענער. פריהער, אַז חנצה האָט געוואוינט מיט דעם מאַן, ווי דער שטייגער איז, האָט יענטיל זיך נישט געמאַכט דערויס, אַז די טאָכטער פלעגט בלייבען מיט רפאל'ן ביי זיך אין חדר. אַצונד אָבער, אַז חנצה'ן קאָן זיך פערגלוסטען זאָגען, אַז דער מאַן איז איהר נישט צום האַרצען, הע־הע! טראַכט זיך יענטיל, בעדאַרף מען זיך צו דיר אַ ביסעל צוקוקען. דאָס האַרץ האָט איהר עפּים געזאָגט, נישט רעכט צו וויסען וואָס געזאָגט. דאָס שפּיזעל איז געווען נאָר אַ אויסרייד. חנצה האָט פערשטאַנען דער מאַמעס מיין, און רפאל האָט אויך געוואוסט, וואָס דאָס שפּיזעל איהרם בעטייט אַזוינס. ביידע האָבען געהאַט פיעל, זעהר פיעל איינע די אַנדערע צו זאָגען און ביידע האָבען איינגעזעהן, אַז דערצו איז נישט דאָ דאָס אָרט און נישט די צייט אַצונד.

— אֵי, חנה׳לע, האָב איך צו ריידען און צו ריידען! נאָר...

— אֵי, רפאל, האָב איך עס צו דערצעהלען און צו דערצעהלען! נאָר... לאָמיר אָבוואַרטען. איך וועל שוין אייך צו וויסען געבען.

— געה איך, הייסט עס — זאָגט רפאל מיט אַ ביטער שמייכעלע — געה איך דערווייל אַוועק דערמיט, אַז איך האָב אייך געזאָגט מוסר — און דאָס מוסר־זאָגען האָט נישט געהאָלפען! — —

ביים אַרויסגעהן שלאָגט זיך רפאל אָן ביי דער טיר מיט יענטלען, וואָס האָט זיך געיאָגט אָנצוזאָגען דער מאַכטער די גוטע בשורה, אַז דאָס שפּיזעל געלויבט דער אויבערשטער, האָט זיך געפונען!...

דאָס צװײטע קאַפּיטעל.

רבּ אָשר דער מעקלער איז די לעצטע צײט מיט רפאל'ן שטאַרק נישט צופריעדען געװען. װי איטליכען איז בעקאַנט, בלאָזט רבּ אָשר דער מעקלער פון זיך ניש אַזױ שטאַרק, איז מוחל אויף כבוד און קען אַראָבשלינגען יענעמס אַ גראָב װאָרט, נישט צו בעלײדיגען זיך, חלילה. איהם אַרט נישט, אַז יענער האַלט איהם פאַר אַ ליגנער, װאו מען בעדאַרף — קען ער זיך מאַכען נישט הערענדיג, נישט זעהענדיג, נישט װיסענדיג און טהוט זיך טאַקע זײנס. צו די אַלע דאָזיגע שענע מעלות איז ער אויך נישט פויל אויף אַ גאַנג. הונדערט מאָל אַ טאָג װערט איהם נישט נמאס לויפען צו יענעם מיט עפּיס אַ עסק, אפילו יענער װאַרפט יך דערפון אָב מיט הענד און מיט פיס. איז פאַר איהם פערשפּאַרט די טיר, שטופּט ער זיך אַרײן דורכ'ן פענסטער. אַזױ אַרײן אָדער אַזױ אַרײן — אַלץ אײנס, אַבי אַרײן! בײ דער װעלט הײסט עס: רבּ אָשר איז אַ בריה, אַ מענש מיט אַ אײזערנעם כאַראַקטער — ער קריכט! הױבּט ער אָן עפּיס אַ זאַך — אַרבײט ער, קריכט, שטופּט זיך ביז ער דערגרײכט טאַקע דאָס, װאָס ער װיל

פונדעסטװעגען האָט רבּ אָשר'ס קריכען מיט זײנע פּראָיעקטען צו רפאל'ן די לעצטע צײט איהם פאָרט נישט געהאָלפען, זײנע װערטער זענען צו רפאל'ן צוגעשטאַנען אַזױ פיעל װי אַ אַרבעס צו דער װאַנד, אײנמאָל האָט רפאל זיך אויף איהם צובײזערט, װײזענדיג איהם די טיר. מיט אַ געשרײ, אַזױ אַז אפילו אַזאַ יודען, נישט קײן בעל־גאוה, װי רבּ אָשר איז, האָט עס שטאַרק אונטערגעטראָגען. ער איז, נעבּעך. געשװינד

אַרויסגעלאָפען אויף דער גאַס, בּייז ווי אַ רוח, און פּאָר אַנדערע דאָרט אויסגעגאָסען אויף רפאל'ן זיין צאָרען:

— האָט איהר געהערט, יודישע קינדער, אַ יוד זאָל נישט האָבּען קיין בּטחון — מען זאָל זיך נישט לאָזען ספּעקולירען, מאַכען געשעפטען! אַ שענער משא־מתן, כ'לעבּען, וואָלט געווען, אַז מען זאָל געווען וועלען נאָר געהן אויפ'ן אַיזערנעם בּריק אין משא־ומתן!... ווי פון דער קעשענע האָט „ער" מיט זיין איינגעשפּאַרטקייט מיר אַרויסגענומען אַ פּער־דיענסט... איך זאָג אייך, בּרידער, אָט פון די אויפגעיורענע, פון די הקרנים, איז נישט איינער קיין לייט. דאַכט זיך, אַ מענש — אַ סוחר, אַ קעפּיל, אַ פליהענדיגס, האָט געחאַפּט, דאַכט זיך, דעם סטריה פון אונזערע סוחרים דאָ, געדרעהט, געהאַנדעלט גאַנץ נישקשה'דיג — און לסוף האָט די קליפּה טאַקע זיך אַרויסגעוויזען — שטעה, טפּררו!... נישטאָ בּיי אַזוינע קיין גלויבּען, קיינער פון יודישע קינדער איז נישט בּעגלויבּט: נישט גדליה דער שניט־קרעמער, נישט פּייטל דער צעלניקער, נישט אפילו ר' אידיל דער חלפן, און גאָט אַליין אַפילו אויך נים!... איהר פערשטעהט? טאַקע „כל בּאיה לא ישובון" — איז איינער אַ בּיסעל געחאַפּט, זאָל אַ רוח טאַקע אין זיין טאַטען — קיין סוחר וועט שוין פון איהם נישט זיין... אַ יוד האָט נישט בּיי „איהם" קיין נאמנות, אַ יודענס אַ וואָרט איז גאָרנישט, אויסציהען, שונאי־ישראל, זאָל ער זיך פּאַר איהם, וועט ער איהם נישט געבּען אויף בּאָרג, סיידען קלאַפּ און צעהל. אַ יודענס אַ טראַטע, אַ וועקסעל הייסט בּיי איהם אַ קוויטעל אויף עולם־הבּא — און בּיי אַזעלכען איז נאָר עולם־הזה, פּשוט גראָבּ, מזומנים. עולם־הבּא איז גאָרנישט. מלאָכים נישטאָ, שדים און רוחות, להבדיל, נאָר איינגערעדטע זאַכען. טאָמער מיינט איהר, איך שפּאַס? — בּיי מיין יודישקייט! טויזענט מאָל אודאי האָבּ איך געשוואוירען בּיי מיין חלק עולם־הבּא, און בּיי איהם האָט עס אַזוי פיעל אויסגעמאַכט עפּיס אַזוי ווי... מאָסקווע מעג גלויבּען, לייפּציג גלויבּט אויך אַ יודען, און אַז עס טרעפט זיך אַמאָל אַ „קוממיות", נו, מה־רעש? מאָסקווע קעהרט זיך נאָך נישט איבּער, דער דייטש, נישקשה, גלויבּט און בּאָרגט וויטער. כע, זאָג איך אייך, איז מיר דער הקרן, פע, פע, יודישע קינדער!...

יענער פינסטערער מאָרגען, וואָס רב אָשר איז פּאַר גרויס פּער־דראָס פון דער הויט געשפּרונגען, איז געווען אַ פּאָר טעג אַרום נאָך רפאל'ס בּעגעגעניש בּיי לייבּצען אין הויז. רפאל איז דענסטמאָל געזעסען בּיי זיך צו הויז אין איינע צרות, בּעטראַכטענדיג זיין לאַגע, און ס'איז

איהם אַנגעזאָלצען אויפ'ן האַרצען. די געשעפטען זיינע טרייבען איהם אין וועג אַריין, און ער קען זיך אָבער נישט ריהרען פונ'ם אָרט. מיט חנצה'ן מוז ער דאָך ריידען, אַרויסזאָגענדיג איהר דעם גאַנצען אמת, די וועהטאָגען זיינע, און וואַרטען אויף דער געלעגענער צייט דערצו, ביז זי וועט איהם שרייבען, לויט ס'איז אָבגערעדט געוואָרען צווישען זיי. און אַצינד, נאָכדעם וואָס דאָ טהוט זיך אַזוינס צווישען איהר מיט דעם מאַן, איז ער נאָך צעהן מאָל מעהר מחויב צו ריידען מיט איהר. נאָר וואָס צו ריידען, און וואָס וועט אַרויסקומען פונ'ם ריידען? דאָס ווייסט ער אַליין נישט רעכט גוט דערוויילע. די לאַגע איז אַצינד פערדרעהט, פערפּלאָנטעט נאָך מעהר ווי פריהער. ער פיהלט אָבער, אַז אַזוי לאָזען די זאַך טהאָר ער נישט און קען טאַקע נישט; הערשעלען, נעבעך, איבערלאָזען אַזוי אין דער מיט — טהוט איהם אויך זעהר לייד. ביטער! ער איז אין דער קלעם, דער קאָפּ שפּאַלט זיך איהם טראַכטענדיג, און פּלוצלים — ברוך־הבא, אַ גאַסט! רב אָשר איז דאָ מיט זיינע פּראָיעקטען. עס פערשטעהט זיך, אַז רב אָשר האָט געהאַפּט זיין עהרליך אויסקומעניש און איז אַוועק ווי אַ אָבגעקאָכטער, נעבעך. פּטור געוואָרען פון אַזאַ גאַסט, האָט רפאל זיך ווייטער פערטיפעט אין די גערדאַנקען, איז אַוועקגעזעסען אַ היבשע צייט פערשמאַכט, נישט צו בעמערקען ווי רב אברהם איז אַריין.

— אַ־גאָט־העלף! זאָגט רב אברהם, נאָכדעם ווי ער איז אָקעגען אַ פּאָר מינוט געשטאַנען ביי דער טיר, און רפאל האָט אויף איהם זיך נישט אומגעקוקט.

— האַ, וואָס?! מאַכט רפאל שטאַרק פערדולט, נישט אומקוקענדיג זיך.

— גאָרנישט! אַ־גאָט־העלף זאָג איך. נעהמט נישט פאַר אומגוט, וואָס איך שטער אייך.

— אַ־אַ, רב אַברהם!

— איך וואָלט אייך, אָסור, נישט געשטערט, נאָר... איך האָב צו־געזאָגט. איך בין דאָ אַצינד מיט אַ בקשה.

— איהר מיך, רב אַברהם, שטערט! אָ, ניין, ניין, קיינמאָל נישט! זיצט, איך בעט אייך, און לאָמיר הערען אייער בקשה.

— רייזע איז גאָר אוים מענש. קלאָגט זיך עפּיס אויף אייך, רב רפאל. עפּיס פון אַ צייט, זאָגט זי, אַז איהר עסט נישט, טרינקט נישט. וואָס מען זאָל נישט געבען צום טיש, נעהמט מען עס צו במעט אינ־

נאַנצען צוריק. זי ברעכט זיך, זאָגט זי, דעם קאָפּ טראַכטענדיג, וואָס זאָל עס זיין? זאָל אייך אפשר דאָס עסען נישט געפעלען? נאָר זי שפּאָרט נישט קיין מיה. טהוט, זאָגט זי, אַלסדינג וואָס מעגליך, דאָס עסען זאָל האָבען דעם זיבעטען טעם. קאַרגט נישט קיין אייער, קיין שמאַלץ, זוכט אויס אַלע מיני געריכטען, וואָס נאָר דאָ: אַ ראָסיל־פלייאשעל, זאָגט זי, אַ עסיג־פלייאשעל, אַ זראַזעלע, אַ צימעסיל מיט אַ העלזעל אָנ־געפילט אַ מאָל מיט פּאַרפעלעך, אַמאָל מיט קאַשע און גריווען צונג־דעמפּפט, פערברוינט, אַזוי אַז דער מלכות מעג עס עסען. אפשר, זאָגט זי, זייט איהר, חס־ושלום, עפּיס נישט מיט אַלעמען? פאַרוואָס־זשע שווייגט איהר, זאָגט זי, און טהוט עפּיס נישט? דערויף איז דאָך דאָ אויף דער וועלט ביי אונז אַ לייב רופא. וואָס טהוען אַנדערע? איז נישט אַ דאָקטאָר, אַ רופא, איז דאָ אַ שפּרעכער, אַזוינער און אַזוינער. עס פעלט איהר אָב אַ שטיק געזונד, זאָגט זי, אָנקוקענדיג, וואָס פאַר אַ שלעכט פּנים די לעצטע צייט איהר האָט. אָט דאָ ערשט נישט לאַנג האָט זי מיך שטאַרק געבעטען: געהט, זאָגט זי, צו איהם אַריין, און דערגעהט זיך ביי איהם. איהר זייט דאָך, כ'לעבען, זאָגט זי, עפּיס אַ מאַנסביל. וואָס דען? געהט מען און מען טהוט אַ קוק, וואָס איז אַזוינס מיט איהם. — נו, רב רפאל, טאַקע, באמת טאַקע, הא? ! וואָס־זשע פאַרט איז אַזוי די מעשה?

— עס... אַזוי... עס מאַכט זיך אַמאָל מיט אַ מענשען... מיט וועלכען מענשען מאַכט זיך נישט אַמאָל אַ קרענקונג?

— איהר נעהמט אייך אפשר צום האַרצען די מעשה מיט דעם יתום'ל? אוודאי, אוודאי איז דאָס אַ קרענקונג, מיך קרענקט עס אויך זעהר. לייזער־יענקעל, עליו־השלום, האָט איהם איבערגעלאָזט אויף מיר. נאָר פונדעסטוועגען, הא... און אַז ס'איז שוין יאָ געקומען צורייד, פרעג איך אייך טאַקע: ווי האַלט עס עפּיס אַצונד מכּח איהם, מכּח דעם שקאָץ?

— אַלץ נאָך אין דעם אייגענעם שטאַנד וואָס פריהער. הערשעלע שטעהט אַלץ טאַקע אויף דאָס זייניגע: לאָז זי, די יודענע, זאָגען, וואו איז ערגיץ דאָס מיידעל? און יענע ווידער האַלט זיך איהרם: לאָז דער שייגעץ אַזוי וויסען יענעם איבער די קעשענעס קריכען, ווי זי ווייסט פון וואָס צו זאָגען! דערווייל איז שלעכט.

— איז דען נישטאָ דערצו עפּיס אַ מיטעל, רח"ש, אַ שטייגער, דאָס אַלטע, געוויסע מיטעל? ווי געשיקט זיך עס?

— דאָס מיטעל האָב איך שוין געפּרובט טאָן. נאָר ווי עס אויס, האָט עמיצער, אַ פערבאָרגענער, פון דער יודענעס צד, שוין געטאָן דאָס אייגענע מיטעל... אַצינד איז די זאַך אַזוי: אָדער ביידע זאָלען זיצען, אָדער די גאַנצע מעשה פערשרייבען און ביידע זאָלען אַרוים פריי.

— לאָזט זי אָב, כ׳לעבען, אָט די יודענע, ווי הייסט זי דאָרט, צו וואָס, איך בעט אייך, נצחנות? אָט לאָזען ביידע אַרוים פריי, און מיט איין עק!

— עס געהט דאָ נישט, רב אברהם, אין נצחנות, ווי נאָר דרינען — ס׳איז דאָך אַ רחמנות אויף אַ נפש, אויף אַ יודישער טאָכטער, נעבעך. גאַנץ געווים, אַז די דאָזיגע האָדיל האָט זי, איהר פערשטעהט, ערגיץ פערפיהרט.

— ווען אפילו אַזוי, פרעג איך אייך, נו־נו־נו?! וואָס איז דאָ אַזוי די מורא, פערשטעה איך נישט, אַז ערגיץ אַוועקגעפיהרט? אויפעסען וועט מען דאָך זי נישט, חלילה, צווישען יודען פערפאַלען ווערען וועט זי נישט. וועט זיך אויסזוכען, נישקשה!

— אָי, רב אברהם, ווי זאָגט מען אייך עפּים... ס׳איז נישט קיין ריינע זאַך! האָדיל, איהר פערשטעהט, האָדיל שטעהט נישט אין קיין גוטען רוף...

— וואָס, אַ שטייגער, מיינט איהר דערמיט, רב רפאל? עס מוז דאָך אַלץ האָבען עפּים אַ גאַנג.

— עס האָט אוודאי אַ גאַנג... דאָ שטעקט עפּים אַזוינס, וואָס אַ שרעק!

— אי־אי, נאָט איז מיט אייך! וואָס קען דאָ, פערשטעה איך נישט, אַזוינס שטעקען? — לאָז זיין, כ׳לעבען, גענוג געזעסען. אַ רחמנות, כ׳לעבען, אויף דעם שקאָץ!

— און איהר מיינט, רב אברהם, אַז דער שקאָץ אייערער וויל אַרוים אַזוי אָהן איין עק איידער עס וועט זיך דערוויזען, וואו ערגיץ דאָס מיידעל איז אַהינגעקומען? איהר זאָלט זעהן, ווי ער לעגט זיך פאַר איהר אַוועק. דאכט זיך, אַ שטילינקער, אַ שעמענדיגער אויפ׳ן בליק, אָבער וואָס פאַר אַ בעהאַרצקייט, וואָס פאַר אַ שטאַרקייט ער האָט אין זיך, צו שטעהן שטאָהל און אייזען פאַר זיין גערעכטער זאַך. ער איז ביי מיר אַצינד דערפאַר שטאַרק געהייבען, גאָר לעילא ולעילא, איך האָב איהם ליעב בעקומען טיעף פונ׳ם האַרצען. ניין, רב אברהם, ער

איז נישט קיין צעקראַכענעס, קיין שלים־מזלניק ווי אַ ישיבה בחור, אַ קלויזניק. עס וועט פון איהם זיין אַ מענש... שאַ! מען קלאַפּט. דאַכט זיך, אין דער טיר — טהוט זיך אַ חאַפּ רפאל אין דער מיט גע־שפּרעך, צוהערענדיג זיך — אריין, אריין!

עס קומט אריין אַ יונגע בילד־שענע, אויסגעפּוצטע דאַמע און בלייבענדיג שטעהן ביי דער שוועל, וואַרפט זי אַ בליק דאָ אויף דעם, דאָ אויף יענעם פון אונזערע ביידע מאַנסבילען, נישט ווויסענדיג צו וועמען זיך צו ווענדען. רב אברהם ווערט, אויפ׳ן יודישען שטייגער, ביים דערזעהן אַ אשה, עפּיס פערשעמט און קעהרט אַוועק אין דער זייט דאָס פּנים. רפאל שטעהט אויף און געהט מיט אַ פריינדליכער מינע דעם גאַסט אַקעגען.

— איך בעדאַרף צו רב רפאל׳ן, האָב מיט איהם וואָס צו רעדען, ריפט זיך אָב די דאַמע, דורכנעהמענדיג רפאל׳ן מיט די אויגען.

— איך בין גרייט מיט פערגניגען אייך אויסצוהערען! — ענטפערט רפאל מיט אַ פאַרבייג.

— דאָס, וואָס איך האָב צו זאָגען, איז נאָר אונטער פיער אויגען.

רפאל האָט פערבעטען די אומבעקאַנטע אין אַ בעזונדער חדר ווינקענדיג צו רב אברהם׳ן, אַז ער זאָל בלייבען אויפ׳ן אָרט.

אַ היבשע צייט איז רב אברהם אַוועקגעזעסען איינער אַליין פאַר זיך, און געדאַנקען משונה׳דיגע זענען איהם מיט־געוואַלד געקראָכען אין קאָפּ, גלייך ווי נישטאָ איבער דעם קאָפּ זיינעם קיין בעל־הבית — הפקר אַ וועלט! עס האָט זיך דאָרט געדרעהט האַדיל, זיך ענטפּלעקט עפּיס גאָר חלשות! עס דרעהט זיך אויך הערשעלע מיט דער קאַבצאַנסקער בתולה זיינער דאָרט — און רב אברהם טהוט זיך אַ חאַפּ, אַ פּאַטש־געבענדיג מיט אַ פּאָר פינגער זיך אין שטערען און מאַכענדיג אַ־האַ! גלייך ווי ער וואָלט געטראָפען רש״י׳ס אַ בעוואָהרעניש מיט׳ן כלומר אַהאַ! אַצינד פערשטעהע איך, וואָס ער מיינט, וואָס רפאל מיינט, וואָס איז דער טייטש „ערגיץ פערפיהרט״... פע, פע: — מאַכט ער, אונטער־הייבענדיג די יאַרמולקע, און פּאַכט מיט איהר איבער׳ן קאָפּ ווי אָבצו־טרייבען פון זיך פליגען־זלידנעס. די פליגען אָבער טהוען זייערס — געדאַנקען קריכען, פּיקען דעם מוח, די אומבעקאַנטע יפת־תואר פּוץ־אריין אויך אין דער מיט. עס מאָלט זיך אוים אין קאָפּ אַ שענע גע־

שטאלט, א ליכטיגע צורה, שיינענדיגע אויגען, עס צוגיסט זיך א ליעבע ווארימקייט — דעם יצר־טוב, אי, ווערט נישט גוט!... רב אברהם ראנגעלט זיך מיט די געדאנקען, חאפט זיך צו בעשעפטיגען מיט ערנ־סטע זאכען: א נעהם טאן א פרק־משניות, צענעהמען א הארב שטיקעל „ברטנורא״, זיך פערנעהמען מיט א שען שטיקעל „זוהר״, נאר אומזיסט די מיה, געדאנקען בעפאלען איהם ווי די הייזשרעקען, ס'איז זיי מיט קיין זאך נישט צונעהמען. זעץ אין קאפ תורה, אז איהם קריבען נאר עפים אנדערע זאכען! עס מאלט־זיך עס, דענקט־זיך, דער רוח ווייסט וואס אזוינס... רב אברהם נעהמט זיך גאנץ יודישליך זיפצען און דערביי טאקע, ווי דער שטייגער איז, שרייבען מיט א פינגער אויפן טיש איין מאל „פטום הקטורת״, נאכאמאל „פטום הקטורת״, אליין נישט צו וויסען, אז ער שרייבט און וואס ער שרייבט.

— אך, רב אברהם, האט מיר קיין פאראיבעל נישט! מאכט רפאל, אריינקומענדיג עפים שטארק צוטראגען, און לאזט זיך אין איילע־ניש צו דער קליידער־שאפע איבערצוטאן זיך.

— איך זעה, איהר איילט זיך זעהר, מיר איז שוין אויך צייט צו געהן, זאגט ר' אברהם, אויפהייבענדיג זיך פונ'ם בייכקעל, און לאזט זיך געהן צו דער טיר.

— נישטא קיין מינוט צייט. איך מוז באלד טאקע לויפען, קומט, קומט אריין צו מיר היינט. געדענקט־זשע, נאך היינט. רב אברהם!

„ס'איז עפים נישט גלאטיג — דענקט זיך אין רב אברהם'ס קאפ ביים ארויסגעהן פון רפאל'ן — ווער זאל עס זיין די יפת תואר?... א קרובה? וואס־זשע איז ער אזוי צוטראגען? הא, אפשר א ווייב? ! אי וואס, עס הייסט דאך — ער איז א אלמן? א קשיא אויף א ליטוואק!״...

באלד אבער האט רב אברהם חרטה, איז ברוגז אויף זיך דערפאר, וואס איהם קען נאר איינפאלען, אויף רפאל'ן אזוינס צוטראכטען. סטייטש, סטייטש, רפאל, אזא כשר'ער, עהרליכער מאן מיט א גוט הארץ! ער שאקעלט פאר גרויס פערדראס מיט דעם קאפ, נעהמענדיג זיך ביי דער בארד, און לאזט זיך געהן געשווינד.

דאס דריטע קאפּיטעל.

די מוהמע שיינצע, וועלענדיג, ווי עס האָט געהייסען, אָנטאָן פאַרגניגען ביילען, איז זי מיט איהר דורכגעפאָהרען זיך פאַרנאַכט אויף אַ שפּאַציר, עטהמען אַביסעל פרישע לופט. אַרויס פון שטוב זענען זיי אינצווייען און געקומען צוריק איז איינע — די מוהמע, זי אַליין. די טערקיניע איז געווען פּשוט אוים מענש פאַר גרוים עגמת־נפש װעגען ביילען, נישט צו־וויסען, וואָס אַזוינס איז מיט איהר געשעהען און וואו איז זי הינגעקומען? פאַר יסורים קען זי נים אַיינזיצען אויף איין אָרט, נאָר אַרוים — אַריין פון שטוב אין גאָרטען, פון גאָרטען אין שטוב, אומעטום צוקוקענדיג זיך, ניסטערען, אפשר וועט זי עפּים אָנשמעקען.

זי זיצט זיך אַ מאָל אַזוי, אַ פאַרנאַכט, שטאַרק פערדאומערט, צווישען געדיכטע צווייגען אין דעם גאָרטען, הינטער דער שטוב, און ווי איהר אויפ'ן הארצען אַזוי איז דער הימעל, פערדאומערט, בעלייגט מיט שוואַרצע פינסטערע חמאַלקענס. אין דער לופט אַרום און אַרום שמעקט תשעה־באָב! דאָס גריגוואַרג דאַר, אָבגעבליאַקעוועט, בוימער רוישען, זאָגען קינות אויף די בלעטער, וואָס הויבען־אָן געל־צו־ווערען, און אויף דעם אויסגעקראָכענעם שפּיץ קאָפּ זייערען, וואַרפענדיג זיך אין אַלע זייטען, וואוהין דער ווינט טראָגט. אומעטיג, פערזאָרגט שטעהען די פויגעל איטליכער אויף זיין ריטעל, איטליכער אויף זיין צווייגעל, קראַצענדיג זיך מיט'ן שנעבעלע אונטער די פליגעלעך, אויסשטעלענדיג אַ אויגעלע — אַ קוקעלע אַהין, אַ קוקעלע אַהער, אַ טרעסיל מיט די פעדערלעך, אַ גענעץ — און פּוץ אַריין אין די נעסטען — שלאָפען, נים זאָגענדיג קיין שירה, ווי דער שטייגער זייערער איז, מנחה־צייט. אויך

דעם האָהן, דעם בעל־תאוה'ניק, פאַרגעהט די לוסט, נאַריש צומאַכען זיך היינט מיט די ווייבער זיינע. ס'איז גאָר ניט דער שטעל, גאָר ניט דאָס קרעה, וואָס תמיד, עס קומט אוים עפּים געפּייפט ווי פון אַ פּסול'ן שופר. ער שטעהט פערטראַכט, אויסשטרעקענדיג דאָס העלזעל, בלינ־צעלט מיט די אויגעלעך, אויסדרעהענדיג דאָס פּנים'ל אַ מאָל רעכטס, אַ מאָל לינקס, און אינגאַנצען, משטיינס־געזאָגט, זעהט ער אוים לעִ־קישעוואַטע. פּלוצלים טהוט ער אַ שאַר מיט די פיסלעך, אַ ריק זיך אין דער זייט, אַ קראַץ מיט אַ אַראָבגעלאָזט פליגעל די ערד, פאַרנעהמט די ווייבער זיינע און — אַ גוטע נאַכט! אַוועק מיט זיי אין זיין רוה אַריין... אַ שטילער טרויער שוועבט אין דער לופט, אַ מרה־שחורה — אַרום און אַרום! ביטער און זויער איז אויפ'ן האַרצען. עפּים בײנקט זיך, טרוימט זיך, עס ציהט ערגיץ אַהין — אַהין... און די נשמה וויינט אינוועניג שטיל, צוגיסענדיג זיך אָהן ווערטער.

זיצט זיך אַזוי די טערקיניע צווישען די צוויגען פעראומערט, פער־טיפט אין איהרע געדאַנקען. דערוויל פאַלט־צו די נאַכט. וואָס ווייטער, ווייטער ווערט טונקעלער. די בוימער זעהען־אוים עפּים אומגעלומפּערט, בעקומען אַ משונה פערענדערט פּנים, און דער כח־המדמה, אָט דער פאַקופּניק, פאַרבלענדזעט די אויגען מיט אויסגעדאַכטע פאַקוסען. פונ־ווייטענס, אינ'ם טונקעלקייט, דאַכט־זיך דער טערקינע אוים, איידעל היינגט אויף אַ בוים, הוידעט־זיך און ווינקט איהר: קום, שוועסטער, קום זיך הוידען מיט מיר אויפ'ן בוים! זי טהוט זיך אַ חאַפּ דערשראָקען, און איידער נאָך זי ריהרט זיך פונ'ם אָרט לאָזען זיך איהר הערען טריט, און באַלד טאַקי קומט איהר צו די אויגען די מוהמע שיינצע, שטעהענ־דיג דאָרט אין גאָרטען מיט איציק פאַקטער — אַ מין בעשעפעניש אַזעלכס, וואָס איז געלייטזעליגט פון זיין ליבען נאָמען מיט אַ ריקען, זעהר געשמיידיג זיך צובויגען, צובוקען; מיט אַ קופּערנעם שטערען; מיט אַ פּאָר גנבה'שע אויגעלעך און אַ פּאָר הענטעלעך, אַקוראַט ווי עס פּאַסט איהם צו דער פרנסה. דאָס דאָזיגע בעשעפעניש קניעט זיך, בויגט זיך, קריכט, דורכ־שטופּענדיג זיך דורך לעבער און שפּאַלטען, שמעקט, טאַפּט, האָרכט־זיך־צו, וואָס טהוט זיך דאָרט אין די הויכע פענסטער, חאַפּט אַ וואָרט און פאַרשלעפּט עס ווי אַ קאַץ פון איין אָרט צום אַנדערן, מאַכט שו־שו און טהוט אַ בים שטילערהייט.

אָט מיט דעם מין בעשעפעניש פיהרט עס די מוהמע שיינצע איצט אַ געשפּרעך, און פונ'ם גאַנצען שמועס זייערען קומט

דער טערקינע צו די אויערן נאָר איין וואָרט פון צעהנטען — „זיצט... האָדיל... וואו דאָס מיידעל ?... שלעכט... אַרבייט, קאַמיסיאָנער רפאל... געלט... תשובה־געלט, תפילה־געלט... צדקה־געלט..." אַזוי רעדט איציק. די מוהמע שיינצע טענה'ט, פאַר־גלאָצענדיג די אויגען צום הימעל, שטופּט אַריין איציק'ן עפּיס אין דער האַנד און בּיידע ווערען בּיידע פערשוואונדען.

דער טערקינע איז עס אַריין אין דער נאָז, זי שטויסט זיך, אַז דאָס איז ניט גלאַט, דאָ איז עפּיס אַ צרה. וואו איציק פאַקטער וויזט זיך, דאָרט איז אַ קרעצעל. און פּלוצלים פאַלט איהר איין אַ געדאַנק, ניט אַנדערש, אַז דער שמועס צווישען דער מוהמע מיט איציק פאַקטער האָט אַ שייכות צו דער מעשה מיט בּיילען. וואָס מעהר זי האָט צעקייט די ווערטער, וואָס זענען איהר געקומען צו די אויערען, איז איהר געוואָרען קלערער, אַז דער שמועס איז געגאַנגען איבּער בּיילען. אַ פּנים, ס'איז דאָ עמיצער, אַ תקיף, וואָס שטעלט זיך פאַר איהר אַרויס. דערוויל האָט מען עס, אַ פּנים, אַ נעהם געטאָן צום סמיק האָדלען. אַצונד איז שוין פערענטפערט געוואָרען, פאַרוואָס מען זעהט זי נישט דאָ, בּיי דער מוהמען, שוין עטליכע טעג. די מוהמע האָט בּיצייטענס זיך געאײלט צובּעהאַלטען די טרפה סחורה — אָט וואָס דער שפּאַציר איהרער מיט בּיילען בּעטייט!

די טערקינע געהט פּשוט אויס פאַר רחמנות אויף בּיילען, און גיט זיך אַ וואָרט, נוקם זיך צוזיין פאַר איהר, נעבּעך, מיט וואָס נאָר זי וועט קענען.

זי געהט אַרויס פונ'ם גאָרטען, בּלאָנקעט זיך אַרום אין הויף שרעקליך אויפגעבּראַכט. און ווי זי שטעהט אַזוי בּיים טויער, דערזעהט זי פאַרבּייפאָהרענדיג אויף דער גאַס אַ פאַיעטאָן, אין וועלכען, ווי זי דערקענט, איז די מוהמע מיט בּיילען זיך דורכגעפאָהרען געכטען. די פּיס איהרע טהוען זיך אַ לאָז, ווי פון זיך אַליין, און זי שפּרינגט אַריין אין פאַיעטאָן.

— וואוהין ? — פרעגט דער פוהרמאַן.

— וואוהין ? — מאַכט די טערקינע, בּעטראַכטענדיג זיך — אַהין... וואוהין נעכטען פאַרנאַכט איהר זייט געפאָהרען. איצט ווייסט איהר שוין וואוהין ?

— אַ שאלה אַ בּיסעל אויב איך וויים! דער קאָפּ איז מיר נאָך

אויפ'ן אָרט, ברוך־השם. איך ווייס, ווייס, וואוהין איך האָב נעבעכן געפיהרט די מוהמען מיט נאָך אַ פּאַרשווינדעל. אפשר זייט איהר עס טאַקי די מוהמע אַליין. דער שאַל איז אָנגעריקט איבער'ן קאָפּ, אַזוי אַז עס זעהט זיך נישט אַרויס דאָס פּנים.

דער פאַעטאָן איז צוגעפאָהרען צו אַ שטוב ערגיץ אין אַ פּאַרלאָנגען אָרט כמעט אונטער דער שטאָדט.

— טפּררררו! — שטעלט אָב דער פוהרמאַן די פערד, ריידענדיג ווי צו זיך אַליין — אַצונד, האַ, זעהט איהר, אַז איך ווייס. אַ חידוש אַביסעל! מיין גאַנץ לעבען אַ פוהרמאַן בין איך, געלויבט דער אויבער־שטער, זאָל איך נים וויסען, וואו וואוינט פייביל דער קליינער! אַ געלעכטער, כ'לעבען. איך טאַפּ־אָן, ווי אַ רב, אַלע שווערע ערטער דאָ אין דער פינסטער. די פערד מיינע, להבדיל, זענען אויך גרויסע למדנים דאָ... האָט זי עס מיך געפרעגט אַ שאלה: אויב איך ווייס וואו זיצט פייביל דער קליינער!... אָט האָט איהר אייך דאָס הויז פייביל דעם קליינעמס, אָדער פייביל יקטן, ווי ער הייסט ביי אונז!

אַזוי האָט גערעדט פאַר זיך דער בעריידעוודינער פוהרמאַן, אַריינלייגענדיג אין קעשענע דאָס פוהרגעלט און אָזעקגעפאָהרען צוריק.

דער טויער פון יקטן'ס הויז איז געווען צוגעשלאָסען. די טערקינע האָט דאַרויף זיך נישט שטאַרק מצער געווען. ווען אפילו ער זאָל זיין אָפען, וואָלט זי אויך אין שטוב נים אַריינגעגאַנגען. עס וואָלט געקענט פאַלען אויף איהר אַ חשד און איהר גאַנצער פּלאַן קאַליע ווערען. זי האָט געוואוסט, ווער פייביל דער קליינער איז, אַז ער איז איינער פון לוי בחור'ס באַנדע, אַ ממזר, אַ פערדאַרבענער ווי ער.

אַצונד איז ביי איהר געווען גאַנץ קלאָר, אַז ביי איהם אין הויז האָט די מוהמע בעהאַלטען ביילען ביז עס וועט איבער־געהן די בייזע שעה. איהר איז גענוג, וואָס זי ווייס וואו ביילע געפינט זיך, איצט וועט זי זיך בעטראַכטען, וואָס זי האָט ווייטער צוטאָן.

די נאַכט האָט דער טערקינע זיך נישט צוגעמאַכט קיין אויג. זי האָט אַלץ געטראַכט, וואָס טהוט מען, וואָס הויבט מען אָן?

לסוף קומט איהר אויפ'ן זינען — דער קאָמיסיאָנער רפאל, בין וועלכען איציק פאַקטער האָט גערעדט, דערביי שטעלט זי

זיך אָב, טראַכטענדיג: אָט דאָס איז דער, וואָס אַרבייט אַזוי שטאַרק!

אויף מאָרגען האָט זי זיך דערפרעגט צו רפאל׳ן, געקומען בשעת ער האָט געשמועסט מיט רב אַברהם׳ן, און איהם דערצעהלט בסוד די גאַנצע מעשה.

דאָס פערטע קאַפּיטעל.

דער וואָס מיינט, אַז רב אָשר דער מעקלער איז פאַר'ן שלעכטען בענגעניש ברוגז געווען אויף רפאל'ן אַ לאַנגע צייט — האָט, זאָל מוחל זיין, אַ גרויסען טעות. רב אָשר איז דאָך נאָך אַלע זאַכען פאָרט אַ יוד, וועלכען עס מאַכט ניט אַזוי אוים דער נאַרישער כבוד, וואָס נעהמט־אָן פאַר ליב אַ מאָל אויך אַ פּאַטש, נישט צומאַכען זיך דערפון אַזאַ פירוש. חלילה. וואָלט רפאל געווען אַ „פּריץ", מעג מען זיין זיכער, אַז רב אָשר'ן וואָלט כלל נישט איינגעפאַלען פאַראיבעל צוהאָבען, חלילה. אפילו ווען ער, דער פּריץ הייסט עס, וואָלט איהם געגעבען אין קאַרק און אַראָבגעשליידערט פון אַלע טרעפּ. ער, רב אָשר הייסט עס, וואָלט זיך אויפגעשטאַנען, אויב נאָר ער וואָלט ניט געבראָכען האַלז און געניק, מיט דעם אויבערשטענס הילף, אָבגעשאָקעלט די פּאָלעס, געמאַכט מיט אַ קרימעלע: עט! און צוריק אַרויף צום פּריץ מיט אָבשיי, מיט אַ בוק, פּרובען נאָך אַ מאָל טאַקי קריכען צו איהם מיט אַ געשעפטעל, אולי ירחם. און פאַרקעהרט. וואָלט רפאל געווען אַ אידעל, טאַקי אַ אי־דעל וואָס הייסט, מיט די ביינער, וואָלט רב אָשר גערעדט מיט איהם, אָהן מחזקות, ווי אַ יוד מיט אַ יודען, נישט מאַכענדיג קיין צערעמאָניעס, גוט אָבגעשייגעצט איהם ווי ער פאַרדינט, אין דער הייסער רגע טאַקי, און אַוועקגעגאַנגען גאַנץ רוהיג מיט דער דעה, מאָרגען, אם־ירצה־השם, ווידער אַריינגעהן צו איהם, איבערשמועסען דעם עסק אַזוי און פאַרקעהרט. רפאל אָבער איז דאָך ניט דאָס, ניט יענץ, אָדער דאָס און ניט דאָס, יענץ און ניט יענץ. ריידען מיט איהם אויף דעם שטייגער ווי מיט אַ יודען: — איך דיך אַ שטופּ, דו מיך אַ שטופּ; איך דיך אַ

עהם ב׳ בערדעל, געבענדיג דיר צו פאַרשטעהן מיט׳ן גראָבען פינגער און דו מיך אַ נעהם ביי מיין בערדעל, געבענדיג מיר צו פאַרשטעהן מיט דיין גראָבען פינגער — אַזוינס צו טאָן איז גאָר ניט מעגליך. אמת טאַקי, ער איז מאחינו בני ישראל, אָבער אין דער הלבשה, אין דער בענעהמונג זיינער איז עפּיס נישט דאָס... נישט יודישליך. מיט איהם בענעהמען זיך אַזוי־זיך, גוטברידערשאַפט, מעשה־איד — חלילה וחס! אלא וואָס דען־זשע, האָבען פאַר איהם דרך־ארץ, אַראָבשלינגען זיינס אַ בעליידיגונג און שטעהן פאַר איהם ווי אַ קנעכט, אָדער ווי אַ יוד פאַר אַ פּריץ — איז ער דאָך אין־גרונד־גענומען פאָרט אַ יוד, ווען אפילו ניט אינגאַנצען, איז ער וועניגסטענס אַ שטיקעל ייד.

דעריבער איז גאָר קיין וואונדער ניט, אַז אַזאַ שלעכט בעגעגעניש, וואָס רב אָשר האָט געהאַט ביי רפאל׳ן, נישט צו קענען אַראָבשלינגען עס, נישט אָבצוזענטפערן צוריק, האָט איהם שטאַרק צומישט, און דאָס הארץ איז שיער איהם ניט צופוקעט געוואָרען פאַר כעס אינוועניג אין זיך. אפילו אַ טעקלער אַ מלאך וואָלט אויך געקענט, שונאי־ציון, צופוקעט ווערען, נישט אויסהאַלטענדיג אַזוינס. גלייך געטאָן האָט טאַקי רב אָשר, וואָס ער האָט זיך געשווינד אַרויסגערוקט פון שטוב מיט פערדראָס, ווי באַלד אַרויס אויף דער גאַס, האָט ער אויסגעלאָזט זיין כעס, זיין שווער ביטער געמיט צו רפאל׳ן אונטער די אויגען. און איז געווען זעהר גע־רעכט. להבדיל, אַ הונד אפילו, וואָס חאַפּט זיך אַרויס פון דער קלעהם, פון צווישען דער טיר, אויף דער גאַס, הייבט אויף דעם ווידעל, אָב־שטעלענדיג זיך, און בילט אויף פונדערוויטענס. נאָך זעהר שען פון רב אָשר׳ן, וואָס חאָטש מיט׳ן מויל גאַנץ עפענטליך, אין אַזאַ פאַל איז אַ יוד אַ מאָל ניט פויל אויף דער פען, אַריינצושיקען שטילערהייד אַהין, אַהין... שוואַרץ אויף ווייס, אַ „שיר המעלה״ אויך. קוים האָט רב אָשר אויס־געגאָסען דאָס הארץ, אויסגערעדט זיך פאַר לייטען, איז איהם אָבגע־גאַנגען דער כעס און ער איז אָבגעקיהלט געוואָרען.

„עט, ווי איך בין אַ יוד! — טראַכט ביי זיך רב אָשר, איבערבע־טענדיג זיך מיט רפאל׳ן אין האַרצען — און אַז ער האָט געזאָגט דאָס און דאָס, מכבד געווען מיך מיט אַ וואָרט, אַזוי און אזוי... מילא איז וואָס? נאַרנישט, כ׳לעבען, הבל הבלים! דער גאַנצער נאַרישער כבוד איז ניט ווערטה קיין גראָשען. און וואָס געהר זיך אָן אַזאַ שטות׳ערייי צום האַנדעל?... אַ רעכטער סוחר יאָגט זיך ניט נאָך כבוד, אין הכלית. אין תכלית אַריין קוקט ער, אָט וואָס!... נאָך דעם גאַנצען

פּיערן זײַנעם אויף מיר, אַז איך בין אַזוינער און אַזוינער... לאָז איך פונדעסטוועגן ניט אָב דעם עסק. הײַנט אָדער מאָרגען וועט ער איהם, מיט רעם אויבערשטענס הילף, אָננעהמען, נישקשה! ער טעג זיך בייזערן, פרײַנגען „בואי בשלום" וויפיל ער וויל... וואָס איז עס פאַר אַ לשון: איך וויל ניט! „ער" — וויל ניט, און „איך" וואו בין? איך, הייסט עס, בין גאָרנישט, מײַן ווילען איז עט־שמעט?... נאָך אַ טאָג, נאָך עטליכע טעג וועלען מיר זעהן, וועמענס ווילען איז שטאַרקער, נישקשה, עס הויבט מיך ניט אָן צואַרען!... אײַ־אײַ־אײַ — טהוט זיך פלוצלים רב אָשר אַ האַפּ, קראַצענדיג זיך בײַ דער פּאה מיט אַ זיפץ — עס הויבט מיך ניט אָן צואַרען, זאָג איך. אוי, אַרט מיך, זעהר שטאַרק אפילו — הײַנט איז דאָך דאָנערשטאָג, אַז אַך און וועה מיר ז"

דאָנערשטאָג איז אַ שווערער טאָג פאַר אַ יודען. דאָנערשטאָג בעט דאָס ווײַב געלט אויף שבת. אַ אָרעמער יוד דאָנערשטאָג איז דאָס וואָס אַ בייזע פּליט, אַ זלידנע, סוף זומער: עס קריכט, זוכט, ניסטערט, שמעקט אַרײַן דאָס נעזעל אין איטליכער זאַך, אײַנשטעלענדיג זיך פּשוט דאָס לעבען. נאָך אַלע שווערע מיה רב אָשר דעם מעקלערס, נאָך זײַן אַרויסלויפען, פאַרטראָגענקייט הו־האַ טאָג ווי נאַכט, האָט ער געלעבט אין נויט. און אַלע דאָנערשטאָג פלעגט איהם, ווי אַלע יודען אביונים, די נשמה אויסגעהן פאַר אַ גראָשען, ביז איהם פלעגט געראָטען בײַ אײַנעם אַ בעקאַנטען צודערטאַפּען עטליכע גילדען אַ גמילות־חסד. און אין דעם דאָנערשטאָג גראָד איז איהם געווען ערגער נאָך ווי תמיד, ווײַל ס'איז שוין ניט געווען מעהר בײַ וועמען צולײַען. פאַלט איהם אײַן — רפאל! בעטען הײַנט אַ גמילות־חסד בײַ רפאל'ן. און דאָס האָט פיעל געדהאָלפען, ער זאָל זיך איבערבעטען מיט רפאל'ן, מוחל זײַן איהם, וואָס ער האָט איהם פּוגע בכבוד געווען. „אַ יוד טאָר ניט ברוגז זײַן" — טראַכט בײַ זיך רב אָשר, אויסשטעלענדיג אין געדאַנק אַ קלוג שמועסעל מיט רפאל'ן. אָנהויבען זאָל זיך עס גלאַט אַזוי זיך, אין דער וועלט אַרײַן, עס וועט זיך אַזוי קײַקלען, קײַקלען, פּיז עס וועט צוקומען צו דער מטבע — אָט דאָס וואָס מײַנט דער פּסוק!... ער גלעט זיך דאָס בערדיל, משונה הנאה האָבענדיג, גלײַך ווי אַ געפּיהלט העלטיל ליגט פאַר איהם אויפ'ן טעלער און דער ריח פון שבת'דיגע מאכלים פאַרגעהט איהם אין נאָז אַרײַן. און ווי ער שמעלט אַ פּוס, גרייט צוגעהן, דערזעהט ער פונדערווייטענס פאַהרענדיג רפאל'ן, און קענטיג אין פּנים, אַז ער

איז שטאַרק פאַרטראָגען, פּאָהרט ניכער אָבּאַרבּייטען אַ געשעפט. רבּ אָשר'ן האָט עס געגעבען אַ קלאַפּ אין האַרצען, ער בלייבּט פערגאַפט, אויפעפענענדיג דאָס מויל און אויפשטעלענדיג די נאָז.

„דאָס איז נישט גלאַט אַזוי זיך אַ פאָהר — טראַכט־איבּער בּיי זיך רבּ אָשר — אוי, פאַרשטעה איך! איך פאַרשטעה, נישקשה, וואָס איז אויף איהם אַזוי דאָס אַיילעניש. שווער מיך אָבצונאַרען, דאָס לויפט ער אָבּמאַכען דעם עסק אָהן מיר. אוי, ווי זאָל איך עס אויסהאַלטען, נישט משוגע צו־ווערען, אַז איך זעה ווי מיין אַרבּייט, מיין מיה געהט פאַר־לאָהרען? איך לייג־פאָר דעם עסק, טהו, אַרבּייט, קריך אויס דער הויט, רעד־רעד, ווער צוזעצט רעדענדיג, און ער... ער מיינט, איך בּין אַ קינד, אַ מלופּום־קינד בּין איך, מעג ער מיט מיר טאָן וואָס ער וויל. ניין, בּרודער! איך האָבּ אַ נאָז און שמעק, פונדערווייטענס שמעק איך אָן״.

און רבּ אָשר'ס נאָז טהוט זיך אַ קריט. דער צאָרן איז גרויס. נאָר היינט איז דאָך אָבּער דאָנערשטאָג. די ליידיגע קעשענע, די בּי־טערע נויט דערמאָנען רבּ אָשר'ן, אַז אַ יוד אַ קבּצן טאָר נית אין כּעס זיין, מוז אָננעהמען פאַר ליעבּ אַ פּאַטש אויך. וויפיעל יענע זאָלען איהם נית קריוודען, צופּען, רייסען, מוז ער די וועהטאָגען טראָגען שטיל אין זיך, אַרונטערלייגען זיך אונטער יענע שענע לייט, זיי נאָך בּענשען — מאריך ימים זאָלען זיי זיין, און לויבּען אין טאָג אַריין מיט אַ זיס פרעהליך פּנים'ל כּלומר'שט.

און רבּ אָשר האַלט־איין דעם כּעס, גלייבּט אויס די נאָז. נעהמט אויף זיך אַרויף אַ זיסע ליכטיגע צורה און לאָזט זיך אין אַ פּאָר שעה אַרום געהן צו רפאל'ן, האָבען בּיי איהם אַ גמילות־חסד לכבוד שבּת. נאָר — וועה איז איהם און דעם פינסטערען מזל זיינעם — נישטאָ רפאל אין דער היים! ער פּוילט זיך נית געהן נאָך אַ פּאָר מאָל, און אַלץ טאָקי — נישטאָ רפאל! איין נאָט דער לעבּעדיגער ווייסט, ווי שטאַרק אָנגעזאַלצען רבּ אָשר'ן איז געוועזען אויפ'ן האַרצען. [איז דער טאָג איהם פערגאַנגען אין צרות, דערפאַר האָט ער אין אָווענד זיך אַ בּיסעל אונטערגעהעצקעט.

ס'איז געווען „ליהודים״ — אַ שמחה, אַ פרייד אויף יודענס קעפּ!

ראש־חודש אָב צום מולד האָט זיך געענדערט די „פּאָגאָדע״, פונקט פאַרקעהרט ווי דער לוח שרייבּט. דאָרט שטעהט: שענע, לויטע־

רע טעג, מיט אַ מאָל נאָר איז קעלט און רעגענס זיי אָסיענצייט. יודען קריכען, נעבעך, ביז'ן האַלז וויט אין די גלופסקער בלאָטעס מיט די שיך און זאָקען, און אידישע טעכטער מיט די זיידענע קליידער און גילדענע בראַסלעטען. מילא אויף קליידער, וואָס ווערען פאַרשמירט, פאַרשלומפערט, איז דער וועהטאָג נאָך ניט אַזוי גרויס, וואָרום דערויף זענען זיי דאָך לאַנג, אומגעלומפערט, כּדי טאַקי אַרויפגעהמען אויף זיך די בלאָטע; וועה געטאָן האָט יודען דאָס האַרץ — אויף דער לבנה, נישטאָ די לבנה! יודען חלש'ען האָטש אויף איין מינוט אָנקוקען איהר ליכטיג פּנים, סטייטש, ס'איז שוין אַוועק דער ערשטער קוואַרטעל, זי איז שוין אויף דער צייט, אונטערגעוואַקסען ווי מען בעדאַרף, ראוי לברכה, טאַקי נעהם און זיי זי מקדש כּדת ישראל, גאַנץ יודישליך — און זי בעהאַלט זיך, עפּיס נאָר טאַקי ווי זי שעהמט זיך... פּלוצלים הייבען-אָן דאָנערשטאָג פאַרנאַכט קרעהען די העהנער. עס טהוט אַ בלאָז אַ ווינטעל, עס צוגעהען זיך די וואָלקענס, און אַ שענע, קלאָרע לבנה, ווי אַ אויסגעצוואָגענע, אויסגעפּוצטע כּלה, טרעט אַרויס האָפעדיג, בעגלייט פון דער גרויסער משפּחה שטערען, פיינע מחותּנים, איינגעטונקטע אין גאָלד, אין בריליאַנטען, און גאַנץ גלופּסק מיט איהרע קאַליושעס בעקומען אַ שיינענדיג פּנים. עס פינקעלט, עס לויכט אומעטום! יודעלעך לויפען אָנזאָגען די בשורה, אונטערטרייבענדיג איינער דעם אַנדערען: ניכער, פיטיל! אַהער, אַהער, זרח, גרונם, סענדער, פישעל! בעריל דער שוסטער הייבט זיך געשווינד אויף פון'ם קלעציל, שמעריל דער שניידער לייגט אַוועק די אַרבייט, פאַרשטעקענדיג אין לאַץ די נאָדעל, לויפען אַרויס און שטעלען זיך קוקען דער לבנה אין איהר ליכטיגער צורה. דאָס גאַנצע געזעמעל צושאָקעלט זיך, שרייענדיג אויף אַלערליי מיני קולות. עס לאָזען זיך הערען ביי-קול'כלעך דינינקע פון קליינע יונגלעך, גרעבליכערע פון בחורים, גראָבע, הייזעריגע, פאַרלעגערטע, באַסאָווע אויף דער געמבע פון אַלטע, בעטאָגטע, גרייזגרויע, פּאָנפעוואַטע, לאַנגנעזיגע און ברייטביינע בעלי-הבּתּים. די לבנה געהט זיך איהר געג און יודען שפּרינגען, העצקען זיך איהר אַקעגען לעבעדיג, פרעהליך.

איך אונזער רב אָשר העצקעט זיך אויף די שפּיץ-פינגער צווישען דעם געזעמעל. דערזעהענדיג דאָרט נעבען זיך רב אברהמ'ן, טהוט ער זיך צו איהם אַ בוק עפּיס משונה, זאָגענדיג מיט אַ ניגון דריי מאָל:

- שלום עליכם!

— שלום עליכם, עליכם שלום! — ענטפערט=אָב רב אברהם, מפסיק=זייענדיג אינמיטען וואו ער האַלט. און אין אַ מינוט אַרום בייטען זיך די יוצרות. רב אברהם קעהרט אוים דאָס פּנים, זאָגענדיג מיט אַ בוק דריי מאָל „שלום עליכם" רב אָשר'ן, און רב אָשר ענטפערט איהם אָב „עליכם שלום" בשעת אונטערהעצקען זיך ביים „כשם שאני רוקד" אַקעגען דער לבנה.

און ווי זיי העצקען זיך דאָ ביידע, בוקען זיך און זאָגען „שלום־עליכם" איינער צום אַנדערען, פאָהרט געשווינד פאַרביי זיי אַ פאַעטאָן מיט דריי פאַרשוינען אינוועניג. רב אָשר דערקענט באַלד דאָרט רפאל'ן און ווערט פערצאַפּעלט מיט די ביינער. עס ענדערט זיך איהם דאָס קול, גלייך ווי אַ ביין וואָלט זיך איהם געשטעלט אין האַלז, פון גראָב ווערט עס דין, און ער לאָזט אוים דאָס דאַווגען מיט אַ וויינענדיגען פּישטש. די נשמה זיינע ווייגט אין איהם, פאַר גרוים ווערטאָג און פערדראָס, וואָס רפאל נאַרט איהם, מאַכט שטילערהייט אָב געשעפטען אָהן איהם. ער שטשירעט=אוים איין אויג אויף רב אברהם'ן, קוקט איהם אָן שאַרף טראַכטענדיג ביי זיך: מען בעדאַרף דיך גוט אויסטאַפּען. איך וועל דיך, פעטער, נעהמען אויפ'ן צימבעל. פון דיר וועל איך מיך דערגעהן אַלסדינג!

יודען ענדיגען דאָס דאַווגען און שפּייען אוים, פּראַנדערגעהענדיג זיך איטליכער צו זיך אַ היים. רב אברהם שפּייעט אויך אוים און וויל געהן זיין וועג, נאָר רב אָשר נעהמט איהם אָן ביי דער פּאָלע און זאָגט:

— וואָס איילט איהר זיך אַזוי, רב אברהם? וואַרט אַביסעל, זייט=זשע מוחל, וועלען מיר געהן צוזאַמען. איהר געהט דאָך אַ היים.

— ס'מהוט מיר זעהר לייד, וואָס היינטיגס מאָל האָבען מיר צו־געהן נישט אויף איין וועג — מאַכט רב אברהם — איך געה צו רפאל'ן, געה איך איצט.

— אָך, זעהר גוט! — זאָגט רב אָשר, אַ סמאָרע=געבענדיג — דער נאָז פאַר גרוים הנאָה — אויב אַזוי, וועל איך אייך בעגלייטען, און געהענדיג וועל איך דערווייל שמועסען מיט אייך וועגען עפּיס אַ ענין.

— מהיכא־תיתי, אַז איהר ווילט זיך מטריח זיין, אָך!

— מה נאמר ומה נדבר, וואָס זאָל איך זאָגען, וואָס זאָל —

יידען? — הויבט־אָן רב אָשר געהענדיג זיין שמועס פול מיט שמד־שטיק, אונזער בעגעגענען זיך דאָ היינט, רב אברהם, איז מן־השמים, טאַקי נאָר פון גאָט. בעגעגענען אַזאַ מענשען ווי איהר באַלד נאָך קדוש־לבנה איז אַ גוטער סימן, ס'וועט, אם־ירצה־השם, זיין אַ מזל'דיגער חודש, אָמן. הלואי, רבונו של עולם! איך זאָג תמיד, אומעטום, אין מאַרק, אין די קאַנטאָרען, זאָג איך: נאָר ביי איינעם איז נאָך דאָ דער אמת, יושר, גערעכטיגקייט אין דאָס פינטעלע יודישקייט. און ביי וועמען? — ביי רב אַברהם'ן! אוי, רב אַברהם, רב אַברהם, איז עס היינט אַ צייט, רב אַברהם! וואָס ווייסט איהר, וואָס ווייסט איהר... איהר ווייסט אייך אייער בית־מדרש, איהר זיצט זיך על התורה ועל העבודה, לערענט, דאַווענט. אַז־וואויל איז אייך! אוי, ווען איהר זאָלט וויסען אונזערע סוחרים, די קרעמער, די מאַרק־מענשען אונזערע — זאָל מיך גאָט נישט שטראָפען פאַר די רייד — אלסדינג מעגען זיי. נישטאָ קיין וואָהר וואָרט ביי זיי, יאָ איז ניט יאָ, ניין איז ניט ניין, אַ שבועה ניט קיין שבועה. „ויאמר“ איז דער טייטש געבולען „וידבר“ — מאַני־פאַרגע, הענטשקע־לשון, אַזוי אַלץ הינטען־אַרום, הינטען־אַרום. איטלי־כער מיינט נאָר זיך, זיין טובה, די גאַנצע וועלט איז בעשאַפען גע־וואָרען נאָר פאַר איהם, פאַר איהם איינעם. אין פלוג, אָנקוקענדיג זיי, זענען זיי, דאַכט זיך, מענשען פיינע בריות, פיהרער נאָר... וואָס העלפט דאָס ריידען — הכל הבל, ס'איז גאָרנישט מיט גאָרנישט! מיינט איהר דאָך, אַודאי קענט איהר דאָך מיינען, אַז ער... רפאל אייערער, למשל... — שטאַמעלט רב אָשר ניט ענדיגענדיג זיינע ווערטער, שטעלט אוים די אויגען אויף רב אַברהם'ן שווייגענדיג, צוזעהן, אויב ער פאַר־שטעהט זיך אויפ'ן ווינק און אויב דער ווינק איז איהם לרצון. און מען מעג אַרויסזאָגען זיך פאַר איהם שוין טאַקי גרעבליך

— וואָס ער? וואָס, אַ שטייגער, רפאל מיינער, למשל — פרעגט רב אַברהם אויפגעבראַכט — האַ, אפשר איז רפאל קיין אָרענטליכער מאַן נישט?!

— אי־אי, רב אַברהם! האָט איהר דאָך, איך בעט איבער אייער כבוד, האָט איהר מיך דאָך נישט פאַרשטאַנען. אַדרבה, פאַרקעהרט! דער פשט פון מיינע ווערטער איז אַזוי: קענט איהר דאָך מיינען, אַז רפאל, רב רפאל אייערער, איז אויך למשל ווי יענע לייט? חס־ושלום! האָט קיין טעות נישט! זאָג איך אייך, ער איז אַ צדיק תמים!... ביי „חקרנים“ איז נאָך דאָ אויך יושר. אַ וואָרט איז ביי זיי אַ וואָרט. איך

האָב איהם ליעב, באמת ליעב. פונזיינטוועגען בין איך גרייט חאַטש אין פייער, אין וואַסער. איהר מעגט עס איהם טאַקי איבערגעבען. נישקשה, דאָס וועט נישט הייסען קיין רכילות... יאָ, אָבער — שטעלט זיך אָב אין מיטען שמועס רב אָשר מיט אַ זיפץ, ווי ס׳איז איהם שווער אַרויסצוזאָגען — אָבער ס׳איז אַ וועהטיג צו זאָגען, ער... רב רפאל אייערער, איז אַ ביסעל נישט יוצא אַקעגען מיר...

— מיט וואָס, אַ שטייגער? שטאַמעלט ניט, רב אָשר, רעדט ריינע דבורים.

— טאַ, אַז איהר פאָדערט אַזוי, מוז איך אייך זאָגען, רב אַברהם — מאַכט רב אָשר מיט אַ קנייטשעלע, ווי ער טהוט עס נישט גערן — ווענען זאָל איך זאָגען, ווען ניט אייך, רב אַברהם?... איך בעט אייך, וואָס, אַ שטייגער, וואָלט מעלתו געזאָגט, ווען מעלתו, איהר הייסט עס, וואָלט פאַרגעלעגט איינעם גוטע עסקים, רעיאַלע, געטאַן, געאַרבייט, אַנגערעדט זיך ווי אַ פּויק און לסוף וואָלט יענער שטילערהייט אָבגע-מאַכט די עסקים שאַ-קיטש? איהר פערשטעהט דאָך אַצונד אַ קעגען ווּעמען איך רעד...

— איהר האָט אַ טעות, רב אָשר! רפאל איז ניט דער מענש צוטאָן אַזוינס. ניין, ניין!

— און אַז יאָ, אויב אַזוי ווי איך זאָג, וואָס וועט זיין.

— וועל איך געבען קנס, וויפיעל איהר אַליין וועט הייסען.

— אויב אַזוי, זאָל מעלתו זיך מטריח זיין צודערגעהן, וואוהין איז ער עס היינט אַזוי פאַרטראָגען, גאָר אין איין אָטהעם אַרומגעפאָהרען דעם גאַנצען טאָג. נאָר, שאַ! זאָל עס בלייבען צווישען אונז. פאַרזיכערט איהר מיך דאַרויף, רב אַברהם, מיט אייער וואָרט, בהן שלכם, מיט אייער הן?

— בהן שלי! — נו, אָט זענען מיר שוין געקומען, רב אָשר, אַ גוטע נאַכט!

— וואָס דיינקט איהר, רב אַברהם, אפשר זאָל איך אויך אַריינ-געהן, אַז איך בין שוין דאָ, האַ?

— אַז איהר ווילט, מהיכא-תיתי. ווער לאָזט אייך ניט? קומט!

רב אָשר געהט אין אַנגסטען הינטער רב אַברהם׳ן און איז איהם מכבד מיט עפענען די טיר.

— פארשלאָסען! — זאָגט רב אברהם — רפאל איז נישטאָ אין דער היים.

— אָ־וואַ! — קרעכצט רב אָשר און שילט אין הארצען דעם פינסטערען מזל זיינעם — וואָס טהוט מען אצונד?

— גאָרנישט! — ענטפערט רב אברהם ווי אַ תם — אצינד געהט מען אַ היים שלאָפען, אויסרוהען זיך נאָך אַזאַ טאָג ארבייט. איך בע־דאַרף נאָך אריין אין אַ אָרט, וועל איך מיר דורכגעהן דורך דעם הויף אויף דער אַנדערער גאַס. אַ גוטע נאַכט!

— וואַרט, זייט מוחל, וואַרט אַביסעל, רב אברהם. ע־ע־ע! — מאַכט רב אָשר ווי מיט אַ האַלבען מויל, קראַצענדיג זיך ביי דער פאה — אָ־וואַ, שלעכט... ערב שבת... פאַרשטעהט איהר?... איך קען ניט, אוי־אוי, קומען אַ היים... אפשר געפינט זיך. אפשר ביי אייך עפּיס געלט? בים־בים־בים!

— מיין גאַנץ פאַרמעגען נאָר אַ קליינינקיים. ווילט איהר, קען איך עס אייך לייען — זאָגט רב אברהם, אריינלעגענדיג די האַנד צו זיך אין קעשענע.

די לבנה האָט צוגעזעהן פונ'ם הימעל די דאָזיגע טרויעריגע סצענע, איך געזעהן אַ עדות, ווי יודען, משטיינס־געזאָגט, זענען זיך מפרנס; ווי רב אָשר, דער הויפּטמעקלער, וואָס איז שטענדיג פאַר־טראָגען אין געשעפטען, האָט מיט אַ ביטערען זיפץ אריינגעלעגט אין קעשענע דעם גמילות־חסד, וואָס ער האָט גענומען ביי רב אברהם'ען אויף שבת. און נאָך אַזויפיל אַרבייט, נאָך אַזויפיל אָנלויפען זיך די גאַנצע וואָך אַ גאַנצען טאָג, איז ער מיט עטליכע גראָשען, ניט זיינע, גע־קומען מיד, צובראָכען אַ היים, צום ווייב און קינדער...

די לבנה האָט געזעהן דעם דאָזיגען יודען, זיין קאָפּדרעהעניש, זיין נויט, דאָס ביטערע עלענד זיינס, און איז זיך געגאַנגען אומעטיג פערטראַכט:

און דער הונד דאַרט, אוי־וועה, דער הונד דאַרט בילט!...

דאָס פינפטע קאַפּיטעל.

אַרויסגעהענדיג אין גאַס, אויף יענער זייט הויף, האָט רב אברהם דערזעהן, ווי רפאל שטעהט און רעדט דאָרט מיט דעם אייגענעם ווייבעל, וואָס איז צו איהם געקומען היינט בײַ־טאָג. איהר שײַנענדיג פּנים בײַ'ם אָבגלאַנץ פון דער לבנה נעהמט זיך אויס אין דער טונקעלקייט פון דער נאַכט, ווי אַ ווייס געמאָלט בילד אויף אַ שוואַרצען גרונט, און בעקומט דאָדורך נאָך מעהר חן. ער קוקט זי אָן — און די בילד־שענע „שולמית", וואָס אין „שיר־השירים", טרעט פאַר איהם אין־געדאַנק אַרויס מיט די אַלע פּסוקים, אַלע ליבּעווערטער וועגען איהר דאָרט, וואָס היינטיגס מאָל איז עס איהם ניט גלאַט אַזוי, אַ משל אַקעגען די כנסת־ישראל, נאָר טאַקי פּשוט אַ שעהן ווייבעל. רב אברהם טהוט זיך אָן אַ נויט, לאָזט אַראָב די אויגען, דערווײַטערענדיג זיך, גלייך ווי נישט בעמערקט. נאָר רפאל אָבער האָט איהם יאָ בעמערקט, געהט ער צו, גיט איהם דעם שליסעל און זאָגט:

— נאַט. געהט אַריין, זייט מוחל, צו מיר. איך וועל באַלד אָנקומען.

די לבנה קוקט דורכ'ן פענסטער אין שטוב אַריין, און אַ ברייטער פּאַס פון גילדענע פליטערלעך ציהעט זיך פון איהר צו רב אברהם'ן, גלייך ווי ער עפענט די טיר. די גילדענע פליטערלעך קלעטעריען טאַנצענדיג אַרויף איהם אויף דער ברוסט, אויפ'ן האַלז, פון דאָרט אויף דער באָרד, אויפ'ן קאָפּ. און מיני נעדאַנקען, משונה'דיגע, שטופּען זיך מיט געוואַלד אַריין צו איהם אין האַרץ, פאַרפיהרענדיג ווי מיאוסע קונדסים. דער יצר־טוב, נעבעך, ראַנגעלט זיך מיט די דאָזיגע קונדסים,

טרייבט זי, אָבער עס העלפט ניט — די „שולמית" געהט ניט אַרויס איהם פונ'ם האַרצען!

— וואָס איז עפּיס אין דער פינסטער, רב אברהם? — זאָגט רפאל בײ'ם אַריינקומען — פאַר וואָס האָט איהר נישט אָנגעצונדען קיין ליכט?

— ס'איז מיר גוט אָהן ליכט אויך, אַזוי בײ דער שיין פון דער לבנה.

— איך זיץ אויך אַ מאָל אַזוי בײ דער שיין פון דער לבנה מיט גרויס פאַרגניגען — זאָגט רפאל זעצענדיג זיך נעבען רב אברהם'ן — אין דעם דאָזיגען פּאַס ליכט, דאַכט זיך מיר, זעה איך אַ העלען לייטער פון דר'ערד ביז'ן הימעל, און די געדאַנקען מיינע קלעטערען אויף איהם ווין די מלאָכים אַרויף און אַראָב. דאָס האַרץ פיהלט, ווי עס לאָזט זיך איהם הערען פונדערווייטענס אַ גרים ערגיץ פון אַ געבורטס־אָרט העט אַ מאָל, אַ מאָל נאָך גאָר פאַרצייטענס. עס טרוימט זיך איהם עפּיס ניט דייטליך־קלאָרע זאַכען, עפּיס ווי פאַרגעסענע. אַלטע אַ וועלט מיט יאָהרען. עפּיס בײנקט עס, גלוסט עס, נישט צו־וויסען וואָס און נאָך וואָס?... איהר פיהלט דאָך, רב אברהם, די טיפקייט פון דעם ענין, וואָס אומעגליך אַרויסצו־זאָגען איהם מיט ריינע ווערטער. איך זאָג תמיד, אַז איהר זייט אַ פּאָעט און די חסידות אייערע איז געטליכע פּאָעזיע. אמת'ע ריינע חסידות דער־הייבט דעם מענשענס גייסט, וואַרעמט איהם, גיט איהם אונטער פייער, התלהבות הייסט עס, ווי גוטער אַלטער וויין, און פאַרטראָגט די נשמה העט־העט אין די הויכע עולמות אַריין, אין יענע הייליגע וועלטען, וואו ס'איז דאָ טרייסט, רוהה און אייביגער פרידען... דאָס אַלסדינג איז טאַקי זעהר גוט, פונדעסטוועגען אַ ליכט אָנצינדען בעדאַרף מען פאָרט.

— טאָ, אויב איהר ווילט! — מאַכט רב אברהם, אַ האַפּ־טהועכדיג זיך, ווי ער וואָלט אויפגעשטאַנען פונ'ם שלאָף.

— אצינד זענען מיר דאָ, אויף דער וועלט — זאָגט רפאל, אָנ־צינדענדיג אַ ליכט — ס'איז דאָ נייעס, רב אברהם! דער יתום איז בע־פרייעט.

— ווער?... דער „שקאָץ"?!

— דער שקאָץ! איך דאָס מיידעל האָט זיך געפונען.

— געפונען!.. וואו איז זי געווען?

— אין אַזאַ אָרט, וואו צדיקים שטעהען דאָרט נישט. עס האָט

געקאָסט געגוג מיה צוצופרייען זי פון יודישע הענד. אַ נס וואָס דאָס פריילין האָט זיך אונטערגעכאַפּט. זי האָט גערעטעוועט.

— זי! אָט די, וואָס איז היינט געקומען צו אייך? דאָס האַרץ אָבער האָט מיר געזאָגט, אַז איהר קומען איז ניט אומזיסט. איך בין זיך מודה, אַז פון דער צייט, וואָס איך האָב זי געזעהן, איז זי מיר ניט אַרויס פונ'ם זין. זי האָט געטאָן אַ גרויסע מצוה, „יהי חלקי עמה" אויף מיר געזאָגט געוואָרען אַ חלק עולם-הבא, וואָס זי האָט דערמיט פאַרדינט!

— אויב איהר ווילט, ר' אברהם, זיין אַ שותף, האָבען מיט איהר אַ חלק אין עולם-הבא, מוזט איהר דאָך חאָטש ווייסען איהר ביטערען חלק עולם-הזה, ווי ביטער איהר איז דאָ.

און רפאל נעהמט זיך דערציהלען רב אברהם'ן די מעשה מיט ביילען און מיט דער מערקיניע, דורך וועלכער ביילע האָט זיך אויפגע-זוכט ביי פייבעל דעם קליינעם אין הויז, וואו די מוהמע שיינצע האָט זי בעהאַלטען, אויסלאָזענדיג די טרויערדיגע געשיכטע, שטאַרק אויפגע-בראַכט מיט אַזוינע שטעכעדיגע ווערטער:

— אָט האָט איהר אייך אייערע יודעלעך! שענע מעשיות, עפּיס נאָר טאַקי ווי אין סדום!

רב אברהם זיצט צוקאָכט ווי אַ אָבגעבריהטער, פאָכענדיג מיט דער יאַרמולקע איבער'ן קאָפּ און זעהר משונה אָנקוקענדיג רפאל'ן.

— וואָס איז, רב אברהם, אייך געפעלט נישט, אַ פּנים, וואָס איך זאָג, ווי אין סדום?

— אודאי, אודאי! זאָגט בעסער, ווי אין גלות. ס'איז אַ גרויסער הילוק. אין סדום זענען די מענשען, ווי אין פסוק שטעהט, בטבע געווען שלעכטע און זינדיגע. אין גלות אָבער מאַכט מען פון גוטע מענשען שלעכטע, פון פרומע — זינדיגע. גויט, זאָגען אונזערע הייליגע חכמים, צווינגט דעם מענשען צוהאַנדלען אי אַקעגען זיין פערשטאַנד אי אַקעגען גאָט. גויט, איז דאָ דעם עולם'ס אַ ווערטעל, גויט ברעכט אייזען.

— מילא ווי די מעשה איז, אַזוי צי אַזוי, די זינד בלייבט אַ זינד. דאָס יודישע פאָלק צייכענט זיך דערוויל מיאוס אויס.

— אָט דאָס איז טאַקי די צרה, ווי באַלד אויף דעם אויף יענעם אַ חטא, איז שוין כל-ישראל!... דאָס פאָלק ישראל וואָס — הא האָט געטאָן?

— אָט דאָס טאַקי איז דער חטא זיינס, וואָס עס האָט נישט געטאָן, טראַכט נישט צו טאָן און נעהמט נישט קיין מיטעל אַקעגען די מיאוסע זאַכען, וואָס טהוען זיך בּיי איהם.

— אי-אי, כ׳לעבּען! — זאָגט רב אַברהם, קרימענדיג זיך — ווילט איהר, הייסט עס, אַז רבנים, דיינים וכדומה אַזוינע כּשרע, לייטישע מענשען, זאָלען געהן צו אַ לוי-בּחור. אַ פּייביל דעם קליינעם אין די הייזלעך, שטראָפען, זיך מיאוס-מאַכען דאָרט מיט אַ מוהמע שיינצע, אַ האָדיל די מעקלערין, מיט נאָך חצופות, דראַבּקעס אַזוינע, וואָס אַ חרפּה גאָר צוּבּריינגען זיי אויפ׳ן מויל? נאָר כּבוד שוין אפילו אין דער זייט, מען וועט זאָגען מוסר, וועט עס דען העלפען?

— ווי אַ טויטען בּאַנקעס, מוסר זאָגען איז ווי פאַררײדען די ציין, ווי אָבּשפּרעכען קדחת, אַזאַ האַפּט האָט עס — זאָגט רפאל צוהיצענדיג זיך און שטעהט-אויף פונ׳ם אָרט — אוי, די מוסר-זאָגער, די מוסר-זאָגער! אוי קען איך זיי, אונזערע מוסר-זאָגער. קענען ניט צווזעהען יענעמס זינד ווי אַ האָר און זעהען ניט בּיי זיך ווי אַ בּאַלקען אַ דיקע. געניג, איבּערגענוג מוסר-זאָגער בּיי אונז. ניט זיי בּעדאַרפען מיר האָבּען, ניט אין אָפּענע מײלער געגוויטיגען מיר זיך. די דאָזיגע סחורה, און כּמעט נאָר די דאָזיגע, איז בּיי אונז דאָ זעהר פיעל, בּרוך-השם. מענשען טהוערם בּרויכען מיר צוהאָבּען, מענשען אַרבּייטער, פאַרשטענדיגע, פּראַקטישע, וואָס בּעדאַרפען טאָן, די זינד ניט צו-צולאָזען, וואָס בּעדאַרפען אָננעהמען מיטעל, זיך שטעלען אַקעגען די הענדלער מיט לעבּעדיגער סחורה, וואָס פאַרפיהרען יודישע טעכטער. דאָס זענען די שרצים, וואָס ווימלען אין דעם שמוץ, אין די אָנגעמאַכטע, פון פרעמדע און פון אייגענע, פערשימעלטע בּלאָטעס. דאָס זענען די ווערים אין אונזערע וואונדען, אין אונזער צעפּאַלען לייבּ, צעריסענע גלידער און פּוילע בּיינער! פון יענע פאַררופענע ערטער שרייען-אַרויס צו אייך, יודען, אומגליקליכע נפשות — יודישע טעכטער, אייערע שוועסטער, געפאַנגענע, אין דער נעץ אַריינגעגאַרטע! נפשות פאַרפיהרטע, קרבּנות, נעבּעך, וואָס זאַטע לאָזען זיך בּריינגען פון הונגעריגע, געבּאַלעוועטע — פון אָרימע, נויטבּעדערפטיגע! טהוט, טהוט עפּיס פאַר אייערע אַריינגעפאַלענע, אומגליקליכע שוועסטער יודען!

— גרינג צוזאָגען! וואָס קען אַ פאָלק אַ דערשלאָגענס. אַ דערנידעריגטס, נעבּעך, טאָן? אין חבוש, קיין געפּענטעטער, מוציא עצמו,

קען זיך אַליין ניט בעפרייען מבית-אסורים, פון דער תּפיסה, זאָגען אונזערע חכמים.

— קיין כּלל פונדעסטוועגען איז עס ניט, קיין דין אויך נישט. אין לעבען געשעהען פיעל-מאָל זאַכען, וואָס פונקט פאַרקעהרט. די נויט גיט-איין דעם מענשען שכל און קראַפט צו טאָן אַזוינס, ווי פון איהר פּטור צו ווערען. וויפיל, אַ שטייגער, געפּענטעטע בינדען זיך-אויף און ווערען פריי. ווער עס זיצט פאַרלייגט די הענד און וואַרט אויף הילף, דער איז נישט ווערט געהאָלפען צו ווערען. יושר, רחמנות — דאָס זענע פונקען, וואָס פליהען פונ'ם האַרטען קרעמען, אַז מען שלאָגט איהם, שלאָגט מיט דעם שטאָהל. — קומט, רב אברהם, קומט צו די קינדער!

— וואו זענען זיי, די קינדער!? — פרעגט רב אברהם, גיך אויפ-הייבענדיג זיך פונ'ם אָרט.

— איך האָב זיי אַריינגעפיהרט צו רייזען. זאָלען זיי עסען און זיך אויסרוהען דערוויל אַ ביסעל.

דורך דער אָפענער טיר שטרעקט עמיצער אַריין די האַנד מיט אַ בריף. רפאל נעהמט, עפענט דעם בריף און די פאַרב קומט איהם אין פּנים אַריין — דאָס איז אַ בריף פון חנצה'ן, אין וועלכען זי גיט איהם צו-וויסען, אַז די מאַמע איז היינט אַוועקגעפאָהרען צום טונעיאַדעווקער, זאָל לעבען, וועגען מאַכען אַ שלום, אַ גוט-לעבען צווישען בנציה'ן מיט'ן ווייב, מיט איהר, הייסט עס, און דער טאַטע איז געפאָהרען זי ביז העלפט וועג צובעגלייטען. לכן, איז איצט דאָ אַ גוטע געלעגענהייט צו-ריידען וועגען זייערע זאַכען. זי וואַרט אויף איהם, שרייבט זי, היינט אין אָווענד.

רפאל געהט צוזאַמען מיט רב אברהם'ן ביז דער טיר פון רייזעס הויז, דאָרט שיידט ער זיך מיט איהם און געהט זיין וועג.

פאַרוויסט, פאַרזאָרגט איז ביילע געזעסען ביי'ם טיש, ווי איינע, וואָס איז געוועזען מסוכן קראַנק און איז ערשט אַראָב פונ'ם בעט. שטיל, אָבגעשוואַכט איז זי געזעסען אין אַ מין משונה קליידעל מיט נאַקעטע אָרעמס און אַ פינסטער טרויערדיג פּנים, אַזוי ווי עס וואָלט דערצעהלט די וועה-טאָגען איהרע, די יסורים, וואָס זי איז אויסגעשטאַנען; דערצעהלט ניט מיט שטעבווערטער, מיט פאַרדראָס, נאָר מיט אַ בקשה, אַ בעטען זיך רחמים. זי האָט ניט אָבגעזאָגט רייזען צופאַרזוכען אַ ביסעל יויך, ווי אַ קראַנק קינד טהוט צוליב דער מוטער און נעהמט-איין אַ לעפעלע פונ'ם

רעצעפּט, וואָס זי גיט איהם. און הערשעלע, ער שטעהט אַקעגען איהר, קוקט מיט ליבשאַפֿט, נישט רעכט גוט נאָך צופֿאַרשטעהן דעם טעם פֿונ׳ם שרעקליכען וועהטאָג, וואָס איז איהר געשטאַנען אויסגעדריקט אויפֿ׳ן פּנים, אויף די בלאַסע ליפּען. און וואָס אייגענטליך איז אַזוינס געלעגען אין די טרערען, וועלכע האָבען איהר געטריפֿט פֿון די אויגען אין דעם לעפּעל געקעכטס, ביי איטליכס מאָל צוטראָגענדיג עס צום מויל. דאָס האַרץ האָט איהם געצויגען צו איהר, געצויגען שטאַרק מיט אַלע כחות, עס האָט זיך איהם געוואָלט האַלזען זי, ליובען זי, אויסגיסען זיך אין טרערען מיט איהר אינאיינעם, און ווען מען וואָלט איהם געזאָגט: טהו זי אַ קוס און שטאַרב! וואָלט ער עס געטאָן גערן בשמחה רבה. דאָך איז ער אָבער געשטאַנען פֿונדערווייטענס, ניט צוריהרען זיך פֿונ׳ם אָרט, פֿאַר גרויס בושה. די בושה איז אַזוי שטאַרק ביי יודישע קינדער, אַז זי מאַכט זיי פֿאַר גרויסע עקשנים, דער טויט מעג זיך זיין נישט אַרויס־צווייזען עפֿענטליך די ליבע... ער איז געשטאַנען און זיך געשעהמט, געחאַפּט נאָר פֿונדערווייטענס בגנבה אויף איהר אַ קוק. רב אברהם מיט רייזען זענען געשטאַנען בעזונדער אין אַ ווינקעל, זי — קלאַפּענדיג זיך אַלץ אין האַרצען און ווישענדיג די נאָז, מיט אַ פֿאָהר איבער דעם אַרבעל, און ער — רייבענדיג זיך די אויגען, פֿערלאָפֿענע מיט טרערען. ביידע שאָקלען מיט׳ן קאָפּ, אַ מאָל אויף ביילען, אַ מאָל אויף הערשעלען... רב אברהם גלעט די באָרד, רייבט דעם שטערען — און דאָס האַרץ וויינט אין איהם, שרייעט: אוי־וועה, רבונו של עולם, קוק און זעה אונזערע בזיונות, די בזיונות פֿון דיין פֿאָלק ישראל!

דאַס זיבעטע בוך.

דאַס ערשטע קאַפּיטעל.

פֿרייטאָג. אַ שענער פֿריהמאָרגען. ליכט, וואַרימקייט און אַשיינדיגער הימעל. דער רעגען, וואָס האָט געגאָסען בײַ דער נאַכט מיט דונערן און בליצען, האָט אָבגעפּרישט די אַלע געוועקסען, וועלכע האָבען נגעהויבען געלבליך צו ווערען פֿון די גרויסע תמוזדיגע היצען, און איבער אַ נייעס געוואָרען אָבגעלעבט גרין ווי פֿריהער. אַקעגען טאָג חאַפּט זיך אויף אַ ווינטעל, עס צעגעהען זיך די וואָלקענס, עס ווייזט זיך די זון און די וועלט ווערט אָבגעטונקט מיט ליכט

בעשעפֿענישען אין וואַלד, אין פֿעלד וואַכען אויף און דערזעהען פֿאַר זיך אַ ליעבע וועלט: די גראָזען פֿריש, די בוימער אָבגעצוואָגען, טראָפּענס טוי פֿינקלען דרויף ווי דימענטען — און זיי שעפּען גרויס תענוג פֿון זיי. אַלע לעבעדיגע בעשעפֿענישען, פֿונ׳ם קליינעם ווערעמיל ביז די פֿייגעל, געהען אַרויס צו זייער אַרבייט, שמוצערען, צוויטשערען, שפּרינגען און פֿליהען, קריכען און קלעטערען. און די גלופּסקער פֿאַרשוינען פֿעדערען זיך אויך און געהען — בחורים, מיידלעך, קינד און קייט — אַרויס פֿון דער שטאָדט צו דער רויטער קרעטשמע, מיט אַלע מיני כלים אין די הענד, קייפֿען דאָרט וואָלוועלען בראָנפֿען לכבוד שבת, ווי דער שטייגער זייערער איז פֿון תמיד אָן.

און האַרט נעבען וואַלד, בײַ דער זייט וועג, וואָס פֿיהרט פֿון גלופּסק צו דער רויטער קרעטשמע, איז ליהודים. מיחיי דער שבת־גוי וואָס הייצט בײַ יודען די הרובעס און לעשט אויס די בענשליכט שבת,

וואָס האַנדעלט אָב פּסח דעם גאַנצען חמץ פון דער שטאָדט, — ער הוליעט עם מיט גבריל'ען דעם שטאָדט־פּאַסטיך פון יודישע בהמות אוןביידע זענען לעבעדיג־פרעהליך. פאַר גרויס שמחה זינגען זיי דאָס גוטע יווניש ליעדעל מיט אַ ניגונ'דיל פון אַ שיכור, טאַנצענדיג שטאַרק פערפלאַמט האָפּ־האָפּ צום טאַקט פון סטעמפּעניו'ס צושפּיעלען אויפ'ן פיעדעלע.

אָט דער דאָזיגער סטעמפּעניו איז עפּיס ניט ווי אַלע אַנדערע מענשען מיט זיין פּנים'ל, מיט זיינע תנועות און מיט דעם גאַנצען אויסזעהן זיינעם, משטיינס־געזאָגט. ביי מענשען האָט איטליכער פאַר זיך איין מאָל פאַר אַלע מאָל זיין אייגען געשטאַלט, זיין אייגען פּנים, האָטש פרימעטעם אַראָבצונעהמען פון איהם. אָבער סטעמפּעניו, איז שווער צו־זאָגען, וואָס אייגענטליך פאַר אַ פּנים ער האָט, ווייל וואָס אַ רגע ווערט עס אַלץ אַנדערש, לויט דעם וואָס איהם אויף דער לונג, אויף דער צונג, און לויט די אָנשטעלען זיינע בשעת מעשה אין דער מינוט. מאַלפעס מיט זייער שטייגער נאָכקרימען זיך, האָבען זיך געמעגט בע־גראָבען אַקעגען זיינע העוויה'לעך. נישט תמיד אָבער האָבען אַלע טיילען פונ'ם פּנים אינאיינעם אויסגעדריקט איין זאַך, נאָר אַמאָל האָט איטליכער פון זיי אויסגעדריקט עפּיס גאָר אַנדערש, בשעת איין זייט פּנים איז פער־אומערט איז די אַנדערע פול פרייד, איין אויג וויינט, די אַנדערע לאַכט. מעוברת'ע איז געווען אַ סכנה אָנצוקוקען איהם דענסטמאָל, זיי זאָלען נישט מפּיל זיין פאַר שרעק. קיינמאָל האָט מען נישט געזעהן סטעמפּעניען אין שוהל ניט אינדערוואָכען, ניט שבת און יום טוב. אויך האָט מען איהם נישט געזעהן האַלטען יודישקייט. פונדעסטוועגען האָט דאָס קיינעם ניט געאַרט, גאָרנישט מאַכענדיג זיך פון איהם, גלייך ווי זיי וואָלטען איהם אַרויסגעלאָזט פון דער ערבות, און זאָל ער זיך טאָן וואָס ער וויל, גענוג, זיי זענען שוין מעהר נישט ערב פאַר איהם. סטעמ־פּעניו וויים שפּרוכען צו קדחת, צו צאָהן־ווערטאָג און צו נאָך און נאָך מכות. ליעבע־פלעשלעך אַזוינע האָט ער געהאַט, וואָס איין טראָפּען דערפון אַרויפגיסענדיג ביי אַמאַנסביל אויפ'ן קלייד אָדער ביי אַ נקבה איז גענוג געווען, ער זאָל זיי אָנצינדען אַ פייערדיגע ליעבע אין האַרצען. און אַ סך בעלנים פונ'ם עולם זענען געווען אויף די דאָזיגע פלעשלעך זיינע, וואָס זענען בעקאַנט געווען אונטער זיין נאָמען.

אַ מין פידעלע עפּיס האָט סטעמפּעניו געהאַט, אויף וועלכען ער פלעגט, משטיינס־געזאָגט, שפּיעלען אין די וועלדער, אין דערפער, אין

שענקען און אין אַלע יענע ערטער, וואו שקצים מיט שיקסעס פלעגן טאַנצען אין זייערער אַ חגאַ. ער פלעגט דאָרטען לוסטיג מאַכען דעם עולם אויך מיט פּאָקוסען און אָנשטעלען. שלינגען שטיקער פייער און ציהען פונ׳ם מויל לאַנגע שטענגעס, צובּרעכען אייער אין זיין היטעל און אַרויסלאָזען דערפון פליהענדיגע טויבען; נעהמען עפּעס אַ מטבע ביי איינעם, אַ בּלאָז־געבענדיג אויף איהר און זי פלעגט נישט ווערען, און פלעגט זיך דערנאָך געפינען אין קעשענע ביי יענעם. האָט ער געוואָלט— איז פון דער העלער הויט ביי עמיצען געהאַנגען אַ שלאָס אויפ׳ן מויל.

סטעמפּעניו איז ניט אייַנגעזעסען אויף איין אָרט, נאָר אַרומגע־וואַנדערעוועט שטענדיג פון איין אָרט צום אַנדערען, וואו עפּיס אַ גערזע־מעל, אַהאַ, דאָרטען איז ער.

אַצינד שפּיעלט ער פאַר מיחייען מיט גבריאלאָ׳ן. ער ריפּעט אויפ׳ן פידעל. זיי שפּרינגען, טאַנצען און ווער עס געהט שטעלט זיך אָב. אַזוי אַז ס׳האָט זיך פאַרקליבען אַרום זיי אַ גרויס רעדעל פון גלופּסקער עולם, קינד און קייט, וואָס זעהען־צו די שמחה וואונדערענדיג זיך, וואָס איז היינט אַזוינס פאַר אַ יום־טוב, וואָס איז דאָ די שמחה אַזוי גרויס אויף זיי.

און אין מיטען דער דאָזיגער חדוה, שפּרינגט פונ׳ם עולם אַרויס אַ יודענע מיט אַ יאָמער, אַ געוויין, בּרעכענדיג די הענד און שרייענדיג געוואַלד אויף דער פרעהליכער קאָמפּאַניע: אוי, רצחים, מערדערס... און פאַלט טאַקי בּאַלד אין חלשות.

עס איז אַ מהומה, אַ געטימעל, אַ שרעק און אויס שמחה. עס פידעלט נישט סטעמפּעניו, מיחיי מיט גבריאלאָ׳ן ניכ־טערען זיך אויס פאַר שרעק. און דאָס פּנים ווערט זיי בּלאַס ווי די וואַנד.

— ווער איז דאָ, ווער, וואָס? — פרעגען איינער ביי דעם אַנדערן, מיט גרויס וואונדער.

— דאָס איז בּתיה שמואל דעם טאַנטרעטניקס ווייבּ.

בּתיה, אָט דאָס איז די יודענע, וואָס איז נעכטען געקומען אין בּית מדרש געוואָהר ווערען, פאַר וואָס איז איהר משה׳לע, וואָס לערענט דאָרטען, ניט געקומען אַ היים נישט האָבענדיג אין מויל דעם גאַנצען טאָג. און וואו איז ער? אַז זי האָט איהם דאָרטען נישט געפונען און רבּ אברהם האָט נישט געוואוסט צו זאָגען איהר, וואו ער איז, איז זי פון דאָרט אַוועק מיט אַ געבּראָכען האַרץ.

די זון איז שוין פערגאַנגען. עס איז שוין פינסטערליך און בתיה זיצט בײַ זיך אין שטיבעל פערחומערט, פערזאָרגט אויף איהר טייער זוהנדעל, איהר גדולה, וואָס איז אַ בענשונג פון גאָט. זי זיצט אין אײנע צרות פאַרגעסענדיג זיך אין אַלע אַנדערע הויזליכע זאַכען, זי פאַרגעסט איהרע קליינע טעכטערלעך, אַז זײַ זענען הונגעריג, אַז ס'איז שוין צײַט אָנצוצינדען אַ ליכט, אײַנהייצען דעם אייווען און אָפּצוקאָכען דאָס טעפעל געקעכטס אויף בײַ-דער-נאַכט. און די קליינע קינדערלעך זענען אויך פערטרויערט, זיצען פערשלאָגענדיג זיך ווי שעפעלעך אַלע אינאײנעם אין אַ ווינקעל מיט אַראָבגעלאָזענע קעפּעלעך און אַרויסברענגענדיג פון זיך שטילע זיפצען. און ווער ווייסט — ביז וואַנען וואָלט [בתיה אַזוי געווען געזעסען, ווען נישט די קאַץ, וואָס אויפחאַפּענדיג זיך פונ'ם שלאָף אויפ'ן אויווען וואָלט ניט אַראָבגעשפרונגען צו איהר אויפ'ן באַנק, אײַנהאָרבענ-דיג זיך און רײַבענדיג זיך אין איהר פאַר ליעבשאַפט. בתיה טהוט זיך אַ חאַפּ, דערמאָנענדיג זיך אין דעם, אַז זי האָט אויף זיך אַ הויז, קינדערלעך. און אויך אין שמואליקען איהרען דערמאָנט זי זיך, אַז אַ גאַנצען טאָג, נעבעך, יאָגט ער זיך נאָך דער שווערער ביטערער פּרנסה זײַנער, אויסזייענדיג אין אַלע גאַסען, אין הײַזער און הויפען. און אויף דער נאַכט ערשט קומט ער, נעבעך, אַ היים מיד, הונגעריג, — דאַרף זי דאָך איצטער זעהן וואָס צוגרייטען צו וועטשערע. ווי זי טראַכט דאָ אַזוי וועגען דעם מאַן, פאַלט איהר אײַן, אפשר האָט ער עס גענומען משה'לען און זענען בײדע אַוועק. הײַנט איז דאָך דאָנערשטאָג, ווען שמואל געהט, ווי דער שטייגער זײַנער איז תּמיד, מיט דעם פעסעלע צו דער רויטער קרעטשמע ברייגנען פון דאָרט בראָנפען פאַר די בעלי-בתּים זײַנע. אַ טאָג איז דאָך געווען הײַנט אַ ליכטיגער, אַ שײַנענדיגער און אַ וואַרים ווינטעל האָט געוועהעט אין גאָטס וועלטיל, אויף די פעלדער פול תּבואות און גרינוואַרג נאָר אַ גן-עדן, ריחות פון שמעקענדיגע קרײַטעכצער מחיה נפשות — איז אפשר שמואל, וועלענדיג אָנטאָן אַ פערגניגען משה'לען, אַרײַן צו איהם אין בית מדרש און גענומען דורכצוגעהן זיך מיט איהם אַביסעל אין פרײַען פעלד. וואָס זאָג איך אפשר, געוויס האָט שמואל אַזוינס געטאָן, און געטאָן זעהר גלײַך. משה'לע אונזערער, אונזער מתּנה פון גאָט, ווייסט דאָך נישט מעהר ווי דעם בית מדרש, וואו ער פאַר-ברייגנט די גאַנצענע טעג אין לערנען תּורה. ער איז, נעבעך, שוואַך, דאַר-קוואַר, אינגאַנצען נאָר הויט און ביין (מיר פאַר זײַן קאָפּ). וואָס פאַר אַ תּענוגים, משטיינס-געזאָגט, האָט ער בײַ אונז אָרימע טאַטע-מאַמע?

תענוגים זאָג איך, איז עס ניט אַ געלעכטער? ווי קומט צו אונז תענוגים? הלואי, לעבעדיגער גאָט, טאַטע-פּאַטער, מיר זאָלען איהם קענען געבען צו יעדער צייט חאָטש דאָס נויטיגסטע צום לעבען! וויסט איז דער מאַמע זיינער! און ער אַליין, דאָס טייער קינד, פאָדערט ער דען פון אונז וואוילטאָג? אַ שטיקעל דאַרען ברויט, אַז ער איז הונגעריג, איז פאַר איהם גענוג; אַ שוך אַז ס'צערייסט זיך איהם אַ מאָל, ס'קוקען אַרויס די פינגער, איז פאַר איהם אויך ו'עכט אָנגעהמענדיג עס פאַר גוט. אפילו גענוג לופט, וועה איז מיר, קענען מיר איהם אויך נישט געבען: אַ דירה אַ ביסעל, ענג, נידעריג, מען זיצט דאָ, משטיינס-געזאָגט, איינער ביי'ם אַנדערען אויף די קעפּ. אַז איך הער איהם אַמאָל ביי דער נאַכט הוסטענדיג, נעהט מיר די נשמה אוים. זעהר גלייך האָט געטאָן שמואל, וואָס האָט אַוועקגענומען משה'לען אַביסעל פון דער גמרא, ער זאָל זיך דורכגעהן מיט איהם אַביסעל אין פרייען פעלד. אַ גרויסע מצוה האָט ער אין איהם געטאָן. זאָל משה'לע שעפּען אַביסעל פרישע לופט, אויסגלייכען זיך די ביינער און זאָ' ער וויסען פון אַ גוטע מינוט אין זיין לעבען.

טראַכטענדיג אַזוי האָט זיך בתיה באַלד בערוהיגט. זי שטעהט אויף, צינדט-אָן אַ ליכט און נעהמט זיך צו דער אַרבייט, לעבעדיג, אויפגעראַמט. דאָס האָט געווירקט אויף די קינדערלעך און זיי האָבען זיך געלאָזט אונטערהעלפען דער מאַמען מיט חשק. די שיילט קאַרטאָפלעס, די טראָגט-צו אַ קריגעל וואַסער, די טהוט אַ שפּרונג און ברייננט דאַרע שפּענדלעך, די צולייגט עס אויפ'ן פריפּעטשיק, און בתיה צינדט אונטער, צובלאָזט דאָס און מאַכט אַ פייער און שטעלט-צו דאָס טעפּעל. די שפּענדלעך טרעשצען, פונקען פליהען, דער פלאַב האַפּט אַרום דאָס טעפּעל — און ס'איז ליכטיג-פרעהליך די קינדער אויף די הערצלעך. די קאַץ זיצט זיך אויפ'ן געזעמעל, וואַרימט זיך אַנטקעגען דעם פייער, לעקט די לאַפּקעס און האָט הנאָה.

— אַ קאַץ וואַשט זיך, איז אַ סימן אויף געסט — זאָגט דאָס עלטערע מיידעל.

— דער טאַטע וועט באַלד קומען מיט משה'לען — מאַכט בתיה מיט אַ פרעהליך שמייכעלע.

און אַ מיידעלע, דאָס יונגסטע פון די קינדער, שפּרינגט אַרויס מלא שמחה, פּאַטשט מיט די הענטלעך און זינגט זיך דאָס געווייסע לידעל:

פּי — פּי — פּי,
וואו איז דער טאַטע?
ניטאָ איהם הי;
ווען וועט ער קומען?
מאָרגען פריה!
וואָס וועט ער ברייגגען?
אַ גלעזעלע ביר!
וואו וועט ער שטעלען?
אונטער דער טיר!
מיט וואָס וועט ער צודעקען?
מיט אַ שטיקעל פּאַפּיר!
ווער וועט דאָס טרינקען?
איך מיט דיר!

— אַלע מיר טרינקען, אַלע! — צושרייען זיך אויף איהר די קינדער, מאַכענדיג צו דער מאַמען: יאָ, מאַמע, אַלע?

— אַלע, קינדערלעך, אַלע, — נעהמט זי איין די מוטער מיט גוטע רייד, — באַלד וועט דער טאַטע קומען, ברייגגען געלד. איך וועל קויפען מעהל, מאַכען חלה אויף שבת, קויפען פיש, מאַכען אַ קוגעל און ס'וועט זיין גוט.

האָץ, האָץ, האָץ,
לעבדיג, פרעהליך אַלע
מאַמע באַקט די חלה!
האָץ, האָץ, האָץ,
דער טאַטע גיט געלט,
די מאַמע קוועלט,
— קינדער צום טיש!
נאַט אייך יעדן אַ שיסעל,
פון אַ הוהן אַ פּיסעל,
פון אַ הערינג ס'קעפּעל,
און אַ קוגעל פון עפּעל!
האָץ, האָץ, האָץ,
חנה, לאָה, צפּורה!

האָץ, האָץ, האָץ,
אסתּר, שרה, דבורה!

דאָס ליעדעל זינגט שפּרינגענדיג=טאַנצענדיג פאַר גרויס פרייד אַ שען קלוג מיידעלע, אַבאָרוויסע, אין איין העמדעל, און בײ׳ם אויסלאָזען איטליכען גראַם האַפּט זי די קאַץ בײ די אויערען, — ענטפערט זי איהר אָב אויף איהר קול מיט אַ מיאַויקע.

קיין זאַך קען נישט דערוויכען דאָס האַרץ, אײנגעבענדיג איהם הײליגע געפיהלען, אַזוי ווי די אָרימקײט, ווען נאָר זי איז אַ בעהאַלטענע, אַ רײנע און ניט קײן שמוציגע, אָבגעלאָזענע. אָרימקײט מאַכט קלוג, אָרימקײט אײדעלט דאָס האַרץ מיט גוטע געפיהלען, גוטע מידות. אָרימקײט מאַכט הויזליכע צופרידענקײט — צוגעלאָזטקײט פון עלטערן צו קינדער און פון קינדער צו די עלטערן. וויפיעל גרויסע תּענוגים מען דאַרף אויסטראַכטען, כּדי צופריעדענשטעלען זאַטע רײכע קינדער, וואָס באָדען זיך אין וואוילטאָג, און וויפיעל מיטעל דאַרף מען עס טאָן, אויפצובלאָזען איין פונק פון רחמנות און פון מענשליכע געדאַנקען אין זײער נשמה, וואָס איז פערזונקען אין דעם טיעפען שמוץ פ׳ון גראָבע תּאוות. די נשמה פון אָרימע אָבער—זי קען ריהרען אַ מינדסטע קלײניג=קײט, און ווערט פול מיט זיסע געטליכע געפיהלען. עפּיס נאָר אַמינדס=טע זאַך אַגוטע אין דעם לעבען פון אָרימע מענשען — ווערען זײ מונטער און מלא שמחה. פון אַ נײע קאַפּאָטע, אַ שטײגער, נײע שיך, איז אַ גרויס נחת; קרעפּלעך אָדער עפּיס אַזוי אַ גוטע געריכט, וואָס מען מאַכט אַמאָל, איז אַגאַנצער יום=טוב. דאָס הויזליכע לעבען בײ פּײנע, אָרענט=ליכע אָרימע לײט איז פול מיט פּאָעזיע.

דרך=ארץ פאַר קבּצנישע קינדער! פון זײ קומט אַרויס דער גרעסטער טײל פּאָעטען!

דערווײל געהט אַוועק אַ היבשע צײט און שמואליק מיט משה׳לען זענען נישטאָ. דאָס פײער אויפ׳ן פּריפּעטשאָק געהט פאַמעליכען אויס, דאָס צוגעשטעלטע טעפּעל קאָליש זידט, קאָכט אַלץ שטילער, שטילער. דאָס ליכט צאַנקט, אַלץ טונקעלער, פינסטערער ווערט אין שטוב און אויך בּתיה׳ן אויפ׳ן האַרצען. די מרה=שחורה האַפּט זיך ווידער צו איהר אַרײן, פריהער אין האַרצען — שאַ, ניט קײן וואָרט! נישט מצער צוזײן די קינדערלעך, נעבעך. און שפּעטער אַביסעל, הע=הע, לאָזט זי זיך שוין הערען מיט ווערטער! אַצינד איז בּתיה׳ן אַ וועהטאָג אינצווײען: זי זאָרגט

זיך אי פאַר'ן מאַן, אי פאַר'ן זוהן. דער שטיינער שמואליקס איז געווען צוקומען אַ היים, אַ גאַנצע וואָך — פאַרנאַכט, דאָנערשטאָג נאָר אַ ביסעל פריהער, כּדי צו געבען בייצייטענס עפּיס געלט אויף שבת, און היינט, ס'איז שוין האַלבע נאַכט, העהנער קרעהען — און ער איז ניטאָ! ס'איז ניט קיין גלאַטע זאַך, עס מוז דאָ עפּיס זיין. וואָס=זשע אַזוינס? אָט דאָ צושפּילט זיך ביי בתיה'ן דער כּח=המדמה, זי טראַכט=איבער שרעקליכע זאַכען, גאָר אַ מורא, אַזוי אַז די שטיל=פאַרבאָרגענע מרה=שחורה חאַפּט זיך אַרויס פונ'ם האַרצען, אויסגיסענדיג זיך אין טרערען, און ביטערע קרעכצען. די קינדער, קוקענדיג אויף דער מאַמע, ווי זי וויינט, זיפצט, זענען זיי טרויעריג אַוועק אין אַ ווינקעל צונויפשטיקענדיג זיך דאָרט אינאיינעם, פערשאומערט מיט אַראָבגעלאָזטע קעפּלעך. דאָס ליכט האַלט שוין איינגאַנצען ביי'ם אויסגעהן, אויסשעפּענדיג שוין דאָס לעצטע ביסעל חלב אין לייכטער, קיין פונק פייער שוין ניטאָ אויפ'ן פּריפּעטשאָק, קאַלט ווי אייז שטעהט דאָס טעפּעל, קיינעם קומט אויפ'ן זינען ניט אַרויף דאָס עסען. אַלע זענען פערשאומערט, אפילו די קאַץ פאַרלייגט דעם וויידעל, געהט אָנגעדרודעלט און ציהעט זיך אויס אויף דעם אויווען ווי זי דרעמעלט. די מולטער אפילו, וואָס מען פאַרקנעט אין איהר חלה אויף שבת, שטעהט ליידיג אין אַ ווינקעל און זעהט אויס פאַרלאָזט, פאַרוויסט. און די גריל, וואָס הייבט אָן געוועהנטליך צוגרילען ביי נאַכט, בשעת אַלע אין שטוב לייגען זיך שלאָפען, שטעהט היינט, אַרויסשטרעקענדיג דאָס קעפּעל פון דער לאָך, קוקט ווי אַ גולם און ניט קיין פּיפּס. איין גרויסע פליג נאָר טיילט זיך אָב פונ'ם איבעריגען עולם פליגען, וואָס שלאָפען, אָנהאַלטענדיג זיך מיט די פיסלעך אויפ'ן סופיט, אויף די ווענד, און לאָזט זיך געהן ווי צו=חלום, בעאומרוהיגען מענשען מיט איהרע נאַרישע אָנשטעלען: טהוט זיך אַ דרעה, אַ פליה, היין=און=העהר פלינק=געשווינד ווי אַ רוח, אָנשלאָגענדיג זיך אָט אין אַ פענסטער, אָט אין עפּיס אַ כּלי, אָט גיט עס מיט איהר אַ טראָג פאַרביי אַ אויער טאַנצענדיג, זוזשענדיג דער רוח ווייסט זי וואָס.

און ווי די דאָזיגע פליג אַזוי האָבען זיך געטראָגען בתיה'ס געדאַנקען, אויפריהרענדיג איהר דעם מוח. עס ווערט איהר אייננ אין שטוב און וויל אַרויס אין גאַס זוכען איהרע ליבע און נאָכפרעגען זיך אויף דעם מאַן ביי יענע בעלי=הבתים, וואָס ער ברייננט זיי תמיד בראַנפען אין דעם טאָג. נאָר באַלד בעטראַכט זי זיך, ס'איז דאָך שוין לאַנג פערמאַכט אומעטום טיר און טויער און מען שלאָפט. זי גיט אויך אַ קוק

אויף איהרע בידנע קינדערלעך ווי זיי ליגען צוגעטולעט איינס צום
אַנדערען ; ווי איהרע ליבע, טייערינקע פויגעלעך — טראַכט זי — קומען
עס, נעבעך, אָב און שווייגען . אַ לעבען , משטיינס=געזאָגט , אין צרות —
און עס דערלאָזט איהר ניט דאָס האַרץ אַוועקוואַרפען זיי ביי נאַכט אַליין
אין שטוב . אין=מיטען=דרינען טראָגט דער רוח אָן פון ערגיץ עפּיס אַ
הונד , ער שטעלט זיך אונטער'ן פענסטער, אַראָבלאָזענדיג דעם ווידעל,
פערדרייסענדיג הויך דעם קאָפּ, און הויבט=אָן רויען , מיט אַ יאָמער אַ
שרעק. דאָס רויען פונ'ם הונד , וואָס לויט מען זאָגט, בעווייזט עס ניט
אויף קיין גוטס, האָט בתיה'ן גאָר צודרעהט . פאַר שרעקעניש , פאַר
צוטראָגעניש טהוט זי אַ נעהם די קאָטשערע, לויפט געשווינד אַרויס און
פערטרייבט דעם הונד , אויסלאָזענדיג צו איהם איהר שווער ביטער גע=
מיטה מיט טויטע קללות . דער הונד אַנטלויפט , שטעלט זיך אָב פונדער=
ווייטענס און הויבט אָן בילען שוין מיט זיין געוועהנטליכען קול , גלייך
ווי ער טענה'ט זיך אויס מיט בתיה'ן , ווי בלעם'ס אייזעל אַ מאָל ,
פרעגענדיג זי : „וואָס האָב איך דיר אַזוינס געטאָן , וואָס דו האָסט מיך
געשלאָגען מיט אַ שטעקען ? אַי , נאַרישע יודענע ! ווייסט דאָס דען ניט ,
אַ הונד אַז רויעט [איז גאָרנישט , שוטים נאָר שרעקען זיך דערפאַר ?"

ריין , לויטער איז געווען דער הימעל אין אָנהויב אָוועגד . עס האָט
זיך געלאָזט זעהן אַ פערטיל פון דער יונגער לבנה צווישען אַ גרויסען
עולם ליכטיגע שטערען, שטעהענדיג אויף דער וואַך . באַלד אָבער האָט
דער רוח אָנגעטראָגען די שוואַרצע=חברה וואָלקענס, זיי האָבען זיך
ביסליכווייז צוהוליעט , ווי דער שטייגער איז געאַרבייט מעשים , ביז ס'איז
געוואָרען אַ קאָכעניש , אַ שטורם און שטאָק=פינסטער . עס האָט געבליצט,
געדונערט , און טרערען — גאַנצע טייכען וואַסער, האָט געגאָסען דער
הימעל . דער עולם אין שטאָדט איז געשלאָפען , נישט אָנגעהויבען וויסען,
וואָס טהוט זיך אַזוינס אין=דרויסען . געפיהלט האָט עס נאָר איין יודע=
נע — בתיה מיט איהרע קינדערלעך , וואָס די צרות זייערע האָבען נישט
געלאָזט זיי שלאָפען .

אויף מאָרגען פריה איז בתיה אַוועק, נאָכדעם ווי זי האָט אָנגע=
זאָגט צפורה'ן, דער עלטערער טאָכטער, אַכטונג צוגעבען אין שטוב אויף
די קינדער, און איז געגאַנגען אַהין צו דער „רויטער קרעטשעם" געוואָהר=
ווערען דאָרט וועגען דעם מאַן . אַ ברכה פון גאָט איז אומעטום , אַ
גרויס געריטעניש אויף די פעלדער , עס שמעקט , עס זינגט , עס לעבט —

און בתיה געהט פאַרזאָרגט, פעראומערט, איהר געהט ניט אין קאָפּ די שענע וועלט אַרום איהר.

אין דער „רויטער קרעטשעם" האָט מען איהר געזאָגט, אַז שמואליק איהרער איז, ווי דער שטייגער זיינער תמיד, געווען נעכטען דאָרט, גענומען דאָס פעסעלע בראַנפען זיינס און אוועק דערמיט צוריק אין שטאָדט. נאָר אין פנים ביי די שטוב מענשען איז גרינג געווען צודער־קענען, אַז שמואליקס פערפאַלען־ווערען איז זיי אַ גרויסער וואונדער. מיט'ן מויל מאַכען זיי כלומר'ש: עט, גאָרנישט, כדי צוטרייסטען בתיה'ן, זי זאָל זיך אַזוי ניט ערגערן, ניט אַזוי וויינען, אָבער אין האַרצען דיינקען זיי, אַז ס'איז עפּיס ניט גלאַט, דאָ מוז זיין עפּיס גאָר אַ מיאוסע מעשה.

בתיה געהט פון דאָרט אוועק ווי אָהן אַ קאָפּ פאַר גרויס ענגמת־נפש. זי געהט ביים ברעג וואַלד, ניסטערענדיג מיט די אויגען און פאָרשטעלענ־דיג זיך שרעקליכע זאַכען — גזלנים, חיות רעות וכדומה אַזוינע אָנשיקע־נישען, וואָס קענען זיך מיט מענשען אין אַ וואַלד מאַכען — און פּלוצלים דערזעהט זי פאַר זיך אַ רעדיל מענשען. סטעמפעניו שפּילט אויף זיין פידעלע, מיחיי און גאַברילאָ טאַנצען, נעהמענדיג זיך אין־מיטען־דרינען טאַקי צו אַ פעסעלע בראַנפען, וואָס ליגט צווישען זייערע זאַכען אונטער אַ בוים. בתיה שטופּט זיך צווישען דעם עולם, טהוט אַ קוק — אוי־וועה, ס'איז דאָך דעם מאַנס פעסעלע! זי וואַרפט זיך אויף די ביידע גוים מיט אַ געוויין, אַ געשריי ווי אויף רוצחים, נישט אַרויסרעדענדיג עס שאַרף, פאַר גרויס האַרצקלעמעניש, און פאַלט חלשות.

יענער שבת אין גלופּסק דענסטמאָל איז געווען שבת־פעטריכע ואַלעקסי — דאָס הייסט, צוויי פאַרשווינען אַזעלכע, וואָס זענען דעם שבת דערהויבט געוואָרען. אַז מיחיי און גאַברילאָ, אויף וועלכע ס'איז געפאַ־לען אַ חשד, אַז זיי האָבען גע'הרג'עט שמואליק'ן מיט דעם זוהן, זענען אַריין אין דער תפיסה, איז די יודישע שטאָדט גלופּסק געבליבען אַ אַלמנה. יודען זענען אויסגעשטעלט, וואָס וועט מען טאָן אָהן אַ שבת־גוי? ווער וועט זיי פאַרלעשען די ליכט און טאָן ביי זיי אין שטוב גע־ווישע אַרבייט? סטייטש, איז עס דען מעגליך, יודישע קינדער אָהן גוים! האָט מען דערווייל אָנשטאָט דעם שבת־גוי מיחיי יוצא געווען מיט פעט־ריכען, מיט אַ גויע, וואָס מעלקט יודישע בהמות בשעת אַ יום־טוב. און אויפ'ן אָרט פון גאַברילאָ'ן דעם אויבער־פאַסטוך איז אַרויף זיין תלמיד אַלעקסי, אַ קליין שייגעצעל. נאָר ביידע אָבער האָבען ניט געטויגט צו זייער אַרבייט. פעטריכע, וואָס איז אַ נקבה, נישט האָבענדיג דעם כח

פון אַ מאַנסביל, אַריינגיסען אין זיך די אַלע גלעזעלעך בראַנפען, וואָס מען בעקומט פאַר ליכט־אויסלעשען, איז באַלד נאָכ'ן פערטען כוס שוין שיכור געוואָרען. איז זי, נעבעך, געפאַלען פון די פיס. האָבען אַ סך ניט אויסגעלאָשענע ליכט אין פיעל הייזער געשמאָלצען, אָנגעמאַכט אַ רויך מיט אַ טשאַד, און יודען האָבען ווערה געטאָן, ניט היינט גערעבט, די קעפּ. און וואָס נאָך? יענעם שבת האָבען יודישע בהמות זיך געמאָלקען שפּעט, ערשט אַרום האַלבען טאָג. ווייל פּעטריכע איז געלעגען טויט שיכור, נישט צוקענען דערוועקען זי, אַזוי האָט זי געפּאָפען. מיט אַלעקסי'ן איז אויך געווען ניט קיין שענע מעשה. ווי באַלד דאָס קליין גוי'עלע איז געוואָרען אַ פריץ איבער בהמות, האָט ער מיט גדלות בײַ זיך געמיינט, איז די בײַטש בײַ איהם אין דער האַנד, מעג ער שוין טראַסקען מיט איהר, שלאָגען ווען ער וויל און וועמען ער וויל. בעדאַרף זיך טרעפען, אַז ער הייבט אויף די האַנד מיט דער בײַטש אויף יונגלעך, וואָס שפּילען זיך רוהיג אויף דער גאַס. ווערט אַ דראַקע, אַ ליאַרם, אַ געשריי — די בהמות בלייבען דערווייל אָהן אַ פּאַסטוך און צולויפען זיך אין אַלע זייטען.

דאס צווייטע קאפיטעל.

א שרעקליכע מינוט, וואס שווער צוגעפינען איהר גלייכען, איז געווען יענע מינוט בשעת פארשווינדענדיג ווערען דאס וועגעלע מיט די „חאפערס", נאך וועלכס שמואליק דער טאנדעטניק האט זיך האסטיג נאכגעיאגט. אזא צרה, ווי א טרייער פאטער זעהט זיין ליעב קינד ביי גזלנים אין די הענד, נישט צוקענען עס ראטעווען — דאס לאזט זיך מיט דעם מויל ניט איבערגעבען, עס נעהמט דענסטמאל אב דאס לשון, נישטא קיין ווערטער, קיין יאמערען, קיין קלאגען — א געשריי האט שמואליק געטאן און געפאלען, בעך אויף דר׳ערד!

וואס־זשע פארט איז דער סוף מיט איהם געווען? אפשר איז ער פאר גרויס הארצוועהטאג משוגע געווארן, אדער אפשר גאר געבליבען טויט אהן א נשמה?

חס־וחלילה! שגעון דאס איז פאר נגידים. אט די אבגעהיטע מענשלעך קענען ניט איבערטראגען קיין יסורים. פון עפיס א שרעק קעהרט זיך זיי איבער דער מוח, פון עפיס א צער געהען זיי אראב פונ׳ם זינען. נישט אזוי אבער זענען די קבצנים. קבצנים זענען פון אייזען, קיין קויל נעהמט זיי נישט — ניט קיין קעלט, ניט קיין הונגער, ניט קיין נויט און ניט קיין לייד, מכות, פורעניות, ווארום דארויף זענען זיי דאך געבוירען געוזארען, פערשווארצט צו־ווערען, צולײדען און אבצוקומען זייער גאנץ לעבען. און דער רבונו של עולם גיט זיי יסורים מיט דער פולער מאס און א אייזערנעם כח, אויסצושטעהען די צרות, ניט משוגע־צו־ווער׳ען און צושטארבען פון זיי.

אמת טאקי, גרויס צער האט שמואליק איינגענומען פון זיין זוהן,

וואָס גזלנים האָבען איהם געחאַפּט, ביטער און פינסטער איז איהם געווען, נאָר וויפיל אַזעלכע געבראָכענע הערצער, ביטערע געמיטהער ווי ער זענען געווען ביי יודען דענסטמאָל, אין יענע שלעכטע צייטען; וויפיל טייכען טרערען, אוי, רבונו של עולם, האָבען זיך, אין יענע צייטען, אַריינגעגאָסען אין דיין לאָגעל, טרערען פון אָרעמינקע עלטערען, ביי וועלכע מען האָט אַוועקגענומען זייערע קליינע קינדערלעך, נעבעך, בשעת שלאָפענדיג ביי־נאַכט אין די בעטעלעך און זעהענדיג גוטע חלומות; טרערען פון מאַמעס, ביי וועלכע מען האָט צוגענומען זייערע בני־יחידים; טרערען פון וויסטע אַלמנות, טרויערדיגע אויף זייערע אַוועקגענומענע קינדער, יתומים, דאָס איינציגע טרייסט, דאָס איינציגע אָנהאַלטעניש זייערע אין לעבען! פיל נעסטען, אוי, זענען פאַרוויסט געוואָרען, יונגע פויגעלעך גערויבט געוואָרען, דאָס האַרץ פון עלטערן אויף שטיקער צעריסען געוואָרען — און פונדעסטוועגען, נישקשה, האָט מען אויסגעהאַלטען. געלויבט איז זיין ליבער נאָמען, שהחינו, וואָס האָט געלאָזט אונזערע דאָזיגע קבצנים לעבען, וקימנו והגיענו, און געלאָזט זיי דערלעבען ערגערע נייע צייטען, צוצוזעהען ווידער דאָס אַוועק־נעהמען ביי זיי די איבעריגע קינדער!...

שמואליק האָט אַ געשריי געטאָן, אָבער ניט משוגע געוואָרען; שמואליק איז געפאַלען, אָבער די נשמה איז איהם ניט אויסגעגאַנגען. עס עפענט אונטער איהם זיך אויף דער גיהנם, מלאכי־חבלה רייסען איהם דאָס האַרץ, ער אָבער איז ביי די געדאַנקען, ער ווייסט, אַז משה׳לע זיינער איז געפאַנגען, אַז ער מוז זיך יאָגען ראַטעווען איהם. אַי וואָס, בערעכענען זיך, צי וועלען איהם דינען די פיס נאָכצויאָגען זיך — דאָס פאַלט איהם גאָר ניט איין. אַ טאַנדעטניק, וואָס וואָגעלט זיך אַרום פון מאָרגענס פריה ביז אין דער נאַכט איבער אַלע גאַסען און הויפען, וואָס קריכט אַרויף־אַראָב הונדערטער טרעפּ אַ טאָג, וואָס הערט אַזעלכער פיס? קבצנישע פיס, משטיינס־געזאָגט, ווער בערעכענט זיי, ווער פרעגט זיי, אויב זיי ווילען אָדער ניט ווילען געהען אַ גאַנג? און נאָר אַ חוץ־דעם, וואָס שמואליק איז אַ טאַנדעטניק, איז ער דאָך דערצו עפּיס נאָך אַ יוד אויך, און דאָס געהען ביי אַ יודען איז עפּיס אַנדערש, ניט ווי ביי לייטען — דער קאָפּ זיינער איז איהם אין הימעל, ווי דער לאָקאָמאָטיוו פליהט ער פאָראויס, און די פיס שלעפען זיך איהם נאָך, ווי די וואַגאָנעס, אויף דר׳ערד

עס ברענט, קאָכט שמואליקס האַרץ ווי אַ קעסעל, עס רוישען,

קלאַפּען זיינע געראַנקען, טהוען איהם אַ הייב=אויף פון דער=ערד, בעוועגען, טרייבען די פיס — און זיי לויפען געשווינד, געשווינד.

דער וועג, אויף וועלכען די „חאַפּערס” האָבען זיך געלאָזט פאָהרען, איז געווען אַ שמאָלער, אין דער זייט פונ׳ם ברייטען שליאַך. ער האָט זיך געצויגען ווי אַ סטענגע צווישען גראָז און תבואָה, פאַרקריכענדיג אַ מאָל אין אַ קאַליושע, אָדער פערפאַלענדיג ווערען אונטען ערגיץ אין אַ טאָל, און פון דאָרט ווידער זיך אַ וויז טאָן, אַרויפקלעטערענדיג אויבען אויף אַ באַרג.

שמואליק לויפט מיט אַלע כחות, צוהערענדיג, צוקוקענדיג זיך דערביי ווייט אַרום. נאָר אומזיסט די מיה — אומעטום אויפ׳ן וועג איז שאַ, שטיל! ער הערט ניט נאָר דעם שאָרך פון זיינע טריט, ער זעהט ניט נאָר דעם אייגענעם שאָטען זיינעם, וואָס טאַנצט איהם ביי דער זייט אַקעגען דער שיין פון דער יונגער לבנה, וואָס זעהט=אויס שווימענדיג ווי אַ זילבערען שיפעל הויך אין הימעל. אַ מאָל צולייגט זיך דער שאָטען אויף דר׳ערד צוויי=מאָל אַזוי גרויס ווי ער אַליין איז, און אַ מאָל קלעטערט דער שאָטען זיינער אַרויף אויף תבואות, אויף בוימער, קרימט זיך, ברעכט זיך ווי די קונצען=מאַכער אין די צירקען.

אמת, צוויי מאָל האָט זיך איהם געדאַכט ווי עפּיס אַ קיל ערגיץ פונדערווייטענס, נאָר באַלד טאַקי האָט זיך אויסגעלאָזט, אַז דאָס איז געווען טריט פון אַ האָז, וואָס דערשרעקענדיג זיך פאַר אַ שאָרך פון אַ אַראָבגעפאַלען בלעטעל, אָדער פון עפּיס אַ קריכענדיג ווערעמיל, איז ער שפּרינגענדיג איהם פאַרביי=געלאָפען הענדום=פּענדום, און פּוץ אין תבואָה אַריין! און דאָס צווייטע מאָל האָט זיך דערוויזען, אַז דאָס איז איהם געקומען צו די אויערען טאַקי זיין אייגען קול — אַ זיפץ, וואָס האָט זיך איהם אַרויסגעריסען טיף פונ׳ם האַרצען בשעת די האָפנונג, צודעריאָגען דאָס וועגעלע, האָט אָנגעהויבען ביי איהם שוואַך צו=ווערען. איז דען מעגליך, אַז אַ מענש, ווי גרינג אפילו ער זאָל זיין אויף די פיס, זאָל זיך פאַרהערען אין לויפען מיט אַ פערד, און נאָך ווען, אַז מען טרייבט עס מיט בייטשען? — אוי, ניט מעגליך! טראַכט ביי זיך שמואליק מיט אַ שווער געמיט, קלאַפּענדיג זיך אין האַרצען און אַ מאַך=געבענדיג מיט דער האַנד, ווי איינער רעדט: פאַרפאַלען! פונדעסטוועגען לויפט ער ווייטער, באַרג אַרויף, באַרג אַראָב, גלייך מען וואָלט איהם געשטופּט פון הינטען, געטריבען מיט גוואַ״ד.

עס גערוערט אַ היבשע צייט און שמואליק ווערט מיד. עס פלאָנ=

טען זיך איהם די פיס, ער געהט און פאַלט, שטעהט=אויף און פאַלט ווייטער. שוואַכער, שוואַכער ווערט אין איהם די קראַפט פונ׳ם ברענענדיגען פייער, עס שטופּט שוין ניט אַזוי שטאַרק ווי פריהער. עפּיס טאַקי נאָר ווי אַ לופטבאַלאָן, פון וועלכען עס געהט ביסליכווייז אַרויס דער גאַז, וואָס ביים פאַלען דיהרט ער אָן די ערד אונטערשפּרינגענדיג, אונטערשפּרינגענדיג ביז עס געהט פון איהם אַרויס אינגאַנצען דער גאַז, און ער בלייבּט ליגען אויפ׳ן אָרט — שמואליק פאַלט, אויסציהענדיג זיך פאַרדולט אויף דר׳ערד!

עס דאַכט זיך איהם עסק, זאַכען, אין וועלכע דער קאָפּ זיינער ליגט איהם תמיד. עס דאַכט זיך איהם — שמאַטעס. עס טהוען זיך אַ וויז פאַר איהם אַ היבּש ביסעל שמאַטעס, כל=המינים: שמאַטעס זיידענע, איידעלע, פון מיוחסים, פיינע=בּריות אין שטאָדט, און שמאַטעס גראָבּע, שמוציגע, פונ׳ם פּראָסטען עולם; הויזען, פּליודערען און תחתונים, טלית=קטן׳ס און קאַמעזשעלקעס, קאַפּאָטעס און פראַקען, ספּאָדקעס און קאַפּעליושען, איין שמאַטע ניט בּעסער פון דער אַנדערער — אַלע גאַנץ נישקשה׳דיגע שמאַטעס! ס׳איז דאָ, אָהן עין=הרע, סחורה, גענוג שמאַטעס, בּרוך=השם, אויף דער וועלט... נאָר וואָס קומט אָבּער אַרויס דערפון, אַז דער האַנדעל מיט שמאַטעס איז שווער היינטיגע צייטען. נישט צו=צוטרעטען צו יענעמס שמאַטעס, אַזוי טייער זענען זיי, און פאַר דיינע — וויל מען צעהן פאַר אַ גראָשען. דעם גאַנצען טאָג איז ער היינט זיך אָבּגעגאַנגען די פיס, שרייענדיג אין אַלע הויפען: שמאַטעס, בעלי=בּתים אַרויס מיט אייערע שמאַטעס! ער איז הייזעריג געוואָרען שרייענדיג, און די שמאַטעס עפּיס נאָר ווי זיי לאַכען איהם אויס. ער האָט זיך געלאָזט אויף הייכע טרעפּ אַריינגעהן אין אַ שטוב, האָבּען זיך אַ לאָז געטהאָן אויף איהם הויזען פאַרריסענע, שטאַרק בלאָזענדיג פון זיך, אַזוי אַז איהם איז שטאַרק ניט גוט געוואָרען און האָט זיך אַראָבּגעקוויקעלט פון אַלע טרעפּ אויף דר׳ערד, בּרעכענדיג האַלז און געניק, נישט צו=וויסען אויף וואָס ער איז פאַר אַ וועלט. —

קומענדיג שפּעטער אַ ווײלע צו=זיך און עפענענדיג די אויגען, דערזעהט שמואליק אַ לבנה מיט שטערען, אַ וואַלד, אַ פעלד מיט תבואה, ער דערמאָנט זיך אין דער מיאוסער געשיכטע מיט דעם זוהן, שפּרינגט=אויף פונ׳ם אָרט און נעהמט זיך לויפען מיט אימפּעט, אַוועקנעהמענדיג זיך די אויגען קוקענדיג — און נישטאָ דער וואָגען! ער רייסט אויף זיך די האָר, וויינט אָהן טרערען, און לויפענדיג אַזוי בּאַרג=אַראָבּ

פלוצלים — אָ, דערבאַרעמדיגער גאָט! — וואַקסט פאַר איהם אוים דער וואָגען אין אַ קאַנאַווע, נעבען אַ בריקעל איבער אַ טייכעל, וואו ער האָט זיך איבערגעקעהרט אַראָביאָגענדיג זיך האַסטיג פונ׳ם באַרג און צע־בראָכען אַ אַקס, און די שענע פאַרשוינען אַרבייטען אויף איהם.

שמואליק וואַרפט זיך אויף די פאַרשוינען ווי אַ פאַרוואונדעטע חיה אויף די יעגערס, וואָס האָבען, נישט גוט דערשיסענדיג זי, גערויבט איהר געליבט קינד — און עס הויבט זיך אָן אַ מלחמה, אַ בלוטיגע מלחמה. בשעת איינער פון די לייט האַפט זיך שפאַנען דעם וואָגען, האָט שמואליק ווי אַ פיאַווקע זיך איינגעגעסען מיט די ציין דעם צוויטען אין די פים און מיט די הענד געריסען משה׳לען צו זיך. די ליבשאַפט צום קינד, דאָס שרעקליכע אומגליק און דאָס ברענען זיך נוקם צוזיין — די אַלע דריי זאַכען אינאיינעם האָבען פון דעם שוואַכען שמואליק׳ן געמאַכט אַ שמשון הגבור. נאָר אַקעגען יודישע־פלשתים אָבער העלפט שמשון־הגבור׳ס גבורה אויך נישט. פיער הענד, חוץ פים און ציין, האָבען איהם געשלאָגען וויפיל ס׳איז אין איהם אַריין. משה׳לע האָט בעזונדער געלייזט, געהאַט זיין עהרליך אויסקומעניש ודרפאַר, וואָס ער האָט זיך ניט געקענט פערהאַלטען רוהיג בשעת יענע האָבען זיך אָבגע־רעכענט מיט זיין טאַטען.

— רב הערש־בער — זאָגט איין חאַפער צום אַנדערען — צו־וואָס טויג עס, מיט דעם דאָזיגען אידלאַק זיך דאָ אַזוי באַברען? ער איז אַ עקשן, האַלט זיך פעסט אין דעם וואָגען, וויל ניט אָבלאָזען — נו, מהיכא־תיתי! אַדרבה גוט... זאָל ער זיך טאַקי בלייבען דאָ אין וואָגען און עס זאָל אויסקומען ווי דער פסוק: „אותו ואת בנו" דער טאַטע מיט דעם זוהן... נישט קיין נייעס. מען האָט שוין געזעהן, געהערט אין דער וועלט אַזוינע זאַכען.

— יאָ, זעהר גלייך טאַקי זאָגט איהר, רב שניאור־וואָלף — ענט־פערט יענער — אין צווייען איז שטאַרקער. זייט זיך נאָר מטריח און העלפט בינדען דעם דאָזיגען באַראַן

און רב שניאור־וואָלף איז ניט פויל, אַרבייט געשמאַק, בינדט שמואליק׳ן מיט אַלע דינים ביים בינדען אַ קרבן, עס זאָל עס אידזש אָנ־הויבען אַרען, וואָס יענער, נעבעך, צאַפּעלט, קרעכצט, שרייט גאָר אַ שרעק. דאָס פערד איז איינגעשפאַנט, דער וואָגען גרייט. אָט טוט מען אַ שמיץ, אַ טרייב: היידאַ, ניאָ, ניאָ! און דער טאַטע מיט דעם

זוהן ווערען געפיהרט צו דער עקדה, די כּפּרה צו־ווערען ביידע אין איין טאָג.

אַ ביטער געשריי טראָגט זיך ווייט אין דער טיפער שטילקייט פון דער נאַכט, אַ געשריי פון געהאַפּטע, געפאַנגענע שפּאַלט די הימלען, געהט־אַרויף צו גאָט מיט אַ קלאָג: אוי־ווערה, רבונו של עולם, אוי, וועה געשריגען אויף דיין פאָלק ישראל!...

דער סאָלאָוויי אויף זיין צווייגעל, דאָרט אין וועלדעל, בלייבט ווי דערוואָרגען אינמיטען זינגען, אויך די פרעש אין דעם טייכעל ווערען פאַרשטומט, בעהאַלטען זיך אין וואַסער, דערהערענדיג דעם יאָמער און געשריי פון די אומגליקליכע, נעבעך. —

אַך, ווי שרעקליך, ווי שרעקליך עס קלינגט אַ געוויין אין דער שטילער נאַכט!...

און אַ קול לאָזט זיך הערען: וויאָ, וויאָ, וויאָ!

די יונגע לבנה, אינגאַנצען אַ וואָך אַלט נאָכ'ן מולד, געהט, ווי אַ קינד, פריה אין איהר רוה אַריין, צומאַכענדיג אַ אויג. און דאָרט וואו זי פאַרגעהט בעדעקט זיך דער הימעל מיט שוואַרצע וואָלקענס. עס בליצט און עס דונערט.

און פּלוצלים פערטראָגט זיך אַ קלאַפּעריי פון רעדער. עס דויערט ניט לאַנג, פאָהרט אָן אַ קאַרעטע און מענשען שפּרינגען אַראָב געוואָהר צו ווערען, וואָס אַזוינס דאָס שרייען בעטייט. זיי טהוען אַ קוק — און בלייבען פערגאַפט! באַלד ווערט אַ ליאַרעם, אַ געפילדער, אַ זיד־לעריי. עס שטרעקען זיך אוים הענד, עס ווייזען זיך קולאַקעס. שניאור־וואָלף און זיין שותּף פאַרשטעהען, וואָס מען מיינט מיט די הענד, און פאַלען אויף אַ שכל בייצייטענס, איידער מען גיט קלעפּ, זיך געשווינד אָבצוטראָגען.

די פינסטערע וואָלקענס זענען זיי בייגעשטאַנען — און זענען אין דער פינסטערניש נעלם געוואָרען.

דאָס דריטע קאַפּיטעל

שען איז די שטאָדט ז..., די הויפּטשטאָדט פון וואָהלין! ניט קיין פּאַלאַצען האָט זי, ניט קיין הויכע טורעמס, ניט קיין טייערע פּאַרציהרטע געביידען — און איז דאָך מלא חן. אַרומגערינגעלט מיט בערג איז זי, מיט וועלדער, מיט פליסענדיגע טייכען און טאָלען; ס'איז אין איהר דאָ אויך גערטנער, בולוואַרען, און אָט דאָס איז איהר ציהרונג, איהר שענקייט. אַריינפאָהרענדיג אין איהר דורך דער גלופּסקער גאַס, אין אַ העלער זומערנאַכט, ווען פון צווישען בוימער זעהען זיך אַרוים נעטע הייזער מיט צוגעמאַכטע לאָדען, און אומעטום הערשט אַ שטילע רוהע — קען מען זיך זאַט ניט אָנקוקען אין איהר, אַזוי שען איז זי, נאָר עפּיס טאַקי ווי אַ פאַרצויבערטע שלאָפענדיגע בת־מלכה אין די מעשה־ביכלעך. די נאַכט דעקט זי איבער מיט אַ טונקעל־בלויען שאַל, געשפּרייגקעלט מיט גילדענע שטערען, און די לבנה, אַ מייסטערין אין ליבעס, פאַרקוקט זיך אויף איהר מיט אַ זיס־שיינענדיגע צורה. בליהענדיגע אַקאַציעס, שמעקענדיגע קרייטעכצער טראָגען איהר אונטער ריחות פון בשמים. אַ קריסטאָל־קלאָר וואַסערעל, רינענדיג ערגיץ פון אַ סקאַלע, ברומט איהר אונטער פונדערווייטענס, דער סאָלאָוויי שפּילט־צו אַ ליבעס־לידעל — און זי שלאָפט און טרוימט.

און אין יענער נאַכט, ווען ס'איז זיך פאַרלאָפען די מעשה מיט שמואליק'ן, און אַז די דאָזיגע שענע בת־מלכה, גוט אָבשווינקענדיג זיך אין דעם שלאַקס־רעגען דענסטמאָל, האָט ווי נאָך אַ באָר געשמאַק געשלאָפען, איז אַריינגעפאָהרען אין שטאָדט געשווינד אַ קאַרעטע. די פערד לויפען פאַרשוויצט, די רעדער קלאַפּען אויף די שטיינער פון דער אויס־

געפּאַסטערטער גלופּסקער גאַס אַזוי שטאַרק אַזש פּונקען פליהען. צוקוי־מענדיג צו אַ טויער פון אַ הויף, שטעלט זיך די קאַרעטע אָב. דער שמייסער קריכט אַראָב פון דער קעלניע, צווי פאַרשווינען, וואָס זענען געזעסען דאָרט צוזאַמען מיט איהם, געהען אויך אַראָב גלייך נאָך איהם. בּיידע מיט געגאָלטע בּערד, געקליידט דייטש. דער שמייסער, אַ געזונטער, אַ יונג מיט ביינער, געהט־צו און קלאַפּט אין טויער מיט דעם גאַנצען כח

— ווער קלאַפּט עס ווי אַ גזלן אַזוי שטאַרק אַזש די ווענד ציטע־רען? — הערט זיך פון׳ם הויף אַ מענשענס קול, וואָס איז שרעקליך אין כּעס — נישטאָ קיין רוה, ניט בּיי־טאָג, ניט בּיי־נאַכט!

— האַלט מויל און בּיל נישט, הונד איינער! — בּייזערט זיך דער שמייסער אויף אַ קול, וואָס לעבערט דעם מוח — געשווינד עפען דעם טויער! דו הערסט?

— אויף קראַנקע אפילו האָט מען ניט רחמנות... מען קלאַפּט און שרייעט... מען שרייעט אין איין אָטהעם... טאָמער וויסטו וואָס? — מורמעלט דער שווייצאַר אונטער דער נאָז, שפּייענדיג מיט פאַרדראָס, שטעקט אַריין דעם שליסעל אין שלאָס, דרעהט, דרעהט מיט מאַטער־ניש כּלומרשט, שילטענדיג דערבּיי מיט טויטע קללות.

ווי נאָר דער שווייצאַר האָט געעפענט דעם טויער און דערזעהען די קאַרעטע און די מענשען פאַר איהם אין דרויסען, איז ער בּאַלד ווי איבערגעביטען געוואָרען, האָט געשווינד אַראָבגענומען דאָס היטעל מיט אַ זיס מינעלע און געשטאַנען מיט גרויס אָבשיי ווי אַ קנעכט פאַר׳ן פּריץ.

— געה — זאָגען איהם די מענשען, וואָס שטעהען פאַר׳ן טויער — געה וועק־אויף דעם „אויפזעהער" פון׳ם „בּקור־חולים", דער „אופּראַווליאַיושטשי" פון׳ם אַקציז רופט איהם. ער זיצט דאָ אין דער קאַרעטע.

— בּכבוד גדול, מיינע הערען! — זאָגט דער שווייצאַר מיט אַ חניפה׳לע, מאַכענדיג זיך, בּיים שמייכלענדיג אַ פּוס צוגעהן, ווי ער רעדט כּלומרשט צו זיך אַליין — וואָס הייסט ניט פאָלגען אַזעלכע גוטע, גרויסע לייט ווי די הערען אַקציזניקעס? אומזיסט זענען זיי ניט מטריח קיינעם. וואָס פאַר אַ בּעטרעף איז בּיי זיי אַ עמער בּראַנפען?

— איך, ראַחלין, בּעדאַרף איך דאַנקען פאַר דעם כּבוד, וואָס

דער שווייצאר האט מיר דא איצט אבגעגעבען — זאגט איינער, דער יונגסטער פון די צוויי מענשען, צום אנדערן שפאסענדיג, נאכדעם ווי דער שווייצאר איז אוועקגעגאנגען — אט דער שוטה, ווייל ער האט מיך געזעהען שטעהענדיג מיט אייך, האט געמיינט, איך בין אויך א אקציזניק ווי איהר, און געקוקט אויף מיר מיט דרך־ארץ. ווען ער זאל געוועזען וויסען, אז איך בין א פראסטער בשר־ודם, איינער פון די שילער, הע, הע, וואלט ער מיט אנ׳אנדער לשון גערעדט מיט מיר. נאר טאקי אייער זכות, אקציזניקעס, שטעהט אונז ביי הייגטיגע צייטען, אונז בידנע משכילים, נעבעך. אייך איז קיין זאך ניט פארבאטען, אלסדינג מעגט איהר, מען איז אייך מוחל און מען גיט אייך אב כבוד. אז־וואויל איז אייך אויף דער וועלט! עולם־הזה האט איהר, און מיר, אוי... ווען ניט איהר, וואלט געווארען פון אונז אנ׳עק, חס־ושלום!

— קלאגט זיך ניט אזוי, ריבקין — טרייסט איהם ראחלין אויך מיט שפאס — דערפאר וועט איהר, משכילים, דאך האבען עולם־הבא און זוכה זיין צו דער סעודה פונ׳ם לויתן.

— ווילט איהר, ראחלין, מאכען מיר אב א עסק גיך און גע־שווינד, ווי מיר שטעהען דא אויף איין פוס. מיר וועלען אייך געבען פון אונזער חלק עולם־הבא: א גוטע פארציע פונ׳ם לויתן, פונ׳ם שור־הבר און יין־המשומר, און איהר זאלט אונז געבען פון אייער חלק עולם־הזה: פלייש, פיש, בראנפען און נאך עפים...

— א־א, ווענען דעם מוז מען פריהער זיך אנפרעגען אויף דער בירזע, אויב אייערע אקציעס און וועקסלען אויף עולם־הבא וועלען האבען א אבגאנג צווישען סוחרים. איך פון מיין זייט בין שטארק מסופק, אויב א יוד, א סוחר, אפילו פון די גרויסע מאמינים, וועט געבען פאר זיי א צעבראכענעם העלער. דאס גלויבען — דאס איז פון די זאכען, וואס מיט׳ן מויל און ניט מיט דער קעשעניע. נישטא קיין גרעסער אפיקורוס, וואס לייקענט אין „רוחניות", שטארק דערהייטערענדיג זיך דערפון, ווי די קעשעניע פון נגידים. אט, א שטיינער, וועל איך אייך וויזען, אנרופענדיג מיט די נעמען. נאך... נישט דאס ארט דא, נישט די צייט, אט געהט דער משגיח!

עס הויבט־אן גרויען דער ראנד הימעל אויף מזרח־זייט. איינער, ניט רעכט נאך אנגעטאן, געהט אין איילעניש און שטעלט זיך אב ביי דער קארעטע.

— הערד אויפזעהער! — לאזט זיך הערען א וייבע שטימע פונ׳ם

ביידעל אַרוים — איז דאָ בײַ אײַך אין ספּיטאָל אַ אָרט פאַר צוויי קראַנקע?

— נישטאָ אַצינד אפילו איין בעטעל אַ לעדיגס. איהר, מיין הערר, ווייסט דאָך זעהר גוט, אַז דער „בקור חולים" איז קליין אין־פערגלייך מיט דעם היגען עולם יודען, וואָס פאַרגרעסערט זיך אַלץ ווייטער ווייטער זינט עס האָט זיך דאָ געעפענט צוויי נייע קוואַלען פון תורה און פרנסה, די ראַבינער־שול מיין איך און די אַקציזנע הויפּט־קאַנטאָר. אַ קאַטאַוועס אַביסעל וויפיל מענשען פון אַלערליי סאָרטען קומען־אָן אַהער! די שטאָדט פיהרער מאַכען אסיפות, אַלץ וועגען בקור־חולים, מען רעדט שרייעט, מען איז זיך מישב — און גאָרנישט.

— נו?!

דער דאָזיגער „נו" האָט געהאַט אין זיך פיל טייטשען. עס האָט געקענט הייסען ווי אַ פרעג: נו, עס וועט שוין נעהמען אַ עק דיינע פלוידערייען? געקענט אויך הייסען אַ וואונדער: נו, אם־כן וועט מיין בקשה ניט דערפילט ווערען! אויך געקענט הייסען פאַרדראָס: נו, שייגעץ איינער! נאָך און נאָך טייטשען. דער אויפזעהער, וואָס איז באמת געווען אַ פלוידערזאַק און געהאַט צופערדאַנקען מיט זיין שטעלע דעם „אופראַוולאַיושטשי", האָט געפיהלט אין דעם דאָזיגען „נו" אַלע טעמים, אַלע טייטשען מיט־אַ־מאָל, דעריבער האָט ער זיך פערחאַפּט צופאַרגלעטען דעם פעהלער אַזוי:

— דאָס אַלסדינג האָב איך נאָר געזאָגט גלאַט אַזוי־זיך, עס שאַדט ניט, איהר זאָלט וויסען, וואָס דאָ טהוט זיך, פאַרשטעהט איהר מיך. וואָס אָנבעלאַנגט אָבער אייער בקשה — אָח! מאָרגען דערפיל איך זי מיט דעם גרעסטען כבוד. וואָס הייסט, אַז איהר בעט!...

— אַ שענעם דאַנק אייך! די זאַך אָבער קען מען ניט אָבלייגען אויף מאָרגען. זעהט נאָר, די קראַנקע ליגען אָט דאָ אין וואָגען.

— הערט נאָר אַ מעשה, אָט דאָ אין וואָגען און איך האָב ניט בעמערקט!... אָט אַצינד זעה איך שוין, זעה איך. זיי ליגען דאָך כמעט אָהן אַ סימן לעבען. אַ מעשה, אַ מעשה!...

— אָט דאַריבער טאַקי בעט איך דאָך, אַריינצונעהמען זיי אין בקור־חולים באַלד אָהן שהיות.

— היי, איוואַן! — רופט דער אויפזעהער דעם שווייצער — גיכער ברייננ אַהער די מענשען מיט די אַלע זיבען זאַכען אויף צונעהמען טראָגען פונדאַנען די קראַנקע

— ריבקין! — זאָגט דער אופּראַוולִיאַיושטשי, אַראָבגעהענדיג פונ'ם וואָגען — נאַט אַייך מיין קאַרטעל צום דאָקטאָר פון בקור־חולים, פּאָהרט, זייט מוחל, און ברייִנגט איהם באַלד אַהער אין מיין קאַרעטע. און איך וועל געהן אַ היים צופוס. נישקשה, נאָך אַזאַ לאַנגע צייט זיצען, איז גוט דורכצוגעהן זיך אַביסעל. און אַייך, הערר ראָחלין, בעט איך — זאָגט ער פריינדליך, אומקעהרענדיג זיך צו איהם מיט'ן פּנים — איהר זאָלט ניט אַוועקגעהן פונדאַנען ביז מען וועט די קראַנקע אָבגעבען זייער אָרט און טאָן זיי, וואָס מען בעדאַרף.

דערווייל הויבט־אָן ברעכען אויף טאָג, עס פערפאַרבט זיך רויט דער הימעל אין מזרח־זייט און שמואליק מיט משה'לען, דער טאַטע מיט דעם זוהן, ליגען ביידע אויף איין בעטעל דערווייִלע אין פאָרהויז ביז עס וועט גרייט ווערען פאַר זיי אַ בעזונדער אָרט. ביידע זענען צוהרגעט, צובייִלט, ליגען פאַרדולט בלייך ווי די וואַנד

דאס פערטע קאפיטעל.

יענער דור, אין שמואליקס צייט, איז געווען אַ דור פון משכּילים,
חקרנים הייסט עס, און פון אַקציזניקעס. די יודען דענסטמאָל האָבען
שטאַרק קיין חשק ניט געהאַט אָננעהמען די „השכּלה", וואָס מען האָט
עס „פון אויבען" פאָרגעשריבען זיי פאַר אַ רפואה צו זייערע אַלע מכּות.
זיי האָבען זיך געשטעלט און געזאָגט: „שקאָלעס ני זשעלאַיעם!" שקאָלעס,
הייסט עס, ווילען מיר ניט. האָט די וועלט שטאַרק פאַראיבעל געהאַט
דערויף, מורא־האָבענדיג, ז' זאָל ניט חרב ווערען, חס־ושלום, צוליב
דעם נאַרישען פאָלק ישראל, וואָס וויל זיך ניט בילדען. און גאָט דער
לעבעדיגער ווייסט, וואָס עס וואָלט געווען דער סוף פון דער וועלט,
פון גוים און יודען, להבדיל, אינאיינעם, ווען ניט דער מלאַך פון פּרנסה
זאָל זיך ניט געווען אונטערחאַפּען מיט הילף אין דער בייזער שעה, ניט
דיינם געדאַכט. אָט דער דאָזיגער מלאַך פון פּרנסה, וואָס דרעהט דאָס
רעדיל פונ'ם יודישען מזל מיט דער גאַנצער לעבענס־געשיכטע זינט גלות
מצרים ביז היינטיגען טאָג; וואָס גיט מיט דער פולער האַנד כּבוד די
נגידים און חכמה יענע, וואָס מיט ברייטע, פולע קעשענעס — ער האָט
זיך געגריבעלט אין אַלע יענע מיני פּרנסות, וואָס זענען געווען בכּח
אַראָבצופיהרען יודען פונ'ם וועג אין געוויסע צייטען, און נישט געפונען קיי
בעסער מיטעל צופאַרדרעהען זיי מיט השכּלה, ווי דער אַקציז פון בראַנ־
פען. גוט איז ער דערמיט, וואָס די ממשלה זיינע וועט זיך פערשפּרייטען
אומעטום, וואו יודען מעגען זיצען; וואָס ער וועט בעשעפטיגען מיט
פאַרשיעדענע מיני שטעלעס טויזענטער מענשען פונ'ם געהויבענעם און
געמיינעם עולם, און פון זיי ווידער וועלען האָבען שפע שיינקערס, בעלי־

אַבסניות, אַרבייטער, בעלי-מלאכות, קרעמער, סתם בעלי-בתים און אויך אפילו מקבלים, כלי-קודש, בטלנים, קבצנים, און וואָס נאָך, וואָס דער אַקציז פּאַר זיך אַליין, בראַנפּען הייסט עס, האָט גענוג כּח צו געוועלטיגען איבער דעם מענשענס נשמה. שטאַרקער פון משקה איז נישטאָ אין דער וועלט. משקה נעהמט צו דאָס געלד, דעם שכל און דאָס האַרץ, מאַכט וואָס טרפה כשר און וואָס כשר — טרף. און פאַר די אַלע מעלות, אַרויסגעזאָגטע און ניט אַרויסגעזאָגטע דאָ, וועט יודען ניט אַזוי אַרען די גיינג פון די אַקציזניקעס, די גבאים פון דער משקה, וואָס כמעט אַלע וועלען ניט זיין קיין צדיקים, און מען וועט זיי מוחל זיין אויף אַלע עבירות, וואָס צו גאָט און וואָס צו לייט, אויך אויף אַזעלכע עבירות, וואָס מען טאָר ניט זאָגען. און אַז מען וועט זיך מאַכען ניט וויסענדיג, אַחעקקוקען פון די גרעסערע, וועלען זיך נעהמען צו בילדונג די קלענערע. עס וועלען ווי גרינגע גראָז זיך אָנהויבען ווייזען יונגע לייט. פריש-צאַפּעלדיגע משכילים, אין שטעדט, אין דערפער, וועלען לערנען, אַריינקוקען אין די ביכלעך, פריהער בשתיקה: אויף בוידעמער, אין קעלערס, אין דער ווייבערשער שוהל, אויך אין באָד, להבדיל, און דערנאָך שוין גאַנץ אָפען אַריינגעהן אין שולען, גימנאַזיעס, אוניווערזיטעטען, טראָגענדיג פאָרמעס מיט מעשענע קנעפּ. עס וועט זיין ליהודים, יודען — ליכטיג און די וועלט, גוים הייסט עס, וועלען גאָר אָנקוועלען.

און אַזוי טאַקי איז געשעהן! אין יענע שלעכטע צייטען, אַז ס'איז געווען ביטער און „פינסטער", האָט זיך איבערגעדרעהט מיט אַ מאָל דאָס רעדעל — יודען האָבען גענומען די אַרענדע פון בראַנפּען, האָבען זיך באַלד אַ וויז געטאָן אין דער יודישער גאַס אַקציזניקעס און אַ פריש-מחיה'דיג ווינטעלע האָט געוועהט אין די געצעלטען יעקב'ס!

און אַקציזניקעס זענען געווען פאַרשיעדענע, פון אַלערליי סאָרטען מענשען. דער מיטעלער סאָרט פון זיי, סתם אַקציזניק, הייסט עס, און דער גרעסטער טייל פון זיי פאַרדי ענען זיך מיט איהם דאָ בעסער און פריהער פון אַלע

דער דאָזיגער מין סתם-אַקציזניק איז געוועהנטליך אַ געבוירענער ערגיץ אין אַ יודיש שטעדטיל. דער טאַטע זיינער, אליקום-געציל, אַ יוד אַ קבצן, אַ לייטישער אָנגעזעהענער אָרימאַן, האָט איהם אַ נאָמען געגעבען פייבוש, און איהם מגדל געווען, ווי דער שטייגער איז, לתורה ולחופה. תורה האָט ער געלערענט קינדהייז אין חדר און בחור-ווייז אין אַ ישיבה, אגב טאַקי חתונה געהאַט און דערנאָך... אוועק אָדער אַנטלאָפען פון

זיין שטעדטיל, פון זיין „געבירט“ און פון זיין פלונית׳טע, דאָס מיינט מען זיין ווייב, אויף אַ צייט־לאַנג, אָדער אויף לעולם־ועד. אַצינד טראָגט ער זיך דייטש, מיט דער מאָדע, מיט ווייסע קרעגענדלעך וועַלנע, אָדער אפשר גאָר פאַפירענע, וואָס צוויי אַ גראָשען. דאָס רעקעלע זיינס, וואָס איז איהם ממש אַ דערקוויקעניש, פאַרקירצט ער אַזוי, אַז דערגרייכט קוים ביז׳ן העלפט נעזעסעל, מחילה, אויף צו־להכעיס דער קאַפאָטע, עליה־השלום, וואָס האָט זיך געשלעפט ביי איהם אַ מאָל ביז די פיאַטעס. דאָס אייגענע טאַקי איז ביי איהם אויך מיט די פאות. זאָל דער אויבער־שטער שומר ומציל זיין, אַז פייבוש בן־אליקום־געציל זאָל איבערלאָזען דערפון חאָטש עפּיס אַ סימן! דעפאַר אַ „טשוב“ פאַרלאָזט ער זיך דוקא אַ גרויסען. מיט דער באָרד און וואָנסעם האָט ער געווג אַרבייט, פריהער פוצט ער די באָרד מיט אַ שערעל און דערנאָך גאָלט ער זי גאָר אָב, צו אַלדי רוחות. די האָר שמירט ער, זיי זאָלען גלאַנצען, אָנלייגענדיג געווג פאָמאַדע, און ביי עפּיס אַ שמחה׳לע בעשפּריצט ער די קליידער מיט פאַרפומע, עס זאָל שמעקען. זעהר וויכטיג איז ביי איהם דאָס געהן אָהן אַ היטעל. באַלד ווי ער קומט ערגיץ אַריין, איז איידער ער טהוט אויס די קאַלאָשען, נעהמט פון זיך אַראָב דאָס מאַנטעל, שטעהט ער שוין מיט אַ הוילען קאָפּ, און נישט דוקא אַריינקומענדיג אין אַ הויז, וואו מענשען, נאָר אין אַ וועלכען געביי ס׳איז, אפילו אין אַ סעריי, אין אַ שטאַל וכדומה. הכלל, אַלע גוישע זאַכען, וואָס פייבוש האָט אָנגענומען, היט ער פיעל מעהר אָב ווי דער גוי אַליין, ווייל וואָס ניי איז זעהר חשוב. און נאָך מעהר דערפון, ווייל עס פיהלט זיך עפּיס אַ בעזונדער טעם אין דעם וואָס מען טאָר נישט. אַ ציגאַר, אַ שטייגער, יום־טוב רויכערט זיך זעהר געשמאַק דעם פרומען יודען, ווייל עס קומט איהם אויס עפּיס אַ חידוש — רויכערען ווען מען מאַכט קידוש, מען עסט פיש, יויך און צימעס! און שבת אַ ציגאַר איז שטאַרק געשמאַק דעם ניט־פרומען, ווייל רויכערען שבת איז פאַרבאָטען. פייבוש שעהמט זיך ריידען יודיש און שניידט אַ מין גוי׳איש, משטיינס־געזאָגט, אומפּרחמנות, אַזוי אַז ער מאַטערט אָב זיך אַליין, נעבעך, און יענעם ווערט נישט גוט הערענדיג. ווי פערעל שיטען זיך איהם פון מויל, הייד און שאַרף, נאָר יענע מיאוסע זידעל־ווערטער און אויך יענע מיני ווערטער, וואָס ווערען געברויכט אין די אַקציזנע קאַנצעלאַריעס, ווי אַ שטייגער: אָטנאַשעניע, ראַספּאָראַ־זשעניע וכדומה. פייבוש איז שוין ביי איהם פע, ער לאָזט זיך רופען פאַווגוטיע אַקימאָוויטש, און אַ שטיק געזונד קומט איהם צו הערענדיג,

אז דער צלם=אלהים איז פון איהם אראָב. אזא מין שבח גיט איהם אונטער שטאַרק חשק נאָך מעהר פאַמאַדע אַרויפליינען אויפ׳ן קאָפּ. נאָך מעהר קוקען אין שפּיגעל און לערנען זיך האַלטען די נאָז אַזוי, אַז זי זאָל ניט אויסגעבען איהם פונוואַנען ער שטאַמט. אין דאָרף, אָדער אין שטעדטיל, וואו עס קומט איהם אויס צו=וואוינען, רייבט ער זיך אַרום די דאָזיגע בעאַמטע און פּריצים׳לעך, עס ציהעט איהם, זיצען מיט זיי ביי׳ם גרינעם קאָרטען=טישעל און עסען ביי איין טיש מיט זיי. איז ביי זיי אַ חגא, אָדער אַ געבורטס=טאָג, פּוצט ער זיך אויס יום=טוב׳דיג, קאַרגט ניט אויף זיך קיין פּאָמאַדע, קיין פּאַרפומע און קומט גוט=יום=בישען, מזל=טוב אָבגעבען מיט אַ פּאַרבויג און מיט אַ מתנה. און אַז דאָס מזל שפּילט איהם און ער איז זוכה צוזיין פאַרבעטען ווי אַ גאַסט צום טיש, מישט ער מילכיגם מיט פליישיגם, קאָלבאַסען מיט קעז אינאיינעם, עסט, רייבט אויף וואָס די וועלט שטעהט, אַלע זאָלען זעהן, אַז ער האַלט ניט פון זאַבאַבאָנעס, ווי יענע פאַנאַטיקער. פונ׳ם פערפלאַמטען פנים און די אויגען זיינע, וואָס וואַרפען זיך, בשעת=מעשה, אין אַלע זייטען, זעהט אויס, ווי ער מיינט, אַז ער טהוט זיי דערמיט אַ טובה, וואָס זיי וועלען עס איהם קיינמאָל ניט פאַרגעסען. און אַז זיי שפּאָטען, ווי געוועהנטליך, פון יודען, אָדער טאַקי פון איהם אַליין, כלומר׳שט גוטברודערשאַפט, איז אַ מאָל שווייגט ער, ניט וויסען=מאַכענדיג זיך, און אַ מאָל לאַכט ער אויך פון שלום (וועגען. באַלד ביי׳ם אויפשטעהן אין דער פריה, נאָך האָט ער די הענד ניט געוואַשען, דאָס מויל ניט אויסגעשווינקט, האַפּט ער זיך עסען, חאָטש עס ווילט זיך איהם ניט, נאָר כדי מקיים צוזיין די עבירה פון עסען אָנשטאָט דאַוונען. פונדעסטוועגען איז ער גאָר נישט אַזאַ רשע אַקעגען גאָט, ווי עס דאַכט זיך. אין האַרצען ביי זיך איז ער אַ בעל=תשובה, בעט=איבער דעם רבונו של עולם. אויף אַ טייל עבירות איז ער איהם מודה, און אויף אַ טייל ברייננט ער איהם אַ היתר פון פיעל ערטער געוויסע, וואו עס שטעהט, אַז מען מעג. אָדער ער וויזט איהם אויס, אַז אייגענטליך זענען זיי געמאַכט געוואָרען נאָר כדי צופאַרהיטען דורך זיי פון עבירות. עפּענטליך עסט ער גויאישע מאכלים, דאָך אַז ס׳קומט איהם אויס אַ מאָל עסען יודישע מאכלים, עסט ער מיט אַפּעטיט, שמאָכענדיג דערביי פאַר זיך מחמת גרויס הנאָה. דעסגלייכען איז ער ניט אַזוי שלעכט אויך צו לייט — ער איז זעהר גוט צו יודישע טעכטער, פערהאַלט זיך אַקעגען זיי נישט אַזוי ערענסט, פונדערווייטענס אָבהיטענדיג זיך מיט אַ וואָרט. ווי פרעמדע מענשען צווישען

זיך, נאָר פריינדליך מיט ליבשאַפט ווי מיט איינענע שוועסטער, איז מיט זיי אַ נאָהענטער שמעלקע, וואָס אויף דער לונג, דאָס איז איהם אויף דער צונג, נישט מאַכענדיג, חלילה, אַ אונטערשיעד צווישען אַ בעל־הבתּישע טאָכטער און אַ דינסט, אדרבה די וואָס אַ אָרימענקע איז אַ מצוה, זי מעהר מקרב צוזיין, זיין צו איהר נאָך מעהר צוגעלאָזט. עס האָט זיך געמאַכט אַ מאָל אַ מעשה מיט דער טאָכטער פונ׳ם בעל־הבית, וואו ער איז געשטאַנען סטאַנציע, אַ אויסגעגעבען ווייבעל אין דער פרעמד ערגיץ אין אַ שטעדטעל, וואָס איז געקומען אַ היים, זעהן זיך מיט דער משפחה. אַ שמחה, אַ פרייד ביי׳ם קומען איהרם אויף איטליכען אין שטוב. אַלע קושען זי, האַלזען זי, און זי קושט, האַלזט יעדען בעזונדער. און בשעת חדוה איז פייבוש אויך דאָ אין דערמיט, ביידע, ער מיט איהר, האַלזען זיך, קושען זיך אויף דער זייט, אויף יענער זייט פּנים נאָר אין איין אָטהעם. אַז ס׳איז אַריבער די הייסע רגע, דער עולם האָט זיך אָפּגעקיהלט אַ ביסעל, הויבט־אָן דאָס ווייבעל צוקוקען זיך צו די קרובים, אויספרעגענדיג איינעם נאָך דעם אַנדערען, וואָס ער מאַכט, וואָס ער טהוט? און אַז ס׳קומט צו פייבושען און זי שטעלט אוים אויף איהם אַ פּאָר אויגען פערוואונדערט, טהוט ער זיך אַ חאַפּ, מאַכענדיג אויך פער־וואונדערט: וואָס הייסט! ווער איך בין ווייסט־דו ניט? איך בין דאָך — דער היגער אַקציזניק!!...

און באמת טאַקי איז אַ אַקציזניק געווען אַ גרויסער פּאַרנעהם אין זיין אָרט, ווייל פיעל מענשען האָבען בעדאַרפט צו איהם אָנקומען. ווער שמועסט די שיינקאַרעס, וואָס רעכנען זיך אין שטאָדט פאַר שענע, אָנגעזעהענע בעלי־הבתּים און שפּילען אַ ראָליע כמעט ווי די וואָכערניקעס דאָרט, זיי זענען געלעגען ביי׳ם אַקציזניק אין דער האַנד און געהאַט פאַר איהם דאָס ניין־יעהריגע קדחת.

שניידער, בדחנים וכדומה חברה פ״ץ, די פאָלקס־פּיטנים, וואָס מאַכען לידלעך אויף אַלע מיני שלעק, משלחת׳ן אין זייער צייט, און מען זינגט זיי דערנאָך אומעטום צווישען דעם יודישען עולם — זיי האָבען עס געמאַכט אויף די אַקציזניקעס פון פייבוש׳עס שניט, נישט מעהר ווי דאָס דאָזיגע לידעל:

„און אַקציזנע יונגע לייט
זענען פערשייט:
גאָלען די בערדעלעך
און פאָהרען אויף פערדעלעך

געהען אין קאלאשען,
און עסען אונגעוואשען.
זיי געהען אין די טראקטירען,
טרינקען טעה
און דעם חייבעל איז ווינד און וועה".

און דאס איינציגע לידעל אפילו, איז אויך נישט געווען פארשפרייט צווישען דעם פאלק און ס'איי ניט אנגענומען געווארען, גלייך ווי פיעל שטיקלעך פיוט אזוינע, צוזינגען עס ביים עולם. און דאס דינט פאר א בעוויז, ווי שטארק די פרנסה ווירקט, אז זי איז מכפר אויף אלע זינד.

נידעריגער מיט א שטאפעל פונ'ם מיטעלען סארט אקציזניקעס זענען יענע, וואס אנגעשטעלט געווען אין „נארעלניעס", אין אמבארען, שפייכער, קעלערס פון בראנפען און שומרים ארומפאהרענדיגע אויף פערד. צווישען די דאזיגע לייט איז א אויסמישעניש פון אלערליי מיני נפשות: געוועזענע קרעמערלעך, מארק-מענשען, מעקלערס, משרתים און אכסניות. צום-טייל גרויסע גראבע יונגען, „געשלאגען אויף דער עברי", וואס האבען בעקומען שטעלעס נאר צוליב דעם, וואס זיי זענען ארצ-פיאסקע-עזות-פנים'ער מיט הערצער פערשטאקטע, הארטע ווי שטיין, און אויך אזעלכע, וואס האבען געקענט, משטיינס-געזאגט, קוים רעכנען ביז „תשבורת", דורך איבערגעגעבענע זיי בסוד-סודות עפים אזוינע מיני כללים, און מאכען „כפל" אויף די צונויפגעשטעלטע פינגער, ווי אויך ארויס מיט א גויאיש ווארט, משטיינס-געזאגט, אז מען האט בעדארפט א מאל.

עס זענען דא אין דעם דאזיגען פעקעל אויך געוועזענע מלמדים, וואס מיט זייער בייזקייט, מיט זייער פריי-זין אויף דער האנד זענען זיי ווי געוואונשען צוגעפאסט צו זייערע איצטיגע שטעלעס. עס געפינען זיך דא אין צעטעל אויך בטלנים, טויגעניכטסען, גארנישטען, סווישטשעס, וואס האבען קיין פינגער אין קאלט וואסער קיינמאל ניט אריינגעטאן, טויגען ניט א קאץ אנ'עק צופארבינדען, שטעהען ווי די אנגעמאלטע, ליימענע גולם'ס אויף זייערע שטעלען, און פרעגט זיי בחרם, וואס טהוט זיך דא מיט זיי אזוינס — דאס זענען ארימע קרובים פון די געהויבענע אקציזניקעס, פון זייערע ווייבער, פון זייערע ליבהאבער און ליבהאבערינס, אדער פון גבירים, נגידים, מוסרים און תקיפים, וואס מען האט געמוזט צוליב-טאן און געבען זיי שטעלעס פון-יוצא-ווערען.

אָט די דאָזיגע משה־טחויבניקעס זענען געבליבען דאָס, וואָס זיי זענען געווען, ניט אַראָבנעהמענדיג זיך פונ׳ם רעכטען וועג, חס־ושלום, טאַקי די אייגענע ווי פריהער: מיט די אייגענע קליידער, מיט די אייגענע נעמען, חצקיל געהייסען און חצקיל געבליבען, אויך מיט דעם אייגענעם לשון, גערעדט מאַמע־לשון, יודיש, הויך מיט אַ ניגון, מאַכענדיג מיט די הענד, נישט נאָר צווישען זיך, נאָר אויך מיט דעם אָדון זייערען. אז דער אָדון פלעגט אַ מאָל פלוצלים אָנפאָהרען מיט דער פּאָרסע און זיי אַ פרעג טאָן עפּים וואָס ס׳איז, פלעגען זיי ענטפערען קורץ און שאַרף: מיר הייסען גאָרנישט, רב... רב (אַזיינער און אַזוינער) האָט אונז דאָ אַנידערגעשטעלט, און מיר שטעהען. פונדעסטוועגען אַ שטיקעל אפיקורסות האָט זיך צו זיי דאָך צוגעקלעפּט — די באָרד און פאות, אַ שטיינער, פלעגען זיי אויסקעמען אין מיטען־וואָך און אַ מאָל טאַקי שבת אויך. די נאָז פלעגען זיי נים שנייצען פראַנק און פריי, איטליכען אין די אויגען, נאָר זיי האָבען זי, די נאָז הייסט עס, געלעהרענט דרך־ארץ, אָבטאָן איהר זאַך שטיל, אין דער זייט, און טאַקי אָבווישען זיך מיט אַ טיכעל, נישט דוקא מיט דער האַנד, אָדער מיט אַ עק קאַפּאָטע. דעם דאַווענען פלעגען זיי אַ מאָל אָבמאַכען בקיצור, ווי מען זאָגט: סור־בור ומפליא לעשות. פאַר דעם אָדון זייערען פלעגען זיי אַראָבנעהמען דאָס היטעל און שטעהן פאַר איהם מיט אַ הוילען קאָפּ. זיי פלעגען אַ מאָל הערען נים קיין שענע ווערטער פון זייערע חברים, אַקציזניקעס, נישט אָנצו־ן בייזערען זיך אויף זיי, אדרבה, אָפּט פלעגען זיי נאָך דערפון הנאָה האָבען. יענע גראָבע יונגען, מיאוסע עם־הארצים צווישען די אַקציזניקעס, פלעגען ריידען ניבול־פה, טאָן אַ עבירה, נים בכיוון, אויף להכעים, חלילה, נאָר פשוט דערפילען דערמיט זייערע תאוות. אויסגענומען די געוועזענע מלמדים, זיי האָבען געטאָן טאַקי אַ עבירה בכוון, צוליב דער עבירה אַליין. דער חילוק צווישען זיי און סתם אַקציזניק פונ׳ם מיטעלען סאָרט איז נישט מעהר אין דעם: יענער האָט געזינדיגט און הנאָה געהאט, און זיי האָבען געזינדיגט און קיין הנאָה נים געהאט. יענער האָט געזינדיגט מיט שעטנז, אַ שטיינער, אין אַ מלבוש, און זיי — אין אַ לאַטע פון וואָל אויף צעריסענע לייַנוואַנדענע פליודערען. יענער האָט געזינדיגט, מישענדיג פלייש מיט מילך, האָט ער געגעסען אַ היהנדעל מיט פוטער, אויך פערטרונקען מיט „נסך״, דעם טייערסטען וויין, און זיי — האָבען געגעסען אַ פּיסנע קאָליש, געקאָכט אין אַ פליישיג טעפּעל, מיט אַ מילכיגער לעפעל. און דער וויין, וועלכען זיי האָבען אַ מאָל זיך פאַר־

גונען טרינקען, נאָכדעם ווי זיי האָבען איהם געמאַכט „נסך“ דורך דעם אַנריהרען פון אַ גוי, איז געווען ראָזינקעס-וויין. דאָס איז נאָך גאָרנישט, זיי פלעגען זיך נאָך אַ מאָל נאָר נויטען צו טאָן אַ עבירה, כאָטש זי איז פריקרע, אַקעגען זייער נאַטור, ווי אַ שטייגער, עסען ראַקעס.

אַ העכערער גראַד פון דעם מיטעלסטען סאָרט זענען געווען די געהויבענע אַקציזניקעס — „אופּראַוואַליאַיושטשעס“, אַ שטייגער, וואָס איטליכער אין זיין אָרט איז געווען אַ גרויסער פּריץ, געהאַט צוזאָגען איבער אַלסדינג, וואָס שייך צום אַקציז. אויך רעוויזאָרען, שרייבערס, בוכהאַלטערס, סעקרעטאַרען אין די קאַנצעלאַריעס און אין דער הויפּט-קאָנטאָר פונ'ם אָדון איבער אַלע אדונים, פּריץ איבער אַלע פּריצים, פונ'ם אַרענדאַר, הגביר הגדול והנורא — פון איהם אַליין! מיינסטענס זענען די דאָזיגע געווען פאַרשטענדיגע, געבילדעטע, אָרענטליכע, לייטישע מענשען.

אָט די דאָזיגע אַלע מיני אַקציזניקעס, פון קליין ביז גרויס, זיי זענען עס די טאַטעס פון דער „השכלה“ אין דעם פריהערדיגען דור.

און מיט די קינדער זייערע, די משכּילים הייסט עס, איז געווען אויך דאָס אייגענע וואָס מיט די טאַטעס, די אַקציזניקעס. צווישען די משכּילים איז אויך געווען אַ ערב-רב, אַ אויסמישעניש פון אַלע מינים— משכּילים מיט פולע אָנגעשטאָפּטע קעשענעס און לעדיגע מוחות, פון סוחרים, „פּאָדריאַדטשיקעס“ וכדומה. אויך משכּילים פון מלמדים געוואָרענע לעהרער אין די שולען, וואָס פלעגען אויסלעהרנען מיט די שילער די ערשטע פּרשה בּראשית און אַ שטיקעל „חיי אדם“ מיט'ן „דייטשרישען איבערזעץ“, משטיינס-געזאָגט. חלילה, זאָגען „בּרא“ בּעשאַפען, נאָר „שוף“. דאָס זענען געווען די אַפּיקורסים, די חקרנים, די „בּעל-לשון'ס“ אין יענער צייט. אויך איז געווען משכּילים בּטלנים, וואָס פלעגען זיך קרימען אויף פּיוטים, אויפווייזענדיג אין זיי פעהלער. פאַרבּריינגען די גאַנצע צייט זייערע אויף אַיינבּייסען אַ האַרבען פּסוק, אַ קריטיש שטיקעל אַגדתא, געבען מיינסטענס צו-פאַרשטעהן זייערם אַ אויפטהו מיט משלים פון דעם שטייגער פיה-[illegible]ינג אין דער וועלט און פון דער פּאָליטיק. די מגילה — דאָס איז פאַר זיי געווען אַ אָרט, אַריינצולייגען דאָרט טיפע כּונות אין די ווערטער פון המן און אחשורוש, געגריבּעלט זיך מיט אַ

קוועטש אין איטליכס וואָרט פון מרדכי'ן אין אסתר המלכּה און עס דערקלערט שׂכל'דיג על-פּי חכמת הפּאָליטיקע עף-עף! פון „כּפּרות שלאָגען" האָבּען זיי נישט אַזוי געהאַלטען, פלעגען איבּערהיפּען געוויסע שטיקלעך „יוצרות" און צובּאַמקען יענע, וואָס האָבּען פערלאַנגט „רעפאָרמעס" אין דעם שלחן-ערוך.

פונדעסטוועגען בּעדאַרף מען נישט אַזוי גרינג אָפּמאַכען די משׂכּילים פון'ם פריהערדיגען דור, מען מוז געדענקען די צייט, ווען, און דאָס אָרט, וואו זיי האָבּען געלעבּט. עס מעג זיי בּיי-שטעהן אויך דער זכות, וואָס ווען נישט זיי, וואָלטען היינטיגע חכמים, אין אונזער צייט, זיך נישט גענומען אויף דער וועלט. און איהר, בּייזע צינגער, אָנשטאָט צווידלען, צונישט מאַכען יענע, וואָס אַמאָל, זיינען בּעסער די, וואָס היינט. וויפיעל, אַ שטייגער, משׂכּילים=עמי-הארצים, אויסגעלאַסענע, בּטלנים, האָט איהר אַייך אי אַצינד אין אַייערע צייטען. מילא אויף די אַמאָלדיגע איז נאָך דאָ אַ תּירוץ — מענשען זענען דאָס איינגע וואָס אַ שטאַרק צונויפגעשטיקטע לופט, אַ שטייגער, צו איין זייט. ערגיץ עפּיס, ווי בּאַלד עס שפּירט זיך אַ מינדסטע עפנונג, טהוט זי זיך אַ שטופּ מיט אימפּעט, פער-פליהענדיג פריי העט וויט צו דער אַנדערער זייט. האָט פון'ם בּית-המדרש צו דער „השׂכּלה" זיך געעפענט אַ בּיסעלע די טיר, האָבּען יודישע קינדער אַ לאָז געטאָן זיך ווי די דולע, פערקריכענדיג וויט. מיט וואָס אָבּער קען מען פאַרענטפערען די היינטיגע, וואָס די טיר צו דער השׂכּלה איז נישט געווען פערשלאָסען קיינמאָל פאַר זיי? די פריהערדיגע זענען געווען פערפיהרט אומגערן, נישט-וויסענדיג, און די היינטיגע — טאַקי וויסענדיג. און נאָך אַלע זאַכען זענען דאָך נישט אַלע אין יענעם פריהערדיגען דור געווען פערדאָרבּען, חלילה. ווי צווישען די אַקציזניקעס האָבּען זיך געפונען איינצעלנע לייטישע מענשען, אַזוי אויך צווישען די משׂכּילים. פיעל גרויסע לומדים, חכמים, געלעהרענטע, זענען פון זיי אין יענער צייט געווען, בּע-ריהמטע שריפטשטעלער, פּאָעטען, וואָס מאַכען כּבוד זייער דור יודען, און די שפּעטערדיגע דורות.

און איהר, חכמים פון'ם נייעם דור, בּעריהרט נית דעם כּבוד פון די חכמים פון'ם אַלטען דור דערפאַר, וואָס זיי האָבּען נישט געקאָנט צוטאָן איבּער אַ זאַך, ווי בּית-שמאי מיט בּית-הלל, אַ שטייגער, איבּער אַ איי, וואָס איז ערשט נולד געוואָרען איצט. און

מענדעלי מוכר ספרים.

פערלויף פון פערשיעדענע צייטען וועלען נייע געדאנקען און אנדערע בעדערפנישען נולד ווערען ביי אייערע קינדער, נאך אייך. מעגליך, אז יענע קינדער אין זייער צייט וועלען אויך לאכען פון די טאטעס, פון זייערע חקירות און זייערע חלומות. איטליכע צייט איז מיט איהרע פויגעלעך. נייע פויגעלעך — נייע לידלעך!...

דאס פינפטע קאפיטעל.

די מעשה מיט שמואליק דעם טאנדעטניק, זי בעווייזט אויך זעהר גוט, ווי נאך טויזענטער אזעלכע בעווייזען, אז א יוד בעדארף אנגעהמען פאר ליעב איטליכע מכה, איטליכען קלאפ, אי א פאטש אויך, אפילו ווען עס טהוט איהם שטארק וועה; ער בעדארף גלויבען, אז דער פאטש איז, נישקשה, ניט אומזיסט, נאר פון זיין טובה וועגען, אויב נישט באלד אין דער הייסער מינוט, איז שפעטער. ווי עס זעהט-אוים, איז שוין, א-פנים, דעם יודען אויבען אזוי אגעשריבען ביי'ם געבוירען-ווערען, אז ער זאל ניט האבען קיין לעק עולם-הזה אהן צער און יסורים. דעם יודענס מזל ליגט אין א הארטער כפול-שמונה'דיגער שאלעכטס, ווי דאס קעריל פון א נוס, וואס קומט אן זעהר שווער צורערטאפען עס ביז מען ברעכט ניט שיער אוים די ציין קנאקענדיג.

שרעקליכע וועהטאגען האט שמואל'ק, נעבעך, געליטען יענע נאכט, אי הארצוועהטאג, אי וועהטאגען פון די קלעפ, וואס ער האט פעחאפט, נאר ווען ניט זיי, וואלט ער דאך ניט זוכה געווען צוהאבען דעם כבוד, אז מיכאל ספיר, דער עלטסטער אבער אלע אקציזניקעס אין וואהלינער גובערניע, זאל זיך מיט איהם אבגעבען, אריינגעהמען צו זיך אין דער קארעטע איהם מיט זיין משה'לען און אבפיהרען זיי ביידע אין בקור-חולים. און ס'איז באמת א כבוד, א גרויסער כבוד, וועלכען אבצושאצען איז אין שטאנד נאר אזעלכער, וואס איהם איז גוט בעוואוסט דער שטייגער לעבען פון אונזערע יודען אין היגען ווינקעל, זייער פיה-רונג און מיינונגען אין יענע צייטען.

אונזערע זיידעס האבען געגלויבט: דאס גאנצע לעבען אויף דער

וועלט איז נאָר צוליעב יענער וועלט. „דער מענש ווערט געבוירען אויף מקיים צוזיין מצוות לשם־שמים און שטאַרבען דאָ כּדי צולעבען דאָרט". דעריבער איז אַלסדינג, וואָס ער געברויכט דאָ אויף דער וועלט, נישט צוליעב דערהאַלטען דעם גוף און פון זיין הנאָה־וועגען, נאָר צוליעב דעם. כּדי מקיים צו זיין אַ מצוה. זיי האָבען געגעסען, אַ שטייגער, אין אַ וואָכענדיגען טאָג, כּדי צו מאַכען „המוציא" און בענשען, און שבת אויך כּדי מקיים צוזיין „שלש־סעודות". האָבען פערזוכט זומער די פּירות כּדי מאַכען ברכה מיט אַ „שהחיינו". ווייַן האָבען זיי געטרונקען פּסח מקיים צוזיין אַרבע כּוסות. זיי האָבען חתונה געהאַט נִיט ווי אַלע אַנדערע לייט, נאָר אויפ'ן יודישען שטייגער, כּדי מקיים צוזיין די ע ר ש ט ע מ צ ו ה. אין באָד זענען זיי געגאַנגען, נישט זיך צוליעב, נאָר לכּבוד שבּת, לכּבוד יום־טוב. מיט'ן נעגעל־וואַסער און די הענד וואַשען זענען זיי ניט אויסען געווען אַזוי דעם פּוץ, דאָס ריינקייט, ווי די ברכה, „על נטילת ידים", דעם „אשר יצר". און אַ פּשיטא־שיין ניט קיין נויטיגע זאַכען, וואָס גלאַט שיין פאַר דעם אויג וכדומה נאָך אַזוינע תענוגים — דערפון האָבען זיי בּלל וכלל ניט געהאַלטען. זאָקען, לייַנווענדענע תחתונים, אַ טלית־קטן און אַ קאַפּאָטע, איינע אַ וואָכענדיגע און איינע אַ שבת'דיגע, אָט דרינען איז בעשטאַנען זייער גאַנצע גאַרדעראָבע. יודען זענען נישט קליין געווען געהן צופּוס, נישט האָבענדיג קיין קאַרעטעס מיט פערד. זענען אויסגעקומען אין שטוב אָהן שענע טייערע מעבעל, אָהן פּאַר־קעטען און מירמעלשטיינערנע זיילען, אָהן שווייצאַרען מיט טרעסטען, מעשענע קנעפּלעך און אָהן גלעקלעך בּיי די טירען. די טיר איז געשטאַנען אָפען, ווער עס האָט בעדאַרפט, איז פריי אַריין. איז יענער פאַר־גאַנגען העט אַהין צום בעל־הבית, צו דער בעל־הבית'טע אין שלאָפציממער, איז אויך געווען נישקשה. אין יענער צייט זענען ניט געווען בנמצא קיין יודישע „טשינאָווניקעס", קיין ראַבינער, קיין סטראַפּציעס און געשוואָרענע אַדוואָקאַטען, קיין יודען מיט אויבעלעך, מיט אָרדענס און מיט טיטלען, חוץ פּרנסי־חדשים און קהל'ס־לייט: שמשים, חאַפּערס, קברנים, מלמדים, ראשי ישיבות, פּרושים, כּלי־קודש, קבצנים, מקבלים און בטלנים. די צייט איז זיך נעגאַנגען איהר וועג, יודען זיצען זיך וואו זיי מעגען, גאַנץ יודישליך — די יאַרמולקעס מיט די היטלען אויף די קעפּ, שמיצען געשמאַק, און נאַרנישט! וואָס הערען זיי אַ וועלט? איין יוד שטעלט אַרויס אַ פייג דעם אַנדערען, קליין און גרויס אַלץ איינס, כּל ישראל אחים — אַלע גלייכע פּריצים!... דאָרט בּיי זיך,

איף דער יודישער גאַס, זענען יודען טאַקי בני־מלכים, פּרינצען, האַגנאַ־רעוואַטע. אָבער בײ׳ם אַרויסגעהן אין דער וועלט, צווישען לייט, לעגען זײ אַוועק אין דער זײט זייער כבוד, זייער שטאָלץ, בעקומען, משטײנס־געזאָגט, אַ פּנים פון קנעכט, קניען זיך, בוקען זיך, דערנידעריגען זיך פאַר אַ ליאַדע פּריצ׳ל צוליעב דאָס שטיקעל זינדיגע פּרנסה, שטעהען פאַר איהם אָהן אַ היטעל, אַלץ מיט אַ פאַרבויג, מיט אַ חניפה׳לע, אַ׳ מורא־האָבענדיג, אי מבטל־זייענדיג איהם אין האַרצען ציגלייכער צייט.

און די אַקציזניקעס, אַט די נייע מיני פאַרשווינען דענסטמאָל, זיי זענען עס געווען, קען מען זאָגען, די ערשטע אין דער יודישער גאַס, וואָס האָבען זיך אויסגעצייכענט פון אַנדערע מיט זייער שטיינער לעבען, מיט זייער הלבשה, מיט אַלע גיינג און די פיהרונגען זייערע. זיי האָבען עס אָנגעהויבען ווערען „משינאָווניקעס״, בעאמטע, העכערע און קלענערע, שטעהענדיג איינע אונטער די אַנדערע און הערענדיג איינע די אַנדערע לויט די שטעלעס. וועלכע זיי האָבען פערנומען. דער עלטסטער, דער גרעסטער פון די אַקציזניקעס, האָט געפיהרט דאָס רעדעל אין זיין גוּבערניע בּגראַנדע, האַלטענדיג יעדען אין דער מורא. זיין הויז איז תמיד פול געווען מיט מענשען — דער איז געקומען בעטען אַ שטעלע, און יענער בעט, מען זאָל איהם פון דער שטעלע זיינער ניט אָבזאָגען. איין שענקער קלאָגט זיך, וואָס מען האָט אַוועקגענומען זיין בראַנפען, און דער אַנדערער בעט רחמים, אַראָבצונעהמען פון איהם דעם קנס, וואָס מען האָט אויף איהם אַרויפגעלעגט. איטליכער קומט מיט זיינס, אַלע שטעהען אָהן היטלען, וואַרטענדיג אין פאָר־צימער די שעה, וואָס מען וועט רופען איינעם נאָכ׳ן אַנדערען צום אָדון הגדול אין קאַבינעט, און משרתים, בעדינטע, לויפען ווי די רוחות אַהין־אַהער. געהען פאַרביי דעם וואַרטענדיגען עולם שווייגענדיג מיט שטאָלץ, און אַז וואויל איז יענעם, וועלכער איז זוכה צוהאָפען פון זיי אַ וואָרט, אַ בליק. אַט די דאָזיגע נייע־מאָדנע לייט זענען פאַררעכענט געווען ביי יודעלעך, שוואַכענדיגע, ציטע־רענדיגע, ווי אמת׳ע פּריצים. סטייטש, זיי האָבען דאָך אויך עולם־הזה: זיצען אין שענע דירות, פּאַלאַצען, מיט טייער מעבעל, טראָגען אפילו אין דערוואַכען שענע בגדים, פאָהרען אין קאַרעטעס, און דער שליסעל פין פּרנסה איז ביי זיי אין די הענד. מיט אַזעלכע אדונים, אַ קלייניגקייט עפּיס, איז ניט שייך זיך אויפצופיהרען כמנהג יוד, פּשוט, אָהן צערמאָ־ניעס, אָהן דרך־ארץ, ווי אחינו בני ישראל צווישען זיך. פאַר אַזעלכע

מעג מען זיך דערנידעריגען, בוקען זיך, קושען די הענד, שטעהן אהן א היטעל און מאכען זיך עפר־ואפר, נישקשה!

נאר דעם גרויסען כבוד האט מען אזעלכע אקציזניקעס אבגעגעבען צוליעב דער פרנסה. אין הארצען האט מען פון זיי געטראכט אנדערש ווי גערעדט מיט'ן מויל, ווייל זיי האבען זיך דאך ניט געפיהרט יודישליך. גאר עפּיס אנדערש איז דער העררמיכאל ספּיר, א מענש א גוטער, א פרומער, די גאנצע פיהרונג ביי זיך אין הויז איז יודישליך — איהם האט מען טאקי געאכט, ליעב געהאט באמת פונ'ם הארצען. ער איז געווען א געבילדעטער מענש אי א וואויל־לערנער, האט געקענט לשון־קודש, ליעב געהאט זיין פאלק און זיך געלאזט דערקענען מיט געלט צו א נויטבעדערפטיגען, צו א יודישען מחבר. א מחבר אין יענער צייט ביי יודען איז געוועהנטליך געווען א ארימאן, וואס ער פלעגט שווארצען דאס פנים, ארומגעהענדיג פארטיילען זיין ספר. אמת, היינט זענען אויך דא א טייל מחברים קבצנים, נאך אפשר גרעסערע פון די פריהערדיגע, נאר די ארימקייט זעהט זיך ביי זיי ניט אזוי ארויס. זייערע ספרים פאר־טיילען זיי נישט אליין, נאר דורך גרויסע שרייענדיגע, אויסגעלומפּערטע מודעות אין די צייטונגען. און אויב יודען פארשעהמען זיי, קויפען ניט, איז דאך דאס פארשעהמען יענעם אונטער די אויגען ניט אזא בזיון ווי פארשעהמען איהם אין די אויגען. מיכאל ספּיר אבער האט זיך בע־נומען פריינדליך מיט ארימע מחברים, פלעגט גערן נעהמען זייערע ספרים, זעהר שען זיי בעלוינען און אפט נאך פארבעטען זיי צום טיש. איבערהויפּט איז מיכאל ספּיר געווען א פריינד פון די משכילים און לעהרער אין די יודישע שולען, וואס זענען ביים עולם אין יענער צייט נישט בעליעבט געווען. ער האט גערעכענט זיך פאר א שולד, ארייננ־צוגעבען זיין איינציגען זוהן אין דער ראבינער־שול, וואס אין דער שטאדט ז... כדי אנדערע רייכע לייט זאלען איהם דרינען נאכטאן. און אט דעם יונגען מאן, ריבקין, איינער פון די בעסטע ראבינער־שילער, פון א העכערער קלאס, איהם האט ספּיר אריינגענומען צו זיך אין הויז, ער זאל לעהרנען מיט זיין זוהן. ריבקין האט געטאן זיין זאך געטריי און ספּיר האט איהם דערפאר זעהר ליעב בעקומען, זוכענדיג תמיד א גע־לעגענהייט, פערשאפען איהם וואס ס'איז א פערגניגען. גראד אין יענעם טאג, ווען די מעשה מיט שמואליק'ן, האט מיכאל ספּיר בעדארפט צוליעב עסק פאהרען ניט ווייט אין א דארף, דער טאג איז געווען זעהר

אַ שענער, האָט ער מיטגענומען ריבקינ׳ען, ער זאָל אַביסעל זיך דורכ־פאָהרען אויף דער פרייער לופט.

אמת טאַקי, אַ גרויסער כבוד איז פאַר שמואליק דעם טאַנדעטניק, וואָס אַזאַ מאַן ווי מיכאל ספיר האָט איהם בעפרייט פון די האַפּערם הענד און אָבגעפיהרט איהם מיט משה׳לען אין בקור־חולים; פונדעסט־וועגען איז נאָך אָבער ניט אויסגעמאַכט, אויב שמואליק וואָלט פאַר דעם דאָזיגען כבוד גענומען פון־לכתחילה אויף זיך, צולײדען אַזעלכע שווערע, ביטערע יסורים. אפשר וואָלט ער גאָר געזאָגט: ניט קיין האַפּערם און ניט קיין בעפרייער, ניט קיין מכה און ניט קיין רפואָה, ניט קיין וואונדען און ניט קיין בקור־חולים. איז דען טאַקי ניטאָ ביי אונז אַזעלכע קבצנים, עזות־פנים׳ער, וואָס פאַרגעסענדיג דאָס גוטס, וועלכס מען טהוט זיי, טרעטען זיי אַרוים אַקעגען אַלע אונזערע גבאים און יענע מיני בעלי־טובות מיט אַ ליאַרם, אַ געשריי: פיל גלייכער וואָלט געוועזען פאַר אונז און פאַר כל־ישראל, אַז איהר וואָלט גאָר ניט געבוירען געוואָרען!... מילאָ, בכן וואָלט כבוד נאָר אַליין ניט גענוג געוועזען פאַר שמואליק׳ן, ווען מיט דעם כבוד צוגלייך זאָל זיך ניט געוועזען אויך דרעהען פאַר איהם אויך אַ גוטע נוצליכע זאַך.

דאָס זעקסטע קאַפּיטעל

נישט אַזוי גיך איז שמואליק אויסגעהיילט געוואָרען פון די וועה־טאָגען זיינע. אַז זיין משה׳לע איז אַרויס פונ׳ם בקור־חולים געזונט, איז ער נאָך געלעגען מסוכן קראַנק, און אַ לאַנגע צייט ניט אַראָב פונ׳ם בעט. אין דער צייט, ווען דער דאָקטאָר אין בקור־חולים האָט זיך שטאַרק אָבגעגעבען מיט איהם, בזכות מיכאל ספּיר, היילען דעם צע־בראָכענעם גוף זיינעם, האָט ריבקין, דער ראַבינער־שילער, זיך שטאַרק אָבגעגעבען מיט משה׳לען, היילען איהם זיין נפש, בילדען איהם הייסט עס, אויסלערנען איהם לייענען ביכלעך און שרייבען. געטאָן האָט עס ריבקין נאָר פאַר רחמנות — ער האָט געזעהען אַ אָרים־בחור׳ל, אַ קראַנקס, נעבעך, איז איהם דאָס האַרץ פאַרלויפען מיט בלוט קוקענדיג אויף איהם. אַלע טאָג פלעגט ער קומען איהם מבקר־חולה זיין און זיך ניט דערווייטערט פון איהם נאָכדעם אַז ער איז רעכט געזונט געוואָרען. און לסוף, געפינענדיג אין איהם גוטע מעלות, אַז ער האָט אַ גוט קעפּעל צום לערנען, האָט ער איהם שטאַרק ליעב בעקומען, געליובט איהם אין טאָג אַריין. מיכאל ספּיר האָט זעהר הנאָה געהאַט, וואָס דורך איהם איז אַרויס אַ ישועה אַ וואויל קינד, און זיך בעטראַכט, העלפען אַזאַ בחור׳ל און אַריינגעבען איהם אין דער ראַבינער־שול, ער זאָל ווערען מיט דער צייט אַ ניצליכער, אַ פאַרטיגער מענש. צו־צוגרייטען איהם האָט זיך אונטערגענומען ריבקין און געלעהרענט מיט איהם געשמאַק.

מיט דער נייער תורה האָט אָנגעהויבען אין משה׳לען צו־יאוירען און אויפגעהן עפּיס משונה נייע געדאַנקען — אַזאַ יאוירען, וואָס ווערט אין טייג און אויך אין אַ פאַרזייהט קערענדיל, אויפבורענדיג אַלע טייל־

בלעך אין איהם, און וואָס אָהן דעם איז דאָס שפּראָצען און וואַקסען ריין אוממעגליך. די תורה פון דער „השכלה" האָט, ווי זויערטייג, אָנ־געמאַכט אַ האַלעבּורדע אין משה׳לעס האַרץ, אַ גאַנצע איבּערקעהרעניש אין זיינע געדאַנקען; זאַכען גאַנץ קלאָרע פריהער, הערען־אויף קלאָר צו־זיין אַצינד. וואָס גוט וואָס שלעכט, וואָס שען וואָס מיאוס, וואָס מען מעג און וואָס מען טאָר ניט איז איצט בּיי איהם די שאלה, אויבּ ס׳איז אַזוי. פאַרצייטיגע חכמים קומען ניט צו די היינטיגע, אַלטע געהען אַראָבּ פונ׳ם מאַרק — אָבּער אַזוינס דויערט בּיי איהם נישט לאַנג. דאָס לערנען קינדווייז אין חדר; דאָס זיצען און לערנען שפּעטער אין בּית המדרש, אונטער דער השגחה פונ׳ם ליעבּען רבּ אברהם׳ן; דאָס בּיינקען נאָך טאַטע־מאַמע, פאָרשטעלענדיג זיך ווי עס האָט זיך בּיי זיי געלעבּט, ווי ס׳איז צוגעגאַנגען די שבּתים און ימים־טובים — אָט דאָס איז איהם בּיי־געשטאַנען בּשעת דאָס יאווירונג אין איהם, אַז עס זאָל געהן ריכטיג, און די נייע וועלט זיינע זאָל זיין געבּויעט אויף דעם פונדאַמענט פון דער וואָס אַ־מאָל. דערצו נאָך האָט דאָס מזל איהם אויך געדינט, צושיקענ־דיג איהם אַ גוטען רבּי׳ן, ווי ריבּקין, און אַ גוטען חבר, ווי מיכאל ספּיר׳ס זוהן — בּיידע געזעצטע, מיט אַ גוטער אויפפיהרונג, וואָס האָבּען דערמיט אויף משה׳לען גוט געווירקט. משה׳לע בּילדעט זיך, וואַקסט, וואַקסט מיט דער צייט, בּיז ער פּיקט זיך אויס ווי אַ היהנדעלע, וואָס עפענט די אויגען און דערזעהט פאַר זיך צום ערשטען מאָל די וועלט, גלייך ווי זי איז אויך ערשט בּעשאַפען געוואָרען!

אַ היבּשע צייט איז שמואליק אַוועקגעלעגען אין בּקור־חולים און אַז ער איז אַרויס פון דאָרט איז ער נאָך אַלץ צו די קרעפטען ניט גע־קומען, און געשטיצט פון גוטע מענשען איז ער פאַרבּליבּען אין ז... בּיז ער וועט אינגאַנצען געזונט ווערען און זיין אין שטאַנד צו־אַרבּייטען.

שמואליק זעהט זיין זוהן אַרומפיהרענדיג זיך מיט שילער און האָט הנאָה, טראַכטענדיג בּיי זיך: דאָס זענען אַודאי ישיבה־בּחורים, מיט וועלכע ער לערענט צוזאַמען אין בּית־המדרש, זיי האָבּען זיכער אָנ־געשמעקט אין איהם, ווי גוט ער קען די גמרא און איטליכער האַלט פאַר אַ כּבוד צוזיין מיט איהם חבר. דאָס איז געווען שמואליקס איינציגע טרייסט אין זיין בּיטערער לאַגע, פאָרשטעלענדיג זיך אַלץ, ווי דער שטיי־גער זיינער איז תמיד, דאָס גרויסע גליק, וואָס דערוואַרטעט איהם שפּעטער, אם־ירצה־השם. עס דאַכט זיך איהם, דער זוהן איז אַ רבּ

ערגיץ ביי יודען, ער זיצט מיט ברייטקייט אויפ'ן בײנקעל, דיינים מיט דעם שמש ארום איהם, די טיר ביי איהם אין שטוב מאכט זיך נישט־צו פונ'ם עולם מענשען, וואס געהען צו איהם, דער מיט א דין־תורה, דער מיט א שאלה, דער אזוי, יענער אזוי, אלע בענשען זיך מיט איהם און זאגען: אז־וואויל איז אייך, רב שמואל, וואס איהר האט זוכה גע־ווען ביי גאט צוהאבען אזא זוהן

און ווי שמואליק טרייסט זיך דא אזוי מיט גוטע האפנונגען אויף שפעטער, מיט א־מאל קומען איהם צו די אויגען עפים ביכלעך, ניט קיין כשר'ע, וואס משה'לע האט, נישט־וויסענדיג, זיי אין שטוב פאר־געסען. דערזעהענדיג זיי איז איהם פינסטער געווארען אין די אויגען! געוואלד, רבונו של עולם, משה'לע זיינער, פאר וועלכען ער האט זיך אזוי מקריב געווען, אויף וועלכען ער האט דעם לעצטען גראשען רבי־געלט אויסגעגעבען, צולערנען איהם תורה — סטייטש ער, משה'לע, זאל אזוי פארפיהרט ווערען, אריינקוקען אין די טרפה־פסל'ן! דאס גאנצע לעבען זיינס איז ער ווי א הונט ארומגעלאפען איבער די גאסען, זוכענ־דיג דאס שטיקעל ברויט, שווארצענדיג זיך דאס פנים, און די גאנצע האפנונג זיינע איז געווען דער זוהן, ער וועט עס איהם שפעטער אנ־טאן כבוד, צוטיילען גליק און גרויס נחת — היינט אז דער זוהן זיינער איז אראב פונ'ם רעכטען וועג, איז דאך אויס אלע האפנונגען, וואס־זשע טויג איהם אצינד גאר דאס לעבען, זיין הינטיש־לעבען? חרב געווארען איז זיין וועלט מיט אלע גוטע זאכען, וועלכע ער האט זיך פארגעשטעלט אויף שפעטער; אונטערגעגאנגען איז דער ליכטיגער שטערען פון טרייסט, וואס האט איהם געשיינט, געפינקעלט פונדערווייטענס — וויסט און פינסטער איז איהם!

דעם עולם'ס ווארט: „אדם קרוב לעצמו", איטליכער מיינט זיך, איז געזאגט געווארען אויך אויף דער ליעבשאפט פון טאטעס צו קינדער. ווי גרויס און שטארק ס'איז די מיה פונ'ם פאטער צום־גוטען פאר די קינדער, איז דרינען דא, מעהר אדער ווייניג, זיין אייגענער אינטערעס — האבען כבוד פון די קינדערס כבוד, זיין בעריהמט דורך זייער רוהם, שטאלץ און גרויס דורך זייער גרויסקייט. דאריבער אז שמואליק דער טאנדעטניק האט דערזעהען, אז זיין זוהן איז אוועק אין א שלעכטען וועג און צעשלאגען זיינע האפנונגען, האט עס געהייסען ביי איהם אזוי פיעל, ווי ער בעגזלט איהם, נעהמט ביי איהם צו אלסדינג וואס ער האט גע־

מיינט האָבען דורך איהם שפּעטער — נו, איז אויס רחמנות, און ער ווערט אויף איהם אין כּעס, פלאַם־פייער.

שמואליק איז שטאַרק אָנגעלאָדען און וואַרט, אַז משה׳לע וועט קומען, וועט ער אויסלאָזען צו איהם דעם גאַנצען צאָרן.

משה׳לע איז געקומען — און מיט איהם צוגלייך ריבקין.

— אַ הײם לאָמיר פאָהרען, קיין גלופּסק! — טהוט שמואליק אַ געשריי אויף משה׳לען, רויט ווערענדיג פאַר כּעס ווי אַ אינדיק.

משה׳לע בלייבט שטעהן צומישט, נישט צופאַרשטעהן וואָס דאָס געשריי בעטייט.

— קיין גלופּסק! — שרייעט שמואליק, ציטערענדיג מיט אַלע אברים.

משה׳לע רוקט זיך אָב אין דער זייט אָהן לשון פאַר גרויס וואונ־דער, אַ שרעק, און ריבקין ענטפערט אָב אַנשטאָט איהם:

— רב שמואל, קיין גלופּסק וועט אייער זוהן ניט פאָהרען!... דאָ, אין דעם אָרט פון תורה, וועט ער בלייבען און מען וועט איהם געבען אַלע זיינע בעדערפעניש.

— און מען וועט איהם געבען אַפּיקורסישע ביכלעך — מאַכט שמואליק מיט גאַל, שאָקלענדיג מיט׳ן קאָפּ, — אַפּיקורסישע ביכלעך, האַ, וועט מען איהם געבען, אַראָבפיהרען איהם פון׳ם וועג!...

— טאַטע, וואָס רעדסט־דו?!...

— שטום! מיך נאַרען מיינסט־דו? אָ, ניין! איך האָב, נישקשה, געפונען די ביכלעך, דיינע ביכלעך, האָב געזעהן, געזעהן...

— וואָס געזעהן? — פרעגט איהם ריבקין.

— געזעהען, אַז דאָס זענען די אַפּיקורסישע ביכלעך.

— איהר האָט אַ טעות, רב שמואל! אַ גראַמאַטיקע אַ יודישע אי אַ רוסישע און אַ געאָגראַפיע האָט איהר געזעהן!

— צו־וואָס? איהם צו־וואָס טויגען אַזוינע ביכלעך?

— סטייטש, צו־וואָס?! יודיש, לשון־קודש הייסט עס, מוז ער קענען, ער איז דאָך אַ יוד. רוסיש מוז ער אויך, דאָס איז דאָך די לאַנדס־שפּראַך, וואו ער זיצט, און קענען די וועלט־בעשרייבונג מוז ער אויך, ער איז דאָך אויך עפּיס אַ מענש. איהר פאַרשטעהט, רב שמואל, דאָס אַלסדינג איז אַ מוז!

— נאַט אייך אַ מוז! אַ נייער „מוז״, וואָס שטעהט ניט אין די צעהן געבאָט. מיר, אין גלופּסק, האָבּין עס ניט געהערט. די גלופּ־

סקער לעבען, ברוך־השם, אָהן דעם געבאָט אויך, האָבען עס ניט גע־קענט אַ מאָל, קענען עס ניט היינט און זענען פונדעסטוועגען כשר'ע יודען, פיינע מענשען און שענע סוחרים לכל־הדעות, קומט איצט משה'לע מיינער און מאַכט עס אויף זיך פאַר אַ הייליג געבאָט!

— יאָ, דאָס מוז ער אויך צוליעב דעם — זאָגט ריבקין מיט אַ שמייכעלע אויף די ליפען — אויך צוליעב דעם מוז ער עס, כדי אַריינצוטרעטען אין אונזער בית־מדרש — אין דער ראַבינער־שול.

— אוי, אַז־אָך און וועה צו אַזאַ בית־מדרש, אַז־אָך און וועה צו זיינע רבנים, משטי־נס־געזאָגט, און אַז־אָך און וועה צו מיין זוהן, וואָס פאַרלאָזט אונזער בית־מדרש און געהט אַריין אין זייערען, להבדיל!... וואַרף אַוועק דיינע גיינג, משה, און קום צוריק קיין גלופסק!

— אייער זוהן אָבער איז דאָך אַ שלאָפינקער, נעבעך, און בע־דאַרף האָבען, אין לעבען אַריין, אַ גוטע נאַהרונג — זאָגט ריבקין מיט אַ געבעט, צודערוועגען אין דעם טאַטענס האַרץ רחמנות אויף זיין קינד — זעהט, וויפיל ער האָט געליטען, נעבעך, אין זיין לעבען: מאַנגעל, יסורים און לייד, און ווי בלייך ער איז, וואָס פאַר אַ פנים, נעבעך, ער האָט פון די מכות, וועהטאָגען, וואָס ערשט נישט לאַנג. און איהר טאַקי אליין, רב שמואל, זייט דאָך, נעבעך, אויך גאָר אוים מענש, נישט געקומען נאָך צו די קרעפטען, נישטאָ קיין כח צוהאַנדלען. וואָס־זשע פאַרט וועט איהר טאָן אין אייער גלופסק, מיט וואָס וועט איהר דאָרט מפרנס זיין אייער ווייב און קינדער.

שמואליק טהוט אַ קרעכץ און טרערען שטעלען זיך איהם אין די אויגען. ריבקין בענוצט זיך מיט דער גוטער מינוט, לייגט אַרויף די האַנד שמואליק'ן אויפ'ן אַקסעל און זאָגט:

— בערוהיגט־זיך, רב שמואל, און בלייבט דאָ, ביז איהר וועט רעכט געזונד ווערען. הייבט אויף די הענד מיט אַ לויב צום הימעל, דאַנקט דעם אויבערשטען, וואָס ער האָט אייך צוגעשיקט אין דער נויט אַזאַ גוטען טייערען מענשען, ווי מיכאל ספיר. נישקשה, ער וועט אייך ניט פערלאָזען. איהר פאַרשטעהט?... איהר וועט נאָך זוכה זיין צולעבען, אם־ירצה־השם, אין פיעל גוטס און נחת. אייער זוהן וועט ענדיגען די שול, בעקומען אַ גוטע, איינטרעגליכע ראַבינער־שטעלע — און עס וועט מיט דעם אויבערשטנס הילף גוט זיין אייך ביידען.

הלואי, מען זאָל ניט געפּרופט ווערען וואָס שמואליק דער טאַנדעטניק איז אויסגעשטאַנען אין יענער מינוט צייט. דער יצר=טוב מיט דעם יצר=הרע האָבען ביידע זיך געראַנגעלט אין איהם, איטליכער קומט מיט זיינם. דער פון דער רעכטער זייט שטעלט=פאָר שמואליק'ן אַ ר ב, אַ דאַרען=מאָגערען מיט אַ געקנייטשט=בלייך פּנים'ל, וואָס פאַסט תעניתים, זיצט אין טלית און תפילין און לעבט פון ר ו ח נ י ו ת, מאַכענדיג דערביי צו שמואליק'ן: אָט דאָס איז אַ לייט, אַז=וואויל איז איהם! און יענער פון דער לינקער זייט שטעלט שמואליק'ן פאָר אַ ר אַ ב י נ ע ר, אַ דיקען=פּעטען מיט אַ בייכעל, טרינקט און עסט פאַר צעהן, שפּילט אין קאָרטען און לאָזט זיך=צו עולם=הזה, מאַכענדיג דערביי: אָט אַזעלכען געהט עס גוט אויף דער וועלט! איינער זאָגט: מיין רב איז שטאַרק געהויבען אין זיין אָרט. און דער אַנדערער זאָגט: מיין ראַבינער איז אַ תקיף אין די הויכע פענסטער דאָרט. דער זאָגט: נעהם דיין זוהן און געה קיין גלופּסק. זיי אַ שמאַטניק, האַנדעל מיט שמאַטעס און מייד=אוים די משכילים. וואָס טויג זייער עהרליכקייט, זייערע חסדים, אַז דעם רבונו של עולם איז ניט ליעב זייער יודישקייט. און יענער זאָגט: פע, גלופּסק לאָז די גלופּסקער, שמאַטעס — די שמאַטניקעס און דו בלייב דאָ. דאָ איז אַ האָפנונג, דו זאָלסט געהאָלפען ווערען. דער רעכטער זאָגט: אַז וואויל איז דעם רב מיינעם, אַי=אַי, וועט ער עס אויף יענער וועלט האָבען אַ חלק עולם=הבא! און דער לינקער זאָגט: אַ כפּרה דיין רב פאַר מיין ראַבינער, דיינעם וועט דער יונגער דור ניט וועלען קענען און מיינער וועט האָבען עולם=הזה אי עולם=הבא דאָ ביים לעבען — שמואליק שלאָגט זיך אין דער דעה און שטעהט ווי אַ גולם, ניט אַהער, ניט אַהין.

— האָב ניט מוראָ, טאַטע! — בעט זיך משה'לע ביים פאָטער אויף אַ ציטערדיג קול, ווערגענדיג זיך מיט טרערען — זיי זיך ניט אַזוי מצער פאַר מיר, טאַטע, און לאָז מיך דאָ לערנען. פון אַלסדינג, וואָס מיט אונז האָט דאָ פאַסירט, זעהט אוים, אַז דער אויבערשטער וויל מסתמאָ אַזוי.

משה'לעס ווערטער טהוען אַ קאַפּעלע אַ בויג שמואליק'ן צו יענעם פון דער לינקער זייט. ער טאַפּט זיך ביי דער פּאָה און זאָגט שטאַמלענדיג:

— און וואָס וועט אָבער זיין מיט דיין יודישקייט?

— נישקשה, זי וועט זיין ביי מיר דאָס אייגענע וואָס אין גלופּסק.

— איהר מיינט, רב שמואל — רופט זיך אָן ריבקין, אונטער-העלפענדיג משה׳לען — איהר מיינט, אַז דאָס יודישקייט איז געגעבען געוואָרען נאָר די גלופּסקער, און ווען ניט די גלופּסקער איז, הלילה, אוים יודישקייט. אַ טעות, כ׳לעבען, רב שמואל!

— און די גלופסקער גלופסקער יודען, זיי וואָס וועלען אויף דיר זאָגען? — רעדט שמואליק ווי צו זיך אַליין, נישט רעכט הערענדיג ריבקינס ווערטער, און אַ צורה פון אַ רב שטעלט זיך איהם פּאָר אין-געדאַנק, אַ צורה אַ פינסטערע, אַ בייזע.

— אַז-אָך און-וועה דעם יודישקייט, אַז דערמיט וואָס עס זיפעט האָט עס צופערדראַנקען נאָר די גלופסקער — זאָגט ריבקין, שאָקלענדיג מיט׳ן קאָפּ — אַ שען פנים, כ׳לעבען, וואָלט עס געהאַט! אָט דאָס איז טאַקי די גאַנצע צרה, וואָס איהר, און נאָך אַ סך אַזעלכע ווי איהר, ווילט אין אַלסדינג, וואָס איהר טהוט, נאָר יוצא זיין פאַר אייערע גלופסקער. די זאַך אַליין, צי איז זי גוט, אָדער שלעכט, גערט אייך ניט אָן צו-וויסען, אייך געהט נאָר דרינגען, וואָס וועט דער גלופסקער עולם דאַרויף זאָגען... אָט, כ׳לעבען, רב שמואל, פאַרגעסט זיך אין זיי און אויך אין אייערע שמאַטעס! דער הערר ספּיר וועט אייך געבען אַ שטעלע, איהר וועט זיין אַ אַקציזניק און משה׳לע אייער — ראַבינער.

דער רב ווערט פאַרשוואונדען, לאָפּנעס ווי אַ זייפענבלעזעל, און אַ ראַבינער אין דער טענדע-ווערענדע ווייזט זיך אויף זיין אָרט — שמואליק בעטראַכט זיך, גיט-נאָך, מאַכענדיג:

— טאַ!...

דאס אכטע בוך.

דאָס ערשטע קאַפּיטעל.

דאָס דאָרף נ... איז איינס פון יענע שענע ערטער אין וואָהלינער גובערניע, וואָס דער רבונו של עולם, דער מייסטער פון דער וועלט, האָט זיך געפלייסט צו־צוגעבען זיי בעזאָנדערס אַ געטליכען חן, און גע־וואָלט אויסדרוקען מיט זיי, ווי מיט אותיות, רוה, פאַרגניגען, וואָס זענען איהם געלעגען אין געדאַנק. אויב די קאַווקאַזער און שווייצער הויכע בערג דרוקען אויס די גבורות הבורא, קוקען אויף דיר אַראָב מיט שטאָלץ, אַ שרעק, סכנות גאָר צוטרעטען אויף זיי, און אויב דער רוי־שענדער ים מיט זיינע אויפגעטורעמטע פאַליעס דערצעהלען רעש׳נדיג גאָטס שרעקליכע וואונדער, איז די בערגלעך דאָ אַרום דעם דאָרף גריסען דיר גאָר פריינדליך, פאַרבעטען דיך ליבליך, קומען צו־גאַסט און אויסציהען זיך אויף זיי וויפיל דאָס האַרץ גלוסט. די שטיל־גרינע טאָלען דאָרט גיבען דיר אונטער חשק — קום, פעטער, לייג זיך אויפ׳ן גראָז און לאָז דיר־צו אַביסעל פאַרגניגען. אויך דאָס טייכעל לויפט, דרעהט זיך דיר פאַר די אויגען, דאָרט אויף דער לאָנקע, שפּילענדיג זיך אין בעהעלטעניש — אָט בעהאַלט זי זיך צווישען דעם טשערעט, ווערט פערשווינדען, און אָט שפּרינגט זי פון דאָרט אַרויס, וויזענדיג זיך פאַר דיר מיט דעם גאַנצען פּוץ: מיט בריליאַנטען, גילדענע פליטער־לעך — מתנות, וואָס די זון, די ליעבע מחותנת׳טע, גיט איהר, קושענ־דיג, שפּיגלענדיג זיך אין איהר. זי ווינקט דיר, קנייטשלענדיג זיך, אונטערמורמלענדיג שטיל — און דו צעגאַרטעלסט זיך, און, ווי די מאַמע

האָט דיך געהאַט, אַריין צו איהר, אָבפּרישען זיך מיט גרויס חשק! עס שטעהט פאַר דיר דאָרט אַ וואַלד, בוימער=סאָסנעס, הויכע אין הימעל אַריין; די געדיכט פערוואַקסענע קעפּ פאַרפּלאָנטען זיך אינאיינעם, אויס=מאַכענדיג איין געוועלבט קופּאָל אויבען; די גלאַטע שטאַמען זייערע זעגען ווי הויכע גליכע זיילען, ווייטליך אָבגעטרעטען איינער פון דעם אַנדרערען; דאָס גרינע גראָז ליגט, ווי אַ זיידענער מיט בלימעלעך גע=שפּריינקעלטער קאָוויאָר, זיי ביי די פיס. אָנקוקענדיג עס דאַכט=זיך דיר עפּיס נאָר טאַקי אַ בית=המקדש. דאָס שמעקענדיגע סמאָלע פון די בוי=מער — דאָס איז קטורת, דאָס שפּילען פון די פויגעלעך אויף די צווייַ=גען — דאָס איז דער געזאַנג פון די לויים. עפּיס פּיהלט זיך דיר אַ הייליגקייט, אַ שטילע=זיסע רוה, אַ בייַנקען, אַ ציהען צו אַ לעבען — אין הארצען אַ הייסע תפילה צו דעם, וואָס לעבט אייביג!...

און אין די דאָזיגע געטליך=שענע געגענדען קומט דער מענש און שטעלט אַ „גאָראַלניע״, אַ בראַנפין=ברענעריי, לכבוד דעם גאָלדענעם קאַלב! דאָס דאָזיגע הויז הויבט אויף מיט חוצפּאַ אַקעגען הימעל די נאָז זיינע, דעם קוימען הייסט עס, פון וועלכען עס זעצט אַרויס אַ רויך, ווייט טראָגענדיג זיך אין דער וועלט אַריין, פאַרשטעלענדיג די שיין פון דער זון און פערשוואַרצענדיג אַלסדינג, וואָס שטעהט איהם אין וועג. די נידעריגע פויערשע הייזלעך זעהען זיך אָן ווי גאָרנישט אַקעגען יענעם הויכען הויז, ווי די אָרימענקע פויערען אַליין אַקעגען דעם פּריץ פונ׳ם דאָרף.

יאָ, אַזוי איז עס טאַקי, שענעס און מיאוסעס, גוטס און שלעכטס געפינען זיך איינע אַקעגען די אַנדערע זינט די וועלט שטעהט, און וואָס דער אַלמעכטיגער טהוט אין זיין וועלטעל, טהוט=נאָך דער שטן איהם אַקעגען. מיט וואָסער האָט דער רבונו של עולם בעשטראָפט פאַר=צייטענס די זינדיגע מענשען, איז געקומען דער שטן צו זיי מיט זיין שטראָף—מיט וויין, מיט בראַנפין. און די שטראָף איז נאָך פיעל ערגער פון דער ערשטער. וואָסער — דאָס איז געווען אַ צרה נאָר אויף אַ צייט, פאַר דעם דור המבול, בראַנפין אָבער, דאָס איז אַ צרה אַ אייביגע. נח, דער ערשטער „ערד=אַרבייטער״, דער בעריהמטער פויער אין זיין צייט, האָט געלעבט, ער מיט זיין הויזגעזינד בשלום, ברידערליך אינאיינעם; ווי באַלד ער האָט ליב בעקומען דעם טרונק, געוואָרען שכור, איז גע=שעהען מיאוסע זאַכען... און אָנשטאַט שלום, פריינדליכקייט, ברודער=

שאַפט ווערט אַ דערוויטערונג, קריג, פײַנדשאַפט צווישען זיינע קינדער, און חם — חם ווערד אַ עבד כנעני, אַ קנעכט צו זיינע ברידער!

פון יענע צייט־אָן ציהעט עס זיך די קנעכטשאַפט און איז געוואָרען אַ צרה, אַ קלאָג אויף דור־דורות!

דעם רעגענבויגען האָט דער אויבערשטער געמאַכט אין וואָלקען צום צייכען, עס זאָל מעהר ניט זיין קיין מבול, די וועלט צופערדאַרבען, און גאָראַלניעס, שענקען שטעלט דער שטן, שכור צו מאַכען אַ וועלט מענשען. כל־זמן שכּרות וועט זיין, וועט אָרימקייט, גראָבקייט, אונווי־סענהייט, געשלעג, אויסגעלאַסענקייט נישט אויפהערען — און חם וועט זיין אַ עבד כנעני צו זיינע ברידער!

אַ לאַנגע אַלעיע צווישען צוויי שורות הויכע בוימער פיהרט פונ׳ם דאָרף נ... ביז צום פּריץ׳ם הויף, וואו עס געפינען זיך שענע געביי‎ען, פרוכטגערטנער מיט נאָך גוטע זאַכען צום פערגניגען, און העט וייט אַרום ציהען זיך פעלדער, לאָנקעס, וועלדער איבער בערג, איבער טאָלען, וואָס גיבען־צו דעם הויף דעם זיבעטען חן. אָט דאָ וואוינט עס דער פּריץ יאַהן, לעבט זיך אָב גוטע יאָהרען.

אין איינע פון די שענע זומערטעג, פּאַרנאַכט, איז אַ קאַרעטע מיט אַ פּאָר טייערע פערד געפאָהרען פונ׳ם הויף דורך דער אַלעיע און צו־קומענדיג צום טראַקט ביים דאָרף האָט זי זיך אָבגעשטעלט. אין קאַרעטע זענען געזעסען צוויי פּאַרשווינען, די פּנים׳ער האָבען זיי געלויכטען, ווי געוועהנטליך נאָך אַ גוטען געשמאַקען מיטאָג. פונדעסטוועגען איז געווען גרינג צודערקענען אין דעם פּנים פון איינעם, אַז ער איז אונטערוואָרפיי דעם צווייטען, אַ גרעסערן פון איהם.

— גוט וואָס איך האָב מיך דערמאָהנט! — זאָגט דער גרעסערער פּאַרשווין, אַרויסנעהמענדיג פון דער בוועמקעשעניע אַ פּער׳חתמ׳עט ברי־וועל — דאָס בריוועל האָט מיר געגעבען דונאים זוהן צום פאָטער, דעם „אויפזעהער“ דאָ אין קעלער פון בראַנפין, און פּאַר כעס אויפ׳ן פעהלער, וואָס איך האָב בעמערקט דאָרט, איז מיר דאָס בריוועל דער־ווייל אַרויס פונ׳ם זינען.

— איך פּאַרזיכער אייך, הערר רעוויזאָר — זאָגט דער אַנדער פּאַרשווין מיט אַזאַ מינע, ווי ער פּאַרענטפערט זיך — איך פּאַרדעק ניט די פעהלער פון די מענשען, וואָס דינען אונטער מיר. ניט איין מאָל נאָר האָב איך דונאיען געוואָהרענט. וואָס טהוט מען אָבער מיט מענשען,

אבי ווער אַזעלכע, וואָס בעקומען שטעלעס נאָר ווייל זיי האָבען אַ שטאַרקען צד, אויף וועלכען זיי דופען?

— איבערהויפּט זעה איך, אַז דונאי פאַרשטעהט זיין זאַך, און ניט זיך מיה צוטאָן זיין שולדיגקייט — זאָגט דער רעוויזאָר, פאַרקרימענ־דיג די נאָז, געבענדיג דערמיט אָנצוהערעניש, אַז די מסירה שמעקט איהם ניט.

— גאַנץ ריכטיג, מיין הערר. פון די אָנגעוואָרפענע מענשען שטעהט דונאי פיעל העכער אי מיט זיין פערשטאַנד, אי מיט זיין אָרענטליכקייט און מיט דעם גאַנצען בענעהמען זיך זיינעם. אַלע אַכטען איהם דאָ דערפאַר. דער פריץ האָט מיר אויך געזאָגט היינט ביים מיטאָג: „שמו׳ל איז אַ בכבודיג אידעל!“

— און וואָס טהוט מען מיט דעם דאָזיגען בריוועל?

— גיט עס מיר. וועל איך עס אָבטראָגען און באַלד צוריק־קומען.

— אַ שענעם דאַנק אייך, הערר יאַרחי!

כדי צופאַרקירצען דעם וועג איז יאַרחי דורך די גערטנער געגאַנגען צו דונאי׳ס וואוינונג.

אין יענעם טאָג איז געווען עפּיס אַ חגא, זענען די פויערען, פון קליין ביז גרויס, געשטאַנען גאַנצע רעדלעך אויף דער גאַס, צווישען זיי אַביסעל בעזויפענע, אויפגערוימטע, אַלע אָהן היטלען, און שטיל איבעררעדענדיג־זיך צווישען זיך, געקוקט פונדערווייטענס אויף דער קאַרעטע מיט גרויס אָבשיי. דער עלטסטער פון די קליינע שקצימלעך ווייזט מיט אַ פינגער אויף דער קאַרעטע, האַלטענדיג די האַנד אויפ׳ן מויל, וואָס ס׳בעטייט: שאַ, דרך־ארץ פאַר די אדונים!

— אַז זיי זענען פּאָליצייסקע, טאָ וואו זענען ביי זיי די מעשענע קנעפּ? — וואונדערט זיך איין שייגעצעל.

— עפּיס גאָר ניט דאָס מאַכען מיט די הענד, ניט דער קוק, דאָס דרעהען מיט די אויגען, און ניט דאָס קול ווי ביי פּאָליצייסקע — זאָגט דער צווייטער, שושקענדיג זיך אויף אַ קוויטש — אַ פּאָליצייסקער אַז ער רעדט, געהט דאָס קול איהם אַרויס ווי פון בויך, די אויגען פאַרלויפען איהם מיט בלוט. ער איז ביין אַ שרעק און קלאַפּט מיט די קולאַקעס. מיקיטאַ אונזערער איז איינמאָל געפאַלען אויף דר׳ערד, בעקומען די גכפאָ פּנג ייענעמס אַ היק. מיחיים ווייב האָט מפיל געווען פאַר שרעק פון

וויינס אַ געשריי. און די דאָזיגע, אָט־אָ, ריידען עפּיס גאָר שטיל און קוקען ווי אַלע מענשען. ווער זאָלען זיי זיין?

— לאַפּציוניקעס. שאַ!

— וואָס?

— שאַ, שאַט, שאַ!

די קליינע ווילען איינשטילען איינע די אַנדערע מיט אַ מין שושקעניש, נאָר טויב צו־ווערען.

„לאַפּציוניקעס און יענע אַדונים מיט די מעשענע קנעפּלעך, ווער פון זיי איז גרעסער?" — די דאָזיגע שאלה ווערט פאַרגעבען צווישען די גרויסע, דערוואַקסענע פּויערען, און פיעל פערטראַכטען זיך אויף איהר, קנייטשענדיג דעם שטערען.

— קיין גרעסער פון'ם שר־המשקים, וואָס האָט צוזאָגען איבער'ן בראַנפין, איז גאָר ניטאָ! — פּסק'ט איינער אַ אַלטער, גאָט האָט ניט פיינט דעם ביטערען טראָפּען.

— אָט די לאַפּציוניקעס עסען וואַרמעס אין הויף — העלפט־אונטער נאָך איינער דעם ערשטען — זיי עסען, טרינקען ביי אונזער פּריץ. עפּיס אַ שפּאַס!

— און זיי זענען יודען?

— יודען. דערקענסט זיי דען ניט אין דער נאָז?

— און עסען חזיר?

— עסען חזיר און האָבען הנאה. לעקען די פינגער.

— און שמול זאָגט — מאַכט מיט געשפּעט איינער פון די דאָרפלצים — שמול אונזערער זאָגט: חזיר — פּע!... טרפה!... אוי־וועה מיר, בתיה, גי מי (גיב מיר) קוגעלע!... קוגעלע — גוט! צימעס — אַי־אַי!... איינמאָל האָב איך צוגעלייגט אַ פינגער איהם צום מויל, זאָגענדיג: נאַ, חזיר! אַז שמול מיינער צעשרייעט זיך: אוי־וואַי, גלייך ווי איך וואָלט איהם געקוילעט. ווישט די באָרד, די ליפּען, שרייענדיג אין איין אָטעם: אוי־וואַי, אוי־וואַי!...

— שבת, פרייטאָג צו נאַכט, קום איך צו שמול'ן אין שטוב, פאַרלעשען די ליכט — דערצעהלט יורקע, דער שבת־גוי — אויפ'ן טיש ביי איהם איז חלה, קעלעשקעלעך, אַ פלעשעל בראַנפין, שאַרפער, טאַקע וואָס בראַנפין הייסט, און דער ריח פון פיש פאַרגעהט מיר אין דער נאָז. שמול זיצט זיך ביים טיש, דאָס פּנים שיינט איהם, און ער טערעליקעט, מורמעלט־אונטער, עפּיס קלאָגענדיג, וויינענדיג, עפּיס בעט ער

זיך ווי אַ קינד, אַלץ טאַקי: אוי־אוי, טאַטעלע, מאַמעלע! איך וויים ניט וואָס ער וויל? חלה איז דאָ — עס! בראַנפּין דאָ — טרינק! צו־וואָס, האַ, וויינען? בתיה זיינע אָבער ווייסט, געהט זי און ברייננט איהם צימעס. עסט ער אָב דעם צימעס און ווייטער טאַקי געטערעלייקעט, ווייטער טאַקי געוויינט. איך שטעה, וואונדער מיך און דאָס האַרץ רייסט מיר פאַר רחמנות אויף איהם. לסוף טהוט ער זיך אַ חאַפּ, גיט מיר אַ גלעזעל בראַנפּען מיט אַ שטיק חלה און איך געה אַוועק פרעהליך.

— אמת טאַקי — רופען זיך אָן אַ טייל פויערען — שמול איז אַ יוד, פונדעסטוועגען אַ עהרליכער מאַן איז ער טאַקי. וואָס אמת איז אמת. אַ־מאָל אין אַ נויט האָט מען פון איהם אַ טובה אויך.

— געהט, הערט, וואָס דער דאָרף־שרייבער אונזערער זאָגט אויף איהם און אויף אַלע יודאַקעס פון זיין „נאמנה״ — מישט זיך אַריין מיט אַ וואָרט פאַחאָם פאָנפאָוואַטע, אַ שטיקעל קהל׳ס־מאַן אין דאָרף — דער שרייבער זאָגט, אַז זיי זענען פּיאַווקעס, זויגען אויס אונזער בלוט, פרעסען־אויף אונזער מיה, אַלסדינג וואָס אין דער קאָרט, זאָגט ער, זענען זיי.

— עט! — מאַכען אַלטע, געניטע פויערען — פון אַזעלכע ווי דער שרייבער איז קיין ראיה ניט. זייער פעהלער לייגען זיי אַרויף אויף אַנדערע. מיינען, פאַרבלענדזען אונז דערמיט די אויגען. חאַפּט זיי אַלע דער רוח!

— פאַר אַלע איז ניט גענוג איין רוח — לאָזט זיך הערען אַ שטימע אין דעם עולם — זיי זענען זעהר פיעל דאָ, אָט די שענע לייט. אָט זאָלען זיי געהן צו אַלע, אַלע רוחות!

דער דאָזיגער שמול, אָדער דונאַיסקע ביים שפּיץ־נאָמען, איבער וועלכען עס רעדט זיך דאָ — דאָס איז אונזער שמואליק דער מאַנדעטניק, וואָס געפינט זיך אויף אַ שטעלע ביי דער „גאַראַלניע״ אין דאָרף שוין אַ פיער יאָהר. און משה׳לע זיין זוהן לערענט אין דער ראַבינער־שול.

ירחי איז צוריקגעקומען און די קאַרעטע האָט זיך געריהרט פינ׳ם אָרט. די דאָרפסלייט בעגלייטען זיי מיט די אויגען. שטעהען נאָך אַ היבשע צייט און פילאָזאָפירען, ביז די זון האָט זיך געזעצט און די טשערעדע איז רעש׳דיג געקומען פונ׳ם פעלד.

און אין דער אייגענער צייט ווען די קאַרעטע איז אַרוים פון איין

זייט דאָרף, איז פֿון דער אַנדערער זייט דאָרף אַריין אַ וואָגען אין צוגע־
פאָהרען גלייך צו שמואליקס וואוינונג. אַ אַלטער מאַן געהט אַראָב פֿונ׳ם
וואָגען מיט אַ קליין קלימעקעל אין דער האַנד און געהט אַריין דורך
אַ נידעריג טירעל אין אַ פֿאַרצוימטען הויף. ווי נאָר שמואליק און בתיה
האָבען איהם בעמערקט, זענען זיי געלאָפען איהם אַקעגען מיט אַ שמחה
אַ פֿרייד, ביידע אין איין קול

— ר׳ב אַברהם!

דאָס צווייטע קאַפּיטעל.

רבּ אברהם האָט זיך שטאַרק געעלטערט פאַר דער צייט פון די לעצטע פיער יאָהר. די צוגעקומענע קנייטשען איהם אויפ'ן שטערען זענען אַזעלכע, וואָס צרות מאַכען זיי, און פיעל פון זיי האָט איהם משה'לע געמאַכט. די מעשה מיט משה'לען איז פונ'ם אָנהויב ביז'ן סוף געווען אַ לאַנגע קייט פון יסורים און האַרצוועהטאָג פאַר רבּי אברהם'ן. די טרע־רען פון משה'לעס מוטער, ווען זי איז אַריינגעפאַלען אין בית־המדרש מיט אַ געוויין: געוואַלד, רבּי אברהם, וואו איז מיין זוהן?! און די מימרות, וואָס זענען איבער משה'לען געפאַלען דערנאָך, האָבען ווי אַ מעסער גע־שטאָכען רב אברהם'ן אין דער זיבעטער ריפּ. ער האָט אַלץ בּעשולדיגט זיך אַליין, אַז די גאַנצע צרה איז נאָר צוליב איהם. ער האָט דאָך משה'לען געשיקט אויפצווכען ערגיץ הערשעלען. משה'לע איז אַוועק און ניט מעהר צוריקגעקומען. און אַז שפּעטער האָט זיך צוטראָגען איבער דער גאַנצער שטאָדט דאָס נייעס, אַז שמואליק דער טאַנדעטניק איז דער־הרג'עט געוואָרען, און די רוצחים זיינע, מיחיי און גברילאָ, זיצען אין טורמע, איז רבּי אברהם שיער ניט אראָב פונ'ם זינען, אַזוי שטאַרק געערגערט האָט ער זיך.

— אוי־וועה! — האָט דאָס האַרץ אין איהם וועה־געשריגען — מיחיי און גברילאָ האָבען גע'הרג'עט שמואליק'ן און איך — משה'לען! זיי האָבען גע'הרג'עט דעם טאַטען, און איך — דעם זוהן. זיי האָבען געמאַכט בּתיה'ן, דאָס ווייב, פאַר אַ אלמנה, און איך האָב געמאַכט בּתיה'ן, די מוטער, פאַר אַ וויסטער, טרויערדיגער מאַמען. איך אינ־איינעם מיט די רוצחים האָבען מיר פאַרוויסט דאָס הויז פון אָרימענקע,

נעבעך, וואָס זייער טייערער זוהן איז זיי געווען דער איינציגער טרייסט אין דער ביטערער נויט, און די לעצטע האָפנונג זייערע אויף שפּעטער. אַצינד איז נישטאָ, נישט קיין פאָטער, נישט קיין זוהן — און בתיה מיט די קינדער זענען געבליבען עלענטע אָהן אַ שום אַ־האַלטעניש. אפילו געהן צו זיי מיט אַ טרייסטוואָרט פאַרטראָגט מי׳ דאָס האַרץ נישט, וואָרום ווי וועל איך קוקען זיי, די אומגליקליכע נעבעך, אין פּנים אַריין?

און אַז דערנאָך האָט זיך דערוויזען אויף קלאָר, אַז שמואליק מיט׳ן זוהן זענען גאָר אַריינגעפאַלען אין יודישע הענד, אין די הענד פון שניאור־וואָלף און זיין שותף, וואָס זענען „חאַפּערס”, און דורך גרויסע נסים זענען זיי אַרויס פון זייערע הענד און ליגען ביידע קראַנק, צעשלאָגענע, פערוואונדעטע אין ז־ער בקור־חולים — האָט רב אברהם געדאַנקט, גע־לויבט דעם אויבערשטען מיט פרייד, וואָס משה׳לע מיט׳ן פאָטער לעבען. נאָר מיט דער פרייד צוגלייך איז געוואַקסען זיין צער, אַרויסזעהענדיג, אַז אין דעם אומגליק איז ניט שולדיג קיינער, ניט מיחיי, ניט גברילא, נאָר ער איינער, דערמיט וואָס עס האָט זיך בענאַרישט, גלויבען אייגעם עפּיס, אַ ווילד־פרעמדען, וואָס הייסט שניאור־וואָלף, נישט צודערוויסען זיך פריהער, ווער איז ער און פונוואַנען איז ער? טאַקי געלויבט דער אויבערשטער, וואָס ער האָט בעפרייט כשר׳ע, ריינע נפשות פון די „חאַפּערס” הענד, ווען ניט, וואָלט דאָך שמואליק און משה׳לע געווען אַצינד זעלנער, זיך געלערענט האַלטען אַ ביקס, ווי צושיסען אין דער מלחמה — און דער געדאַנק אַליין, אַז דורך זיין בענאַרישען זיך האָט געקענט אַזוינס זיין, געקענט אומגליקליך ווערען אַ גאַנצע פאַמיליע, איז גענוג געווען, אָנצומאַכען איהם גרויסע יסורים. דערצו נאָך האָט איהם געקרייענקט אי דאָס אויך, וואָס ביי יודען זענען דאָ אַזעלכע מיאוסע נפשות, גזלנים, חאַפּערס און פאַר האַרצוועהטאָג אַרויפגעלייגט די שולד אויך אויף פיעל אַנדערע פון אונז יודען. רב אברהם איז בטבע דאָך אַ פּאָעט, און ווי אַ פּאָעט, אַז איהם צושפּילען זיך די געבליטען, האָט ער אויסגעלאָזט זיין שווער ביטער האַרץ צו אַלעמען, געקלאָגט און געזאָגט:

„אוי, ווי טיף געפאַלען דו ביסט, מיין פאָלק, מיין אָרים, אומ־גליקליך פאָלק! אַלע אייערע הונדערט־טויזענטער, וואָס זענען געקוילעט געוואָרען פון טיטוס הרשע בשעת דעם גרויסען חורבן: וואָס זענען אומ־געקומען, פאַרברענט געוואָרען אויפ׳ן פייער אין שפּאַניען, נאָך און נאָך

אַזעלכע געשאָכטענע, אומגעקומענע — די אַלע אינאיינעם פאַרביטערען מיר נישט אַזוי דאָס לעבען, ווי די נעז, וועלכע יודען אַליין רייסען זיך איינע די אַנדערע אָב, ווי די צרות און לייד, וועלכע איהר אַליין טהוט איינער דעם אַנדערען אָן. אויף יענע דער׳הרג׳עטע, אומגעקומענע אין פייער, אין וואַסער האָב איך נאָך אַ טרייסט: גבורים! זיי זענען גע־שטאָרבען פאַר דעם פאָטערלאַנד. קדושים! זיי זענען אומגעקומען אויף קדוש־השם. אָבער געוואַלד וואָס זאָל איך זאָגען אויף די וואָס ווערען דער׳הרג׳עט דורך אייער בייזער צונג, אויף די וואָס ווערען די כפרה דורך אייך אַליין. אויף פּעטש פון פרעמדע וויין איך און זאָג: נישקשה, גוטע און שלאַפע ליידען אָפט אין דער וועלט. מעגליך אפשר, יענע וועלען נאָך אַ מאָל זיך בעטראַכטען און חרטה האָבען. נאָר אַז געפּאַטש־טע פּאַטשען, אַז צודראָפּעטע דראַפּען, געפאַנגענע פאַנגען, געפּייניגטע פייניגען איינער דעם אַנדערען, וויין איך און האָב — אוי־וועה! — גאָר־נישט וואָס צוזאָגען... אוי, ווי געפאַלען, טיף געפאַלען דו ביסט, מיין פאָלק ישראל!״

און וויפיעל קנייטשען האָט געמאַכט אויף רב אברהם׳ס פּנים די מעשה מיט הערשעלען און ביילען! רב אברהם האָט זיך שטאַרק מצער געווען אויף די דאָזיגע אומשולדיגע קינדער, נעבעך, אויך דאַרויף, וואָס ביי אונז געפינען זיך הולטייעס אַזוינע, וואָס פערשוואַרצען דאָס פּנים פון ישראל מיט זייערע מיאוסע מעשים. און אין אַזאַ צייט, ווען רב אברהם האָט זיך גענייטיגט אין רפאל׳ס געזעלשאַפט, אַרויסצושלאָגען אַביסעל פון זיך דעם צער אין אַ שמועס מיט איהם, בעדאַרף זיך גראָד אַזוי מאַכען, אַז רפאל פערלאָזט אויף תמיד גלופּסק און בעזעצט זיך אין דער בעריהמטער האַנדעל־שטאָדט לייפּציג. און דאָס בעזעצען זיך זיינס דאָרט איז איהם געקומען גאָר אומגעריכט דורך רב אָשר דעם מעקלער.

אַז רב אָשר האָט געזעהן, רפאל הויבט־אָן איינצוהאַלטען זיך מאַכען עסקים און עס העלפען ניט קיין טענות, קיין דרינגעניש איבער־צוריידען איהם, האָט ער מטריח געווען די נאָז זיינע, אָנצושמעקען גוט דעם טעם דערפון, פאַר וואָס געהט רפאל האַרט ביי דר׳ערד. געמיינט האָט ער דערמיט ניט אַזוי די הנאה פונ׳ם שמעקען ווי, נעבעך, די פרנסה. ווייל די פערדינסטען זיינע, מעהר אָדער ווייניג, האָט זיך געווענדט אין דעם, ווי גרוים די עסקים רפאל׳ס זענען געווען. אַז רפאל האָט דאָ היינט שטאַרק פאַרקלענערט זיינע עסקים, איז רב אָשר׳ן שטאַרק ענג

געוואָרען, און האָט געליטען מאַנגעל. די נייע קאַפּאָטע, וואָס ער האָט זיך גענעהט, בשעת רפאל האָט דורך איהם געמאַכט גרויסע געשעפטען, האָט זיך אויסגעריבען, ניט געהאַט שוין קיין פּנים, ער אַליין האָט אויך פאַרלוירען דאָס פּנים, איז שוין ניט אויפגענומען געוואָרען בײַ די קרעמער בכבוד אַזוי ווי פריהער. איז ער אַ מאָל אַריין ערגיץ אין אַ קלייט, האָט מען איהם געזאָגט „ברוך הבא!" מיט אַ האַלבען מויל, קוקענדיג איהם אין פּנים, אפשר איז ער געקומען מיט אַ געשעפט; זעהענדיג אָבער, אַז ס'איז נישטאָ פון וואָס צורייִדען, איז שוין נישטאָ מיט וועמען צורייִדען, מען האָט פשוט מעהר קיין קוק אויף איהם ניט געטאָן, גלייך ווי ער איז גאָר אויף דער וועלט נישטאָ. אמת טאַקי רב אָשר האָט דענסטמאָל געהאַט געניג צייט זיך צובעשעפטיגען מיט פּאָליטיקע, וואָס ער האָט ליעב געהאַט ווי דאָס לעבען. מענשען בטלנים, וואָס לעכצען נאָך נײַעס, פלעגען זיך אַרומקלייבען אַרום איהם אין מאַרק, אין בית-מדרש, און ער פלעגט זיי איבערגעבען וואָס עס טהוט זיך דאָרט אין די הויכע פענסטער, וואָס עס פאַרלויפט זיך אין די מדינות, דערקלערענדיג אַלם-ינג מיט זיין גלאַט צינגעלע — אָבער פאַר אַזוינע דרשות פלעגט ער ניט בעקומען קיין גראָשען. און „פראַנקרייך זיינע", וואָס זי איז איהם טייער געווען מעהר פון אַלע מדינות און פלעגט זיך שטאַרק אָבגעבען מיט איהר, הייבען זי אויף דרוקעס, האָט איהם קיין איין פּרוטה ניט אײַנגעטראָגען אויף זיינע בעדערפעניששען. דעריבער איז רב אָשר געצוואונגען געווען מטריח צו זיין די נאָז זיינע, צו שמעקען און צו געפינען דעם טעם, פאַר וואָס האָט רפאל אויפגעהערט מאַכען געשעפטען — און כּפי דעם מעקלערשען שכל זיינעם האָט ער געשמעקט און טאַקי געפונען.

רב אָשר האָט, אָנשטויסענדיג זיך מיט זיין קעפּעל פון איין זאַך אויף דער אַנדערער, געמאַכט אַ געדראַנג אַזוי: רפאל איז דאָך אַ גרויסער בריה, פּססס! אַ לויתן צווישען אונזערע סוחרים, קליינינקע פּישעלעך. וואָס איז פאַר אַזעלכען גלופּסק? אַ קליין טייכעל! ער בעדאַרף האָבען אַ ים, אויסצושפּרייטען די פלעדערפלאָסען און שווימען דאָרט פריי. אַזאַ ים איז נאָר אָדער מאָסקווע, אָדער לייפּציג, צוויי בעריהמטע פלעץ אין דער מסחר-וועלט, מילא מאָסקווע בין איך מוחל, ווייל וואוינען דאָרט קומט אָן אַ יודען מיט גרינגע ווערים, מיט אַזעלכע מיטעל, וואָס זענען ניט לכבוד פאַר אַזאַ מענשען ווי רפאל. מוז איך, הייסט עס, זאָגען — לייפּציג. און אַזוי טאַקי איז מחייב דער שכל, גלופּסקער קרעמער בעציהען דאָך טאַקי סחורה פון לייפּציג, קוקען שטאַרק אַרויס אויף לייפּצי-

גער סחורה. פון דער לייפציגער בויד אליה-לייזער דעם בעל-העגלה׳ס
איז אויך געדרונגען, אז ס׳איז אזא. ווארום זאלט-עס אנדערש זיין אז
ניט אזוי, איז דאך די קשיא, וואס לאזט מיך די בויד הערען, און
אליה-לייזער, ער וואס לאזט מיך הערען? נאר ניט איטליכער סוחר אבער קען
אהינצו פאהרען. ווייל ס׳איז זעהר וויט, עס ברויכט גרויסע וועג-הוצאות,
דאס לשון דארט איז משונה, דאס לעבען ווילד משונה און דער נארי-
שער דייטש איינגאנצען איז משונה. נו, בכן?... בכן איז געדרונגען, אז
רפאל וועט זיך בעזעצען אין לייפציג. דערמיט ווערט שוין פארענטפערט,
וואס מען האט איהם די טעג געזעהן עטליכע מאל ריידענדיג מיט אליה-
לייזערען. איינמאל האט מען איהם אפילו געזעהן בעטראכטענדיג די
יאזדע און צוקוקענדיג זיך צום קליין קופערנעם פערדעל, וואס טאלע-
בענדעט זיך הינטער דער בויד סאמע אינדערמיט. יא, רפאל מיינט
לייפציג. די שאלה איז אבער, פארוואס? דאס הייסט, וואס מיינט ער
דערמיט? א מענש, ווי מיר ווייסען, נעהמט דאך ניט פלוצלים פון דער
העלער הויט און איז משנה מקום, גלאט אזוי זיך, פריש, געזונד און
משוגע, סיידען ער מיינט דערמיט עסק, א שטיקעל פארדינסטעל. טא
וואס-זשע פארט איז רפאל׳ס מיין? מוז מען זאגען, אז ער מיינט ווערען
אין לייפציג א קאמיסיאנער, צי א עקספעדיטאר פאר אויסלענדישע
סוחרים, דאס הייסט, ער וועט זיצען אין לייפציג און ליפערן סחורה פון
די דארטיגע פאבריקעס אהער, צו אונז אין לאנד. אם-כן... אויב יא
אזוי — טראכט ער א ווילע, טהוט א שטעל-אויף די נאז, א רוק דאס
היטעל, און א פייערעל וויזט זיך איהם אין די אויגען פאר פרייד, ווי
געטראפען א רעטעניש — הא-הא! אט דאס מיינט טאקי דער פסוק:
„שמח זבולן בצאתך!“ — פרעה זיך, מעקלער, מיט דיין ארויסגאנג.
געה, טהו, רב אשר, לטובת די היגע קרעמער און אויך פון דיין טובה,
פון דיין הנאה וועגען!

און רב אשר׳ן טהוען זיך א הייב די פיסלעך, עס צענעהמען זיך
איהם פון דער קאפאטע די פאלעס, ער לויפט, זאגט אוים דעם סוד די
קרעמער, פארשטעלענדיג זיי מיט זיין פה-קדוש די גרויסע טובה, וואס
קען זיי דערפון ארויסקומען, אם-ירצה-השם. אין דער צייט פונ׳ם ארום-
לויפען זיינעם ווערט אוים פאליטיקע אין גלופסק. די בטלנים לעבצען,
נעבעך, נאך נייעס, רופען איהם: רב אשר! וואס הערט זיך עפיס
חדשות? און ער — קיין ווארט, ווינקט נאר פונדערווייטענס מיט א פינ-
גער און לויפט.

און בשעת רב אָשר לויפט דאָ אַזוי אַרום, זיצט רפאל בײַ זיך צו־הויז אין געהאַקטע וואונדען. ניט פאַר אייך געדאַכט, זיינע יסורים, יודישע סוחרים! אַנזעצען איז דאָך בײַ אונז אַ גאַנץ געוועהנטליכע זאַך. אַז אַ סוחר זעצט אָן, אפילו עטליכע מאָל, איז וואָס? גאָרנישט! אָדער ער פאָהרט זיך אַוועק אויף אַ קורצער צייט ערגיץ, אָדער ער פערשפאַרט זיך אין דער היים בײַ זיך טאַקי, טהוט זיך וואויל, מאַכט זיך אַ קימפעט און וואַרט איבער ביז דער רעש ווערט געשטילט. ניט אַזוי איז אָבער רפאל. קוים האָט ער בעמערקט אַ לאָך אין די עסקים זיינע, חאָטש ס'איז נאָך געווען פאַרדעקט, איז איהם געוואָרען אַ לאָך אין האַרצען. ער האָט זיך געגעסען פאַר זיין חאַפּעניש, איילעניש די לעצטע צייט, צומאַ־בען געשעפטען נישט גוט בערעכנען זיך, אַזוי ווי פריהער. בלייבען דאָ, אין גלח'פּסק, איז איהם אוממעגליך געווען, ווידער־זשע אַנטלויפען פונ־דאַנען, מעשה־גנב, איז אויך שלעכט. ס'איז איהם ביטער און פינסטער.

און אַז רפאל האָט זיך גענומען אַ טאָג, אַנידערזעצען זיך איינער אַליין בײַ זיך אין צימער נעבען די ביכער און מאַכען אַ קלאָרען חשבון, איז דוקא דאָס הויז פול געווען ווי אַ בירזע מיט קרעמער און עס האָט זיך דעם גאַנצען טאָג נישט צוגעמאַכט די טיר, דער אַרויס, דער אַריין, אַלע ווילען מאַכען דורך איהם געשעפטען מיט די דייטשען, מיט די פאַבריקאַנטען אין לייפּציג, וואוהין ער פאָהרט, הייסט עס, זיך דאָרט צובעזעצען, פאָרלייגענדיג איהם פאַר זיין טרחא גוטע קאָנדיציעס. פריהער האָט רפאל אָבגעלייקענט די גאַנצע זאַך, אַז גאָר לא היה, איהם איז אפילו נים איינגעפאַלען זיך בעזעצען אין לייפּציג. נאָר דאָס אָבלייקענען זיינס, האָבען די קרעמער געטייטשט, דאָס איז פון רפאל'ס זייט אַ אויבער־הסברא, ער וויל זיך אויסדרעהען, מיט זיי נישט האַנדלען, האָט עס זיין שטאַרק געאַרט. ווי ער וואָלט זיי אָבגעגאָסען, מחילה, מיט אַ פאָמיניצע אויב אַזוי, האָבען די בעליידיגטע, נעבעך, זיך איינגעשפּאַרט, שטעהען פאַר זייער כבוד, ריידען איבער איהם אַזוי לאַנג, ביז זיי וועלען איהם איבערריידען. אַז רפאל האָט געזעהן ווי וויט די זאַך געהט, האָט ער זיך אָנגעהויבען צובעטראַכטען, האַ, אפשר איז עס באמת פאַר איהם אַ גליכע זאַך? אפשר איז עס אַ ווינק פונ'ם אויבערשטען ווי אַרויסצוחאַפּען זיך פון דער קלעהם און פּטור ווערען פון אַלע צרות. שאָקעלט ער מיט'ן קאָפּ צו די קרעמער אויף יאָ, הייסט עס, און זאָגט, פריהער שטאַמלענדיג, דערנאָך טאַקי ריינע ווערטער: איך טהו אייך צוליעב,

רבותי! נאָר אַ תנאי רייד איך מיט אייך אויס, איהר זאָלט אָבצאָהלען באַלד אויף די וועקסלען איירע פאַר לאָדזער סחורה, מיר זאָלען ענדי־גען אונזערע עסקים דאָ פאַר מיין אַוועקפאָהרען. די קרעמער איז דער דאָזיגער תנאי געוועז ביטער־גאַל, זיי אָנגעמאַכט בויכוועהטאָג, נאָר פאַר גרויס חשק צום האַנדעל מיט לייפּציג האָבען זיי כלומר'שט אָנגענומען אַ שיינענדיג פּנים. רב אָשר דער מעקלער פון זיין זייט האָט זיי אונטער־געשטופּט, אונטערגעטריבען, נביאות־זאָגענדיג, אַז זיי שטעהט־פיר גרויסע פּאַרדינסטען. די קרעמער האָבען זיך געמאַכט הארץ, געצאָהלט די חובות אויף די וועקסלען — און רפאל איז אַרויס־געפאָהרען פון גלופּסק אין אליה־לייזערס בויד מיט דריי פערד — זיי, קלינגענדיג מיט קליינע גלעק־לעך אויף די העלזער פאַרענט, און דאָס קליינע קופּערנע פערדעלע, באָמבלענדיג זיך, קלאַפּענדיג אין דער בויד פון הינטען. אַזוי טשאַקענדיג איז רפאל געפאָהרען, זיך אָנגעפאָהרען און געקומען קיין לייפּציג, וואו ער האָט געעפענט זיין עקספּעדיציאָנס־קאָנטאָר.

שוועהר איז געוועזן רב אברהם'ן שיידען זיך מיט אַזאַ געטרייע פריינד ווי רפאל, און שווער איז עס אויך געוועזן הערשעלען. רפאל האָט דאָך איהם אַריינגענומען צו זיך אין שטוב, זיך מיט איהם אָבגעגעבען, איהם געהאָלפען ווי וויט מעגליך, היינט נאָך רפאל'ס אַוועק־פאָהרען איז ער דאָך געבליבען ווי אויף'ן וואַסער. ער בענקט, ער ליידט אַ שרעק און איז שטאַרק פון'ם פּנים אַראָב. שעה'ן־לאַנג זיצט ער אין בית־המדרש, אין אַ ווינקעל, די גמרא ליגט אָפען פאַר איהם אויף'ן שטענדער און ער לערענט ניט, נאָר זיצט שטיל פאַרטיפט אין די גע־דאַנקען. ער טראַכט און האָט אויף וואָס צוטראַכטען ער טראַכט פון רפאל'ן, דעם ליבען טייערען רפאל'ן, וואָס געהט איהם אַזוי אָב. אויך פון ביילען, זיין הארץ, זיין נשמה, וואָס איז אַוועקגעפאָהרען אַ היים, צוריק צו די עלטערען איהרע. ער טראַכט אויך פון'ם „ווינשפינגערל" און דעסגלייכען וואונדערליכע זאַכען, פון וועלכע מען קען רייך ווערען. ער האָט זיך שטאַרק געבאָבּרעט אין יענע מיני ספרים, ווי דער ספר „מפעלות אלהים" פון רב יואל בעל־שם, און דער ספר „תולדות אָדם" פון רב אליה בעל־שם, וואו מען לעהרענט אויס צומאַכען על־פּי קבלה קונציגע זאַכען, ווי אַ שטייגער „צוזעהן די בעשערטע כלה אין חלום, אַ בתולה, אַ אַלמנה אָדער אַ גרושה"; „צו זיין אַ רואה ואיני נראה", דאָס הייסט, זעהן איטליכען און פון קיינעם נישט געזעהן צו־ווערען. „צו־צאַפּען וויין פון דער וואַנד", און דעסגלייכען. יענע מיטעל ווי צו זעהן

דאָס ווינטשפֿינגערל

די כּלה, האָט הערשעלע געטאָן, ווי עס שטעהט געשריבען, און עס האָט געהאָלפען — ער פלעגט טאַקי זעהן ביילען און גוט פאַרברייגגען די צייט מיט איהר אין חלום. נאָר וואָס אַנבעלאַנגט צאַפּען ווין פון דער וואַנד, און די קונץ, צו זיין אַ רואה ואינו נראה, פלעגט תמיד, מעשה שטן, זיך טרעפען עפּיס אַ פעהלער און ס'איז קאַליע געוואָרען אינדער־מיט אַרבייט. הערשעלע פונדעסטוועגען פלעגט ביי זיך ניט אַראָב־פאַלען, נאָך אַ מאָל און נאָך אַ מאָל אָנהויבען די זאַך אויף־דאָס־ניי, וויל ער האָט געזעהן די ישועה זיינע, אויפגעריכט צו־ווערען אין נסים, אין וואונדער־קונציגע זאַכען. ער האָט אָבער געהאַט אַ טעות — די ישועה איז איהם גאָר געקומען פון חנצה'ן!

דאס דריטע קאפיטעל

נאר מעהר פון איטליכען איז רפאל אבגעגאנגען חנצה'ן, זיין אוועקפאהרען איז געווען ווי בוימיל אויף דער פייערדיגער ליבשאפט איהרער. — א פייער האט אין איהר געגליהט, איהר געברענט די נשמה, א פייער א שטילס, א פארבארגענס אין הארצען. חנצה'ס ליעבע איז א שווייגענדיגע, זעהן ווערטער. דאס מויל רעדט נישט, די האנד אבער שרייבט. זי שרייבט עפטערס, שיקט בריוולעך אויף דער פאסט און נעהמט דארט אב בריוולעך דורך הערשעלען, און אליין שא, שטיל. הערשעלע איז א שטענדיגער אורח אויף שבת און יום־טוב ביי לייבצע דעם רויטען. דאס האט געמאכט רפאל פאר זיין אוועקפאהר. מסתמא האט ער געוואוסט, וואס ער טהוט. חנצה האט זיכער אויך געוואוסט, א כיטן, הערשעלע איז איהר שטארק געפעלען פון דער ערשטער מינוט. איצינד, נאך רפאל'ס אוועקפאהרען, איז הערשעלע איהר געווען בעליבט נאך מעהר, דורך איהם פלעגט זי שיקען איהרע בריף און פאר איהם איז אפען געווען איהר סוד.

יא, א ברענענדיג פייער איז די ליעבשאפט ביי חנצה'ן אין הארצען, און לייבצע, דער פאטער איהרער, איז — ניט וויסענדיג אליין — א גוטער בלאז־זאק, וואס בלאזט־אונטער דער טאכטערס ליעבשאפט, צופלאקערט זי מיט זיין אייגען מויל. ביי איטליכס מאל ריידענדיג פון רפאל'ן פלעגט ער איהם לויבען אין טאג אריין — רפאל איז א חכם־עתיק, א „בריה־נפלאה", א קאפ־מענש, קיינער דא פארשטעהט א עסק ווי ער, אויסלאזענדיג תמיד מיט א קרעכץ, אז היינט זענען ניט די עסקים, ניט די פארדינסטען ווי א־מאל אין רפאל'ס צייט. דאס איז וואס

צו לייט, אָבער וואָס צו גאָט און יודישקייט איז לייבצע פון רפאל'ן ניט צופרידען געווען, פלעגט, צושאָקלענדיג מיט'ן קאָפּ, אַלץ זאָגען: אָ־וואָ, אַ שאָד, וואָס אזעלכער איז ניט פון „אונזערע”, וואָס גלויבט ניט, האלט ניט פון אונזערע פרומע און גוטע — גלויבט ניט אפילו אין נישט־גוטע, אין רוחות, אין שדים...

די דאָזיגע מעשה־רע, וואָס דער פאָטער האָט געפונען אין רפאל'ן, האָט גראָד ניט געאַרט חנצה'ן, דערפאַר אָבער די שבחים זיינע אויף איהם זענען איהר אַריין אין האַרץ, אויספילענדיג עם אינגאַנצען, ניט איבערצולאָזען דאָרט אַ ברעקעל פלאַץ, ווי אַ שפּילצען־קעפּעל, פאַר בנציה'ן.

בנציה איז אינדרויסען —

און חנצה איז טאַקי אַלץ נאָך אַ עקרה!

יאָ, יענטיל איז טאַקי געווען ביי'ם „אַלטען”, זאָל לעבען, מיט אַ קוויטעל וועגען דער טאָכטער, די עקרה, און ער האָט צוגעזאָגט אַ קינד חנצה'ן, נאָר אַז חנצה איז אַ „ווידערשפּעניגע”, וויל ניט וויסען פונ'ם מאַן, וואָס־זשע איז דער צדיק שולדיג, אַז די הבטחה זיינע איז ניט מקויים געוואָרען? און אַז חנצה איז אַ ווידערשפּענעדיגע — וואָס־זשע זאָל בנציה טאָן?

בנציה, וואָס דאָס קעסט־עסען, ביים שווער, איז ביי איהם דער עיקר, די הויפּטזאַך, און דאָס ווייב נאָר אַ צוגאָב צו דעם, ער טהוט ויך זיין זאַך — עסט־טרינקט אויף וואָס די וועלט שטעהט, און ווייטער געהט איהם גאָרנישט אָן. אַקעגען־זשע חנצה, איז פיינדשאַפט און ליעבּ־שאַפט עסען איהר לייב, די פּאַלט־איין, געהט אַראָב פונ'ם פנים פון טאָג צו טאָג.

עס קלאָגט זיך יענטעל פאַר איהרע חברטעס אויף די צרות איהרע פון דער טאָכטער, און די חברטעס טרייסטען זי — זי מיט יענטלען, אַלע טאַקי אין איין קול — יענטיל זאָגט, קלאַפּענדיג זיך אין האַרצען: גאַל און גרין, וועה איז מיר, ווערט מיין טאָכטער, אַלץ טאַקי ניט מעוברת! וואָס פאַרט האָב איך דען שוין ניט איבערגעטאָן? — און די באַרמהאַרציגע ווייבער לאָזען זיך הערען אויף קולות, אַלץ טאַקי מיט איהר, אַרויסזאָגענדיג טרייסט־ווערטער מיט אַ שטאָך אינאיינעם. עס הערט זיך אַ קול: יענטיל! קיין צער, כ'לעבען, יענטיל! נו, אַז אַ גרין פנים מילא וואָס? נישקשה! אַ ווייבעל נאָכ'ן האָבען אַ קינד בעקומט אַ שען־לויטער פּנים. — שרייט אַריבער אַלע נאָך אַ קול: צו קינדער טויג

נאָר אײן קאָנדראַטיכע די גויע! — לאָזט זיך הערען אויף אַ קוויטש נאָך מעהר אַ שטאַרקער קול: בולאַן, דער טאַטער, איז פיל בעסער! ער האָט דערצו עפּיס אַזאַ שפּרוך, און עס העלפט. — האָדיל, ציפּא, פּײנע־סאָסיע, לאָזט זיך דינען! — שרײַט־אויס אַ הויכע דינע שטימע — ניטאָ קײן בעסער מיטעל צו קינדער פון די וואַרמבעדער אין אויסלאַנד! — שפּרינגט אַרוים אײנע מיט אַ פּיסק, אַ צינגעל ווי אַ גלעקעל, און באַ־סטהעט־אונטער דער פריהערדיגער, מאַכענדיג: שאַ! אָט האָט איהר אײך אַ מעשה מיט אסתּר־צביה'ן, אַ בילד־שענע יונגענד, וואָס האָט חתונה געהאַט פאַר אַ אַלטען מאַן, פאַר רב יחיאל דעם נגיד. האָט זי אויך אַ צײט־לאַנג ניט געהאַט קײן קינד, איז זי געפאָהרען אין די וואַרעמבעדער און איז טאַקי מעוברת געוואָרען. פון דענסטמאָל־אָן פאָהרט זי אַהין אַלע יאָהר, קומט צוריק אַ בוים און האָט אַ קינד. פיער קינדער, ברוך־השם, האָט זי אַצינד. איז דיק, בעליבט, שען, ס'איז איהר אין פּנים ניט אַרײנצוקוקען ווי אין דער ליכטיגער זון. נאָר וואָס איז מיר אסתּר־צביה? זי איז ניט אײנע אויף דער וועלט, ניט קײן בת־יחידה בײ גאָט. נאָך פיעל אַנדערע ווײבער ווײס איך, וואָס פאָהרען אין די וואַרעמבעדער, האָבען דאָרט די רפואה און פאַרגעהען אין טראָגען. מען זאָגט, באשר אין דעם וואַסער דאָרט ליגט עפּיס אַזוינס, וואָס העלפט, בעזאָנדערענס העלפט עס ווײבער־עקרות.

— ממש טאַקי ווי די שטעקלעך יעקב אָבינו'ס, פון וועלכע, ווי דער פּסוק זאָגט, די שאָף האָבען זיך דערהיצט און געוואונען — ניט פּײנע־ברכה די חנ'טע צופאַרשטעהן דעם טעם פון דער זאַך, אויף אַ גראָב קול ווי דאָס קול פון אַ זכר.

ווי באַלד אַזוי, איז געבליבען בײ יענטעלם אַלע חבר'טעס, אַז חנצה זאָל אויך פאָהרען אין די וואַרעמבעדער, און טאַקי ניט לאַנג שהיות מאַכען.

נאָר וואָס קען עס אָבער העלפען צו חנצה'ס ביטער געמיטה, אַז די ליבשאַפט מיט דער פײנדשאַפט, די בײדע מאַכען זי קראַנק? און אַזוי ווי זי טראָגט שווײגענדיג אין זיך די ליעבע, אַזוי שווײגענדיג טראָגט זי אין זיך די שנאה. זי ווײסט, אַז אַלע טענות איהרע אַקעגען בנציה'ן ווערען ניט אָנגענומען, ס'איז זעהר שווער פּטור צו־ווערען פון אַזאַ שלימזל. בנציה איז שטאַרק בעליבט בײם פאָטער איהרען, ווײל דורך דער מחותנ'שאַפט מיט בנציה'ס געהײבענער משפּחה, איז דער פאָטער געהײבען געוואָרען, איז אַרײן צווישען די שטאָדט־פיהרער, איז

אַ גבאי אין בקור=חולים, אין שוהל, אין תלמוד=תורה און האַלט אָרעמעלייט אין דער מורא. פריהער אַז זי האָט די שנאה צום מאַן אַרויסגעזאָגט דעם פאָטער, האָט ער, שטאַרק אויפגעבראַכט אויף איהר, זי געשטראָפט אַזוי: ווי קומט, טאָכטער, צו דיר אַזוינע ווערטער?... וואָס הייסט, דו האָסט פיינט? אַ יודישע טאָכטער ווייסט נישט, וואָס פיינט, וואָס ליעב!... אַ ווייב בעדאַרף זי זיין, טאָן וואָס דער מאַן וויל... טאָן, זאָג איך דיר, דו פאַרשטעהסט? טאָן, טאָן טאַקע, ניט אַריינגעהמען זיך אין קאָפּ נאַרישקייטען — פיינט=שמיינט, ליעב=שמיב ווי די גויעס... האָרך=זשע, טאָכטער, זיי ניט משוגע און זיי אַ ווייב ככתוב, ווי אַלע יודענעס!...

חנצה האָט געהערט דעם פאָטערס שטראָפרייד און פערשטאַנען, אַז קלאָגען זיך פאַר איהם קען זי שוין ניט מעהר. האָט זי די צרות געטראָגען אין זיך, פאַרביסען די ליפען און שאַ! די צרות אָבער האָבען מיט דער צייט זיך אָנגעקליבען אין האַרצען אַזוי, אַז די נערווען האָבען שוין ניט געקענט אויסהאַלטען, כמעט ניט געווען צודערקענען זי, אַזוי פאַרענדערט האָט זי זיך. און דער לעבעדיגער גאָט ווייסט, וואָס דער סוף וואָלט געווען, ווען עס זאָל זיך ניט מאַכען גאָר אומגעריכט אַ מעשה — אַזעלכע, וואָס דענסטמאָל, אין דער השכלה=צייט, איז עס געווען אַ גאַנץ געוועהנטליכע זאַך, און היינט ווערען פאַר גרויס וואונדער אַלע פערוואַרפען מיט די קעפּ הערענדיג אַזוינס.

גאָר תחילת, ווען די „השכלה“, די בילדונג הייסט עס, איז אַריינגעפאַלען אין דער „יודישער גאַס“, איז זי — ווי ס'איז שוין דאָ אויבען געשטאַנען — געגאַנגען ווי אַ מגפה, ניט=היינט=געדאַכט, אָנחאַפּענדיג אַ יודען פלוצלים. עס זיצט זיך אַ יוד על התורה ועל העבודה, אָבגעשיידט פון דער וועלט, ווייסט ניט מעהר ווי גאָט און ציצית, נעהמט ניט אין מויל קיין זאַך, אפילו קיין טרונק וואַסער אָהן אַ ברכה, — פלוצלים, אוי=ווער! טהוט איהם אַ נעהם די קליפּה, קעהרט איהם איבער אויף דער „לינקער“ זייט און ער ווערט, הייסט עס, געבולבעט! אָדער איינער פון די ישיבה=בחורים, אַ בחור אַ געזונטער, מיט הענד, מיט פיס, וואַרפט פון זיך אַראָב דעם יאָך פון אַרבייט, עסט טעג — ביי איטליכען בעל=הבית, הייסט עס, אַ טאָג אין דער וואָך, און קוועטשט די באַנק, — פלוצלים געפינט זיך, מעשה=שטן, צווישען די בלעטלעך פון דער אָפענער גמרא זיינער השכלה=ביכלעך. אַי=אַי, ער איז גאָר אַ ווערעמדיגער בחור!... אַ אשה צנועה, אַ שטייגער, איז

זיך מקיים די דריי מצוות, חנ"ה, איהרע, גאָלט ווי געהעריג דעם קאָפּ, בעדעקט איהם גוט מיט אַ קאַפּקע, לייגט קנייטלעך צו די ריינע נשמה־ליכט, וויינט־קלאָגט ביי די תחינות, פלוצלים חאַפּט זי דער רוח, מאַכט אין איהר אַ איבערקעהרעניש — וואַרפט זי פון זיך אַראָב דעם שלייער, טראָגט אייגענע האָר ווי די הולטייקעס. וואָס נאָך? זי לייגט אַרונטער הינטען, מחילה, אונטער'ן קלייד אַ קישעלע, עס זאָל אויסקומען גרעבער, מיט דער מאָדע, און ברעכט די צונג, נעבעך, צו פּלאַפּלען עפּיס אַ מין גוי'איש... און אַזוי ווי בשעת אַ מגפה היט מען זיך שטאַרק, אויסצומיידען עפּיס וואָס־ס'איז אַ שעדליכע זאַך, אַזוי האָט מען אויסגעווייכט יענע לייט, וואָס זענען געווען איינגעשטעקט פון דער השכלה.

ווען מען וואָלט עס גאָר אַרויפקומען אויפ'ן געדאַנק, אַז אויף בנציה'ן זאָל אויך קומען די מגפה! טאַקי זעהר ריכטיג זאָגען אונזערע חכמים: „בשעת אַ מגפה, קלייבט דער מלאך־המות ניט איבער" — און בנציה־צדיק, וועה איז איהם, איז אויך געחאַפּט געוואָרען ווי אַ פויגעל אין דער נעץ. פאַרוויסט איז ער און פאַרוויסט איז דאָס לעבען זיינס!

בנציה'ס קוילער, דער מלאך־המות זיינער, איז געווען אין גע־שטאַלט פון אַ ליטוואַק, אַ מלמד! אויסגעזעהן האָט דער מלמד אַ גאַנץ פרומער יוד, אַ כשר'ע נשמה, מיט באָרד און פאות. ער איז געווען אַ למדן מופלג, געקענט תנ"ך ווי אַ וואַסער. גערעדט האָט ער שטיל, געלאַסען, אויף אַ ביסעל אַ הייזעריגליכע שטימע, און פון איהם האָבען זיך געשאָטען פּערעל. זיין מלבוש איז געווען ריין אָהן אַ שפּרינקעלע, אָהן אַ פלעק, ווי עס מאַכט זיך אַ מאָל ביי אַ יודען, פון אַ שמיר מיט דער נאָז, אָדער מיט די פינגער נאָך אַ פעט עסען. אַלע האָבען פון איהם געהאַלטען, מחיה־נפשות געווען זיינס אַ וואָרט. זיינע תלמידים זענען געווען בחורים, חתנים, וואָס זענען שוין אַליין פאַר זיך שטיקלעך מענשען, און דאָס וואָס זיי לערנען, לערנען זיי עס ניט געצוואונגען, נאָר מיט זייער אייגענעם ווילען. ביי'ם לערנען מיט זיי תנ"ך פלעגט ער אויסמישען רש"י מיט ביאור, מדרש מיט פשט אינאיינעם, צוגעבען נאָך דערצו, אַ מאָל, שאַרפע טראַפּענס חקירה איבער נסים, ווי שפּאַלטען דעם ים, אַ שטיינער, וכדומה, האַרבע קשיות איבער „ידיעה ובחירה", „שכר ועונש" — דאָס הייסט, אַז גאָט ווייסט נאָך פריהער דעם מענשענס מעשים שפּעטער, טהוט דאָך דער מענש זיי ניט מיט דעם פרייען ווילען,

פאַר וואָס=זשע זאָל ער דערפאַר בעלוינט אָדער בעשטראָפט ווערען? — פון דעם דאָזיגען רעצעפּט פלעגט ער די תלמידים איינגעבען אַ היבשע פּאָרציע, עס זאָל אָבּרייניגען די נשמה פון צוגעקלעפּטע, איינגעגעסענע אין איהר פוילע זאַכען. דאָס איינגעהמעניש האָט געווירקט, עס האָט אינוועניג אין זיי געיוירען, געיוירען — און זיי זענען געוואָרען אויפגעיוירען...

און פאַר די זינד פון שנאת=חנם, וואָס בנציה פלעגט פיינט האָבען ליטוואַקעס, אָבלאַכען פון זיי, זיצענדיג אין שטיבעל מיט'ן פּעקעל חסידים, האָט דאָס פינסטערע מזל זיינס אָנגעשיקט אויף איהם אָט דעם מלמד, דעם ליטוואַק. געלאַסען, מיט גלאַטע, זיסע ווערטלעך האָט דער מלמד זיך צוגעשאַרט צו בנציה'ן און איהם גאָר צוטומעלט, בעצויבערט מיט זיין גלאַט צינגעל, ווי יענע פּאָקוסניקעס, וואָס ווייסען אַ שפּרוך צו פאַרצויבערען שלאַנגען. מיט צוקער=זיסע ריידעלעך האָט ער ביסליכווייז, ביסליכווייז אַריינגעלאָזט אין בנציה'ס האַרץ גיפטיגע טראָפּענס פון אַפּיקורסישע געדאַנקען. דאָס גיפט איז זיך צוגאַנגען אינוועניג אין איהם אַלץ ווייטער, ווייטער, ביז ס'איז מיט אַ מאָל געוואָרען אוים בנציה! דאָס קעריל פון דעם מלמד'ס תורה האָט בנציה ניט פערזוכט, ער האָט נאָר געחאַפּט דאָס שאָלעכטס. די חברים זיינע האָבען אין איהם בעמערקט עפּים אַ פערענדערונג — ס'איז עפּים ניט דער ברען, ניט דער בנציה, וואָס פריהער, עפּים פאַרבייגט ער אין דער פריה די מקוה, שטופּט זיך ניט ווי פריהער צום יאָהרצייט=בראַנפין — פונדעסטוועגען האָבען זיי ניט געטראַכט אויף איהם קיין בייז. אַדרבה, מען האָט עס נאָר געטייטשט — עטע=טע=טע! דאָס איז, האָט מען געזאָגט, אַ ירידה, אַ פאַלען, ווי ס'איז בעקאַנט — ביי די גרויסע, איידער זיי טהוען זיך אַ הייב צו דער הויכער מדרגה. זאָל ער פאָהרען צום „אַלטען", וועט ער איהם צורעכט מאַכען... נאָר וואָס העלפט עס אָבער, אַז די צונג איז דעם מענשענס ערגסטער שונא — היט מען נישט די צונג, בעגראָבט זי דעם בעל=הבית איהרען!

איינמאָל זענען די חסידים געזעסען אין בית=מדרש אונטער'ן אויבען און דערצעהלט, ווי דער שטייגער איז, מעשיות פון בעל=שם, מופתים פון צדיקים, גוטע יודען, פּלוצלים שיסט אוים בנציה מיט אַ זאָג, אַז ס'איז לויטער=ליגען — ניטאָ קיין מופתים! די חסידים זענען געבליבען פערגאַפט, שטאַרק צוקאָכט. סטייטש, סטייטש! האָבען זיי געשריגען, ס'איז דאָך אַ חלול=השם, ווי קען מען הערען אַזוינס און שווייגען? הייבען

זײ זיך אויף, פאַטשען איהם גוט אויס און װאַרפען איהם אַרויס פונ׳ם בית=מדרש. די מעשה איז זיך צעגאַנגען איבער דער גאַנצער שטאָדט און לײבצע דער רויטער האָט זיך פאַר חרפה שיער ניט בעגראָבען. אַז בנציה איז אַרײנגעפאַלען אין לײטישע מײלער, האָבען זיך שוין געפונען גוטע מענשען אַזוינע, װאָס האָבען זיך ניט געפוילט צו=צולײגען איהם קנײטלעך, פערברײטען איבער איהם שרעקליך מיאוסע זאַכען, אַזוי אַז ער איז געװאָרען שטאַרק פאַררופען. ס׳איז אַזוי װײט געגאַנגען, ביז בנציה איז געװען געצװאונגען צופאַרלאָזען גלופּסק —

און חנצה איז געװאָרען אַ גרושה!

דאס פערטע קאפּיטעל

אין אז ס'איז געקומען די צייט, ווען ווייבער מיט ספּאָזמעס פאָהרען אין די וואַרעמבעדער, האָט חנצה זיך צוגעגרייט, לויט די גלופּסקער דאָקטוירים האָבען איהר געראטהען, פאָהרען קיין וויען, זיך צו בעראטהען מיט די פּראָפעסערס וועגען איהר קריינק און אין וועלכער באד זי בעדאַרף פון דאָרט פאהרען. יענטעל איז שטארק בעשעפטיגט געוועזען מיט איינגעמאכטס פרעגלען, מיט באקען א לעקעך, פוטערקיכלעך, פלעדלעך, מלכות־ברויטלעך פאר דער טאכטער אין וועג אריין. זי רעדט אליין, רעדט איבער חנהצ'ן, וואהרענט זי, למען־השם אבצוהיטען אויפ'ן וועג זיך אליין און די זאכען איהרע, געבענדיג איהר עצות און ברכות אהן א צאהל. און לייבצע שווייגט, קרימענדיג די נאז מיט א זויער פּנים, ווי ער איז נישט צופרידען פון אלסדינג, וואס דא טהוט זיך פאר איהם.

און אז לייבצע זיצט זיך איינמאל איינער אליין ביי זיך אין צימער שטארק אנגעבלאזען, קומט אריין צו איהם רב אברהם, און נאך א קורץ שמועסיל, גלאט אזוי זיך פון יוצא וועגען, ווי דער שטיינער איז, טהוט ער א זאג:

— איך קום היינט פארלייגען עפּיס פאר מעלתו און פאר אייער טאכטער, דער גרושה.

— א שידוך פאר איהר, מיינט איהר? — זאגט לייבצע, א קרימ־געבענדיג די נאז און א מאך מיט די הענד, ווי ער שאקעלט זיך אב. וויל ניט הערען.

— כמו אזוי ווי א שידוך — מאַכט רב אַברהם מיט אַ גוט שמייבעלע, ווי אַ מענש אָהן חכמות.

— אַ-אַ! דאָס געהר זיך ניט אָן מיט מיר. ניט מיין זאַך, מיין זאַך, רב אַברהם! — מאַכט לייבצע, אויפשפרינגענדיג פונ׳ם אָרט און שאָקלענדיג מיט׳ן קאָפּ, מיט ביידע הענד — אַ וועלט אַ נייע איז היינט... אַ אַנדער וועלט, אַנדערע מנהגים... היינט איז אוים כבוד-אָב, וואָס איז מיר אַ טאַטע? כבוד-בנים איז דאָ. וואָס די קינדער זאָגען טהו, שאַ! אויב ניט...

— בערוהיגט אייך, רב לייבצע! אַ שטיקעל אמת איז דאָ אין אייערע ווערטער, נאָר עס געהר זיך ניט אָן צו דעם, וואָס איך וויל. איך וויל אייך פאָרלייגען גאָר עפּיס אַנדערש. די מעשה דערפון איז אַזוי — זאָגט רב אַברהם, אַ פיהר-געבענדיג די האַנד איבער׳ן פנים און אָנקוקענדיג לייבצען שאַרף מיט אַ פּאָר אויגען — אַזוי, אַזוי איז די מעשה, רב לייבצע. הערשעלען קענט איהר דאָך, אָט דעם בחור׳ל, דעם יתום, וואָס עסט ביי אייך שבת און יום-טוב, וואָס רפאל האָט אייך פאַר איהם געבעטען. בקיצור, קומט מיר אָן די טעג אַ בריף פון רפאל׳ן, ער בעט מיך, שיקען איהם דעם יתום קיין לייפּציג, געלט אויף הוצאות האָט ער אויך מיר אַריינגעשיקט. ווייס איך איצט ניט צוטאָן. דער וועג אַהין איז אַ ווייטער, ווער ווייסט, וואָס קען זיך טרעפען? ווי-זשע שיקט מען אַזאַ שנעק, נאָך גאָר אַ פריץ, איינעם אַליין? דער פאָטער זיינער, עליו-השלום, אַ כשר׳ער יוד, אַ בעל-תפלה געוועזען אַ מאָל אין בית-מדרש „פועלי צדק“ דאָ, האָט פאַר׳ן טויט איבערגעגעבען מיר אָט דעם זוהן זיינעם, און איך האָב הייליג צוגעזאָגט, האָבען אויף איהם השגחה. אַצינד, אז ער וועט זיך לאָזען אין וועג אַליין און מיט איהם וועט זיך, חס-ושלום, עפּיס מאַכען, וועל איך דאָך מיך פאַרשולדיגען פאַר׳ן פאָטער זיינעם אויף אייביג. איך האָב געהערט זאָגענדיג, אז אייער טאָכטער קלייבט זיך קיין אויסלאַנד, בין איך דאָ געקומען מיט מיין בקשה, זאָל אָט דאָס בחור׳ל מיטפאָהרען מיט איהר. פאַרשטעהט איהר שוין? אויב אומעטום איז, ווי דער פסוק זאָגט, איינצווייען בעסער ווי אַליין, אַ פשיטאַ שוין אין וועג!

— נאָך מיין מיינונג איז אַ יושר אייער בקשה ניט אָבצוזאָגען, נאָר די מיינונג אָבער פון אַ טאַטען איז היינטיגע צייטען ניט אַזוי וויכטיג. געהט, זייט מוחל, רב אברהם, צו מיין טאָכטער און פּרובט זיך איהר פאָרלייגען אייער בקשה

נעהט רב אַברהם צו חנצה'ן, און קוים רעדט אַרויס: איך האָב מקבל געווען אַ בריף... פאַלט זי איהם אַריין, פאַר אײלעניש, צעטראָגעניש, אין־דערמיט רייד מיט אַ זאָג:

— מקבל געווען... איך אויך, רב אַברהם!

רב אַברהם קוקט זי אָן פאַרוואונדערט. און זי פאַרטראָגען, פערפלאָמט, מיט אַ פריינדליך שמייכעלע אַלץ טאַקי אין איין אָטהעם:

— איך וויים, רבי אַברהם, וויים, וויים... הערשעלע פאָהרט מיט מיר.

— איידער נאָך איך האָב געבעטען, ענטפערט איהר שוין! איך האָב נאָך ניט געזאָגט, ווייסט איהר שוין וואָס! — מאַכט רב אַברהם, אָנקוקענדיג שאַרף חנצה'ן — פונוואַנען ווייסט איהר עס?

— פונוואַנען? פונוואַנען איך... — שטאַמעלט חנצה, רויטווערענדיג, וואָס זי האָט זיך אומבערעכענט אַרויסגעכאַפּט מיט אַ וואָרט, און געוואָלט פאַרריכטען דעם פעהלער — פון הערשעלען וויים איך... האָב מקבל געווען... אַנגענומען זיין בקשה, צו וואָס דאָ איבעריגע רייד? הערשעלע פאָהרט מיט מיר!

רב אַברהם ענטפערט נישט קיין וואָרט, שטעהט אַ ווײלע אָנבויגענדיג דעם קאָפּ און קנייטשענדיג דעם שטערען, ווי ער טראַכט עפּיס איבער אַ זאַך, וואָס ס'איז איהם ערשט אײנגעפאַלען, דערנאָך טהוט ער זיך אַ חאַפּ און מאַכענדיג מיט אַ פינגער בײ דער נאָז, זאָגט ער פריינדליך:

— שקאָץ!...

* * *

נאָך חנצה'ס ערשטען בריעף פון ווין איז אַוועק עטליכע וואָכען, און פון איהר איז ניט געווען קיין אײנגעטונקטע פּען. די עלטערען מיט דעם גאַנצען הויזגעזינד האָבען זיך שרעקליך בעאומרוהיגט. האָבען זיי געפרעגט רב אַברהמ'ן, אפשר האָט הערשעלע איהם געשריבען עפּיס וואָס וועגען איהר, זאָגט רב אַברהם: ניין! קיין שום בריוועל האָט ער נאָך פון הערשעלען ניט דערהאַלטען און האָט גרוים עגמת־נפש דערפון. בטלנים, ליידיג־געהער, געהענדיג־גאַזעטען, וואָס פאַרזאָרגען די שטאָדט מיט נייעס, האָבען גענומען די זאַך אויף זייערע כלים, אַריינ־

לייגענדיג דרינען שרעקליכע פירושים און אויספיהרענדיג דערפון א מוסר פאר עלטערען איבערהויפט, אז זיי זאלען ניט לאזען זייערע טעכטער — גרושות, אלמנות, אלץ איינס — ארומשלעפען זיך אין דער וועלט, בפרט נאך מיט בחורים, אפילו מיט יונגלעך.

און ווי דא טהוט זיך אזוי, קומט־אן פון חנצה'ן א בריעף, ארוס־געשיקט פון לייפציג, און הויבט זיך אן אט מיט וואס:

„מזל־טוב! איך האב חתונה געהאט מיט רפאל'ן!"...

— א־א, פארברענט זאלען ווערען אלע ווארעמבעדער! — טהוט לייבצע א געשריי, שטארק אויפגעבראכט.

— אוי, איך וועל מיר א מעשה אנטאן, א חתונה אהן טאטע־מאמע! — וויינט יענטעל.

— אצינד איז שוין רעכט!... ס'זעהט־אויס, אז איז ביי זיי געווען פריהער א אבגעריעדעטע זאך, און דער שקאץ האט גע־טאוסט — זאגט רב אברהם מיט א צופרידענע שמייכעלע.

דאָס פינפטע קאַפּיטעל.

אין משה׳לעס בריעף צו די עלטערען, וועלכען ירחי האָט איבער־געגעבען, שרייבט ער זיי אַזוי:

„אַ אָנגעליינטער גאַסט וועט איינגיכען צו אייך קומען, אַ טייערער מענש, וועלכען איך בין שולדיג אַ אייביגען דאַנק פאַר דער גרויסער ליעבשאַפט זיינער צו מיר און פאַר די מדות טובות זיינע, פון וועלכע איך האָב, ווי ווייט מעגליך, מיך אָבגעלערענט אין דער יוגענד און האָב נאָך פיעל אָבצולערנען זיך אויך היינט — דאָס מיין איך אונזער ליבען רב אַברהם׳ן, וואָס איז דאָ איצט אין מיין שטאָדט. ער איז געקומען אויף דער חתונה ביי זיינער אַ אייניקעל, אַ מיידעל דער טאָכטערס זיינער, וואָס איהר מאַן איז אַ זעצער אין אַ היגער דרוק. איך האָב איהם ביים ערשטען בעגעגעניש אָבגעגעבען „שלום" מיט אַ שמחה־אַ פרייד, און ער מיר צוריק — הערט אַ מעשה! — עפּיס מיט אַ האַלבען מויל, ווי ברוגז. דאָס האָט זיך דערנאָך דערקלערט אין אַ ברייטליכען שמיעס צווישען אונז, וואָס האָט געדויערט אַקעגען אַ פּאָר שעה. אויך די אייגענע מעשה, וואָס איז פאָרגעגאַנגען, טאַטע, צווישען אונז, ביים אַריינטרעטען מיינעם אין דער ראַבינער־שול — אַ רוגז, אַ צאָרען גאָר אַ שרעק! אַ רוגז, אַ פייערן אויף יודישע שולען, משטיינס־געזאָגט, איבערהויפּט, און אויף דער ראַבינער־שול בפרט, אַז זיי זענען פון לכתחילה געמאַכט געוואָרען ניט אין דעם יודישען גייסט, ניט דורך יודען אַליין, נאָר דורך פרעמדע; אַ רוגז אויף די אויפזעהער, אויף די לעהרער און אויף די תלמידים, בעזאָנדערס אויף די ראַבינער־שילער. אַז די אויפפיהרונג זייערע איז ניט קיין שענע און יודיש נעהמען זיי אין מויל ניט אַריין,

ווילען עס ניט וויסען — אַ טייל געהען אַריין אין שול עמי-הארצים און געהען אַרויס עמי-הארצים, און די וואָס געהען אַריין מיט יודיש, פֿאַרגעסען עס באַלד און געהען אַרויס מיט גאָרנישט. אַט אַזעלכע חטאים האָט רב אברהם אויסגערעכענט, שאָקלענדיג אויף מיר מיט'ן קאָפּ, ווי אויף אַ פֿערפֿאַלענעם מענשען, וואָס איז אַראָב פֿונ'ם רעכטען וועג. אויף אַנדערען זיין מיינונג איבער אַנדערע מיינע חברים איז מיר ניט געראָטען, און האָב טאַקע ניט געקענט, ווייל אין פֿיעל זאַכען איז ער טאַקע גערעכט, דערפֿאַר האָט מיר געגאָלטען איהם צו בעווייזען מיט ראיות, אַז איך בין דער אייגענער וואָס פֿריהער, נישט, חלילה, פֿאַרפֿיהרט געוואָרען אויף אַ האָר. דערוויסענדיג זיך עס, האָט ער מיך אַ קוש געטאָן מיט גרויס ליבשאַפֿט, נאָגענדיג, ווי דער שטיינער טינער אין שקאַץ!

אַ קענ... וואָס זאָג איך אייך דאָס אַלסדינג? אָט אַקעגען דעם, וואָס אין אַ געשפּרעך צווישען אונז זענען מיר צוריק אויף זעהר אַ וויכטיגער שאלה, וואָס ס'איז שולדיגקייט איז, אייך, מיינע טייערע עלטערען, זי צו מעלדען.

ווי באַלד מען מוז זאָגען, אַז די יודישע שולען, דאַרונטער אויך די ראַבינער-שול, זענען געפֿאַלען ביי אונזער פֿאָלק, ווייל זיי זענען ניט געמאַכט און ווערען ניט געפֿיהרט אין יודישען גייסט און דורך יודען אַליין, איז ממילא אַרויף די שאלה: צו וואָס פֿאַר אַ תכלית לערען איך דאָ אין אַרבייט אַזוי? — צו זיין אַ לעהרער ערגעץ אין אַ שול? אַך, גאָט מיינער! מיט ווערען וועל איך לערנען, אַז ס'איז כמעט ניטאָ דאָרט קיין תלמידים. דער יודישער לעהרער איז אונטערגעוואָרפֿען, אונטערטעניג דעם גויאישען אויפֿזעהער, וואָס האַלט איהם אין דער מורא און טהוט וואָס ער וויל, פּונקט ווי דיזער גוי, דער דירעקטאָר אין דער ראַבינער-שול, וואָס געוועלטיגט שטאַרק איבער אונזערע יודישע לעהרער, רעכענענדיג זיי פֿאַר גאָרנישט. דורכדעם פֿאַלען די לעהרער אַראָב ביי די תלמידים. און מיט דעם פֿאַלען פֿון די לעהרער פֿאַלט אַראָב אויך דער כבוד פֿון די יודישע למודים. — און אַז ניט קיין לעהרער, אפשר-זשע וועל איך זיין אַ רב, אַ ראַבינער, הייסט עס? אוי, אַז-אַך און-וועה צו אַזאַ רבנות, וואָס ס'איז ניט אַזוי ווי רבנות בעדאַרף צוזיין, וואָס ס'איז אָנגעוואָרפֿען אויפֿ'ן עולם מיט געוואַלד! אַזאַ רבנות, וואָס איז נאָר אַ פּעניטע זאַך, וועט מיט דער צייט אָנמאַכען צרות — פֿאַרטייען, קריג, ... ביסעניש אין יודישע שטעדט און שטעטלעך. זעהר פֿיעל האָב

איך געטראַכט אין דעם דאָזיגען ענין, און ס׳איז לסוף בײַ מיר געבליבען, אַז נאָכ׳ן ענדיגען די ראַבינער־שול זאָל איך אַרײַנטרעטען אין אוניווער־זיטעט, צולערנען דאָקטאָריע. אַ טײל פון די בעסטע שילער, מײַנע חברים, טראַכטען אויך טאָן אַזוי ווי איך. רב אברהם איז מסכּים דער־צו, אַצינד לײג איך פאַר דעם פּלאַן אײַך, און בעט דערויף אויך אײַער הסכּם.

באַלד הויבען זיך אָן די עקזאַמענס בײַ אונז אין שול, און איך לערען אַצינד געשמאַק צו דעם עקזאַמען אינאײנעם מיט מײַן חבר ספּיר, דעם הער מיכאל־ספּיר׳ס זוהן. אַז גאָט וועט מיר העלפען אויסצוהאַלטען דעם עקזאַמען, וועט מיר איבערבלײַבען נאָך אַ יאָהר ביז דעם ענדיגען דאָ אין שול.

דער יונגער ספּיר, דער חבר מײַנער, האָט זיך פּשוט פערליבט אין רב אברהם׳ן. רב אברהם׳ס שטײַגער אָנרופען זײַנע ליבע — „שקאָץ״! איז אַצינד בײַ אונז אַ ווערטיל. דער הערר ספּיר האָט פאַרבעטען רב אברהם׳ן צו זיך אויף שבת, בײַ׳ם טיש זענען געווען נאָך אורחים, פון וועלכע מען האָט געהערט אַ יודיש וואָרט און תּורה. רב אברהם קוועלט גאָר אָן פונ׳ם הערר ספּיר, אין וועלכען ס׳איז דאָ תּורה און חכמה יודישקײט און השׂכּלה אינאײנעם. הלואי, זאָגט ער, אַ סך אַזעלכע בײַ יודען! אין כאַראַקטער האָט רב אברהם זיך נישט געענדערט, דער אײ־גענער טאַקי וואָס פריהער מיט געפיהל, מיט אַ וואַרם האַרץ. נאָר דער קערפּער זײַנער איז אָבגעשוואַכט פאַר גרויסע צרות, וואָס ער האָט גע־האַט, געבעך, די לעצטע יאָהרען. ער בעדאַרף נויטיג אין לעבען אַרײַן פאַרבעסערען דאָס געזונד. איך בעט איהם, בעט, ער זאָל פאָהרען צו אײַך אין דאָרף אויף אַ צוויי־דרײַ חדשים; די גוטע, רײנע לופט, דער ריח פונ׳ם שמעקענדיגען גראָז, פונ׳ם פעלד און דעם גרינעם וואַלד וועט איהם צוגעבען געזונד און לעבען. איך ווײס וואויל, ווי שטאַרק ליעב איהר האָט רב אברהם׳ן, וועט ער דאָך בײַ אײַך זײַן זעהר אַ אָנגעלײגטער גאַסט. רב אַברהם האָט אײַנגעוויליגט, און נאָך אין עטליכע טעג אַרום וועט איהר איהם האָבען צוגאַסט!״

דער דאָזיגער בריף משה׳לעס האָט זיך פערהאַלטען אין וועג און איז אָנגעקומען צו די עלטערען אין אײן צײַט מיט רב אברהם׳ן.

אַז רב אברהם האָט פאַרפיהרט אַ שמועס איבער משה׳לען, דער צעהל׳ענדיג וועגען איהם איטליכס פּיצעלע בעזונדער, און געזאָגט, אַז

משה׳לע וועט זיין אַ דאָקטאָר, האָט אויף שמואליקס ליפּען אַ שיין געטאָן אַ זיס שמייכעלע פֿאַר גרויס הנאה.

אָט דאָס שמייכעלע איז ווערט אין די קראַניקעס עס אַריינצושטע־לען. קראָניקעס־שרייבער, חקרנים, וועלען פֿון דעם דאָזיגען שמייכעלע אויסדרינגען, ווי וויט דער כח פֿון השכלה אין יענער צייט איז געגאַנגען. סטייטש, פֿריהער אַ ביסעל האָבען מיר געזעהען, ווי אַ יוד וויינט, קרעכצט, וואָס מ׳צן וואַרפֿט אַוועק דאָס לערנען תורה; קיין בעסערס, קיין גרעסערס אין דער וועלט פֿון אַ רב, אַ מורה־הוראה, איז ביי איהם ניטאָ, און דער אייגענער יוד טאַקי פֿאַרבויגט דערנאָך אין אַ זייט דעם רב, עס געפֿעלט איהם אַ דאָקטאָר, קוועלט גאָר אָן פֿון איהם מיט אַ זיס שמייכעלע — און צווישען דעם געוויין און דעם שמייכעלע, צווישען דעם רב און דעם דאָקטאָר איז נישט מעהר ווי אַ פֿיער יאָהר צייט!

און ווער איז דער דאָזיגער יוד? שמואליק! דער, וואָס פֿון אַ טאַנ־דעטניק איז ער געוואָרען אַ אַקציזניק!!

דער סוף פון דער מעשה.

בשעת די „פּאָגראָמען“, ניט היינט געדאַכט, אין די אַכטציגער יאָהרען, וואָס האָבען יודען אין פיל שטעדט גרויסע צרות אָנגעטהאָן, האָט קאַבצאַנסק, נעבעך, אויך שטאַרק געליטען. די בעלי־הבתים דאָרט זענען געוואָרען קבצנים, און די קבצנים, נייע אי אַלטע, איז אַ טייל זענען אַוועק, שלעפּען זיך אַרום אין דער וועלט, און אַ טייל שטעהען מיט די טאָרבעס גרייט אַוועקצושלעפּען זיך אַהין, וואוהין די אויגען טראָגען.

פּאָגראָמען און שרפות — דאָס זענען צוויי מחבלים, אַ אָנשיקעניש אויף יודישע קינדער, וואָס פערוויסטען זיי מיט זייערע הייזער און דעם פערמעגען און מאַכען אָן אביונים, אַלמנות מיט יתומים אומעטום, וואו זיי וואוינען. דאָס זענען שרעקליכע מחבלים, וואָס אַרויסברייגנענדיג נאָר פאַר׳ן מויל זייער נאָמען שטעלען זיך דעם יודען פאָר פירכטערליכע סצענעס: אַ אויסזעטצען פענסטער, טהירען; אַ ברעכען כלים; אַ רייסען קישענס, אַ פליהען פון פעדערען — בלוט, פייער און געוואַלדען!

קאַבצאַנסק איז וויסט. שטיל איז אין די גאַסען — און אויפ׳ן בית־עולם דאָרט איז אַ יאָמער, אַ קלאָג!

און די צייט איז ניט אלול־צייט, די צייט פון געבעט, פון געוויין ביי יודען, און די צייט פון אומער אין דער וויסט־ווערענדיגער נאַטור, ניין! ס׳איז וועסנע־צייט, ליכטיגע טעג, גרינע פעלדער און אַ לויטערער הימעל. עס שפּראָצט, עס וואַקסט, עס בליהט און עס לעבט אין דער וועלט — ס׳איז די צייט, ווען ס׳איז פערבאָטען דאָס געיעג אויף חיות און עופות, און עס שטעהט פריי, אוי־וועה, דאָס געיעג אויף יודען!

און די אומגליקליכע קאַבצאַנסקער, וואָס ניטאָ פאַר זיי קיין טרייסטער צווישען לעבעדיגע מענשען, שטרעקען זיך אויס אויף די קברים פון זייערע עלטערען, וויינען און בעטען רחמים פון טויטע. ווייבער רייסען קברים מיט אַ ביטער געוויין, וועגען די געשטאָרבענע, די אומגעקומענע קדושים, גיכער זאָלען זיי געהען בעטען דעם פאָטער אין הימעל און זיין פירשפּרעכער, גוטע מליצים פאַר דעם כסא-הכבוד איף די וויסטע בידנע קינדער ישראל! און יענע, וואָס קלויבען זיך אין וועג אַריין איבער די ווייטע ימים, געזעגנען זיך מיט די קברים פון זייערע ליבע, וועלכע זיי וועלען שוין ניט מעהר זעהן. זיי וויינען און מאַכען וויינענדיג אַנדערע מיט זיי אינאיינעם, אַלע זיפצען און פאַרגיסען טייכען טרערען

רבונו של עולם! אויב דיין לאָגעל, דער לאָגעל טרערען בייא דיר, איז נאָך ניט פול פון דיינע יודענס טרערען, קען מען, חלילה, אַ טעות האָבען מיינען, אַז ער, דער לאָגעל, איז ווי יענע פעסעל אין גיהנום אָהן אַ דעק, און אייביג וועט ער ניט פול ווערען. איז דאָך די קשיא, צו-וואָס איז דיר דער לאָגעל, צו-וואָס איז דאָס גיסען דרינען די טרערען, און צו-וואָס נוצט עס איינגאַנצען?

און בשעת קאַבצאַנסק ווינט דאָ אַזוי, פאָהרט-צו צום בית-עולם אַ קאַרעטע, און אַקעגען אַ פערציג-יעהריגער פאַרשוין, רייך געקליידט, געהט אַראָב. די אָרימע-לייט, וואָס שטעהען אין-איינגשאַפּט ביים טויער, מאַכען איהם אַ פרייען דורכגאַנג, אויסשטרעקענדיג צו איהם די הענד, ער גיט איטליכען אַ נדבה און געהט אַריין אינ'ם הייליגען אָרט. יודען דערזעהען איהם דאָרט, בלייבען זיי פערגאַפּט, מיינענדיג, אפשר איז דאָס אַ גרויסער אָדון, אַ חשוב אין הויף, און ווייסען ניט וואָס צו-טהאָן. פאַר גרויס צעטראָגענקייט האַלטען זיך אַ טייל ביי די היטלען, ריקענדיג זיך פאַמעליכען אַהינטער, ווידער אַ טייל בוקען זיך, שטע-הענדיג אויפ'ן אָרט, נאָר די היטלען ריקען זיך אַהין-אַהער אויפ'ן קאָפּ, און דאָס געוויין הערט מיט אַ מאָל אומעטום אויף. ווייבער, זאָגערינס, קלאָגערינס ווערען אויך אַנשווייגען אַלע גלייך, שנייצען די נעז, קוקען מיט נאַסע, רויטע אויגען אויף דעם נייעם פאַרשוין, איבערווינקענדיג זיך און שושקענדיג איינע די אַנדערע אין א[illegible] אַריין.

דאָס פנים ביי די קאַבצאַנסקער אין יענער מינוט האָט אויסגעזעהען זעהר משונה. ס'איז אין איהם געלעגען אויסגעדריקט שרעק, דערנירע-רונג, געפאַלענקייט פאַר געהייבענע, שטאַרקע פּריצים. אַלע זענען

געשטאַנען פאַרגליווערט ווי אַ מאָל לוט'ס ווייב איז געוואָרען אַ שטיק זאַלץ.

שאַ, שטיל!...

— וואו איז דא דער שמש? — פרעגט דער פּאַרשוין אויף יודיש.

די דאָזיגע ווערטער זענען פונ'ם פּאַרשוינס מויל איטליכען בעזונדער אין די אויערען אַריין, און אַלע זענען לעבעדיג געוואָרען, דערהערענדיג, אַז דאָס איז אַ יוד. עס האָט זיך זיי אויסגעגלייכט דער געבויגענער רוקען, זיך פעסט אָנגערוקט אויפ'ן קאָפּ דאָס היטעל, און זענען געוואָרען ביי זיך שטאַרקער.

— הע־ע, אַז ער איז גאָר אַ יוד, וואָס־זשע זענען מיר...? — מאַכען יענע, וואָס האָבען פריהער זיך אָבגערוקט ווייטער, לאָזענדיג זיך אַצינד נעהענטער צום פּאַרשוין, און קוקען־אָן איהם אין זיינע מלבושים.

— אַז ער איז מאחינו בני ישראל, זענען מיר דאָך... — מאַכען די וואָס זענען געבליבען פריהער שטעהען אויף די ערטער, קומען־צו און שטעקען אָב דעם פּאַרשוין אַ „שלום עליכם!"

— ער רעדט אידעש, רעדט ער! — שרייען אויס די ווייבער הייך אויף אַ קול, טייטענדיג מיט די פינגער אויף דעם פּאַרשוין און אויסשטעלענדיג אויף איהם די אויגען, מיט אַ פּנים האַלב אַ לאַכענדיגס, האַלב אַ טרויעריגס, ווי ביי אַ קינד נאָכ'ן וויינען.

— וויזט מיר, איך בעט אייך — זאָגט דער פּאַרשוין צום שמש, [illegible]אָס איז צו איהם באַלד צוגעקומען — וואו איז דאָ ערגעץ דער קבר פון לייזער־יענקיל?

— לייזער־יענקיל, לייזער־יענקיל?! — וואונדערען זיך די קאַבּצאָנסקער יונגע לייט — ווער איז דער לייזער־יענקיל?

— האָ, דער וואָס איז געווען ביים לעבען אַ בעל־תּפילה? — רופען זיך־אָן אַלטע לייט, דערמאָנענדיג איהם צום גוטען — אַ כשר'ער יוד געווען לייזער־יענקיל, געדאַווענט אַ גאָטס וואונדער! ער האָט געזעצט ווערטער ווי פּערעל, איטליכס וואָרט זיינס איז זיך צעגאַנגען אין אַלע גלידער. פון זיין „ונתנה תוקף", וויינענדיג אויף „מי יחיה ומי ימות" שטיל, שטיל ווי אַ קינד, דערנאָך אַ ברום־געבענדיג מיט אַ געשריי, אויסדרעהענדיג „מי ינוח ומי ינוע־ע־ע", איז מען צעגאָסען גע־

װאָרען פּאַר געװײן. אַ שטײן אפילו האָט געקענט צעגעהן. נישטאָ הײנטיגע צײטען אַזאַ בעל־תּפילה װי ער, ניטאָ, אַך־חאָ־חאָ!

לײזער־יענקעלס קבר איז שױן לאַנג פאַרװאַקסען מיט גראָז, די מצבה דאַרױף איז כּמעט אינגאַנצען אײנגעזונקען אין דער־ערד, ס'איז אָנגעקומען שװער איהם אױפצוזוכען. דער חזן האָט געמאַכט אױפ'ן קבר אַ „מלא” און אַז ער האָט אױסגעשריגען „את־נשמת אליעזר יעקב”, האָט זיך דעם פאַרשױן געשטעלט טרערען אין די אױגען, ער האָט זיך אָבּ־געקעהרט אין אַ זײט און געװײנט.

פון דאָרט איז דער פאַרשױן צוגעקומען צו אַ קבר האשה מלכה־טױבא. דער חזן האָט געמאַכט אַ „מלא” אױף איהר אױך, נאָר דאָ האָט דאָס קול זײנס נישט אַזױ זיך געהערט איבער דעם שרעקליכען געװײן פון פיל מענשען אױף אַ פריש־אָנגעשאָטען בערגעל דערבּײ — דאָס איז אַ קבר פון אַ מוטער מיט צװײ טעכטער, װאָס זענען געגװאַלדעװעט און גע'הרג'עט געװאָרען אין יענעם פינסטערען טאָג — און פון צװישען דעם געװײן האָט זיך געלאָזט הערען פונ'ם „אל מלא רחמים” הױך אין הימעל אַרײן: „את נשמת הקדושה האשה בײלא בת בנציון ונשמות בנותיה הקדושות והטהורות...”! דאָס קול האָט זיך געטראָגען װײט, איבערשרעקענדיג פױגעל אין דער לופט, קראָהען אױף די שפּיצען בױמער זענען ניט טויט ניט לעבּעדיג געשװינד אַװעקגעפלױגען מיט רעש און געשרײ.

דערהערענדיג דעם נאָמען בײלא, איז דער פאַרשױן פאַרציטערט געװאָרען מיט אַלע אברים. ער איז געשטאַנען אַ װײלע צעדולט, אַראָבּ־לאָזענדיג דעם קאָפּ, דערנאָך האָט ער אַ בראָך געטאָן די הענד מיט אַ שװערען זיפץ פונ'ם האַרצען, איז גיך אַװעק, אַרײן אין קאַרעטע און צוגעפאָהרען צו דער אַכסניאָ זײנער.

אױף־מאָרגען האָט דער פאַרשױן זיך געלאָזט געהן אין שטאָדט איבער די גאַסען, איז אַרײן אין די פאַרװיסטע הײזער, חורבות, אין די געראױבטע, אױסגעלײדיגטע קלײטען און האָט אַלץ פערצײכענט בּײ זיך אין אַ ביכעל. גרױסע נסים איז דענסטמאָל געשעהן קאַבּצאַנסק, װאָס איהר האָט זיך ניט איבערגעקעהרט דער מוח קלערענדיג, װער זאָל דאָס דער פאַרשױן זײן, און װאָס האָט ער דאָ אַזױנס צוטאָן?

און איך, מענדעלי, בין גראָד דענסטמאָל געװען אין קאַבּצאַנסק. אַז דער פאַרשױן איז נאָר־װאָס אַרײן אין שוהלהױף און מיך דערזעהן שטעהענדיג דאָרט, װי דער שטײגער מײנער איז, מיט מײן בײדעל

ספרים, האָט ער מיך באַלד דערקענט, איך האָב נאָך אַ ווײַלע אָנקוקענדיג איהם אויך דערקענט און מיר האָבען אײנער דעם אַנדערען געגעבען שלום!

דעם דאָזיגען פּאַרשױן האָב איך דאָס ערשטע מאָל געזעהן אין טונעיאַדעווקע. דאָרט האָבען מיר זיך בעקענט, איך בין איהם געפעלען, און מיר האָבען גערעדט איבער וויכטיגע זאַכען. אויך אין טונעיאַדעווקע האָט זיין קומען אָנגעמאַכט אַ רעש. דאָס פערשלאָפענע טונעיאַדעווקע האָט זיך אויפגעחאַפּט, אויסשטעלענדיג אויף איהם די אויגען פאַרגאַפט — וואָס איז אַזעלכער פון דער העלער הויט געקומען זיי צו חלום! עס האָט אויסגעזעהען, ווי מען קומט פלוצלים אַריין מיט אַ ליכט אין אַ פינסטער אָרט, וואו עופות דרעמלען, זיצענדיג אויף דער סידעלע, זיי בלינצלען מיט די אויגעלעך האַלב פערשלאָפען און רעגען זיך פערוואונדערט, קרעכצענדיג דערביי, מיט אַ נאַרישער מינע: ווי געהט מען עס אַצינד משוגענערווייז אַרום?!

דער טונעיאַדעווקער עולם איז מיר געלאָפען, אַקעגען ביי מיין אַריינפאָהרען אַהין, מאַכענדיג אַלע אין איין אָטעם: אַ מין פּאַרשױן, רב מענדעלי, עפּיס אַ מין פּאַרשױן איז פלוצלים צו אונז ווי פון הימעל אַראָבגעפאַלען!... עפּיס קוקט ער זיך אומעטום צו אַלץ צו, הערט זיך צו, ניסטערט, פאָרשט, קריכט אין אַלע לעכער: אין הקדש, אין תלמוד-תורה, אין די חדרים, אין שוהלען און שטיבלעך. וואָס קען עס זיין? ס'איז אַוודאי נישט אומזיסט. אפשר איז ער אַ אונטערגעשיקטער? האַ, זאָגט, רב מענדעלי! אין די קלייטלעך האָט מען, עס פאַרשטעהט זיך, מבער חמץ געווען. אַ קשיא אויף אַ מעשה!... אויף די מלמדים ציטערט די הויט... יודען מיט יאַרמולקעס דרעהען זיך נישט אַזוי אַרום.

אַז איך האָב מיך אָבגעפאַרטיגט פון דער אַרבייט, צופּאַקט דאָס פּעקעל סחורה, אונטערגעפּאַקט אַביסעל דאָס פערדיל און אַליין אויך געוואָלט עפּיס פאַקען, טהו איך אַ בליק, אויפ'ן שוהלהויף פּאַקט זיך עפּיס איינער, אַ מענש אין די מיטעלע יאָהרען, טראָגט זיך דייטש נאָך דער מאָדע, און נעהמט זיך אויס פונדערווייטענס, משטיינס-געזאָגט, עפּיס גאָר חוזק, ווי איינער וואָלט אין באָד, וואו מענשען געהען נאַקעט, אַריינגעקומען אין דעם אָנטהאָן. צו-וואָס, איך בעט אייך, זיך פוצען און פאַר וועמען זיך פוצען, אַז ביים טונעיאַדעווקער עולם איז אויסגעטרעטענע פּיאַטעס, הוילע לאָפּעטקעס, בלויזע הערצער און אויס-

געריבענע עלענבויגענס אויך זעהר רעכט, נישט, חלילה, אזא פאר־ברעכען?... מיינער האט זיך שוין אנגעשטויסען, אז יענער איז עס דער נייגעקומענער פארשוין און האב אויף איהם געקוקט עפּיס נישט אזוי פריינדליך. צוקומענדיג צו מייןביידעל שטעלט ער זיך אב, קוקט־אן שוויגענדיג מיך, דאס פערדעל, דאס פעקעל סחורה, דערנאך טהוט ער מיך א פרעג:

— וואס זענען דאס ביי אייך, רב יוד, פאר ספרים?

— עט, ספרים!... — ברומעל איך אונטער דער נאז, בכדי פון איהם זיך אויסצודרעהען, טראכטענדיג ביי זיך: פאקט־זיך, רב קרוב, ווייטער אביסעל!

— פארט וואס? — מאכט ער מיט א בנעימותדיג שמייכעלע, אריינקוקענדיג מיר אין די אויגען עפּיס אזוי גוט, אזוי מילד, אז ער האט מיך דערמיט גענומען. איך הער מיך אויף צובלאזען און ענטפער איהם שוין ווי א מענש, מיט ווערטער:

— יודישע ספרים: סדורים, מחזורים, סליחות, תחינות, קינות, ווי געוועהנטליך.

— אט דאס אינגאנצען? — טהוט ער א זאג און בעקומט פון מיר א תשובה:

— ס'איז דא נאך. נאר קנאפּליך. ס'לוינט זיך ניט צופיהרען. השכלה־ספרים, לשון־קודש'דיגע—שטיינער! היגע יודען ווילען אזעלכע אין האנד אפילו ניט נעהמען.

— היגע יודען — מאכט ער מיט א זיפץ — היגע יודען, געבעך, בעדארפען ברויט. ברויט בעדארפען זיי, ניט קיין ספרים!

— וואס? — רוף איך מיך אן, ווי מיט א בייזער. עס פארדריסט מיך טאקע אביסעל אויף איהם, וואס ער צעשטערכעט מיר אינגאנצען מיין קרעמעל — ברויט, זאגט איהר, ניט קיין ספרים, בעדארפען אונ־זערע יודען דא האבען? פונדעסטוועגען קען איך אייך פערזיכערען, אז ס'איז נאך אזא גוטע צייט אויף מיינע ספרים — אויף קינות, אויף תחינות, אויף סליחות און אויף תהלים'ס, ווי די היינטיגע צייט קיינמאל גאר ניט געוועזן.

— חלילה! — פארענטפערט זיך דער פארשוין — נישט אייערע דאזיגע ספרים מיין איך, חלילה! יענע מיין איך, יענע וואס אלץ מיט שטראפווערטער, מיט מוסר, מיט עצות, מיט אויפטהוענייש און א גע־פילדער: פע, אבגעלאזקייט! פע, דאס, פע, יענץ! אט יענע, וואס

היגע יודען, ווי איהר זאָגט, ווילען זיי אין די הענד ניט נעהמען. גע־רעכט! ברויט, פרנסה בעדאַרפען זיי. דרשות, רעדעריי איז קיין סילוק, נישט פאַר אַ ליידיגען מאָגען. איהם מיט אַ פזמון, מיט איבערגעשפיצטע מימרות, מיט מוסר און מליצות קען מען נישט אָבקומען. קלאָגען זיך אויף אוועקגעשטעלטע מאַשינעס, פאַרוואָס זיי פוילען, שימלען דאָרט ערגעץ אין אַ ווינקעל, איז נאָר אַ געלעכטער. נעהמט, הייבט זיי מיט אייערע הענד אויף, שטעלט זיי צו דער אַרבייט ווי געהעריג, מיט ווירקליכע מיטעל, נישט מיט ווערטער, וועלען זיי, נישקשה, ניט שימלען, גאָר אַ אַנדער פנים בעקומען. נאָר אויף וויפיל איך בין בעקאַנט מיט דעם היגען ווינקעל, דאַכט זיך מיר, אַז פראַקטישע מענשען זענען ביי אייך וועניג. ביי אייך דרש'ענט מען זעהר שען, מען חכמה'ט זיך, מען האַמפּערט זיך, מען פּאַלט אויף הסברות, מען טרייבט־אונטער מיט'ן מויל — און טהאָן טהוט מען וועניג אָדער כמעט גאָרנישט.

די דאָזיגע ווערטער זיינע זענען מיר גוט אין קאָפּ אַריין: איז דען אפשר ביי אונז טאַקע ניט אַזוי? די צייט איז זעהר אַ שלעכטע, צרות, פורעניות, פרישע אַלע טאָג. די קאַבצאַנסק, די טונעיאַדעווקע און נאָך יודישע שטעדט אַזוינע, ליגט איהר אין צרות פאַרזונקען, ווי אַ בהמה כּיז'ן האַלז אין בלאָטע, און יענע בעלי־דברן'ס ריידען, וועקען, די אַזוי:

— שטעה אויף, קאַבצאַנסק! ריהר זיך, ריהר זיך, חאַפּ־זיך אויף, טונעיאַדעווקע!

און נאָך אַנדערע שטראָפען, שרייען:

— געוואַלד, קבצנים! געוואַלד, בטלנים! געוואַלד, דערשלאָגענע, דערנידעריגטע, אויסגעפּאַטשטע, קראַנקע, צעבראָכענע, שטאַרקט זיך און שטעהט־אויף! אַז ניט איהר פאַר אייך, ווער־זשע דען פאַר אייך? קאַבצאַנסק, זיי ניט קאַבצאַנסק! טונעיאַדעווקע, זיי ניט טונעיאַדעווקע!...

און אַלע אין קול:

— אַרויס, בהמה, פון דער בלאָטע! טהו זיך אָן אַ כח, בהמה, שטרעק אויס דעם עק, מאַך מיט די פיס, הייב זיך, ציה זיך, אַ ציה אהין, אַ ציה אהער און ראַטשקעווע זיך אַרויס!...

אַ היבשע ווילע בין איך געשטאַנען שטיל, וואונדערענדיג זיך, עפּיס גאָר אַנדערע ווערטער, גאָר אַ נייער מין פאַרשוין, נישט ווי גע־זועהנטליך די „בריות" וואָס ביי אונז! האָט איהר געהערט אין אייער

לעבען, אַ „בריה", אַ דייטש זאָל מיט דעם געמיינעם יודישען עולם זיין איינס, נישט אוועקמאַכען, חלילה, זיינע ספרים און נישט האַלטען גאָר פון יענע, זיין גלייכען, דאַכט זיך? עפּיס טאַקי אַ נייער שניט, ווי זאָל איך עס אָנרופען — דייטש אונטער־געשלאָגען מיט חסיד. פּראַק־לייבסער־דאַק אינאיינעם... גאָר אַ שפּאָגעל נייער מין, אויף וועלכען מען בעדאַרף מאַכען שהחיינו! — דאָך האָט מיך אין האַרצען אויף איהם פֿערדראָסען, מיט וואָס פֿאַר אַ רעכט בעשולדיגט ער עס אַנדערע, אַז נאָר זיי ריידען און טהוען גאָרנישט — און ער וואָס טהוט? ווער איז ער, פֿונוואַנען איז ער און ווי קומט ער אַהער, אין אונזער ווינקעל? האָב איך מיך טאַקי בעטראַכט, וואָס האָב איך מיך פֿאַר איהם צושעהמען, איך וועל מיר טהאָן מיינס, ווי דער שטייגער איז פֿון אַ יודען ביים ערשטען שלום עליכם, און באַלד טאַקי טהו איך איהם אַ פֿרעג:

— מה שמכם? וואָס פֿאַר אַ געשעפֿטען האָט עם מעלתו? און פֿונוואַנען איז עס אַ יוד?

קיין ענטפֿער אויף מיינע דאָזיגע שאלות האָב איך ניט בעקומען, נאָר אַ שאָקעל מיט'ן קאָפּ און אַ שמייכעלע — אַ פּנים, איך בין דעם פֿאַרשוין שטאַרק געפֿעלען. נאָך אַ ביסעל אַ גרעסערער בעקאַנטשאַפֿט שפּעטער האָט ער מיך פֿאַרבעטען צו זיך אויף דער אַכסניא, מיך מכבד געווען מיט אַ גלעזעל פּונש, מיך פֿאַרהאַלטען אַ גוטע פֿאַר שעה, אויספֿרעגענדיג מיך, ווי אַ געניטען מענשען, אויף כמה וכמה זאַכען, און מיר האָבען זיך אַריינגעלאָזען ביידע אין אַ טיפֿען שמועס. ער האָט מיר איבערגעגעבען, צווישען זיך גערעדט, אַ טייל פֿון וויכטיגע זאַכען. הייסען הייסט ער העהנריך כּהן. ער איז איינער פֿון די דעלעגאַטען, דעפּוטאַטען, משולחים, הייסט עס, וואָס אַ רייכע חברה אין אויסלאַנד שיקט צובעטראַכטען די יודען, וועלכע האָבען געליטען פֿון די פּאָגראָמען. זייער זאַך איז צוקוקען זיך גוט צום יודישען לעבען אין די ערטער, וואו זיי וואוינען, צו זייערע פּרנסות, צו זייערע בעדערפֿניש, און איינזעהען מיט וואָס פֿאַר אַ מיטעל קען מען פֿאַרבעסערען זייער צושטאַנד, אַז זיי זאָלען, חס־ושלום, ניט אויסגעהן. דערווייל קענען זיי האָטש מיט וואָס ס'איז אונטערהעלפֿען אָרימע אומגליקליכע, צודערהאַלטען זייער נשמה. די דאָזיגע משולחים פֿאָהרען עס אַרום צווישען אונזערע יודען, מאַכען אסיפֿות און זענען זיך מישב מיט פֿאַרשטענדיגע מענשען. העהנריך כּהן, אַ געלערענטער, זעהר אַ פֿיינער, אָנגעזעהענער מענש — ער פֿאָהרט עס אַרום איז דער גאַנצער גלופּסקער געגענד

פון יענער ערשטער בעגעגניש אין טונעיאַרעווקע ביז אונזער בעגעגניש אין קאַבצאַנסק דאָס צווייטע מאָל איז אַוועק אַ חודש צייט, און פאַר דער קורצער צייט האָט ער זיך פאַרענדערט אין פּנים, אַזוי אַז איך האָב איהם נישט דערקענט ערשט נאָכדעם ווי אָנקוקענדיג איהם אַ ווײלע.

— װאָס קוקט איהר מיך אַזוי אָן? — וואונדערט ער זיך — נישט דערקענט? זינט אונזער צושײדען זיך איז דאָך אַוועק עפּיס אַזויפיל טעג!

— נאָך אײער פאַרענדערען זיך אין פּנים קען מען מיינען, אַז ס'איז שוין דרינען עטליכע יאָהר. עפּיס אַלט זענט איהר געוואָרען, מיין הערר, פאַר דעם ביסעל טעג! — זאָג איך, שאָקלענדיג מיט'ן קאָפּ, ווי עס רייסט מיר דאָס האַרץ אויף איהם.

— און נאָך דער צאָהל צרות בעשטעהט דאָס ביסעל טעג ווי עטליכע יאָהר. אוי=אוי, רב מענדעלי, שרעקליך איז דאָס עלענד פון יודישע קינדער, וואָס איך האָב מיך אָנגעזעהען אין דער קורצער צייט, זייער אומגליק איז גרוים, און די צרות זייערע — אַ טיפער אָבגרונט! קומט נאָר, איך בעט אײך, צו מיר אין אָווענד, וועלען מיר טרינקען טעה און ריידען. אַצינד מוז איך מיך זעהען דאָ מיט די שטאָדט=פיהרער, בעהילפיג צוזיין מיט וואָס איך קען, מיינע אָרימע קאַבצאַנסקער ברידער.

אַריינקומענדיג צו איהם אין אָווענד האָב איך איהם געטראָפען זיצענדיג איינגעבויגען, פאַרטיפט אין שרייבען. אויפ'ן טיש ליגען פאַפּירען און אָפענע ביכער. ווי נאָר ער האָט מיך בעמערקט, האָט ער מיך געלאָזט שען בעטען, צוזעטצען זיך איהם אַקעגען.

גוט, כ'לעבען, וואָס איהר זענט געקומען — זאָגט ער מיר פריינדליך, אויסגלייכענדיג דעם רוקען — אײער קומען גיט מיר אַ שעה רוה פונ'ם שרייבען און דענקען אין די יודישע צרות. אָט די דאָזיגע אַרבייט, וואָס ליגט אויף מיר, נעהמט ביי מיר צו דאָס געזונט, די לעצטע טעג. ווייל אַצינד, אין די לעצטע טעג, און דאָ אין דעם אָרט, איז די אַרבייט מיינע געוואָרען ביי מיר אַזעלכע, וואָס אָהן האָפנונג אויף עפּיס גוטס, אויף אַ תכלית שפּעטער, ווי איך האָב געדיינקט גאָר אינאָנהויב. די אַלע פריהערדיגע געראַנקען זענען צעשלאָגען געוואָרען, ווי אַ אונטערגעהענדיגע שיף, פון אַלסדינג, וואָס מיר איז אויסגעקומען די לעצטע צייט זעהען מיט מיינע אויגען.

— פינדעסטוועגען בעדארף מען ניט פארלירען די האפנונג — נעהם איך איהם איין, ווי דער שטייגער איז, טרייסטען יענעם מיט גוטע ווערטער — לאמיר זאגען אפילו, אז דאס אלסדינג, וואס איהר האט געטראכט פריהער אין אויסלאנד וועגען אונז, זענען נישט מעהר ווי חלומות, בעדארפט איהר וויסען, אז ביי אונז יודען דא האבען חלומות אויך עפּיס א שטיקעל ווערטה, פונקט ווי וועקסלען פון יענע געוויסע סוחרים, און מיר קומען מיט זיי און מיט נאך חלומות אונזערע צום רבונו של עולם, בשעת ער איז בעשעפטיגט מיט כהנים־דוכנען און האט ניט אזוי צייט ארומצוקוקען זיך, זאגענדיג איהם גיך, אבהאפענדיג א יהי רצון: חוקם ואמצם — אז ער זאל אזוי גוט זיין די חלומות צובע־שטעטיגען. ואם צריכים רפואה — אפשר בעדארף מען זיי א ביסעל מלאכה׳ן, טהו עס מיט דיין גוטען ווילען!...

— זעהר גליך געזאגט! — מאכט ער מיט א לייכט שמייכעלע און דערביי טאקי גאנץ ערנסט — דאס וואס מען דיינקט פון אייך, רוסישע יודען, אין אויסלאנד איז באמת טאקי נאר חלומות, און אזוי טאקי פאסט זייערע געדאנקען צורופען. אונזערע ברידער דארט מיינען, אדער עס חלומט זיך זיי, אז די פאגראמען דא איז נאר א אונטערגאנג; אז דורך גוטע פירשפרעכער אויף אייך אין די הויכע פענסטער און דורך הילף מיט געלד, וואס רייכע יודען דארט און דא וועלען געבען די נויט־בעדערפטיגע, וועט מעגליך זיין, מעהר אדער וועניגער, פארבעסערען זייער שלעכטע לאגע; אז די רוסישע יודען זענען אלע גרויסע גראבע יונגען, מיאוסע שנארקיס, ווילדע אומגעבילדעטע ברואים, וואס ווייסען ניט קיין דרך־ארץ — בבן איז שטארק נייטיג זיי צובילדען. און איינער דארט א גרויסער מיליאנער, וואס האט קורח׳ס אוצרות, וויל טאקי אריינטראגען עטליכע ניעהנדליג מיליאן אין דער קאסע פון דער מלוכה, אז זי זאל מאכען דערפון שקאלעס עקסטרא פאר יודישע קינדער — אט אזוי מיינען זיי דארט, נאר די ווירקליכקייט אבער ווייזט, ווי גענארט זיי זענען! פון אלסדינג, וואס איך האב חוקר ודורש געווען און געזעהן דא מיט מיינע אויגען, איז מיר געווארען קלאר, אז איך מיט זיי אינאיינעם דארט האבען מיר וועגען דעם ענין געלעבט אין חלום. די פאגראמען, אוי־וועה, איז ניט גלאט אזוי זיך א אונטערגאנג. שתדלנות, פירשפרעכעריי הייסט עס, לא די וואס קען ניט העלפען, וועט עס נאך שאדען, וויל עס שמעקט מיט „מה־יפית“ און עס ליגט דרינען א דערנידערונג, א פחיתת־הכבוד פאר׳ן פאלק ישראל. די ארימקייט פארמעהרט זיך, פון

טאָג צו טאָג קומען צו אָרימע־לייט גאַנצע מחנות. דאָס אָרט, וואו זיי מעגען וואוינען, איז פאַר זיי איינג און די „טויערען פון פרנסה" זענען פאַרשלאָסען פאַר זיי. און אַז די נויט דריקט, נישטאָ מיט וואָס צודער־האַלטען די נשמה, וואַרפען זיי אַוועק זייער היים, בלאָנקען זיך נעבעך אַרום ווי די בלודנע שאָף אין דער וועלט, שלאָגען אָב די שוועלען בּיי די גבירים, בּיי בּעלי־צדקות, בּעטלען, קבצ׳נען, וואָס זאָלען זיי טהאָן, און ווערען צושאַנד בּיי לייטען. צדקה אַליין וואָס פאַר אַ מאַכט, וואָס פאַר אַ בּעדייטונג האָט זי אַקעגען אַזאַ תהום אָרימקייט, אַקעגען אַזעלכע מחנות אָרימע־לייט, וואָס קומען־צו דורך דער נויט פריש־צאַפּעלדיגע אַלע טאָג! די צדקה, וועלכע אונזערע אויסלענדישע בּרידער שיקען אַהער, קען העלפען די געפאַלענע אָרימע־לייט נאָר אויף דערווייל, אי דאָס, שטאַרק בּצמצום. און אַייערע לייט דאָ בּעטייליגען זיך אין דער דאָזיגער צדקה כּמעט ניט — אַ טייל קענען געבען און ווילען גישט, אַ טייל ווילען און קענען נישט. אומגליקליך זענען די היגע יודען ניט ווייל זיי זענען ווילדע, ניט געבּילדעטע, אַדרבּה, פאַרקעהרט, זיי זענען אומגליקליך ווייל, לויט שונאים זאָגען, זענען זיי געבּילדעטער פון „זייער" גראָבּען עולם. די יודען, אַזוי טענה׳ן זיי, זענען צופיל פאַרשטענדיג, צופיל געבּילדעט און אומעטום, אין אַלסדינג האָבּען זיי אַ האַנד — אין האַנדעל, אין בּאַנקגעשעפטען, אין פאַבּריקעריי, אין אַלע צווייגען פון וויסענשאַפט, פרנסה און עקאָנאָמיע, איז דעריבּער מוז מען זיי האַלטען וויט פונ׳ם פראָסטען עולם זייערען, וואָס ער איז אַ תם, ווייסט נישט און קען נישט מיט זיי קאָנקורירען.

— וואָס־זשע זאָל מען טהאָן? — טהו איך אַ פרעג.

— אוי, רבּונו של עולם, העלף דו דיין פאָלק, דיין אָרים פאָלק ישראל! — ענטפערט ער מיט אַ זיפץ.

— די דאָזיגע תפילה אייערע, דאָס איז פיזעם, אַז ס׳איז שוין פאַרפאַלען, נאָך אַלע היום׳ס — זאָג איך ווי פאַראיבּעל־האָבּענדיג אַבּיסעל — פאַר אַזאַ מאַן ווי איהר פּאַסט ניט ווערען אָבּהענדיג.

— אָט די צוויי גרויסע בּיכער, וואָס איהר זעהט דאָ — זאָגט ער, ווייזענדיג מיר מיט אַ פינגער אויפ׳ן טיש — איז אין איינעם פערשרייבּ איך אַלסדינג, וואָס איך האָבּ געזעהן און געהערט אין די אַלע יודישע מקומות, וואו איך בּין געוועזן. און אין דעם צווייטען מאַך איך אַ סך־הכּל פון אַלע מיינע בּעטראַכטונגען און לייג פאַר פּלאַנען, ווי און מיט וואָס צופערבּעסערן די לאַגע פון היגע יודען. איך זאָג אייך אַרויס

גאַנץ אָפּען, פיל איז דאָ דרינען אַזוינס, וואָס אַצינד קומט עס פאַר מיר אַליין נאַריש, און פיל זאַכען דאָ שמעהט מיר פאַר, צובעאַרבייטען אויף־ס'ניי לויט דער ענטוויקלונג פון יענער געוויסער, וויכטיגער זאַך, וואָס האָט אָנגעהויבען פונ'ם איצטיגען מיש־מאַש, פונ'ם תהו־ובהו פאַר אונז, צושעריי"ען אין אונזער יודיש וועלטעל, און איז לעת־עתה נאָר ווי די רויטקייט ביים ברעכען אויף טאָג פאַר'ן זונען־אויפגאַנג אין מזרח־זייט. די אַרבייט, וואָס ליגט אויף מיר, איז אַ גרויסע, זעהר אַ שווערע, און ס'איז מיר אַצינד אוממעגליך אָבצוגעבען זיך מיט איהר. די יודישע צרות האָבען ביי מיר צוגענומען די לעצטע כחות.

— אַייער צער אויף יודישע צרות — רוף איך מיך אָן — דאָס מאַכט אייך גרויס כבוד. אַייערע חברים, די משולחים, זיי, ווי מען זאָגט, עסען זיך ניט אָב אַזוי דאָס האַרץ.

— מיינע חברים, זאָגט איהר? — מאַכט ער אויפהייבענדיג זיך פונ'ם אָרט — מיינע חברים זענען מענשען פון „משה'ס גלויבען". איהר פאַרשטעהט? און איך בין אַ פאָלקס־קינד, אַ יוד ווי אַלע מיינע עלטערען, טאַטעס און זיידעס. איך בין אַ פעדעמיל איינגעוועבט אינאיינעם מיט זיי און אין דעם גרויסען שטיק מאַטעריע, וואָס געהט אונטער דעם „יוד" פון אייביגע צייטען אין דער וועלט. מיינע חברים זענען געבירטיגע אויסלענדער, און איך — אַ געבירטיגער אַ קאַבצאַנסקער...

— איהר אַ קאַבצאַנסקער, איהר! — מאַך איך שטאַרק פערוואונדערט.

— צופיהלען דעם [illegible] צרות און זיינע וועהטאָגען — רעדט ער אַלץ ווייטער — קען נאָר אַזעלכער וואָס איז ביין פון זיין ביין, פלייש פון זיין פלייש, וואָס האָט געליטען איינע צרות, איינע וועהטאָגען מיט איהם. אין נויט, אין מאַנגעל איז מיר אָבגעלאָפען מיין יוגענד, איך האָב געליטען הונגער, קעלט, אויסגעוואַלגערט זיך אויף אַלע ביינק אין די בתי־מדרשים, ביז איינער, אַ גוטער, אַ וויכטיגער מענש, האָט פאַר רחמנות מיך גענומען צו זיך קיין אויסלאַנד. ער האָט זיך פאַר מיר געזאָרגט ווי אַ מאַמע, מיך אַריינגעגעבען אין אַ גוטער, בעריהמטער שול, פונדאַנען איך בין אַרויס אַ געלערנטער מענש, וואָס טויג צו דער וועלט, איך האָב מיר היינט מיין פרנסה

בכבוד. יאָ־יאָ, אַזוי איז עס. איך בין אַ קאַבצאַנסקער און מיין נאָמען איז — הערשעלע!

* * *

אויף מאָרגען האָבען מיר זיך געזעגנעט, אָנווינשענדיג איינער דעם אַנדערען אַל־דאָס גוטס.

ביים ווינשעווען האָב איך, צו קיין גנאי זאָל עס מיר נישט זיין, מיך אַביסעל אויסגעגליטשט. אין דעם ענין הווינשעניש בין איך, צווישען אונז גערעדט, אַ קנאַפּער בריה, ווי אַ גרויסער טייל יודען, בשעת זיי נעהמען זיך אויף שמחות צום ווינשעווען, מיינענדיג דאָס איז אַ חיוב — בעקען זיי אַוועק אַ שעה־צייט מיט שיינענדיגע פּנים'לעך, עפּים אָהן לשון. זיי דעם בעל־שמחה: דער אויבערשטער זאָל געבען, אַז... אַז... אַז... אַז... דער בעל־שמחה זיי: הלואי, אַז... אַז... אַז... עס ווערד אַזש ניט גוט, צום חלש'ען, שלאָגט צום הארצען, און ביידע צדדים ווינשען בי זיך, איינער פונ'ם אַנדערען פּטור צו־ווערען. געוועהנטליך האַלט איך מיך איין, פּטר־אָב דעם חוב פון ווינשעווען בקיצור, ברומלענדיג אונטער דער נאָז. דאָס מאָל אָבער האָט מיך דער גוט־יאָהר געטראָגען, פּאַר ליבשאַפט צו רב הערשען, אַרויס מיט אַ ווינשעניש גאַנץ ברייטליך. נאָר זוי איך האָב געעפענט דאָס מויל, אַזוי בין איך געבליבען ווי דערוואָר־גען, געבעקעט, געאַזעט אַז... אַז... אַליין, משטיינס־געזאָגט, ניט צו־וויסען תּאָס, און מיך געפונען אין דער קלעהם, נישט אַהין, נישט אַהער. רב הערש, לאַנג לעבען זאָל ער, האָט מיך דעליקאַט אַרויס־געפיהרט פון דער קלעהם, אָנרופענדיג זיך מיט חכמה:

— איך וויים, איך וויים, רב מענדעלי, איהר ווינשט מיר אַזויפיל גוטס, וואָס אוממעגליך אַרויסצוזאָגען עס מיט'ן מויל. הלואי, דער רבונו של עולם זאָל דערפילען אַלע אייערע גוטע געדאַנקען אויף מיר און אויף כל־ישראל, טאַקי באַלד, במהרה בימינו.

— אָמן! — ענטפער איך מיט דעם גאַנצען כח — אָמן וכן יהי רצון!